

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ
ƏBƏDİDİR

qırx birinci kitab

sentyabr, 2002 - oktyabr, 2002

AZƏRNƏŞR
BAKI-2012

BBK 32
Ə-56

Buraxılışına məsul
akademik

RAMİZ MEHDİYEV

ƏLİYEV HEYDƏR

Ə-56 Müstəqilliyimiz əbədidir. B., Azərənəşr, 2012, 488 səh.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin oxuculara təqdim olunan bu cildində ölkəmizin sürətli iqtisadi yüksəlişinə, xalqımızın rifahı və tərəqqisi, eləcə də ictimai-siyasi həyatın mühüm məsələlərinə aid çıxışları, nitqləri, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə dövlət başçıları ilə Bakı görüşləri, Xəzər və Aralıq dənizlərini birləşdirən Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlqoyma mərasimindəki çıxışı dərc olunmuşdur.

Kitabda ulu öndərin görkəmli müğənni və bəstəkar Müslüm Maqomayevlə görüşü, müğənninin 60 illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli gecədə söylədiyi nitqi, bu tədbirə gəlmiş MDB və eləcə də Azərbaycanı təmsil edən tanınmış mədəniyyət və incəsənət xadimləri ilə səmimi söhbətləri öz əksini tapmışdır.

Bu cildə, həmçinin Rusiyaya işgüzar səfəri zamanı prezident V.Putin və digər yüksək vəzifəli şəxslərlə görüşləri, iki ölkə arasında dostluq, əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsinə və inkişaf etdirilməsinə dair danışıqların sənədləri, KİV orqanlarına verdiyi müsahibələri və s. verilmişdir.

VVK -32

Я - 56 0801000000
М – 651(07)– 2012

BBK-32

© Azərənəşr, 2012

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT QAYĞISININ ARTIRILMASI SAHƏSİNDƏ ƏLAVƏ TƏDBİRLƏR HAQQINDA <i>5 sentyabr 2002-ci il.....</i>	10
AZƏRBAYCANIN YƏHUDİ İCMASINA <i>5 sentyabr 2002-ci il.....</i>	11
TÜRKİYƏNİN ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ƏHMƏD ÜNAL ÇEVİKÖZ İLƏ GÖRÜŞ <i>5 sentyabr 2002-ci il.....</i>	12
BRAZİLİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FERNANDU ENRİKİ KARDOZUYA <i>5 sentyabr 2002-ci il.....</i>	13
MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLƏRİ ŞURASININ BAKIDA KEÇİRİLƏN 23-cü İCLASININ İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ ÇIXIŞ <i>6 sentyabr 2002-ci il.....</i>	14
GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVƏ AZƏRBAYCANIN ALİ DÖVLƏT MÜKAFATININ – «İSTİQLAL» ORDENİNİN TƏQDİM EDİLMƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ <i>6 sentyabr 2002-ci il.....</i>	16
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVİN 60 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY MƏRASİMİNDƏ <i>7 sentyabr 2002-ci il.....</i>	19
GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVİN 60 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>7 sentyabr 2002-ci il.....</i>	28
GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ <i>8 sentyabr 2002-ci il.....</i>	32
MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİ İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ – İCRAÇI KATİB YURİ YAROV İLƏ SÖHBƏT <i>9 sentyabr 2002-ci il.....</i>	36
TÜRK SƏNAYEÇİ VƏ İŞ ADAMLARI VƏQFİNİN (TÜSİAV) SƏDRİ VƏLİ SARITOPRAĞIN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>10 sentyabr 2002-ci il.....</i>	37
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB CORC BUŞA <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	38
FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB JAK ŞİRAKA <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	39
QARA DƏNİZ HÖVZƏSİ ÖLKƏLƏRİNİN UNİVERSİTETLƏRİ ŞƏBƏKƏSİNİN II KONQRESİNƏ <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	40
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ	

GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	41
DÜNYA TURİZM TƏŞKİLATININ (DTT) BAŞ KATİBİ FRANÇESKO FRANJİALLİ İLƏ GÖRÜŞ <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	43
İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANININ MƏLİKİ ƏLAHƏZRƏT FƏHD İBN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	45
SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANI MƏMLƏKƏTİNİN VƏLİƏHDİ ƏLAHƏZRƏT ABDULLAH İBN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	46
MEKSİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB VİSENTE FOKS KESADAYA <i>11 sentyabr 2002-ci il.....</i>	47
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV GƏNCƏ ŞƏHƏRİNƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ <i>12 sentyabr 2002-ci il.....</i>	48
GƏNCƏ OLİMPİYA İDMAN KOMPLEKSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>12 sentyabr 2002-ci il.....</i>	50
GƏNCƏDƏKİ «N» HƏRBİ HİSSƏSİNDƏ KEÇİRİLƏN GÖRÜŞDƏ NİTQ <i>12 sentyabr 2002-ci il.....</i>	55
GƏNCƏ ŞƏHƏRİ İCRA HAKİMİYYƏTİNDƏ KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ ÇIXIŞ <i>12 sentyabr 2002-ci il.....</i>	58
YEKUN NİTQİ <i>12 sentyabr 2002-ci il.....</i>	59
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV GƏNCƏDƏ <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	64
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV GORANBOY RAYONUNDA <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	67
GORANBOY RAYONU İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ ÇIXIŞ <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	68
YEKUN NİTQİ <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	69
GORANBOY RAYONU İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN MİTİNGİNDƏ NİTQ <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	72
GORANBOY RAYONUNDA YENİ SALINMIŞ AŞAĞI AĞCAKƏND QƏSƏBƏSİNİN AÇILIŞINDA <i>13 sentyabr 2002-ci il.....</i>	74
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRİN AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	80
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRKİYƏ PREZİDENTİ ƏHMƏD	

NECDƏT SEZƏR İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	81
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	82
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	83
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ENERGETİKA NAZİRİ SPENSER ABRAHAM VƏ ONUN BAŞCILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	84
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ TÜRKİYƏ PREZİDENTİ ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ GÖRÜŞÜ <i>17 sentyabr 2002-ci il.....</i>	87
BAKI–TBİLİSİ–CEYHAN ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİNİN TƏMƏLİNİN QOYULMASI MƏRASİMİ <i>18 sentyabr 2002-ci il.....</i>	90
BAKI–TBİLİSİ–CEYHAN ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİNİN TƏMƏLİNİN QOYULMASI MÜNASİBƏTİLƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN DÖVLƏT BAŞCILARININ VƏ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİNİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ RƏSMİ ZİYAFƏTDƏ NİTQ <i>18 sentyabr 2002-ci il.....</i>	103
TÜRKİYƏ PREZİDENTİ ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRİN AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ BAŞA ÇATDI <i>18 sentyabr 2002-ci il.....</i>	107
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZENİN AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ BAŞA ÇATDI <i>18 sentyabr 2002-ci il.....</i>	108
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV BAKIDAN PEYK RABİTƏSİ SİSTEMİ VASİTƏSİLƏ ABŞ-da KEÇİRİLƏN «İPƏK YOLU XXI ƏSRDƏ MƏRKƏZİ ASİYA VƏ QAFQAZDA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ TƏHLÜKƏLƏR» MÖVZUSUNDA KONFRANSIN İŞİNƏ QOŞULMUŞDUR <i>21 sentyabr 2002-ci il.....</i>	109
RUSİYA DÖVLƏT DUMASININ SƏDRİ GENNADİ SELEZNYOV BAŞDA OLMAQLA DUMANIN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>22 sentyabr 2002-ci il.....</i>	111
RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİNİN DƏVƏTİ İLƏ RUSİYA FEDERASIYASINA İKİ GÜNLÜK İŞGÜZAR SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ BEYNƏLXALQ HAVA LİMANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ <i>23 sentyabr 2002-ci il.....</i>	118
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MOSKVADA İŞGÜZAR SƏFƏRDƏ <i>23 sentyabr 2002-ci il.....</i>	120
AZƏRBAYCAN VƏ RUSİYA PREZİDENTLƏRİNİN TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜNDƏN SONRA DÖVLƏT BAŞCILARININ GENİŞ TƏRKİBDƏ AZƏRBAYCAN–RUSİYA DANIŞIQLARI	

<i>23 sentyabr 2002-ci il</i>	121
AZƏRBAYCAN–RUSİYA SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİ	
<i>23 sentyabr 2002-ci il</i>	122
AZƏRBAYCAN–RUSİYA SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ VLADİMİR PUTİNİN BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSINDA BƏYANATLARLA ÇIXIŞLARI VƏ JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB	
<i>23 sentyabr 2002-ci il</i>	123
RUSİYANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ İQOR İVANOVLA GÖRÜŞ	
<i>24 sentyabr 2002-ci il</i>	127
İNTERFAKS BEYNƏLXALQ İNFORMASIYA QRUPUNUN RƏHBƏRİ MİXAİL KOMİSSAR İLƏ GÖRÜŞ	
<i>24 sentyabr 2002-ci il</i>	128
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MOSKVA DÖVLƏT BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR İNSTİTUTUNUN (UNİVERSİTETİNİN) FƏXRİ DOKTORU DİPLOMUNUN TƏQDİM EDİLMƏSİ MƏRASİMİNDƏ	
<i>24 sentyabr 2002-ci il</i>	129
MOSKVAYA İŞGÜZAR SƏFƏRİ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB	
<i>24 sentyabr 2002-ci il</i>	136
AVRASİYA DÖVLƏTLƏRİ BEŞİNCİ İQTİSADI SAMMİTİNİN İŞTİRAKÇILARINA	
<i>24 sentyabr 2002-ci il</i>	138
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ	
<i>25 sentyabr 2002-ci il</i>	139
RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB VLADİMİR PUTİNƏ	
<i>25 sentyabr 2002-ci il</i>	140
ŞİMALİ OSETİYA – ALANİYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ CƏNAB ALEKSANDR DZASOXOVA	
<i>25 sentyabr 2002-ci il</i>	141
BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİNİN PREZİDENTİ ƏLAHƏZRƏT ŞEYX ZAYİD BİN SULTAN ƏL-NƏHƏYYANA	
<i>25 sentyabr 2002-ci il</i>	142
LİTVA RESPUBLİKASININ ƏDLİYYƏ NAZİRİ VİTAUTAS MARKYAVİÇUSUN BAŞÇILIĞI İLƏ BU NAZİRLİYİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ	
<i>26 sentyabr 2002-ci il</i>	143
RUSİYA FEDERASIYASI XARİCİ KƏŞFİYYAT XİDMƏTİNİN DİREKTORU GENERAL–POLKOVNİK SERGEY LEBEDEV BAŞDA OLMAQLA BU QURUMUN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ	
<i>26 sentyabr 2002-ci il</i>	145
MOSKVA HÖKUMƏTİNDƏ MERİN BİRİNCİ MÜAVİNİ, HÖKUMƏTLƏRARASI KOMİSSİYANIN HƏMSƏDRİ LYUDMİLA ŞVETSOVANIN BAŞÇILIĞI İLƏ MOSKVA HÖKUMƏTİNİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ	
<i>27 sentyabr 2002-ci il</i>	146

BANQLADEŞ XALQ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İLACUDDİN ƏHMƏDƏ <i>27 sentyabr 2002-ci il.....</i>	147
ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ <i>27 sentyabr 2002-ci il.....</i>	148
NİGERİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB OLUSEQUN OBASANCOYA <i>27 sentyabr 2002-ci il .....</i>	149
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ <i>27 sentyabr 2002-ci il.....</i>	150
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YOHANNES RAUYA <i>27 sentyabr 2002-ci il.....</i>	151
RUSİYA FEDERASIYASININ ƏMƏK VƏ SOSIAL İNKİŞAF NAZİRİ ALEKSANDR POÇINOKUN BAŞÇILIĞI İLƏ NAZİRLİYİN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ <i>27 sentyabr 2002-ci il.....</i>	152
SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA MANE OLAN MÜDAXİLƏLƏRİN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA <i>28 sentyabr 2002-ci il.....</i>	153
ATƏT-in MİNSK QRUPUNUN HƏMSƏDRLƏRİ RUDOLF PERİNA (ABŞ), NİKOLAY QRİBKOV (RUSİYA), ÜQ PERNE (FRANSA), RUSİYA FEDERASIYASININ XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN MÜAVİNİ VYAÇESLAV TRUBNİKOV VƏ ONLARI MÜŞAYİT EDƏN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ <i>28 sentyabr 2002-ci il.....</i>	156
SENEQAL RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ABDULAY VADA <i>28 sentyabr 2002-ci il.....</i>	161
«QAFQAZIN ARXEOLÖGİYA VƏ ETNOLOGİYASI» KONFRANSININ İŞTİRAKÇILARINA <i>30 sentyabr 2002-ci il.....</i>	162
TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMONOVA <i>4 oktyabr 2002-ci il.....</i>	163
RUSİYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB VLADİMİR PUTİNƏ <i>4 oktyabr 2002-ci il.....</i>	164
RUSİYA PREZİDENTİ YANINDA FEDERAL HÖKUMƏT RABİTƏSİ VƏ İNFORMASIYA AGENTLİYİNİN BAŞ DİREKTORU VLADİMİR MATYUXİN İLƏ GÖRÜŞ <i>4 oktyabr 2002-ci il.....</i>	165
İSPANİYANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT İ XUAN KARLOSA <i>5 oktyabr 2002-ci il.....</i>	166
İSPANİYA KRALLIĞI NAZİRLƏR ŞURASININ SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB XOSE MARİA ASNARA <i>5 oktyabr 2002-ci il .....</i>	167

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN KİŞİNYOV ŞƏHƏRİNƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ BEYNƏLXALQ HAVA LİMANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ VERDİYİ MÜSAHİBƏ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>168</i>
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MOLDOVANIN PAYTAXTI KİŞİNYOV ŞƏHƏRİNDƏ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>169</i>
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN MOLDOVA PREZİDENTİ VLADİMİR VORONİN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>170</i>
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>171</i>
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYANIN ATƏT-in MİNSK QRUPU HƏMSƏDRƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ GÖRÜŞÜ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>172</i>
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ <i>6 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>173</i>
MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ GENİŞ TƏRKİBDƏ İCLASI <i>7 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>174</i>
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV MOLDOVANIN PAYTAXTI KİŞİNYOV ŞƏHƏRİNDƏ <i>7 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>175</i>
MOLDOVANIN PAYTAXTI KİŞİNYOV DAN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA VERDİYİ CAVAB <i>7 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>176</i>
NİDERLANDIN KRALİÇASI ÜLYAHƏZRƏT BEATRİKSƏ <i>8 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>177</i>
İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ TANINMIŞ RƏSSAMI, ƏSLƏN AZƏRBAYCANLI VƏDUD MÜƏZZİNİN «SAVALANDAN ƏSƏN NƏSİM» ADLI FƏRDİ BOYAKARLIQ SƏRGİSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİ <i>9 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>178</i>
İRAN RƏSSAMI VƏDUD MÜƏZZİNİN FƏRDİ SƏRGİSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>9 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>180</i>
«DEMOKRATİK CƏMİYYƏTDƏ DİNİN VƏ ƏQİDƏNİN ROLU: TERRORİZMƏ VƏ EKSTREMİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏ YOLLARININ ARAŞDIRILMASI» MÖVZUSUNDA BEYNƏLXALQ KONFRANS DA NİTQ <i>10 oktyabr 2002-ci il.....</i>	<i>182</i>
QEYDLƏR.....	<i>185</i>

<i>Şaxsi adlar göstəricisi</i>	207
<i>Coğrafi adlar göstəricisi</i>	211

**KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN
İNKİŞAFINA DÖVLƏT QAYĞISININ
ARTIRILMASI SAHƏSİNDƏ ƏLAVƏ
TƏDBİRLƏR HAQQINDA**

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı

Azərbaycan Respublikasında son illər söz, məlumat və fikir azadlığının bərqərar olması, kütləvi informasiya vasitələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi və sərbəst inkişafının təmin edilməsi sahəsində mühüm tədbirlər götürmüşdür. Bu məqsədlə beynəlxalq standartlara cavab verən qanunvericilik bazası yaradılmış, mətbuata dövlət qayğısını nümayiş etdirən qərarlar qəbul edilmiş, azad fikrə və siyasi plüralizmə əsaslanan ictimai-siyasi mühit formalaşmışdır.

Azərbaycanın kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst inkişafının təmin edilməsi, iqtisadi və siyasi asılılığının aradan qaldırılması, maddi-texniki və maliyyə bazasının daha da gücləndirilməsi məqsədi ilə qərara alıram:

1. Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan 3 milyard manat vəsait ayrılınsın.
2. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi:
  - kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı üzrə biznes layihələrin hazırlanmasında kütləvi informasiya vasitələrinə zəruri kömək göstərilməsi üçün müvafiq tədbirlər görsün;
  - bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.
3. Bu sərəncam dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2002-ci il

AZƏRBAYCANIN YƏHUDİ İCMASINA

Əziz həmvətənlər!

Sizi yəhudilərin qədim dövrlərdən bəri bayram etdikləri Roş-Ha-Şana – Yeni il münasibətilə ürəkdən təbrik edir, hamınıza cansağlığı və xoşbəxtlik arzularımı yetirirəm.

Müstəqilliyimizin bərpasından ötən illərdə Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların milli-mədəni özünəməxsusluğunu, adət-ənənələrinin qorunub saxlanması, dil və mədəniyyətlərinin inkişafı üçün hərtərəfli hüquqi-demokratik şərait bərqərar edilmişdir. Digər milli azlıqlar kimi, yəhudilər də Azərbaycanda heç zaman ayrı-seçkiliyə məruz qalmamış, öz dilini, mədəniyyətini, milli tarixi irsini qoruyub saxlayaraq respublikamızın ictimai-siyasi və elmi-mədəni həyatında yaxından iştirak etmişlər. Məmnunluq hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, yəhudi vətəndaşlarımız bu gün də müstəqil, demokratik dövlət quruculuğu prosesində fəal vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirir, Azərbaycanın tərəqqisi və daha da çiçəklənməsi üçün qüvvə və bacarıqlarını əsirgəmirlər.

Əziz dostlar!

Roş-Ha-Şana – yenilik, mənəvi saflıq, xoş müjdələr bayramıdır. Qoy bu əziz gün hamınızın həyatına sevinc, ailələrinizə səadət gətirsin.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2002-ci il

TÜRKİYƏNİN ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ƏHMƏD ÜNAL ÇEVİKÖZ İLƏ GÖRÜŞ

Prezident sarayı

5 sentyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənab səfir, sizi səmimiyyətlə salamlayıram, necəsiniz? Məzuniyyətdə olduğunuzu bildirdim. Mən məzuniyyətə çıxma bilmirəm, doqquz ildir məzuniyyətsiz işləyirəm.

Bilirəm ki, ölkənizdə erkən seçkilərə hazırlıq gedir. Arzu edirəm ki, seçkilər yaxşı nəticələr versin, Türkiyədə güclü bir hökumət yaransın.

Ə h m ə d Ü n a l Ç e v i k ö z: Hörmətli cümhur başqanı, səmimi qəbul üçün təşəkkür edirəm. Bildiyiniz kimi, Böyük Millət Məclisi noyabrın 3-də Türkiyədə parlament seçkiləri keçirilməsi barədə qərar vermişdir. Məclis uzun müzakirələrdən sonra bəzi qanunlar da qəbul etmişdir. Bu, fəvqəladə əhəmiyyətli hadisə, Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlüyünə qəbul məsələsi barədə müzakirələr başlandı bəri atılan önəmli addımlardır. Eyni zamanda biz həmişə vurğulayırdıq ki, atılan bu addımlar, qəbul olunan qanunlar Türkiyənin daha müasir mədəniyyətlər səviyyəsinə qalxması üçün, vətəndaşlarımızın daha çağdaş, daha demokratik yaşamaları üçün görülmüş tədbirlərdir. Bunları Avropa Birliyinə üzv olmaq üçün etmirik.

Noyabrın 3-dəki parlament seçkilərindən sonra Türkiyə Cümhuriyyətinin 58-ci hökuməti qurulacaqdır. Mən məzuniyyətdə olduğum zaman Azərbaycanda avqustun 24-də keçirilən referendumun nəticələri açıqlandı. Bu referendum ilə Azərbaycanın Konstitusiyasında edilən dəyişikliklərin ölkəniz üçün xeyirli olmasını arzulayıram.

Hörmətli Cümhur başqanı, Azərbaycanın, Qafqazın və bütün bölgənin ən önəmli layihəsi olan «Əsrin müqaviləsi» ilə gündəliyə çıxardığınız Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft ixrac boru xəttinin təməlinin qoyulması mərasimi olacaqdır. Sizin dəvətinizi hörmətli Cümhur başqanımıza çatdırdım.

Bilirsiniz ki, hazırda Cənubi Afrika Respublikasında keçirilən zirvə toplantısı ilə əlaqədar hörmətli Əhməd Nəcəf Sezer Türkiyədə deyildir. O bu günlərdə Türkiyəyə dönəcəkdir. Hörmətli cümhur başqanımızın və nümayəndə heyətimizin Bakıya gəlməsinin vaxtı tezliklə müəyyən ediləcəkdir. Bu dəvət üçün Sizə çox təşəkkür edirəm. Həqiqətən, sentyabrın 18-də keçiriləcək təməlqoyma mərasimi, Azərbaycanı, Gürcüstanı və Türkiyəni bir-birinə daha da bağlayacaq boru xətti bütün Qafqaz üçün çox əhəmiyyətli addım olacaqdır.

Hörmətli cümhur başqanı, onu da vurğulayım ki, oktyabrın 14-də İstanbulda EKO təşkilatının zirvə toplantısı keçiriləcəkdir və ölkəmizin rəhbərinin dəvətini Sizə çatdırıram.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkürümü bildirirəm, mən çox arzu edirəm, Türkiyədə seçkilər uğurlu keçsin və Türkiyənin vətəndaşları güclü bir hökumətin yaranmasına öz səsləri ilə kömək etsinlər. Güman edirəm, belə də olacaqdır.

Biz, nəhayət, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin təməlini qoyacağıq. Mən hörmətli cümhur başqanı Əhməd Nəcəf Sezerə məktub göndərdim və telefonla da danışdım. O da çox məmnun oldu və bildirdi ki, mütləq gələcək, bu işdə iştirak edəcəkdir. Bu, təkcə bizim işimiz deyil, üç ölkənin işidir. Düzdür, Azərbaycan bunun təməlini qoyandır. Amma bu boru xətti üç ölkəni – Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni böyük bir məsafədə, təxminən iki min kilometrlik məsafədə bir-birinə bağlayan kəmərdir. Bilirsiniz ki, biz bu barədə nə qədər çox problemlərlə rastlaşdıq və bir çox problemləri həll etdik.

Bakı–Ceyhanın bir hissəsini Azərbaycan maliyyələşdirir, bir hissəsini də şirkətlərin özləri maliyyələşdirəcəklər. Buna mane olmaq istəyənlər də var. Bilirsiniz ki, Cənubi Afrikada keçirilən sammitdə Bakı–Ceyhan layihəsinin əleyhinə çıxışlar olubdur. Qəzetlər bunu tez götürüb hər yerdə dərc ediblər. Ancaq heç kəs indiyə qədər bizə mane ola bilməyib, bundan sonra da mane ola bilməyəcəkdir. Biz bunu edəcəyik və ayın 18-də bir yerdə kəmərin təməlini qoyacağıq. Mənim buna heç bir şübhəm yoxdur. Təbiidir ki, bu, böyük hadisə olacaqdır və boru xətti tikilməyə başlayacaqdır.

Ondan sonra biz burada bir mərasim də keçirəcəyik. «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının istismar olunmasının ikinci fazasının başlanması haqqında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə konsorsium arasında anlaşma imzalanacaqdır. Hesab edirəm, bu da çox mühüm anlaşmadır. Çünki ikinci fazanın başlanması neftin hasilatının güclü artması məsələsidir. Neft hasilatı artmasa, boru boş qalacaqdır.

Ona görə bu da çox mühüm hadisədir. Güman edirəm, bizim Dövlət Neft Şirkəti və konsorsium üç prezidentin hüsurunda bunu da edəcəklər. Bu tədbirləri bir yerdə keçirəcəyik. Çox məmnunam ki, üç prezident yenə də bir araya gələcək, görüşəcəyik, bir də söhbət edəcəyik. Bunun da çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Bizim başqa işlərimizin hamısı normal gedir. Mən oktyabr ayında EKO-nun toplantısına gələcəyəm.

**BRAZİLİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FERNANDU ENRİKİ KARDOZUYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Braziliya Federativ Respublikasının milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətlərindən xalqlarımızın xeyrinə səmərəli istifadə edəcəyik.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2002-ci il

**MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLƏRİ ŞURASININ
BAKIDA KEÇİRİLƏN 23-cü İCLASININ
İŞTİRAKÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ ÇIXIŞ**

Prezident sarayı

6 sentyabr 2002-ci il

Hörmətli qonaqlar, mən sizi salamlayıram!

MDB ölkələri daxili işlər nazirlərinin növbəti görüşünün Bakıda keçirilməsinə şadam və ümidvaram ki, bu görüş uğurla keçir. İndi bu görüşlər bütün respublikalarda keçirilir. Siz çox mühüm məsələləri müzakirə edirsiniz. İndiki halda, mən Azərbaycandakı iclasınızın gündəliyinə baxdım, siz çox aktual məsələləri müzakirə edirsiniz. Hamını eyni dərəcədə maraqlandıran bu məsələlər hamıya eyni dərəcədə aiddir. Ona görə də beynəlxalq terrorizmlə, mütəşəkkil cinayətkarlıqla, narkotiklərin yayılması ilə və təəssüf ki, dünyanın bəzi regionlarında, o cümlədən də sizinlə birgə yaşadığımız regionda yayılmış digər çox ciddi cinayətlərlə mübarizədə səylərin birləşdirilməsi – bütün bunlar çox mühüm məsələlərdir.

Demək istəyirəm ki, Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyinin Rusiyanın, MDB-nin bəzi digər respublikalarının daxili işlər nazirlikləri ilə əlaqələri timsalında bu əməkdaşlıq uğurla həyata keçirilir. Məsələn, bildiyiniz kimi, 1993-cü ildən etibarən burada baş vermiş bəzi hadisələrlə əlaqədar biz dövlət çevrilişi cəhdlərinin, terror cəhdlərinin qarşısını almalı olmuşuq və sair. Daxili İşlər Nazirliyi bu vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəlmişdir.

Bununla belə, xeyli cinayətkar müxtəlif vaxtlarda müxtəlif regionlarda, ən çox da Rusiya ərazisində, eləcə də digər respublikaların ərazisində gizlənmişdir.

Bu baxımdan, daxili işlər nazirliklərinin əməkdaşlığı bizə çox böyük fayda vermişdir. Biz Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan və bir çox digər dövlətlərin daxili işlər orqanlarından – mən indi onların hamısının adını çəkmə bilmirəm – olan həmkarlarımızın köməyi ilə bir çox gizlənmiş cinayətkarı yaxalaya bilmişik. Bunu da bildirmək xoşdur ki, onları nəinki yaxalamaq, hətta qısa müddət ərzində müvafiq prosessual sənədlər hazırlayıb bizə, Azərbaycana təhvil verək mümkün olmuşdur. Bu çox böyük fayda vermişdir. Əlbəttə, bizim məqsədimiz heç də həmin adamları mütləq məsuliyyətə cəlb etmək deyildir, hərçənd onlar buna layiqdirlər, lakin məsələ həm də ondadır ki, gərək bu adamlar hər hansı bir respublikanın ərazisində gizlənməyin artıq mümkün olmağını hiss etsinlər. Bu isə gələcəkdə törədilə biləcək cinayətlərin qarşısının alınması üçün də profilaktika olacaqdır. Buna görə də mən ümumən MDB-nin üzvü olan ölkələrin daxili işlər orqanlarının sıx əməkdaşlığından, indiki halda isə beynəlxalq terrorizmlə mübarizədən böyük məmnuniyyətlə danışmaq istəyirəm.

Beynəlxalq terrorizm ölkənin tutduğu yoldan, dünyanın hansı hissəsində – Avropada, yaxud Asiyada, Amerikada yerləşməsindən asılı olmayaraq, hamı üçün eyni dərəcədə təhlükəlidir. Ona görə də biz terrorizmlə mübarizə aparmalıyıq, özü də fəal mübarizə aparmalıyıq. Bu mübarizə kifayət qədər səmərəli gedir, belə cinayətkarların çoxu, o cümlədən bizdə yaxalanıb məsuliyyətə cəlb edilir. Son illər «Əl-Qaidə» Terror Təşkilatından olan çox böyük cinayətkarları yaxalamağa nail olmuşuq. Bununla belə, təəssüf ki, beynəlxalq terrorizm hələ də mövcuddur, fəaliyyətdədir. Onları burada yaxalayırırlar, başqa yerdə fəaliyyətə başlayırlar. Ona görə də mübarizə daimi, məqsədyönlü, fəal olmalıdır. Sözsüz ki, bu işdə MDB ölkələri daxili işlər orqanlarının səylərinin birləşdirilməsi müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Mən sizin iclasın gündəliyi ilə tanış oldum. Bütün məsələlər bununla və mütəşəkkil cinayətkarlıqla, narkotik maddələrin istehsalı və qeyri-qanuni yayılması ilə mübarizə ilə əlaqədardır.

Siz səhərdən işə başlamısınız və ümidvaram ki, bir çox məsələləri müzakirə etmişiniz. Yəqin ki, müəyyən qərarlar qəbul etmişiniz və bu gün də, sabah da işinizi davam etdirəcəksiniz, sənədlər imzalayacaqsınız. Sizə uğurlar arzulayıram.

Son vaxtlar Müstəqil Dövlətlər Birliyi daha səmərəli fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Birliyi bir qədər gec, 1993-cü ilin axırlarında daxil olmuşdur, lakin bu müddət müəyyən nəticələrə gəlmək üçün kifayətdir.

Mən Birliyimizin əvvəlki illərdəki işindən məmnunluqla danışa bilmərəm. Son illər vəziyyət dəyişmişdir. Birliyin – mən təşkilatın özünü nəzərdə tuturam – fəaliyyətində konkretlik və dəqiqlik, konkret planlılıq yaranmışdır. Keçmişdə şahidi olduğumuz hansısa anlaşılmaz, təsadüfi hadisələr baş vermir, təşkilatımızın nüfuzu yüksəlmişdir. Bunda bütün ölkələrin səylərini qeyd etmək lazımdır. Bilirəm, Birliyə daxil olan ölkələrin əksəriyyəti ürəkdən istəyir ki, onun fəaliyyəti daha səmərəli olsun. Bir sözlə, belə yaxşılaşmanı bir çox ölkələrin səyləri təmin edir. Lakin burada əsas rol Rusiyaya məxsusdur. Rusiya əvvəlki tərkibindəki Birliyimizin sədridir, yəni Ru-

siya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putin MDB Dövlət Başçıları Şurasının sədridir. Keçmişdə də belə olmuşdur. Bu baxımdan biz heç bir dəyişiklik etməmişik. Boris Nikolayeviç Yeltsinin dövründə də belə idi. Ancaq Rusiyada rəhbərlik dəyişəndən bəri, məsələn, şəxsən mən MDB-nin və onun orqanlarının fəaliyyətinin ardıcıl surətdə yaxşılaşdığını hiss edirəm. Bu görüşlər daha səmərəli, qeyri-formal, konkret, müntəzəm olmuşdur. Odur ki, MDB-nin həyatındakı bu müsbət inkişafı biz hamımız dəstəkləməli və Birliyin daha mürəkkəb məsələləri həll edə bilməsi üçün əlavə səylər göstərməliyik.

Çox məsələləri həll etmək lazımdır. Birlik özünün daxilindəki münaqişə məsələlərini həll edə bilmir, münaqişələr isə var. Mən MDB-yə daxil olan ölkələr arasındakı silahlı münaqişələri nəzərdə tuturam. Əgər Birliyimiz MDB zonasında heç bir münaqişənin olmaması məsələsini həll edə bilsəydi, biz MDB məkanında sabit sülhdən çox böyük təminatla danışı bilərdik. Bu isə çox vacibdir, biz Yer kürəsinin böyük bir hissəsini təşkil edirik. Coğrafi mövqeyimizə görə biz dünyanın coğrafi-strateji sistemində çox ciddi yer tuturuq. Ona görə də biz bu məsələni həll edə bilsəydik, bu, MDB dövlətlərini daha sıx birləşdirərdi, onları daha çox yaxınlaşdırardı və hələ də mövcud olan digər ziddiyyətləri aradan qaldırardı.

Mən bunu dəfələrlə demişəm və bu gün də deyirəm. Ümid edirəm ki, biz buna nə vaxtsa nail ola biləcəyik. Sizin Bakıda, Azərbaycanda toplaşmağınızdan məmnunluq duyduğumu bildirirəm. Ümidvaram ki, siz yaxşı işləmişiniz.

B o r i s Q r i z l o v (*Rusiyanın Daxili İşlər naziri*): Cənab Prezident, keçirilən iclasların sayına, MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasına çıxarılan məsələlərin sayına görə məhz Daxili İşlər Nazirləri Şurası daha böyük fəallıq göstərir. Bakıda görülmüş iş haqqında məlumat verərək bildirim ki, gündəlikdəki əsas məsələlər terrorizmlə və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə məsələləri olmuşdur.

Bu problemləri həll etmədən bütövlükdə cinayətkarlıqla səmərəli mübarizə apara bilmərik. Bunun üçün informasiya banklarını birləşdirmək lazımdır, çünki vaxtında alınmış informasiya cinayətkarın aşkara çıxarılmasına, istintaq aparılmasına zəmin yaradır. İclasda terror aktlarının aşkar edilməsində və aradan qaldırılmasında, terrorçu qrupların iştirakçılarının üzə çıxarılmasında qarşılıqlı fəaliyyət prinsipi razılaşdırılmış, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə üzrə əlaqələndirmə qrupu çərçivəsində narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə bölməsi yaratmaq barədə qərar qəbul edilmişdir. Biz Rusiya nümayəndə heyəti Rusiya DİN-in qarşısındakı 200 illiyi ilə əlaqədar DİN rəhbərlərinin hamısını elmi-praktiki konfransda iştirak üçün Sankt-Peterburqa dəvət edirik.

Sonda qeyd etmək istəyirəm ki, bu görüşün yaxşı təşkilinə görə, Azərbaycan DİN-in başçısına və hüquq mühafizə idarələrinin əməkdaşlığına xüsusi diqqət yetirdiyiniz görə Sizə, cənab Prezident, minnətdarlığımı bildirirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Görüşə yekun vuraraq, hüquq mühafizə orqanlarının işini yüksək qiymətləndirirəm. Müasir dünyada daxili işlər orqanlarının səmərəli fəaliyyəti olmadan cinayətkarlıqla mübarizə aparmaq mümkün deyildir. Sizə işlərinizdə uğurlar arzulayıram və öz dövlətlərinizin başçılarına mənim salamımı yetirməyi xahiş edirəm.

**GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR
MÜSLÜM MAQOMAYEVƏ AZƏRBAYCANIN
ALİ DÖVLƏT MÜKAFATININ –
«İSTİQLAL» ORDENİNİN TƏQDİM
EDİLMƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ
MƏRASİMDƏ* NİTQ**

Prezident iqamətgahı

6 sentyabr 2002-ci il

Əziz Müslüm!

Əziz Tamara!

Hörmətli xanımlar və cənablar, qonaqlar!

Bu günlər Azərbaycan xalqı, ölkəmiz böyük bir yubileyi – görkəmli incəsənət xadimi, görkəmli müğənni, bəstəkar Müslüm Maqomayevin anadan olmasının 60 illiyini qeyd edir.

Əziz Müslüm! Azərbaycanda keçirilən bu yubiley şənlikləri – onlar hələ davam edəcək – sənin Azərbaycan mədəniyyətinə, incəsənətinə, ümumbəşəri, dünya mədəniyyətinə böyük töhfə verməyinlə bağlıdır. Sənin yaradıcılığın Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinin ayrılmaz və çox mühüm hissəsi olmuşdur. Sən öz həyatın və yaradıcılıq fəaliyyətin ərzində mədəniyyətimizi, musiqi sənətimizi zənginləşdirmisən, özü də çox zənginləşdirmisən.

Azərbaycan mədəniyyətinin son 40 ildən artıq tarixini Müslüm Maqomayevsiz təsəvvür etmək mümkün deyildir. Doğrudur, bu tarix daha dərinlərə gedir, çünki bizim bugünkü Müslüm Maqomayevin babası görkəmli bəstəkar, musiqiçi idi və dahi Üzeyir Hacıbəyovla birlikdə onlar Azərbaycanda professional musiqinin, opera sənətinin baniləri olmuşlar. Müslüm babasının işini layiqincə davam etdirir, ona görə də Maqomayevlər nəslə təkcə indiki Müslüm Maqomayevin dövründən ibarət deyil, həm də Müslüm Maqomayevin babası, təkrar edirəm, Üzeyir Hacıbəyovla birlikdə Azərbaycanda ilk professional musiqi, opera sənəti əsərləri yaratdığı dövrdən başlanır.

Müslüm, Allah sənə nadir səs bəxş etmişdir, özü də təkcə səs yox. Allah sənə qabiliyyət, istedad bəxş etmişdir və bunlar sənə özünün bu nadir, bənzərsiz səsinə çox bacarıqla bəhrələnməyə və görkəmli sənət əsərləri yaratmağa və belə görkəmli müğənni, belə görkəmli incəsənət ustası olmağa imkan vermişdir.

Mən bu gün burada sənəin tərcümeyi-halını, yaxud da yaradıcılıq bioqrafiyanı danışmaq fikrində deyiləm. Hesab edirəm ki, bunun üçün hələ qarşıda vaxt var. Yəqin ki, bu da ediləcəkdir. Ancaq mən sənəin, cəmiyyətdə heç kimin tanımadığı gəncin birdən-birə öz səsinə və öz mahnılarıyla hamını heyran etdiyini o illəri xatırlayıram. Məncə, sən öz yaradıcılığın Xəzər Gəmiçiliyi Dənizçilərinin Mədəniyyət Evinin özfəaliyyət ansamblında başlamışsan. Bu, yəqin ona görə idi ki, sən onun yanında yaşayırdın, bəlkə də başqa səbəb vardı, mən bilmirəm. Yəqin sən hələ uşaqlıq illərində oraya gedirdin və özünü göstərirdin. Xatirimdədir, o vaxtlar sənəin çıxışın çoxları üçün, o cümlədən mənim üçün, musiqi, incəsənət ilə maraqlanan insanlar üçün olduqca əhəmiyyətli hadisə idi. Ola bilsin ki, sənəin yaradıcılığının ilk illərində ona kifayət qədər diqqət yetirilməmişdir. Mən bunu da xatırlayıram. Amma onun yaradıcılığı, yəni onun səsi və mahnıları ifa etməsi o dərəcədə heyranamiz idi, Azərbaycanda təkcə ayrı-ayrı adamlara deyil, bütün cəmiyyətə o dərəcədə təsir göstərirdi ki, Müslüm məşhurlaşdı və öz sevimli işi ilə fəal məşğul olmağa başladı.

Müslüm, mən sənəinlə bir çox illər ərzində dostluq münasibətlərində olmuş bir adamam, mən də, ailəm də. Bəlkə də mənim rəyim subyektivdir, ona görə yox ki, biz dostuq, məhz ona görə ki, açığını deyəcəyəm, mən sənəin mahnılarını çox sevirəm. Mahnıları hamı ifa edir. Lakin eyni bir mahnını müxtəlif ifaçılar müxtəlif cür ifa edirlər. Müslümü bütün digər ifaçılardan fərqləndirən xüsusiyyət budur ki, o hər hansı bir mahnını ifa etməyə başladığında ona öz aranjimanını, özünün müəyyən çalarlarını verirdi və bu mahnı elə səslənirdi ki, sanki yenidən yazılmışdır. Mən sənəin mahnılarını təhlil edə bilərəm. Çünki sənəin hər bir mahnının böyük sənət əsəridir, amma indi mən bunu etməyəcəyəm, bəlkə də sonralar nə vaxtsa bunu da edəcəyəm.

Ona görə ki, biz bu gün sənəi təbrik etmək üçün toplaşmışıq və mənim müstəqil Azərbaycan Respublikasının ali mükafatını sənə təqdim etmək kimi sevindirici missiyam vardır. Amma bununla belə, mən bu barədə ona görə danışırım ki, həm incəsənət həvəskarı, həm mahnı həvəskarı, həm öz Azərbaycan xalqını, öz torpağını

---

* Mərasimdə mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat və elm xadimləri, bir sıra xarici ölkələrin Bakıda akkreditə olunmuş səfirləri iştirak edirdilər.

sonsuz məhəbbətlə sevən bir insan, həm də 30 ildən artıq Müslüm Maqomayevlə yaxın dost olan bir insan kimi, bütün bunları deməyə bilmirəm.

Görünür, tale Müslümün də, mənim də üzümə gülmüşdür ki, 1969-cu ildə mən Azərbaycanın rəhbəri seçildə Müslümü himayə etməyə başladım. Belə istedadlı müğənninin himayəyə bir o qədər ehtiyacı yoxdur, bununla belə, bizim yaşadığımız həmin dövrdə, həmin ab-havada bu da lazım idi. Məsələn, mən bunu məhz ona görə edirdim ki, Azərbaycanın görkəmli musiqiçisi, müğənnisi, bəstəkarı, çox mürəkkəb mahnıların ifaçısı irəli çəkilsin və bununla da o, incəsənəti daha da zənginləşdirir və bizim ölkəmizin, Azərbaycanın, xalqımızın başını ucaldır. O dövrdə, elə bu gün də mənim vəzifəm hər bir istedadlı adama əlimdən gələn köməyi göstərməkdən ibarət olmuşdur. Yeri gəlmişkən, mən indi də bununla məşğul oluram. Lakin 30 il bundan əvvəl məhz belə şərait məni Müslümlə daha da yaxınlaşdırdı. Amma burada başqa məsələ də var, əlbəttə, mən respublikanın rəhbəri kimi, o zaman da, indi də istedadlı adamlara, ələlxüsus gənc istedadlara kömək göstərirəm, onları himayə edirəm, bununla belə, onların hər biri ilə şəxsi dostluq münasibətləri saxlamağa imkanım yoxdur. Müslümə gəldikdə isə, ailəmiz də, mən də onunla çox yaxın olduq. Müslümlə ünsiyyətdə olmaq çox xoş idi, eyni zamanda, bu görüşlər mənə onun işlərindən xəbərdar olmağa imkan verirdi. Müslüm həyatının, əgər belə demək mümkündürsə, ilk dövründə öz istedadını parlaq şəkildə nümayiş etdirir, bununla belə, çox sərbəst həyat sürürdü. Mən ona məsləhət görürdüm ki, bütün bunlar yaxşıdır, ancaq ailə, ömür-gün yoldaşı barədə də fikirləşmək pis olmazdı. O mənə qulaq asır, ancaq öz bildiyini edirdi. Yeri gəlmişkən, o elə bir adamdır ki, onu istəməyi bir şeyi etməyə məcbur etmək qeyri-mümkündür. Əgər özü nəyi isə istəmirsə, bunu ona məcburən etdirmək mümkün deyildir. Mən də heç vaxt belə iş görməmişəm. Əvvəla, bu mənim xarakterimə xas olan xüsusiyyət deyil, ikincisi, fikirləşirdim ki, qoy, Müslüm nə etmək istəyirsə, etsin. Ancaq ona məsləhətlər verirdim. Bu məsləhətlər də faydalı oldu. Budur, birdən 1972- ci ildə Tamara Sinyavskaya Azərbaycana gəldi. Ancaq o, tək gəlməmişdi, Rusiyanın görkəmli incəsənət xadimlərinin böyük qrupu da burada idi.

Biz Azərbaycanda Rusiya mədəniyyəti günləri keçirirdik. Bax, görürsünüzmü, Müslüm neçə illər idi ki, Moskvada yaşayırdı, orada gəzirdi, amma onu orada yox, burada, Bakıda tapdı.

Mən bunu hiss etmişdim. Xatirimdədir, biz, bütün nümayəndə heyəti böyük bir bərə ilə Neft Daşlarına gedirdik. Nümayəndə heyətində minədən adam vardı. Mən axıra yaxın gəlib çıxdım, təbii ki, qonaqlardan kimlərin burada olduğu barədə mənə məlumat verdilər. Məni narahat edən bu idi ki, onlardan kiminsə başına bir iş gəlməsin. Mənə dedilər ki, siyahı üzrə Müslüm Maqomayevdən savayı qalan hamı bərədədir. Dedim: Bəs Müslüm hanı, onu tapın. Mən hətta bərəni təxminən yarım saat saxlatdırdım. Sonra gəlib mənə dedilər ki, Heydər Əliyev, bilirsinizmi, gözləmək lazım deyil, çünki Tamara Sinyavskaya da yoxdur, nümayəndə heyətində o da vardı. Ona görə də güman ki, onlar olmayacaqlar. Düşündüm, yaxşı, qoy onlar qalsınlar. Onların dostluğu da, bax, o günlərdə başlamışdır. Şadam ki, bundan az sonra o mənə bildirdi ki, evlənmişdir. Mən onları Bakıya dəvət etdim, biz burada onların evlənməsini mənim ailəmlə və bəzi həmkarlarımla iştirakı ilə məhdud bir dairədə qeyd etdik. Mən o günü yaxşı xatırlayıram. Yəqin ki, Tamara da yaxşı xatırlayır. Mən bunu niyə danışırım? Şadam ki, Müslümün ailə həyatı uğurlu oldu. Bu hər hansı bir adam üçün çox mühümdür, mədəniyyət, incəsənət xadimləri üçün – onların həyat təzi başqa adamların həyat tərzindən, hər halda, bir qədər fərqlənir – belə sabit ailə həyatı, zənnimcə, nadir hadisədir. Odur ki, mənə elə gəlir, Müslüm ailə qurarkən nəinki düzgün seçim etmişdir, həm də onlar artıq 30 ildir birgə yaşayırlar. Mən onların ailə həyatına bələdəm və heç zaman belə bir xəbər almamışam ki, onlar dalaşsınlar və barışdırmaq üçün onlara kömək etmək lazımdır. Əgər barışdırmaq lazım gələrsə, bunu mən etməli idim, amma mən heç zaman belə məlumat almamışam.

Bax, Tamara Sinyavskaya görkəmli şəxsiyyətdir, rus müğənnisidir, Böyük Teatrın solistidir, onun zəngin yaradıcılığı var. Yaxşı ki, onlar bir-birini qışqanmırlar, rəqabət aparmırlar, əksinə, bir-birinə kömək edirlər. Bilirəm ki, onların belə sağlam və möhkəm, böyük məhəbbətə əsaslanan ailə həyatında Tamara böyük rol oynamışdır və oynayır. Mən 30 il əvvəl şad oldum, ona görə ki, sözün düzü, Müslüm sarıdan çox narahat idim: axı onun o qədər pərəstişkarları vardı. Moskvada bizim daimi nümayəndəliyin nəzdində mehmanxana vardı, bizim tikdirdiyimiz yox, ondan kiçik bir mehmanxana idi. Orada mənzil tipli bir neçə otaq vardı, mən onlardan birini Müslüm üçün ayırdım, o, Tamara ilə hələ ailə qurmadan əvvəl orada yaşayırdı. Mənə deyirdilər ki, milisin peşəsi ardı-arası kəsilmədən bu binaya gəlib, pilləkənlərin üstünə gül-çiçək qoyan qızları qovmaqdır. Buna görə də mən o vaxt çox narahat olurdum və istəyirdim ki, o belə vəziyyətdən tezliklə canını qurtarsın və ailə qursun. Belə də oldu.

Ona görə də indi biz Müslümün böyük yaradıcılıq yolundan, böyük xidmətlərindən, musiqi sahəsində görkəmli fəaliyyətindən, ifaçılıq sənətindən danışarkən, mütləq Tamara haqqında da danışmalıyıq, çünki 30 ildir onlar birlikdədirlər, yaradıcılıqları artıq onların ailəsinin yaradıcılığıdır. Doğrudur, onların hər biri müxtəlif janrlarda çıxış edir. Bir sözlə, Müslümün belə gözəl xanımı olduğuna görə Tamaraya həmişə minnətdar olmuşam. Mən hələ onu demirəm ki, biz xalqımızın Tamara Sinyavskaya kimi belə bir gəlini olması ilə həmişə fəxr etmişik. Lakin Tamara haqqında ayrıca danışmaq lazımdır, biz nə vaxtsa onun da yubileyini qeyd edəcəyik, onun hələlik 60 yaşı yoxdur. Müslümün isə 60 yaşı tamam olur.

Məncə, Müslüm bu gün 30 il əvvəl oxuduğu kimi oxuyur. Düzdür, o özünə tənqidi yanaşır, buna görə də ona elə gəlir ki, bu belə deyil. Amma mən onu 30 ildən çoxdur dinləyirəm. Onun ifasında xüsusilə sevdiyim

mahnılar var, mən onları dinləyirəm və fərq görmürəm. Müslüm çox mahnılar yaratmışdır, yəni o özünü bəstəkar kimi də gözəl tanıtmışdır. Ancaq onun ən görkəmli mahnısı Azərbaycana həsr etdiyi mahnıdır. Bu mahnı Azərbaycanın himni kimi səslənir. O həmin mahnını, musiqini 1970-ci illərin ortalarında gözəl şairimiz Nəbi Xəzrinin sözlərinə bəstələmişdir. Amma ən başlıcası budur ki, Müslüm bu mahnını elə yaratmış, elə ifa etmişdir ki, onu heç kim belə ifa edə bilmir. Yaxşıdır ki, o bu mahnını belə ifa edir, amma pisdır ki, bunu heç kim onun kimi oxuya bilmir. Ona görə də heç kim onu oxumağa cürət etmir. Bu, müstəsna mahnıdır. Bu mahnı ayrıca bir görkəmli əsər kimi, tarixə daxil ola bilər və yaqın ki, daxil olacaqdır. Müslümün ifasında bu mahnını mən hər dəfə böyük həyəcanla dinləyirəm. Ancaq bu, yeganə mahnı deyildir, o çox mahnılar yaratmışdır. Mən onun opera sənətində də çox işlər gördüyündən, yaxşı heykəl düzəltdiyindən, yaxşı şəkil çəkdiyindən danışmayacağam. İki il əvvəl o, portretimi çəkib mənə bağışladı. Mən ona çox minnətdaram, çünki bilirəm ki, o, həmin portret üzərində günlərlə, bəlkə də aylarla işləmişdir. O, portretdə məni özünün düşündüyü kimi çəkmişdir. Bu baxımdan portret mənim üçün çox qiymətlidir, bir də ona görə qiymətlidir ki, əvvəla, onu Müslüm çəkmişdir, ikincisi isə, bilirəm ki, onun üzərində günlərlə işləmişdir. Deməli, orada öz hisslərini ifadə etmişdir.

Müslümün incəsənətdə hər şeyi var və bu gün Müslüm özünün 60 illiyini qeyd edir. Daha doğrusu, biz qeyd edirik, özü bəlkə də qeyd etmək istəməzdi, amma biz qeyd edirik və düşünürəm ki, bu, sadəcə olaraq, bir mərhələdir, biz Müslümün səsini bundan sonra da həmişə eşidəcəyik. Elə bir səs ki, o heç kimdə yoxdur. Dünyada görkəmli müğənnilər çoxdur, amma belə səs heç kimdə yoxdur. Qoy heç kəs məndən inciməsin, mən öz subyektiv fikrimi söyləyirəm. Hətta deyirdim ki, bu, subyektiv fikir deyil, obyektiv təhlilə, obyektiv müqayisəyə əsaslanır.

Müslüm, Allah eləsin, bütün bunların hamısı qorunub saxlansın, Allah eləsin, səndəki enerji daha da artsın, sən həmişə irəliyə daha çox baxasan. Yeri gəlmişkən, dünən televiziorda səni gördüm. Dediklərin mənim xoşuma gəldi. Sən dedin ki, nikbin olmaq lazımdır. Sən düz dedin. Nikbin olmaq lazımdır. Nikbin olmağa sən hər cür əsasın vardır. Mən səni təbrik edirəm.

Müslüm, demək olar ki, gənc yaşlarından mükafatlar alır. Azərbaycanın Xalq artisti adını alanda onun 29 yaşı var idi. Bu, Azərbaycan tarixində ilk hadisə idi. Onda 1971-ci il idi. Elə həmin il o, Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olundu. 2 ildən sonra, 1973-cü ildə ona SSRİ Xalq artisti adı verildi. O zaman onun 31 yaşı vardı. Sovet İttifaqında heç kim bu yaşda belə yüksək ada layiq görülməmişdi. Ona görə də deyirəm ki, Müslüm gənc yaşlarından mükafatlar alır. Müslümün 55 yaşı tamam olanda mən onu Azərbaycanın «Şöhrət» ordeni ilə mükafatlandırdım və elə burada ona təqdim etdim. İndi artıq 5 il keçib, bu illərin necə ötdüyünü heç hiss etmədik. İndi isə Müslüm Azərbaycanın ən yüksək ordeni – «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. Azərbaycanın müstəqilliyi XX əsrin sonunda qazandığımız ən dəyərli nailiyyətdir. Biz xoşbəxtik ki, dövlət müstəqilliyini əldə etmişik, bizim öz müstəqil dövlətimiz var, xalqımız öz müstəqil dövlətində yaşayır. Bax, elə bu hadisə şərafinə bizim ali mükafatımız «İstiqlal» adlandırılmışdır. Müslüm də bu ordenlə təltif olunmuşdur.

Müslüm, mən səni təbrik edirəm, sənə möhkəm cansağlığı arzulayıram.

* * *

Prezident Heydər Əliyev «İstiqlal» ordenini, ordenin vəsiqəsini, yubiley münasibətilə təbrik məktubunu, ordenlə təltif olunması barədə Fərmanın əslini Müslüm Maqomayevə təqdim etdi.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Son vaxtlar Azərbaycan jurnalistləri tez-tez sual verirlər ki, nə üçün mən Azərbaycanda az-az oluram, bununla yanaşı, öz vətəndaşlığımı dəyişmədiyimi də qeyd edirlər. Deməliyəm ki, bütün bayramlarda, ən yüksək tədbirlərdə Azərbaycanda olmaqdan çox şadam. Zənnimcə, heç vaxt vədimə xilaf çıxmamışam və həmişə gəlmişəm. İndi burada öz 60 illik yubileyimi qeyd etdiyimə görə xoşbəxtəm, özü də, Heydər Əliyeviç, yubileyimi Sizinlə qeyd etdiyimə və bu orden lentini boynuma şəxsən Siz saldığınıza görə ikiqat xoşbəxtəm. Mən bunu tamamilə səmimi deyirəm, saxta təriflərdən çox uzağam. Çox sağ olun.

* * *

Mərasim başa çatdıqdan sonra prezident Heydər Əliyev görkəmli müğənni Müslüm Maqomayevin yubiley şənliklərində iştirak etmək üçün Azərbaycana gəlmiş MDB ölkələrinin mədəniyyət xadimləri, o cümlədən SSRİ Xalq artistləri Dmitri Qnatyuk və Mariya Stefyukla görüşdü. Dövlətimizin başçısı Azərbaycanın mədəniyyət xadimlərini də səmimiyyətlə salamladı.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV
GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR
MÜSLÜM MAQOMAYEVİN 60 İLLİYİNƏ
HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLİY
MƏRASİMİNDƏ**

Respublika sarayı

7 sentyabr 2002-ci il

Müasir mədəniyyətin görkəmli xadimi, zəmanəmizin məşhur müğənnisi və bəstəkarı, SSRİ Xalq artisti Müslüm Maqomayevin anadan olmasının 60 illiyinə həsr edilmiş təntənəli yubiley mərasimi keçirilmişdir.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev mərasimdə iştirak etmək üçün saraya gəldi. Salona toplaşanlar dövlətimizin başçısını hərərətli alqışlarla qarşıladılar.

Mərasim yubilyarın, SSRİ Xalq artisti Müslüm Maqomayevin ölməz mahnısı, onun yaradıcılığının həqiqətən zirvəsi sayılan «Azərbaycan» mahnısının sədaları altında açıldı.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Hörmətli Prezident, əziz Heydər Əlirza oğlu!

Hörmətli xanımlar və cənablar! Əziz dostlar!

İndi keçirdiyim hissləri ifadə etməyə söz tapmaqda çətinlik çəkirəm. Hər halda, mən yubileyin keçiriləcəyinə şübhə etmirdim, amma, sözün düzü, belə yüksək səviyyədə olacağını gözləməirdim. Buna görə Heydər Əlirza oğluna təşəkkür edirəm. Bilirdim ki, o mənə yaxşı münasibət bəsləyir, lakin onun məni belə sevdiyini bilmirdim. Sağ olun.

Əziz dostlar, siz də sağ olun ki, təşrif gətirmisiniz. Diqqətinizə görə sağ olun. Mənə bir az soyuq dəyib, ona görə də bu dəfə oxuya bilməyəcəyəm. Ancaq mənə xoşdur ki, bu gün məni artist dostlarım – artistlər dəstəkləyəcəklər. Buna görə onlara bəri başdan çox-çox minnətdaram. Sizin hamınıza çox sağ olun deyirəm. Qoy, sizin bütün məhrəm arzu və niyyətləriniz həyata keçsin! Xoşbəxt olun, əziz dostlar!

Sonra Müslüm Maqomayevin həyat və yaradıcılığının müxtəlif dövrlərini əhatə edən kinokadrlar, ailə fotoşəkilləri, o cümlədən babası, Azərbaycan professional musiqisinin banilərindən birigörkəmli bəstəkar Müslüm Maqomayevin şəkilləri, yubilyarın Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev ilə birlikdə çəkdiyi şəkillər nümayiş etdirildi.

Yubilyarı təbrik etmək üçün Ukraynadan gəlmiş qonaqlar – Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Xalq artisti, akademik Dmitri Qnatyuk, SSRİ Xalq artisti, Kiyev Opera və Balet Teatrının solisti Mariya Stefyuk və Ukraynanın Azərbaycandakı müvəqqəti işlər vəkili Vladimir Svetun səhnəyə çıxdılar.

D m i t r i Q n a t y u k: Cox hörmətli cənab Prezident!

Hörmətli tamaşaçılar!

Əziz cavan dostum!

Ukraynadan, sənin sənətinin çoxmilyonlu pərəstişkarları adından gətirdiyim ən səmimi təbrikləri və xoş arzuları bu gün bu səhnədən sənə çatdırdığıma görə çox xoşbəxtəm.

Müslüm Maqomayev heç vaxt dil səddi ilə üzləşməyən müğənnilərdəndir. O, səhnəyə çıxır və oxuyur, o, səhnədə sanki başqa aləmə düşür və mahnını sehrlı bir obraza çevirir. Bu ən başlıcasıdır və o bu mənada böyük ustad – mədəniyyət ustasıdır. Mən fəxr edirəm ki, biz tez-tez görüşürdük və konsertlərdə, digər tədbirlərdə birlikdə olurduq. Mən burada, Azərbaycan adlanan bu gözəl məmləkətdə böyük dostlarım olduğuna, istedadlı artistlərlə, o cümlədən Müslüm Maqomayev kimi məşhur müğənni ilə tanış olduğuma görə fəxr edirəm.

Əziz dostum, sənə ən xoş arzularımı çatdırmaq istəyirəm. Sənə həmişə cavan qalmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, sən daim oxuyasan və qocalıq nə olduğunu bilməyəsən. İstəyirəm ki, sən sağlam olasan, sənin gözəl dostun, mənim yaxşı tanıdığım Tamara xanım daim sənənlə olsun və siz birlikdə xoşbəxt yaşayasınız.

Mən sənə yaxşı günlər, sağlamlıq arzulayıram və əsas hədiyyəm isə...

Tanınmış müğənni yubilyarın şərəfinə təbrik mahnısı oxudu.

V l a d i m i r S v e t u n: Çox hörmətli cənab Prezident!

Hörmətli yubilyar!

İcəzə verin, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçmanın təbrik teleqramını oxuyum:

«Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, SSRİ Xalq artisti Müslüm Məhəmmədoviç Maqomayevə Hörmətli Müslüm Məhəmmədoviç!

Sizi, xalqın sevimli müğənnisini 60 illiyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. İndiki yubiley Sizə olan hörmətimi və istedadınıza heyranlığımı izhar etmək üçün daha bir imkandır.

Qoy bu gün yeni ideyaların parlaq təzahürü ilə yadda qalsın, Sizə yeni ilham və yaradıcılıq qüvvəsi versin. Sizə möhkəm cansağlığı, ailə səadəti, sənətdə təkrarsız uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

Ukrayna prezidenti

Leonid Daniloviç Kuçma».

Dmitri Qnatyuq və Mariya Stefyuk yubilyarın və onun xanımının şərəfinə Ukrayna xalq mahnısını ifa etdilər.

M a r i y a S t e f y u k: Cənab Prezident!

Hörmətli tamaşaçılar!

Mən Müslüm Maqomayevin Ukraynaya qastrolu zamanı baş vermiş bir epizod barədə xatirələrimi söyləmək istəyirəm.

Bu, 1970-ci illərin əvvəllərində Ukrayna şəhərlərinin birində olmuşdur. Müslüm Maqomayev oraya konsert verməyə gəlmişdi. Bütün tələbələr həmin konsertə getdik, konsertdən sonra isə hamı mehmanxanaya üz tutdu. Əlbəttə, qrupumuzda oxuyan bir qızdan başqa heç kimi mehmanxanaya buraxmadılar. O elə hey qışqırırdı: «Müslüm, mən səni sevirəm, sən hamıdan məlahətli, hamıdan gözəlsən». Bu sözləri o bir neçə dəfə təkrarladı. Birdən Müslüm Məhəmmədoviç çıxıb dedi: «Ay qız, mən çox yorulmuşam. Əgər siz mənimlə danışmaq istəyirsinizsə, növbəyə durun» – deyə tələbələri göstərdi.

O zaman mən öz-özümə fikirləşdim ki, rəfiqəmin dediyi sözləri ona çatdırmaq üçün növbədə nə qədər durmalıyam. Bu gün isə mən səhnədəyəm. Bütün bu illər ərzində, ilk dəfə olaraq, mənim növbəm indi gəlib çatdı.

Odur ki, o vaxt demək istədiyim sözləri indi demək istəyirəm: «Müslüm, Ukraynanın bütün qadınları sənin pərəstişkarındır. Biz səni sevirik. Sən hamıdan gözəl, hamıdan məftunedicisən, sən dahi müğənnisən. Biz sənə uzun ömür və Tamara xanımla birlikdə böyük səadət arzulayırıq».

Sonra Mariya Stefyuk «Sicilyada axşam ibadəti» operasından Yelenanın ariyasını ifa etdi.

* * *

Səhnədə qoyulmuş ekranda tanınmış Azərbaycan pianoçusu, respublikanın Xalq artisti, artıq neçə ildir ABŞ-da yaşayan Çingiz Sadiqovun səsli təbrik məktubu nümayiş etdirildi:

Bu gün böyük bayramdır – dahi artistin bayramıdır, bizim hamımızın, bütün xalqımızın bayramıdır. İllər çay kimi axıb gedir. Budur, əzizim, sənin 60 yaşın tamam olmuşdur. Ümidvaram ki, tanıdın, mən Çingiz, Sadiqovam. Bu gün səni təbrik etməyimə çox şadam. Burada səni sevirələr, sənin mahnılarını oxuyurlar: «Ümid», «Orfey», «Buhenvald harayı». Burada sənin yolunu gözləyirlər, sənin mahnılarını gözləyirlər, okeanın bu tayında səninlə görüşmək istəyirlər. Uzaq San-Fransiskodan sənə Azərbaycan salamı göndərirəm. Müslüm Maqomayev, sən bizim sevimlimizsən, öz sənətinlə hamımıza sevinc bəxş edirsən.

Sonra Çingiz Sadiqov Respublika sarayının səhnəsində göründü və yubilyara, salona toplaşanlara müraciətlə dedi:

Əziz Müslüm!

Əziz bakılılar!

Mən bir qədər həyəcanlıyam. Bakıda – hər bir küçəsini və hər bir evini tanıdığım şəhərdə 9 ildir olmamışam. Lakin indi Bakını gəzib-dolaşırım, onun necə də gözəlləşdiyinə heyran qalırım. Mən dostlarımla və qohumlarımla üzünü çoxdan görməmişdim, lakin buraya gələndən bəri onların hamısı ilə görüşüb hal-əhval tuta bildim. Mən bu səhnəyə çoxdan çıxmamışdım, lakin bu gün, nəhayət, çıxdım və indi qarşınızda dayanmışam. Bütün bunlara görə, sənin Bakıda yubileyini təşkil etmiş və sözlərimin hamısını demək üçün mənə imkan yaratmış hörmətli cənab prezident Heydər Əliyevə çox sağ olun demək istəyirəm.

Müslüm, mən sənin elə bir konsertini xatırlamıram ki, anlaşıqsız keçsin. Bu gün də salon doludur. Bakılılar sənin çox böyük istedadına öz hörmət və ehtiramını bildirmək üçün yenidən bir yerə toplaşblar, sənin yanına gəliblər. Sən Azərbaycan xalqının böyük oğlu olusan, oğlusan və həmişə də olacaqsan. Sənə ürəkdən xoşbəxtlik, əmin-amanlıq, firavanlıq və sağlamlıq arzulayıram! Bu işıqlı və əlamətdar gündə mənim və Ceyran xanımın ən xoş və ən səmimi təbriklərimizi qəbul et. Yubileyin mübarək!

Çingiz Sadiqov royalda xalq mahnılarından və Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət popurri ifa etdi.

Sonra SSRİ Xalq artisti Lütfiyar İmanov çıxış edərək dedi:

Əlbəttə, bu gün çox əlamətdar gündür. Çox hörmətli cənab prezident Heydər Əlirza oğlu Əliyev, xanımlar və cənablar, bu əlamətdar gün münasibətilə sizi səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Əziz Müslüm!

Məsələ bundadır ki, Müslüm canlı əfsanədir. Yaxşı xatirimdədir, Müslüm musiqi məktəbində oxuyanda biz böyük sinif otağında yanaşı otururduq. O, demək olar ki, gecə-gündüz çalıb-oxuyurdu. Sən oxumaya bilməzdin, çünki sən oxumaq üçün dünyaya gəlmisən. Əzizim Müslüm, mən çox danışmayacağam. Sənin barəndə çox danışmaq olar, sənin haqqında hələ çox yazılacaq.

Təkcə bunu demək istəyirəm ki, biz səninlə bir yerdə neçə illər oxumuşuq, sonra özün çıxış etməyə başladın, sən haralarda oxumamısən? Sovet İttifaqında elə müğənni olmayıb ki, Müslüm kimi, bir ay ərzində 45 konsert versin. Bu, görünməmiş işdir. Özü də Müslüm hər dəfə səhnəyə çıxanda, oxumağa başlayanda mahnı ilə yaşayırdı. Tamaşaçılar onun ifasına valeh olurdular. Mən səni ancaq dahi müğənni Mario Lansa ilə müqayisə edə bilərəm. Səni başqa heç kimlə müqayisə edə bilmərəm. Çünki dünyada Mario Lansa olub, bir də Müslüm Maqomayev var.

Mən sənə kiçik bir hədiyyə təqdim etmək istəyirəm – bu, orqanın, eləcə də xalq musiqi alətlərinin – sazın, balabanın, tütəyin müşayiəti ilə oxuduğum Azərbaycan xalq mahnılarından ibarət ilk və yeganə diskimdir.

Sonra Lütfiyar İmanov Tofiq Quliyevin «Sənə də qalmaz» mahnısını ifa etdi.

Ekranada yubilyarın qızının musiqili məktubu nümayiş etdirildi:

«Bizim hamımız üçün əziz olan bu gündə, sənin ad günündə sənə ilk növbədə cansağlığı, uzun ömür, xoşbəxtlik, çoxlu-çoxlu təbəssüm, sevinc arzulayırıq. İndiki anda bizi okean ayırsa da, biz çox şadıq ki, bu gözəl, təntənəli gündə səni təbrik etməyə, sevincimizi səninlə bölüşməyə imkan tapmışıq. Bir-birimizdən uzaqda olsaq da, bütün qəlbimizlə, ürəyimizlə səninləyik.

Çox istərdim ki, sənin yaradıcılıq fəaliyyətin uzun illər davam etsin, səsin isə daim eşidilsin. Bu qeyri-adi gündə sənin kimi qeyri-adi adam üçün qeyri-adi sözlər tapmaq çox çətindir. Odur ki, biz sənin üçün sürpriz hazırlamışıq. Təbrik üçün əsas sözü söyləmək səlahiyyətini sənin nəvənə etibar etmişik. Maqomayevlər nəslinin ənənələrinin ən balaca, ən başlıca davamçısına. Səni nəvən təbrik edir.

Ekranada yubilyarın nəvəsi görünür. «Ad günün mübarək» melodiyası səslənir.

Sonra görkəmli Azərbaycan müğənnisi, SSRİ Xalq artisti Rəşid Behbudovun həyat yoldaşı Ceyran xanım və qızı Rəşidə səhnəyə çıxdılar.

Ceyran xanım mərasim iştirakçlarına müraciətlə dedi:

Çox hörmətli cənab prezident Heydər Əlirza oğlu!

Əziz və sevimli Müslüm Məhəmmədoviç!

Mərasim iştirakçıları!

Rəşid Behbudov Fondu və şəxsən öz adımdan hamınızı salamlayıram. Həyat elə gətirdi ki, ulduz kəhkəşanında iki dahi müğənni rastlaşdı. Onlardan biri şöhrət zirvəsini fəth edirdi, digəri isə artıq zirvədə idi. Onlar bir-birinə mehr saldılar, bir-birinə məftun idilər, çox səmimi və nəvazişli münasibətləri var idi. Böyüyünün nəvazişliyi ondan ibarət idi ki, o hələ gənc olan Müslümün çıxışlarına baxanda, onu dinləyəndə gözləri yaşla dolurdu. O, hərərətli əllərini uzadıb Müslümün boynundakı şərfi düzəltmək, soyuq dondurma yediyi üçün onu danlamaq istəyirdi. İllər ötdükcə qüvvətli, cazibədar və əzəmətli səsi ilə Müslüm ona ən böyük sevinc bəxş edirdi. Onları vətənlərinə olan qeyri-adi, fanatik məhəbbət birləşdirirdi. Bir gün onlar qollarını açıb bütün Azərbaycanı qucaqladılar, onun şöhrətini, onun mahnılarını bütün dünyaya yaydılar. Bu onları doğmalaşdırır və birləşdirirdi. Ona görə də bütün Azərbaycan xalqı, bütün dünya və bizim hörmətli, gözəl, müdrik prezidentimiz Heydər Əlirza oğlu onları bu qədər sevir.

Deməliyəm ki, 1996-cı ildə Müslüm Məhəmmədoviç hörmətli Heydər Əlirza oğlunun məsləhəti və öz təşəbbüsü ilə dahi Rəşid Behbudovun xatirə bayrağını yaxın və uzaq xaricdə ilk dəfə qaldıraraq, Moskvada «Rossiya» konsert salonunda möhtəşəm, gözəl bir gecə keçirdi. Konsert beləcə də adlanırdı – «Rəşid Behbudovun ulduzu Müslüm Maqomayevin qonağıdır».

1996-cı ildə, hətta bəlkə də məhz həmin gözəl gecədən sonra Rəşid Behbudov Fondu yaradıldı. Bu Fondun məqsəd və vəzifələri Rəşid Məcidoğlunun amalını təkrar edir – Azərbaycan mədəniyyətini, incəsənətini tanıdır, ilk növbədə, gənc istedadların inkişafına kömək edir. Mən dərin sevinc hissi ilə deməliyəm ki, Fondun, onun bədii şurasının yekdil qərarı ilə Rəşid Behbudov adına Beynəlxalq mükafat təsis olunmuşdur. Bu gün biz onu məmnuniyyətlə Müslüm Məhəmmədoviç Maqomayevə təqdim edirik. İcazə verin, bu diplomun mətnini oxuyum: «Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına və Rəşid Behbudovun xatirəsinin əbədiləşdirilməsinə çox böyük töhfəsinə görə müasir dövrün görkəmli müğənnisi, böyük səhnə ustası Müslüm Maqomayev Rəşid Behbudov adına Beynəlxalq mükafatla təltif edilir. Rəşid Behbudov Fondu».

Müslüm Məhəmmədoviç, biz sizə çoxlu hədiyyə hazırlamışıq. İkinci hədiyyəmiz Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətinin, «Raks» firması Bakı şöbəsinin və həyatın bütün məqamlarında imdadımıza gələn «Azərbaycan Hava Yolları» konserninin birgə işinin nəticəsi olan diskdən ibarətdir. Bu disk yenicə hazırlanıb və necə deyərlər, isti-isti bizə gətirilib. Onu Türkiyədən yenicə göndəriblər. Sizin son dərəcə gözəl yaradıcılığımıza aid materialların axtarılıb tapılmasına imkan verdiyinə görə professor Xudiyevə hədsiz minnətdaram. Deməliyəm ki, biz çox məsləhətləşdik, düşünüb-daşındıq. Bu diskdə sizin geniş auditoriya ilə,

necə deyərlər, qeyri-adi görüşünüz əks etdirilmişdir. Mən bilən, bu ilk görüş Çaykovski adına konsert salonunda – böyük yolunuzun, şan-şöhrət yolunuzun başladığı salonda olmuşdur.

İndi bu disk sizə bağışlamaq imkanına görə Nizami Xudiyevə, Cahangir Əsgərovun simasında «Azərbaycan Hava Yolları» konserinə, «Raks»ın Bakı şöbəindən Etibar Babayevə məmnuniyyətlə təşəkkür edirəm.

Əziz Müslüm Məhəmmədoviç, Azərbaycanın əziz və gözəl gəlini Tamara xanım, bir söz də deyim: Biz sizi bir-birinizdən ayrı təsəvvür etmirik.

Rəşid Behbudov Fondu və «Sahil» İnformasiya–Analitik Mərkəzi sizə internet səhifəsi həsr edir. İnternetdə sizin rəsmi ünvanınız www.maqomayev.net-dir. Buyursunlar, sizin yaradıcılığınızı sevənlər – belələri isə bütün dünyada olduqca çoxdur – saytınıza girib bir daha öz məhəbbətini izhar edə bilərlər. Bundan əlavə, Fond azyaşlı istedadları himayə etmək missiyasını da öz üzərinə götürmüşdür, çünki, Müslüm Məhəmmədoviç, hər bir azyaşlı istedad müəyyən müddətdən sonra sizin kimi böyük möcüzəyə çevrilir. Artıq bir neçə beynəlxalq mükafata layiq görülmüş 13 yaşlı bakılı qız Nərminə Vəliyeva bu tablolu fərəhlə çəkmişdir və onu sizə hədiyyə edir.

Çox sağ olun. Bizə göstərdiyiniz bu böyük şərəfə görə sizə minnətdaram.

Sonra Rəşid Behbudovun qızı Rəşidə Müslüm Maqomayevin öz atası Məhəmməd Maqomayevə həsr etdiyi mahnını ifa etdi.

Rus satirik yazıçısı Lion İzmaylov Müslüm Maqomayevi yubileyi münasibətilə təbrik etdi və ona uzun ömür, yaradıcılıq uğurları arzuladı.

Azərbaycanın Xalq artisti Azər Zeynalov görkəmli müğənniyə müraciətlə dedi:

Hörmətli, əziz Müslüm bəy! Hər dəfə maraqlananlar məndən soruşanda ki, harada təhsil almışam, mən ardıcılıqla İncəsənət Universitetinin, Bakı Musiqi Akademiyasının və İtaliya Musiqi Akademiyasının adlarını çəkirəm. İtaliya adı çəkilən kimi hamının gözləri qarşısına böyük sənətkarlar – Bülbül, Şövkət Məmmədova və Müslüm Maqomayev gəlir. Təsəvvür edin, nə qədər böyük şərəfdir ki, mənim də adım bu böyük müğənnilərin siyahısında çəkilir.

Mən Müslüm Maqomayevin səsi ilə, onun səsinin möhtəşəmliyi altında böyümüşəm. Müslüm Maqomayevin əzəmətli, möhtəşəm səsi insanların vətəndaş əxlaqının tərbiyəsində çox qüdrətli bir amildir.

Mən Müslüm Maqomayevə xoşbəxtliklə, cansağlığı ilə yanaşı, bir də onu arzu edirəm ki, qoy o heç zaman öz yerini boş qoymasın. Onun səsinin əzəmətinə, möhtəşəmliyinə, cəngavərliyinə Azərbaycan xalqının həmişə çox böyük ehtiyacı var. Sağ olun.

Sonra Azər Zeynalov Fikrət Əmirovun «Sevil» operasından Balaşın ariyasını ifa etdi.

Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin bədii rəhbəri, Xalq artisti Rauf Abdullayev və orkestrin kollektivi Müslüm Maqomayevi təntənəli mahnı ilə təbrik etdilər.

Rauf Abdullayev yubilyara müraciətlə dedi:

Əziz Müslüm, icazə ver səni gözəl yubileyin münasibətilə təbrik edim, sənə cansağlığı, xoşbəxtlik arzulayım və ən xoş diləklərimi bildirim. Mənə elə gəlir ki, sənin haqqında danışmaq çətin olduğu qədər də asandır. Lakin deməliyəm ki, sənin ulduzun birdən parladı və bu günədək şölələnilir, bundan sonra da şölələnəcəkdir. Təəssüf ki, sən son zamanlar Bakıya az-az gəlirsən. Biz səni daha tez-tez görmək və dinləmək istəyirik. Bununla belə, sənin burada, bizimlə birlikdə olmağın bizim üçün böyük bayramdır. Bakıda gedən yaradıcılıq proseslərindən, yəqin ki, xəbərdarsan. Orkestrimiz əsas Azərbaycan klassik musiqisinin bünövrəsini qoyan görkəmli bəstəkar və dirijor Müslüm Maqomayevin və dahi Üzeyir Hacıbəyovun ənənələrini qoruyub saxlamağa və davam etdirməyə çalışır. Lakin respublikamızın prezidenti, çox hörmətli Heydər Əlirza oğlu Əliyevin mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə göstərdiyi diqqət və atalıq qayğısı olmasaydı, bütün bunlar da olmazdı.

Dünən sənə Azərbaycanın ali ordeni – «İstiqlal» ordeni təqdim olunarkən hörmətli prezident sənin yığcam, sadə, lakin dərin xarakteristikasını verdi. Mən bu sözləri özüm üçün yazmışam və indi onları oxumaq istəyirəm. Düşünürəm ki, konservatoriyanı və daha ali məktəbləri bitirmiş nəzəriyyəçilər bu analizə qiyyət edə bilərlər.

Hörmətli prezidentimiz demişdir: «Mahnıları hamı ifa edir. Lakin eyni bir mahnını müxtəlif ifaçılar müxtəlif cür ifa edirlər. Müslümü bütün digər ifaçılardan fərqləndirən xüsusiyyət budur ki, o, hər hansı bir mahnını ifa etməyə başladığında ona öz aranjimanını, özünün müəyyən çalarlarını verirdi və bu mahnı elə səslənirdi ki, sanki yenidən yazılmışdır». Düşünürəm ki, bundan daha yaxşı demək çətindir.

Prezident sonra dedi: «Mən sənin mahnılarını təhlil edə bilərəm, çünki sənin hər bir mahnın böyük sənət əsəridir, amma indi mən bunu etməyəcəyəm, bəlkə də sonralar nə vaxtsa bunu da edəcəyəm». Mən səni bir daha təbrik edirəm, sənə ən əziz nemətlər, bütün arzularının həyata keçməsinə diləyirəm.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Mən də, öz növbəmdə, bu gözəl kollektivə minnətdaram. Hər dəfə gələrkən onun necə dirçəldiyini görmək, orkestrin həqiqətən, gözəl səsləndiyini eşitmək mənə xoşdur. Uşaqlar, çox-çox sağ olun, sizə səadət arzulayıram.

Xalq artisti Xuraman Qasimova mərasim iştirakçılarına müraciətlə dedi:

Çox hörmətli cənab Prezident!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Əziz yubilyarımız Müslüm!

Bu gün bizim hamımız üçün çox əlamətdar gündür, çox böyük bayramdır. Təəssüf ki, bizim bu gözəl Respublika sarayımız yubileyiniz münasibətilə sizi təbrik etmək istəyənlərin hamısını tuta bilməmişdir. Mən deyilənləri təkrar etmək istəmirəm, əziz prezidentimiz dövlətimizin ali mükafatını – «İstiqlal» ordenini dünən sizə təqdim edərkən, həqiqətən unudulmaz nitq söylədi. Mən öz heyranlığımı, həyəcanımı gizlədə bilmirdim. Hamımızın qəlbi xalqımızın oğluna görə iftixar hissi ilə döyünürdü. Prezidentin dediyi kimi, Müslüm, həqiqətən təbiət səxavətini sizdən əsirgəməmişdir. Sizin qeyri-adi, çox zəngin səsiniz var, biz hamımız çoxdan bu səsin sehrindəyik. Sizin gözəl zahiri görkəminiz var, axı səhnə üçün bu da çox vacibdir.

Mən həyatımdan bir epizodu xatırlamaq istəyirəm, onu bəlkə siz də xatırlayırsınız, çünki, Müslüm, o sizinlə bağlıdır. Bu əhvalat 1970-ci illərin əvvəllərində baş vermişdir. O vaxt bütün Sovet İttifaqı Vladimir İliç Leninin anadan olmasının 100 illiyini təntənə ilə qeyd edirdi. Bütün müttəfiq respublikaların mədəniyyət xadimləri Leninin adı ilə bağlı olan yerlərə getməli idilər. Bu tədbirdə Azərbaycan da iştirak edirdi. Onda mən hələ müğənni deyildim, məktəbi yenicə bitirmişdim, amma oxumağı sevirdim və oxumağa uşaqlıqdan maraq göstərirdim. Mən böyük bir nümayəndə heyətinə kinematoqrafçılarımızla birlikdə, yalnız gənc bir kinoaktrisa kimi daxil edilmişdim. Bizim sevimmiz, iftixarımız Müslüm isə o zaman artıq məşhur idi, çox böyük uğur qazanmışdı. Yadımdadır, Kazanın küçələrində görkəmli xadimlərimizin adları, o cümlədən də Müslümün adı yazılmış böyük afişalar asılmışdı. Hamı onun solo konsertini böyük həsrətlə və səbirsizliklə gözləyirdi. Konsert İdman sarayında olmalı idi. Mən təsadüfən orkestrin məşqində oldum. Onda Müslüm dincəlirdi, çıxışa hazırlanırdı.

Mən daxili səmimiyyətlə, sadəcə, mahnıya məhəbbətim olduğuna görə səhnəyə çıxdım və onun orkestri ilə bizim bir neçə Azərbaycan mahnısını ifa etdim. Bizim Müslümün salona necə daxil olduğunu hiss etmədim. O, gənc qızın səsinə eşidib ona diqqət kəsilmişdi. Sakitcə səhnəyə yaxınlaşdı, qorxa-qorxa ona baxıb fikirləşdim ki, mənə irad tutacaqdır. O, kimliyimlə maraqlandı, dedi ki, çox yaxşı oxuyur, görəsən bu qız mənəmlə bir konsertdə oxumaq istədimi. Təsəvvürünüzə gətirirsinizmi, həmin anda mən nə vəziyyətdə idim. Əlbəttə, mənim sevincimin həddi yox idi. Bu onu sübut edir ki, Müslüm gənc kadrların inkişafını da həmişə həssaslıqla izləyirdi. Bəli, həmin gün məşqlərdən sonra o bir neçə dəfə mənə diqqətlə qulaq asıb özü ilə bir konsertdə çıxış etməyimə razılığını verdi. Mən bunu bütün həyatım boyu yadda saxlamışam, çünki onda böyük uğur qazandıq və Müslüm, yaradıcılığımızın pərəstişkarı olan qadınların sizin üçün ürəyi gedirdi. Biz onların yaxınlaşıb sizi qucaqlamağına həsədlə baxırdıq, biz, həmyerliləriniz sizinlə fəxr edirdik. Bax, o vaxt mənə sizinlə bir yerdə səhnəyə çıxmaq imkanı oldu, bu, böyük məsuliyyət tələb edirdi. Lakin o zaman bunu o qədər də hiss etmədim. Əsas hadisə isə siz məni maşınıza oturdub hamımızın birgə yaşadığı mehmanxanaya aparanda baş verdi. Qadınlar mehmanxananın girişini əhatəyə almışdılar və məni didməyə hazır idilər. Mən bütün bunları görmüşəm və həmin günün təəssüratlarını sizinlə bölüşmək istəyirəm. Dahi müğənni ilə, bax, belə səhnəyə çıxdım. O vaxtdan bəri Müslüm bizim böyük dostumuzdur. Misli görünməmiş uğurlar onun başını gicəlləndirmədi. Tezliklə o, gözəl ömür-gün yoldaşını, bizim gözəl Tamara xanımı tapdı. Bu xanım onun layiqli həyat yoldaşı oldu. Biz onu geniş ürəklə böyük ailəmizə qəbul etdik. Bu günə qədər hələ heç bir baldız ona qısqançlıq etməmişdir, çünki bizim hamımız onu çox sevirik, o, görkəmli müğənnidir. Ən başlıcası isə, onlar öz həmkarlarını çox sevirlər.

Mənim arxivimdə beynəlxalq müsabiqələrdə qələbələrimiz münasibətilə sizin mənə və bacım Fidana göndərdiyiniz gözəl teleqramlar saxlanılmışdır. Əziz Tamara, əziz yubilyarımız, biz sizə çox minnətdarıq. Sizin hər ikiniz qeyri-adi istedadla maliksınız. Müslüm, bizim hörmətli prezidentimizin dediyi kimi, sizin istedadınızın həqiqətən dərin kökləri vardır. Siz dahi babanızın, bizim klassik musiqimizin banilərindən birinin nəvəsisiniz. Musiqimizin inkişafında onun əvəzsiz rolu olmuşdur.

Bu gün mən demək istərdim ki, siz böyük fəmilianızın layiqli nümayəndəsisiniz.

Xuraman Qasimova Müslüm Maqomayevin «Nərgiz» operasından ariyanı ifa etdi.

* * *

Yubiley mərasiminin ikinci hissəsi «Nizami» bədii filmindən kadrların nümayişi ilə başladı. Müslüm Maqomayev bu filmə dahi Azərbaycan şairi Nizaminin obrazını yaratmışdır.

Təbrik üçün Gürcüstan Mədəniyyət nazirinin müavini Svetlana Ketsba, əməkdar artist, bəstəkar Nono Qaboniya, SSRİ Xalq artisti Nani Breqvadze səhnəyə çıxdılar.

Svetlana Ketsba mərasim iştirakçılarına müraciətlə dedi:

Çox hörmətli cənab Prezident!

Əziz Müslüm Məhəmmədoviç!

Xanımlar və cənablar!

Dostlar!

Müslüm Maqomayev sənətinin qeyri-adi dəyəərə və nəcibliyə malik olduğunu desəm, yanılmaram. Onu biganəlik deyil, həyatın çətinliklərinə rəğmən, itkilərə, məşəqqətlərə, istirablara rəğmən həyatsevərlik, doğma torpağın gözəlliyinə vurğunluq səciyyələndirir. Canlı sözə, canlı insan ünsiyyətinə tələbat sadə və danılmazdır. Bəlkə buna görədir ki, müğənnilik sənəti, yenidən insanlara qaytarmaq üçün bəsləməli olduğu bu Allah vergisi bu qədər əziz və qiymətlidir. Müslüm Maqomayevin adı keçmiş SSRİ-nin ucsuz-bucaqsız məkanında və onun hüdudlarından uzaqlarda hər bir kəs üçün əzizdir. Bu istedadlı insan öz vətəninə rəmzinə çevrilmişdir və düşünürəm ki, onun yaradıcılığının böyük dəyəri və böyük mahiyyəti bundadır. Uzun və mürəkkəb tarix boyu onu müşayiət edən xalqına məhəbbət və sadıqlıq, bütün gözəl ideallara sadıqlıq sənətkarın böyük xoşbəxtliyi deyilmi?

Azərbaycanı və Gürcüstanı möhkəm qardaşlıq və dostluq telləri bağlayır. Tarix bizim azadlıq və müstəqillik uğrunda birgə mübarizəmizin nümunələrini qoruyub saxlamışdır. Tarix bizə mənəvi qardaşlıq nümunəsi bəxş etmişdir, bugünkü gün də belə gözəl nümunələrlə doludur. Bundan əlavə, bu gün biz demokratik cəmiyyət quran iki dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin daha yüksək səviyyəsindən danışa bilərik. Bu səviyyə Azərbaycanı və Gürcüstanın liderləri – prezidentlər Heydər Əliyevin və Eduard Şevardnadzenin uzaqgörənliyi və müdriqliyi sayəsində mümkün olmuşdur. Müslüm Maqomayev – bu ad Gürcüstan üçün sonsuz dərəcədə əzizdir və bu gün bu barədə danışmamaq, bunu qeyd etməmək qeyri-mümkündür.

Əziz Müslüm Məhəmmədoviç, Gürcüstan sizi özünün böyük dostu, öz istedadını insanlara, insanların, çoxmilyonlu auditoriyanın və ayrı-ayrılıqda hər bir adamın xoşbəxtliyinə ərməğan edən böyük insan, artisti kimi qiymətləndirir. Sizi hər bir evdə ən əziz qonaq kimi gözləyirlər. Qoy bu, çox illər belə davam etsin, bu belə olmuşdur və bizim üçün son dərəcə sevinclidir.

Ölkəmizin prezidenti Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadze bütün Gürcüstan xalqı ilə birgə gözəl müğənnini salamlayır və icazə verin onun məktubunu oxuyum:

«Azərbaycanın Xalq artisti Müslüm Maqomayevə!

Əziz Müslüm Məhəmmədoviç!

Sizin son dərəcədə parlaq istedadınızın çoxsaylı gürcü pərəstişkarları adından və şəxsən öz adımdan 60 illiyiniz münasibətilə Sizi səmimi-qəlbədən təbrik edirəm. Gözəl səs, səmimilik və artistizm Sizi çoxmilyonlu auditoriyanın sevimlisinə çevirmişdir. Xatırlamaq xüsusilə xoşdur ki, incəsənətdə Sizin ilk addımlarınız Tbilisi Opera və Balet Teatrı ilə bağlıdır. Əminəm ki, bundan sonra da Sizin yeni yaradıcılıq nailiyyətlərinizin dəfələrlə şahidi olacağıq.

Sizə xoşbəxtlik, cansağlığı və ən xoş diləklər arzulamaq istəyirəm.

*Səmimi hörmətlə,
Eduard Şevardnadze»*

Mən başqa bir missiyanı da yerinə yetirməli, gənc gürcü rəssamı Giya Georqadzenin kiçik qrafik rəsm əsərini təqdim etməliyəm. Bununla əlaqədar mən Azərbaycanın dahi şairi, Gürcüstanın böyük dostu Vaqifin sözlərini xatırlatmaq istərdim.

Mən bu adı təsadüfən xatırlamadım. Belə ki, Müslüm Məhəmmədoviç, siz və Azərbaycan incəsənətinin digər gözəl xadimləri bu sevgi və dostluq ənənələrini davam etdirirsiniz.

Bəh, bu bağın nə əcəb
sərvi-dilaraları var,
Hər tərəf tazə açılmış
gülü-həmzaları var,
Asılıb tazəvü tər
laleyi-həmraları var,
Yəni, Tiflisin əcəb
dilbəri-zibaları var,

Ey könül, seyr elə kim,
türfə tamaşaları var.
Mərhaba, Tiflis imiş cənnəti
dünya yerinin,
Yığılıbdır ona cəmiyyəti
hurü nəzinin,
Mən bu şəhrin nə deyim
vəsvini dilbərlərinin,
Filməsəl, şəklü şəmayıldə,
vəli, hər birinin

Məhi-təbana bərabər
sərü simaları var.

Bu ocaq böylə ocaqdır ki,
ışığı ayə salır,
Gün kimi şöləsini
cümleyi-dünyaya salır,
Tez tutar xaini-bədxahları
vayə salır,
Hər kimin başına kim,
mərhəməti sayə salır,
Elə bilsin onların dinilə
dünyaları var.

Mən demək istəyirəm ki, Gürcüstandan gəlmiş gözəl qadınlar sizi təbrik etmək istəyirlər, tibilisilər isə sizi qonaq gözləyirlər. Çox sağ olun.

SSRİ Xalq artisti Nani Breqvadze və əməkdar artist, bəstəkar Nono Qaboniya Nani Breqvadzenin bəstələdiyi «Sevgi ulduzu» romansını ifa etdilər.

*Təbrik üçün səhnəyə çıxan SSRİ Xalq artisti **Fidan Qasımova** mərasim iştirakçlarına müraciətlə dedi:*

Çox hörmətli cənab Prezident!

Əziz Müslüm!

Hörmətli mərasim iştirakçıları!

Bu gün biz hamımız xoş həyəcan hissi keçiririk. Çünki əzizimiz Müslümün ad gününü qeyd edirik. Mən çox danışmaq istəmirəm. Çünki onun ünvanına xeyli xoş sözlər deyildi. Mən təkcə öz həyatımdan, sənətdə ilk addımlarımı atdığım dövrdən kiçik bir epizodu xatırlamaq istəyirəm. Filarmoniyada ifa etdiyim çoxlu əsərlər içində Puççininin operasından Loretanın ariyası da var idi. Ariyanı ifa etdiyim zaman Müslümün gözəl tembrə malik səsinə eşitdim. Belə bir böyük müğənni tərəfindən bəyənildiyim üçün özümü olduqca xoşbəxt sanırdım. Mən həm ölkədə, həm də xaricdə birlikdə verdiyimiz konsertləri minnətdarlıq və həsrət hissi ilə xatırlayıram. O həmin konsertlərdə uğurla çıxış edirdi. Mən isə bir həmyerlisi kimi onunla fəxr edirdim və indi də fəxr edirəm.

Fidan Qasımova Loretanın ariyasını oxudu və onu yubilyara həsr etdi.

Xuraman və Fidan Qasımova bacıları Niyazinin «Arzu» romansını ifa etdilər.

*Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin rəisi **Aydin Bəşirov** mərasim iştirakçlarına müraciətlə dedi:*

Möhtərəm cənab Prezident!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

İcazə verin, gəmiçilik üzrə iki əmrin mətnini sizə oxuyum. Birincisi 17 may 1972-ci il tarixli əmrdir: «Dənizçilərin mədəniyyət evinin keçmiş üzvü, Azərbaycan SSR-nin Xalq artisti Müslüm Maqomayev böyük və məhsuldar konsert-ifaçılıq fəaliyyətinə, Gəmiçiliyin əməkçiləri ilə daimi dostluq əlaqələrinə görə «Sovet Azərbaycanı» dizelektroxdunun heyətinə birinci dərəcəli matros qəbul edilsin.

Gəmiçiliyin rəisi Haşımov».

İkincisi 17 avqust 2002-ci il tarixli yeni əmrdir:

«Qüsursuz xidmətinə, zəhmətsevərliyinə və göstərdiyi şücaətə görə birinci dərəcəli matros Müslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin «Maestro Niyazi» gəmisini kapitanının fəxri köməkçisi təyin edilsin».

Hörmətli Müslüm müəllim, bu gün çox şadım ki, siz öz fəaliyyətinizə Azərbaycan Dövlət Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin mədəniyyət evindən başlamısınız. Bu gün dənizçilər əvvəlki kimi sizi sevirlər, sevəcəklər. Mənə elə gəlir ki, onların arasında sizin davamçılarınız vardır.

4 ay bundan əvvəl, mayın 6-da Azərbaycan xalqının böyük oğlu maestro Niyazinin adını daşıyan yeni gəmi alınmışdır.

Biz bilirik ki, siz maestro Niyazi ilə xoş münasibətdə olmusunuz, dost olmusunuz. Bu dostluğun rəmzi kimi, «Maestro Niyazi» gəmisinin maketini və dünən möhtərəm prezidentimiz «İstiqlal» ordenini sizə təqdim edərkən haqqında söhbət açdığı «Sovet Azərbaycanı» gəmi-bərəsinin 1972-ci ildə çəkilmiş şəklini sizə hədiyyə edirəm.

Müslüm müəllim, bildiyiniz kimi, bu gün gənc ifaçılar vardır. İcazə verin, Gəmiçiliyin mədəniyyət evinin yeni yetişdirməsi, Müslüm Maqomayevin davamçısı gənc Zakirə söz verim.

Zakir italyan xalq mahnısını ifa etdi.

*SSRİ Xalq artisti **Mariya Biyeşu** ariyanı ifa etdikdən sonra mərasim iştirakçlarına müraciətlə dedi:*

Əziz dostlar, mən təyyarədən elə indicə düşmüşəm. Mənim işim çox idi, lakin özümə söz vermişdim ki, sizin gözəl respublikanıza bizim hamımızın sevimlisi Müslüm Maqomayevin yubileyinə gələcəyəm. Müslüm Maqomayev incəsənətdə, tərəfdaşlıqda bizi bir-birimizə bağlayır. Mən çox danışmaq istəmirəm, lakin o, dahi insandır. O, gözəl, ürəyi açıq artistdir.

Mariya Biyeşu Moldovanın musiqi xadimlərinin, bu ölkənin xalqının salamını «Doyna» moldovan xalq mahnısını ifa etməklə yetirdi.

*Tatarıstan Respublikasının Azərbaycanadakı daimi nümayəndəsi **Rəfael İlyasov** təbrik nitqi ilə çıxış edərək, Tatarıstan Respublikasının prezidenti Mintimer Şaymiyevin təbrik teleqramını oxudu:*

«Çox hörmətli Müslüm Məhəmmədoviç!

Tatarıstanlılar adından və şəxsən öz adımdan Sizi yubileyiniz münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Sovet adamlarının bir neçə nəslə üçün əfsanəvi insan və fəvqəlhüdə olan Siz Rusiyanın və Azərbaycanın musiqi mədəniyyətinin canlı rəmzi və layiqli nümayəndəsiniz. 18 yaşında ikən «Buhenvald harayı» və «Fiqaro» kavatınanı ehtirasla ifa etdikdən sonra misli görünməmiş uğur qazanmağınız, bütün Sovet İttifaqında və onun hüdüdlərindən kənarında məşhurlaşmağınız, çoxminli pərəstişkarlarınızla dolu stadionlar və üstündə «Oxuyur Müslüm Maqomayev» yazılmış böyük tirajlı vallar neçə onilliklərdə ki, Sizin nadir istedadla malik olduğunuzu sübut edir. Cəzbedici insan və hərtərəfli şəxsiyyət kimi, Siz böyük şöhrət və ümumxalq məhəbbəti qazana bildiniz. İstedadınızın milyonlarla pərəstişkarları ilə bir yerdə ən xoş hisslərimizi izhar edir və əsl ustalığınızı, böyük əməyinizi, sənətinizlə təmasda olmaq sevincinə görə Sizə minnətdarlığımızı bildiririk.

Müslüm Məhəmmədoviç, icazə verin, bu təntənəli gündə Sizə möhkəm cansağlığı, firavanlıq və yaradıcılıq ilhamı arzulayım. Sizə və gözəl ailənizə xoşbəxtlik diləyirəm.

Səmimiyyətlə,

Mintimer Şaymiyev

Tatarıstan Respublikasının Prezidenti».

Rusiyanın Azərbaycandakı müvəqqəti işlər vəkili Stanislav Çernyavski və SSRİ Xalq artisti İosif Kobzon yubilyarı təbrik etmək üçün səhnəyə çıxdılar.

Stanislav Çernyavski: Azərbaycan Respublikasının çox hörmətli cənab Prezidenti!

Müslüm Maqomayev istedadının hörmətli pərəstişkarları!

Əziz yubilyarımız!

Azərbaycan xalqı zəngin xalqdır. O öz istedadları ilə zəngindir, lakin bütün tarixi ərzində olduğu kimi, indi də öz istedadlarını digər xalqlarla bölüşdürür. Ona görə də bu gün tam əsasla deyə bilərik ki, Müslüm Maqomayev bizim ümumxalq sərvətimizdir. Onun mahnılarının sədaları altında biz işləmişik, xam torpaqlara getmişik, sevdiyimiz qızlarla tanış olmuşuq. Buna görə də bu gün biz Rusiya prezidenti Vladimir Putinin teleqramını alarkən xüsusi məmnunluq duyduq:

«Hörmətli Müslüm Məhəmmədoviç!

Anadan olmağınızın 60 illiyi münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm. Sizin yaradıcılığınız bizim musiqi sənətinin ən parlaq səhifəsidir. Gözəl ifaçılıq məharəti və bəstəkarlıq istedadı Sizə həmkarlarınızın layiqli hörmətini, başlıcası isə, saysız-hesabsız pərəstişkarlarınızın böyük məhəbbətini qazandırmışdır.

Hörmətli Müslüm Məhəmmədoviç, Sizə və əzizlərinizə cansağlığı, firavanlıq və uğurlar arzulayıram.

Rusiya Federasiyasının prezidenti

Vladimir Putin».

Biz bu gün musiqi sənətinin inkişafında böyük xidmətlərinə görə Müslüm Məhəmmədoviç Maqomayevin «Şərəf» ordeni ilə təltif olunması barədə Rusiya prezidentinin Fərmanını da almışıq.

İosif Kobzon: Əziz yoldaş Prezident, Heydər Əlirza oğlu!

Mən Sizi yoldaş adlandırmaqda səhv etmədim. Mən Sizə rəsmi müraciət etmək istəmirəm, çünki Siz bizim üçün çox doğma və yaxınsınız və mən cavan dostum Müslümə səmimi-qəlbdən həsəd aparıram ki, o, prezidentin mədəniyyətə, incəsənətə və şəxsən ona atılıq qayğısı göstərdiyi bir ölkədə yaşayır. Mən sənə ona görə həsəd aparıram ki, üç gündən sonra Moskvada öz yubileyimi qeyd edəcəyəm. Mənim 65 yaşım tamam olur.

Əziz Müslüm, əgər sən bu gün razı olsaydın, bütün keçmiş qardaş müttəfiq respublikalar sənə yubileyini qeyd edərdi, sənə şərəfinə bayram şənlikləri keçirdi. Lakin, əlbəttə, sənə üçün ən əziz bayram sənə doğma xalqının, sənə doğma torpağının və ürəkdən sevdiyən, ehtiram bəslədiyən prezidentinin bayramıdır. Bunu hamımız başa düşürük. Ona görə də mən dedim ki, sənə səmimi-qəlbdən həsəd aparırıq. Bilmirəm, bəlkə yubileyimdə mənə də nə isə qismət olacaq. Lakin belə vəziyyət olmayacaq. Buna mən şübhə etmirəm.

Birinci hissədə biz gözəl Tamara xanımla yanaşı oturmuşduq. Xatırladım ki, sənə bütün yaradıcılıq həyatın mənim gözlərim qarşısında keçmişdir. Sənə ilk dəfə Moskvada görünməyin və hətta Tamara xanımla məhəbbət macəranı da mənim gözlərim qarşısında olmuşdur. Hər şey gözəl idi. Müslüm bir dəfə vurulmuşdur və bu indiyədək davam edir. Bu məhəbbət bölünməz və əbədidir. Mən bu gün fikirləşirdim ki, Müslüm üçün nə oxuyum. Onun bütün ölkənin oxuduğu bir mahnısını xatırladım. Müslüm Azərbaycanın heyrətamiz fitri istedadıdır.

Çox qəribədir ki, onun istedadı çoxşaxəlidir. O, gözəl bəstəkar, pianoçu, rəssam, vokalçıdır. Bütün bunlar sənə lazım idi, çünki sən bunların hamısını üzə çıxarmış və bizə bol-bol hədiyyə etmişən. Buna görə tək-cə salonda əyləşənlər deyil, bu gecəyə gəlmək arzusunda olanlar deyil, sənin gəlişini Moskvada həyəcanla gözləyənlərin hamısı sənə minnətdardırlar. Moskva yubileyə hazırlaşır. Yuri Mixayloviç Lujkov Heydər Əlirza oğluna özünün hörmət və ehtiramını yetirməyi və Müslümə bildirməyi xahiş etmişdir ki, biz sentyabrın 17-də «Rusiya» konsert salonunda onun yubileyini layiqincə qeyd edəcəyik.

İosif Kobzon Müslüm Maqomayevin repertuarından mahnı ifa etdikdən sonra sözünə davam edərək dedi:

Mənim 60 illik yubileyimdə müdrik adamlardan biri dedi ki, bu yaşdan sonra kişilər yavaş-yavaş uşaqlıq dövrünə qayıdırlar. Mən sənə arzu edirəm ki, bacardıqca daha çox böyük qalasan. O vaxt mən bu sözü eşidəndən sonra kədərləndim. Ancaq bildirim ki, bu heç də belə deyildir.

İosif Kobzon şəxsən Müslüm Maqomayevə həsr etdiyi mahnını oxudu.

Sonra mərasimdə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev geniş nitq söylədi.

GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVİN 60 İLLİYİNƏ HƏSR OLUNMUŞ TƏNTƏNƏLİ YUBİLEY MƏRASİMİNDƏ NİTQ

Əziz Müslüm, səni anadan olmağının 60-cı ildönümü münasibətilə, bu şanlı yubiley münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, sənə cansağlığı və böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Hörmətli xanımlar və cənablar! Biz indicə «Azərbaycan» mahnısını dinlədik. Mən bu mahnı haqqında dəfələrlə danışmışam, ancaq hesab edirəm ki, bu mahnı onun haqqında dönə-dönə danışmağa layiqdir. Bu, Müslüm Maqomayevin öz əsəridir. Onu özü yaratmışdır və neçə illərdir harada, hansı ölkədə çıxış edirsə-etsin, onu hər yerdə və hər yanda gözəl oxuyur. Müslümün ifasında bu mahnı güclü təəssürat doğurur və çox böyük təsir bağışlayır, ən başlıcası isə, xalqına, respublikasına sadıq olan Müslüm öz hissələrini bu mahnı vasitəsilə ifadə edir və Azərbaycanımızı tanıdır. Təkcə bu mahnıya görə Müslüm həm bir bəstəkar kimi, həm də ifaçı-müğənni kimi ən yüksək qiymətə layiqdir. Lakin o, Müslümün yaratdığı gözəl mahnılar sırasında yeganə deyildir, yəni musiqi ona məxsusdur, sözləri də şairlər onunla əməkdaşlıq şəraitində yazmışlar, ifaçı da odur. Dediym kimi, bu mahnılar gözəldir, lakin onlar Müslümün ifasında o qədər yüksəkdə durur ki, heç bir müğənni, heç bir ifaçı – hər halda, bizim ölkəmizdə, Azərbaycanda – onları ifa etməyə cürət etmir, çünki bu, həqiqətən çətindir. Müslümün oxuduğu kimi oxumaq çətindir. Bunu hər kəs bacara bilməz. Əgər haradasa, kimsə onu təqlid etməyə cəhd göstərsə, o, uğur qazanmayacaqdır. Bununla belə, bu mahnılar gərək səslənsin. Gərək sən oxuyasan, oxuyasan və oxuyasan. Bu gün, sənin yubiley günündə mən sənə, bax, bunu arzulayıram.

Müslüm Maqomayevin 60 illik yubileyinin Azərbaycanda belə yüksək səviyyədə keçirilməsi onun yaradıcılığına ümumxalq ehtiramının əlaməti və Azərbaycan mədəniyyətinin, Azərbaycan incəsənətinin inkişafında xidmətlərinə verilən yüksək qiymətin ifadəsidir. Mən Müslüm haqqında artıq dünən danışdım, səhnəyə necə qəfil gəlişini və özünə necə böyük maraq doğurduğunu xatırladım. Bundan sonra o, tezliklə böyük şöhrət qazandı və çox erkən yaşlarında, yeniyetmə, gənc yaşlarında artıq böyük müğənni kimi şöhrətləndi. Bəli, bu, həqiqətən belədir. Yəqin ki, burada, salonda bir neçə nəslin – mənim nəslimin, orta nəslin, gənc nəslin nümayəndələri oturmuşlar. Hesab edirəm, ki, mənim nəslimə mənsub olan adamların Müslümü daha yaxşı tanıdığını desəm düz olar, çünki biz onu özünü göstərməyə başladığı, səhnəyə qədəm qoyduğu vaxtdan tanıyırdıq. Biz hamımız, incəsənət həvəskarları – Müslüm isə öz sənəti ilə incəsənət həvəskarlarının, yaradıcılığının pərəstişkarlarının sayını qat-qat artırmışdır – Müslümün yaradıcılığını çox diqqətlə izləyirdik, onu dinləməkdən, onun konsertlərinə getməkdən yorulmurduq və sevinirdik ki, o təkcə Azərbaycan mahnılarını, təkcə rus mahnılarını deyil, eləcə də bir çox dillərdə mahnıları necə gözəl ifa edir. Buna görə də Müslüm, onun yaradıcılığı Azərbaycanın milli sərvətidir, böyük qədir-qiyməti var.

XX əsr Azərbaycanda mədəniyyət və incəsənətin sürətlə inkişafı ilə səciyyələnir. XX əsrin əvvəllərində dahi Üzeyir Hacıbəyov özünün ilk opera əsərlərini yaradaraq, bütün dünyaya bəyan etdi ki, Azərbaycan xalqı klassik əsərlər, hamının başa düşdüyü opera əsərləri yaratmağa qadirdir. Sonrakı illərdə o özünün digər əsərləri ilə Azərbaycan incəsənətinə, Azərbaycan mədəniyyətinə daha böyük maraq oyatdı. Bundan sonra Azərbaycanda mədəniyyət və incəsənət ardıcıl surətdə və çox sürətlə inkişaf etdi. Üzeyir Hacıbəyov öz dostu, sənət yoldaşı və Müslüm Maqomayevin babası Müslüm Maqomayev ilə birlikdə Azərbaycanda professional, klassik musiqinin bünövrəsini qoydular. Müslüm Maqomayevin «Şah İsmayıl» adlı ilk operası 1916-cı ildə meydana gəldi. Yadırdadırmı, Müslüm?

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Yadımda deyil. Bu onun ilk operası deyildir. İlk operası «Əsli və Kərəm»dir.

H e y d ə r Ə l i y e v: «Əsli və Kərəm»?

M ü s l ü m M a q o m a y e v: «Nərgiz».

H e y d ə r Ə l i y e v: Əziz yoldaş, «Nərgiz» 1935-ci ildə yazılmışdır. Yaxşı, indi mən bu mövzunu davam etdirməyəcəyəm.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: «Nərgiz» inqilabi mövzudadır.

H e y d ə r Ə l i y e v: O, inqilabi mövzuda deyildir, sadəcə olaraq, Azərbaycan xalqının o dövrdəki, 30-cu illərdəki həyatındandır.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: O, sovet operasıdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Əlbəttə, sovet operasıdır. Bəs necə? Məgər o vaxtlar başqa opera yazmaq olardı? Üzeyir Hacıbəyovun məşhur «Koroğlu» operası sovet operası deyilmi?

M ü s l ü m M a q o m a y e v: «Koroğlu» yox, o, sovet mövzusunda deyildir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yox, bu, sovet metodologiyasına görə yazılmış tarixi əsərdir. Yaxşı, dostlar, belə məsələlərə daha toxunmayacağam. Demək istədiklərimi davam etdirəcəyəm. Sonralar «Nərgiz» də, «Koroğlu»

da, Üzeyir Hacıbəyovun və Müslüm Maqomayevin digər əsərləri də Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinin inkişafında, yeni musiqiçilər nəslinin tərbiyəsində, bəstəkar və ifaçıların yetişməsində çox böyük rol oynadı. Məsələn, xatirimdədir, 1930-cu illərin axırlarında, 40-cı, 50-ci illərdə və sonrakı illərdə Azərbaycan Opera və Balet Teatrı parlaq çıxış edirdi. Sonra Azərbaycanın gözəl bəstəkarlarının bütöv bir nəslə – Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Cövdət Hacıyev, Tofiq Quliyev, Rauf Hacıyev, hazırda yaşayan Arif Məlikov – bilmirəm, o buradadır, ya yox – və bir çox başqaları meydana gəldilər. Beləliklə, Azərbaycanın klassik professional musiqisi bütün sahələrdə inkişaf tapdı və təbii ki, bütün bunlar ifaçılar tələb edirdi.

Çoxlu ifaçılar olmuşdur. Əlbəttə, onların arasında, müğənnilərimiz arasında birinci yerdə unudulmaz Bülbül durur. Azərbaycan tarixinin bütöv bir mərhələsi onun adı ilə bağlıdır. Ondan sonra eyni səviyyədə Rəşid Behbudov durur. Bir diqqət yetirin, Azərbaycanın qüdrətli müğənnilərinin nəslə davam edir və onlardan sonra bizim hörmətli və sevimli Müslüm Maqomayevimiz gəlir. Bir çox digər bəstəkarlarımızın, ifaçılarımızın, müğənnilərimizin rolunu və yaradıcılığının əhəmiyyətini kiçiltmək istəmirəm, lakin mən Bülbülü, Rəşid Behbudovu və Müslüm Maqomayevi xüsusi fərqləndirəcəyəm. Onlar XX əsr Azərbaycan musiqi tarixinin, mahnı tarixinin ən uca zirvəsində qərar tutmuşlar.

Müslüm, yubileyin yaxşı keçdiyinə görə bu gün sən mənə təşəkkür etdin. Dedin ki, sənə hörmət etdiyimi bilirdin, amma sənə sevdiyimi bilmirdin. Yəqin istəyirsən mən bir daha deyim ki, sənə sevirəm. Mən diqqəti buna nəyə görə cəlb etdim? Ona görə ki, Müslüm səhnəyə çıxdığı gündən mən onun yaradıcılığının pərəstişkarı olmuşam. Bundan az sonra, 1969-cu ildə mən Azərbaycanın rəhbəri oldum və o vaxtdan bəri, elə indiki kimi, bizim incəsənət xadimlərinə, hamıya, hamıya, hamıya, o cümlədən və xüsusən Müslüm Maqomayevə maksimum diqqət yetirməyə başladım, çünki mən artıq hiss etmişdim ki, onun yaradıcılıq imkanları böyükdür, o, gənc idi və çalışmaq lazım idi ki, hər şeydən, Allahın bəxş etdiyi hər şeydən və onu səciyyələndirən bacarığından düzgün istiqamətdə istifadə olunsun. Əslinə qalsa, bizim o vaxtdan bəri şəxsi dostluğumuzu da məhz bu şərtləndirdi. Mən bütün o illəri xatırlayıram, dünən dedim, bunu eşitmək mənim üçün xoş idi ki, 1973-cü ildə sən və Tamara Sinyavskaya öz talelərinizi birləşdirdiniz və artıq 30 ildir, mən bilən, can deyib, can eşidirsiniz, siz həm səhnədə parlaq çıxış etməklə, həm də öz ailə həyatınızı yaxşı keçirməklə pərəstişkarlarınızı, açığını deyəcəyəm, sevindirirsiniz. Mən sənə ailə həyatına bələdəm, ona görə bunu deyirəm.

Əslində, bax, bu dostluq həm də onunla bağlıdır ki, mən Müslümün özümə yaxın olmasını istəyirdim və ona maksimum diqqət göstərirdim. Hesab edirəm ki, bütün bunlar Azərbaycan incəsənətinin, Azərbaycan mədəniyyətinin xeyrinə idi.

Burada deyildiyi kimi, Müslüm gözəl bəstəkar, rəssam, hətta heykəltəraşdır. Lakin onun mənzili təmir etmək kimi sevimli məşğuliyyəti də var. O, Moskvada yaşayarkən uzun müddət burada evi olmamışdır, babasının mənzilində yaşayırdı. Dediym kimi, Moskvada isə biz ona daimi nümayəndəliyin mehmanxanasında mənzil tipli bir nömrə ayırmışdıq, orada o, tək yaşayırdı, sonra isə Tamara Sinyavskaya ilə birlikdə yaşamağa başladı. Sonra Tamara və o, sevincək mənə dedilər ki, bilirsinizmi, biz Taqankada mənzil almışıq. Mən onlara dedim ki, çox yaxşı. Bax, biz onu təmir edirik. Onlar bu mənzili düz bir il təmir etdilər. Sonra bizi dəvət etdilər – mən ailəmlə, rəhmətlik Zərifə Əziz qızı ilə birlikdə getdim, bax, İlham buradadır, o da, qızım Sevil də bizimlə idi. Biz onlara qonaq getmişdik. Sonralar o, daimi nümayəndəliyimizin, indi Azərbaycanın Moskvadakı səfirliyinin yanında daha yaxşı mənzil aldı və onu təmir etməyə başladı. Təmir qurtaran kimi bizi dəvət etdi. Biz onun mənzilində olduq. Həqiqətən, mənzili çox zövqlə təmir etmişdi. Mən o vaxtdək belə səliqə-sahmanlı, belə tərtibatlı mənzil görməmişdim. O vaxt onun bir barı vardı, oraya butulkalar düzülürdü. Mən təəccübləndim. Dedim: Müslüm, nə qədər butulka var, olmaya, sən bu qədər içirsən? O, cavab verdi ki, barda çoxlu butulka olmalıdır. Bax, biz, beləcə, onların qonağı olduq. Biz bu mənzilə dəfələrlə getdik. Sonra isə Tamara ilə Müslüm mənə birdən dedilər ki, biz mənzilimizi yenidən təmir edirik. Təmir işlərini Müslümün özü görür, divar kağızlarını özü yapışdırır, özü rəngləyir.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Xeyr. Bacarıram, amma etmirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bacarırsan. Bu onun sevimli məşğuliyyətidir.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: İndi artıq bağ evi tikirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, artıq neçə ildir deyir ki, bağ evi tikir. Şükür ki, tikib qurtardı. İstəyirəm ki, o, mənzilini daha dəyişməsin, çünki sonra başlayacaq iki il təmir etməyə.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Ən başlıcası budur ki, indi biz Moskvadakı mənzilimizi də, bağımızı da dəyişmək istəyirik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Haraya, Bakıya?

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Yox, dəyişəcəyik, çünki o yer daha xoşumuza gəlir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Gördünüz, mən sizə dedim ki, bu onun sevimli məşğuliyyətidir.

M ü s l ü m M a q o m a y e v: Heydər Əlirza oğlu, bütün ömür boyu nə isə tikmək maraqlıdır. Tikib qurtarıdıqdan sonra isə orada yaşamaq daha maraqlı deyildir, gərək həmişə tikəsən.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, bu gün xoşuma gəldi ki, Müslümün dostları, bizim incəsənət xadimləri və qonaqlarımız Müslümün yaradıcılığından çox yaxşı, çox ürəkdən danışdılar və onun sənətini düzgün qiymətləndirdilər.

Mən hətta bir qədər təəccübləndim ki, demə, müğənnilərimiz yaxşı danışa da bilirlər. Bu gün yaxşı, maraqlı nitqlər söylədilər. Bu gün biz sizinlə gənc Müslümün «Sevilya bərbəri» operasında Fiqaronun ariyasını ifa etdiyi süjetə baxdıq. O vaxt onun neçə yaşı vardı? Mən bunu Tamaradan soruşdum.

Müslüm Maqomayev: Bu, 1963-cü ildə olmuşdur.

Heydər Əliyev: Deməli, onda sənin 21 yaşın vardı. Bir görün, o həmin ariyanı necə ustalıqla ifa edirdi. Yeri gəlmişkən o həmin ariyanı həmişə ifa etmişdir, indi də ifa edir. Mən bu ariyanı onun ifasında dəfələrlə dinləmişəm. Hər dəfə də böyük diqqətlə, böyük heyranlıqla. Əvvəla, təbii ki, ariyanın, musiqinin özü gözəldir, bununla belə, mühüm cəhət onu necə ifa etməkdir. Əlbəttə, mən mütəxəssis deyiləm, amma opera sənətində bu ariya çox mürəkkəb və çox çətinidir.

Müslüm Maqomayev: Siz bütöv tamaşanı dinləmişiniz.

Heydər Əliyev: Mən bunu sənə sonra deyəcəyəm. Çox çətin ariyadır. Amma bir baxın, Müslüm 21 yaşında onu necə ifa edirdi. Mən bu ariyanı başqa müğənnilərin ifasında da dinləmişəm. Mənə inanın, Müslümün ifası kimi ifa olmayıb və yoxdur. Müslüm xatırlatdı, bu barədə mən də demək istəyirəm. O burada, Azərbaycanda opera tamaşalarını səhnəyə qoymuşdur. Birincisi «Sevilya bərbəri» operası idi.

Müslüm Maqomayev: Və axırıncısı.

Heydər Əliyev: Yox. Bəs «Karmen»?

Müslüm Maqomayev: «Karmen» Tamaranın işidir. «Toska» da.

Heydər Əliyev: O, «Sevilya bərbəri»ni rəhmətlik Rauf Atakişiyevlə böyük ruh yüksəkliyi ilə hazırlamışdı. Məncə, Rauf Abdullayev də var idi. Elə deyilmi?

Müslüm Maqomayev: Əliverdibəyov idi.

Heydər Əliyev: Bəli, Əliverdibəyovla. Məndə fotosəkil var, bu gün fasilədə mən onu Tamaraya göstərdim. Tamaşadan sonra çəkilmiş həmin şəkildə Əliverdibəyov da var. Mən tamaşada oldum, onu dinlədim. Müslüm bu operada əvvəldən axıradək gözəl oxudu. Bir sözlə, opera müğənnisi kimi, onun imkanları olduqca böyükdür. Məhz bu, ona populyar mahnıları belə gözəl ifa etməyə imkan verir. Yaxud, götürək onun ifasında «Vdol po Piterskoy» mahnısını. Bilirsiniz, mən, ümumən, incəsənət həvəskarıyam, bütün bu mahnıları dinləmişəm, özü də hələ çox-çox əvvəllərdən, mənim yaşımı nəzərə alım, amma «Vdol po Piterskoy»un Müslümün ifasındakı kimi ifası olmayıbdır. Ümumiyyətlə, o vaxt Müslümün bu xalq mahnısını ifa etməsi Moskvada, keçmiş Sovet İttifaqında çox böyük hadisəyə çevrildi. O harada konsert verirdisə, hamı onun bu mahnını oxumasını tələb edirdi. Yadındadırmı, mən bunu bilirəm. Onun bu mahnını Kremlin Qurultaylar sarayında necə ifa etdiyi də xatirimdədir. Sovet İttifaqının bütün rəhbərliyi konsertdə idi, bu mahnını onun kimi heç kim ifa etmirdi. Onun ifasında səslənən bu mahnı çox çətinidir. O, səsini nə qədər dəyişir, amma çaşmır. Mən sizə açığını deyəcəyəm, onun ifasında hər bir mahnı ayrıca bir əsərdir.

Müslüm hər yerdə məşhur idi. Məsələn, o, «Buhenvald harayı»ni əla ifa edirdi. O vaxtlar bu çox böyük hisslər doğururdu. Xatirimdədir, bir dəfə biz – mən Sovet İttifaqının rəhbərliyini, Siyasi Büronun üzvlərini və üzvlüyə namizədlərini nəzərdə tuturam – hansısa bayram konsertində idik, Qurultaylar sarayının lojasında əyləşmişdik. Hansısa bir artist Böyük Vətən müharibəsinə həsr olunmuş mahnını oxuyurdu. Yadındadır, o, mahnını oxuyub qurtardıqdan sonra Brejnev hamıya tərəf çevrildi, Müslüm Maqomayevi dəvət etmək lazım idi ki, o, «Buhenvald harayı»ni oxusun. Bu çox yaxşı olardı. Mən öz təəssüratlarımı söyləyirəm. Bununla belə, hesab edirəm, mənimlə birlikdə olanlar razılaşarlar ki, Müslümün yaradıcılığının xüsusiyyətini, onun mahnılarının xüsusiyyətini məhz bu cəhətlər səciyyələndirir. O, hər bir mahnını məhz öz anlamında, öz təfsirində ifa edir. Zənnimcə bu, asan iş deyildir. O, mahnını hazırlayır və gözəl bir əsər kimi ortaya çıxarır.

Onu da demək istəyirəm ki, Müslüm mənim evimdə olurdu, biz onunla dostluq edirdik. O ilk dəfə bizə bazar günü öz videokamerası ilə gəlmişdi – o vaxtlar bizdə, ümumiyyətlə, heç kəsin videokamerası yox idi, bu, 1982-ci ildə olmuşdur, indi hamının videokamerası var – hamımız sevindik. O dedi ki, mən məhz sizi çəkmək üçün videokamera ilə gəlmişəm. Müslüm onda ilk dəfə olaraq evimizdə mənim birinci nəvəmi çəkdi. O vaxt onun cəmi bir yaşı vardı. Müslüm onun adını bilir – onun da adı Zərifədir. Bizim hamımızı çəkdi. Bax, bu videolent o vaxtdan bəri ailə arxivimizdə saxlanılır. Sonra sən Moskvada da bizə gəlirdin. Yadındadırmı? Videokamera ilə gəlir və bizi çəkirdin. Bir sözlə, o bu baxımdan bizə yaxşı kömək edirdi.

Mən Müslümü gözəl insani keyfiyyətlərinə görə bir insan kimi də, bir artist kimi də, bir bəstəkar kimi də həmişə sevmişəm. Burada kim isə dedi ki, onda utancaqlıq vardı. Deyəsən, bunu Lion İzmaylov dedi. Müslüm, ümumiyyətlə, utancaq adamdır. Belə şan-şöhrəti, belə nüfuzu, belə ad-sanı olmasına baxmayaraq, utancaq adamdır. Bəzən mənə müraciət etməsi lazım olur, amma bunu etməyə utanır. Bu barədə kimə isə bir dəfə, iki dəfə ağız açır, sonra mən bunu onun özünə deyirəm, o cavab verir ki, belə şey yoxdur, sizi narahat etmək istəmirəm. O, son dərəcə təvazökar adamdır, ən başlıcası, dostluq etdiyimiz dövrdə – onu nəzərdə tuturam ki, mən o illərdə də Azərbaycanın rəhbəri olmuşam, indi də artıq 9 ildir rəhbəriyəm – özünün hər hansı məsələlərinin həlli üçün mənimlə əlaqələrindən heç vaxt istifadə etməyibdir. O, Əliyevlə dostluğundan nəinki heç zaman sui-istifadə etməyib, ümumiyyətlə, bunu heç vaxt yaymayıbdır. Bu dostluq heç də sirr deyildir. Lakin bu onun insanlığını, xarakterini göstərir.

Müslümün 30 ildən bəri birgə yaşadığı Tamara Sinyavskaya görkəmli müğənnidir. O, Böyük Teatrda həmişə çox yüksək nüfuzla, çox geniş şöhrətə malik olmuşdur. Onun Böyük Teatrda çıxışları həmişə hərərətli alqışlarla qarşılan-

mışdır. Şadam ki, Müslüm Maqomayevin belə xanımı var. Əvvəla, onların hər ikisi görkəmli müğənnidir. İkincisi, onlar eyni peşənin adamlarıdır. Üçüncüsü, ən başlıcası isə, görünür, onların xasiyyətləri çox oxşardır. Mən onların həyatını müşahidə etmişəm, sevinmişəm ki, mehriban yaşayırlar, bu gün də sevinirəm ki, bütün bunlar davam edir. Mən demişəm və bu gün bir daha demək istəyirəm ki, Müslüm Maqomayevin bütün bu xidmətlərində Tamaranın rolu az deyildir. O, Müslümü ələ aldıqdan sonra onun burada haqqında söhbət gedən əvvəlki həyatına son qoyuldu, daha onun ardınca qaçan olmadı, daha onun avtomobilini öpüb yalamadılar. Tamara onların hamısını qovdu. Mən birisini xatırlayıram, amma adını çəkməyəcəyəm. Müslümün bir məşuqəsi vardı. Yadındadırmı, biz Pyatıqorskda rastlaşmışdıq? Olmaya, yadında deyil?

Müslüm Maqomayev: Adı nə idi?

Heydər Əliyev: Demək istəmirəm. Görürsünüzmü, onun nə qədər məşuqəsi vardı ki, hər birini xatırlamır. Biz ailəmlə Pyatıqorskda istirahət edirdik – bu, 1972-ci ildə olmuşdur – birdən mənə dedilər ki, Müslüm Maqomayev Pyatıqorskda konsert verir. Əlbəttə, biz bütün ailəliklə konsertə getməyi qərara aldığımız. Axı bizim artist, bizim nümayəndəmiz konsert verirdi. Həm də mən onu bir daha dinləmək istədim, oraya getdim, ailəliklə getdik, dinlədik, mənəcə, orada yay estradası vardı. Yerli rəhbərlik mənim orada, Pyatıqorskda olduğumu eşitdikdə – onların orada qonaq evi vardı – bizi oraya şam yeməyinə dəvət etdilər. Müslüm qadınla birlikdə gəldi, sənin hansı mahnıları oxuyacağını elan edirdi, yadındadırmı?

Müslüm Maqomayev: Svetlana Morqunovanı deyirsiniz?

Heydər Əliyev: Məncə, o idi.

Müslüm Maqomayev: Televiziyanın diktoru idi.

Heydər Əliyev: Yaxşı, daha təfsilata varmayacağam. O, nəhayət, xatırladı. Yəni, demək istəyirəm ki, Tamara onların hamısını kənarlaşdırdı. Xatirimdədir, bir dəfə o mənə dedi, hətta hansısa familiyaları çəkərək dedi ki, onları qovmuşdur, onlar Müslümə daha yaxın düşə bilmirlər. Bir sözlə, bu baxımdan Tamaranın xidmətləri olduqca böyükdür. Mən hələ onun qalan xidmətlərini demirəm. Mən Tamara Sinyavskayaya minnətdaram ki, bütün bu illər ərzində, o vaxtdan bəri Bakıda dəfələrlə olub, burada bu salonda konsertlərdə çıxış edibdir. Məncə, sənin dediyin kimi, bizim opera teatrında «Karmen» operasını səhnəyə qoymuş və orada oxumuşdur. Odur ki, bu, opera teatrımızın tarixində əhəmiyyətli hadisədir, gərək bunu bilsinlər. Mən bunu xatırlayıram, çünki həmin tamaşalardan çox böyük zövq almışam.

Müslüm, beləliklə, bugünkü gecə başa çatır. Doğrudur, gecənin təşkilatçıları vaxtı bir qədər düz hesablamayıblar, uzatdılar, çox vaxt getdi. Amma, gördüyünüz kimi, salondakıların biri də yorulmayıbdır.

Müslüm Maqomayev: Ağızları nə idi ki, yorulaydılar.

Heydər Əliyev: Sən düz demirsən. Yaxşı, birdən kim isə etiraz etsə, onda necə? Məsələn, mən yorulmadım, təsəvvür edin, bu qədər oturandan sonra hələ burada çıxış da edirəm. O isə yanımda dayanmaqdan yorulubdur. Çünki bizim peşələrimiz müxtəlifdir. Mənim peşəm elədir ki, heç vaxt yorula bilmərəm. Əgər kimsə yorulubsa, eybi yoxdur, Müslüm Maqomayevin yubileyinə həsr edilmiş bugünkü gecə, hər halda, Azərbaycanın mədəni həyatında gözəl səhifədir.

Mən baxıram, Azərbaycan incəsənətinin, mədəniyyətinin qaymağı buradadır. Bu məni sevindirir, ona görə ki, mədəniyyətimiz bu gün də yaşayır və inkişaf edir, incəsənətimiz yaşayır və inkişaf edir. Həyatını bu peşəyə, incəsənətə həsr etmiş insanlar, bilirəm, çox çətinliklərə məruz qalsalar da, öz peşələrinə sadıqdırlar, incəsənətimizi irəliyə aparırlar, yeni əsərlər yaradırlar. Xəzər Gəmiçiliyindən olan oğlanın çıxışı bizim hamımız üçün gözlənilməz xoş bir hadisə oldu, mən xalqımızın incəsənətə necə bağlı olduğunu nəzərdə tuturam. Bu mənə sənin dənizçilər klubunda, məhz belə bir yaşda oxumağa başladığın vaxtı xatırlatdı.

Müslüm Maqomayev: Mən bir qədər böyük idim.

Heydər Əliyev: Böyük idin? Bəlkə də böyük idin. Amma bir gör, o necə oxudu. Həyat irəliləyir, Azərbaycan Respublikası inkişaf edir, incəsənət həmişə nüfuza malik olmuşdur və malikdir, dövlətin, prezidentin qayğısı ilə əhatə edilmişdir. Elə bugünkü gecə də sözlərimə sübutdur.

Müslüm, mən səni təbrik edirəm. Tamara, səni də təbrik edirəm. Müslüm, sənə möhkəm-möhkəm cansağlığı diləyirəm, arzu edirəm ki, xəstələnməyəsən və həmişə formada olasan, axı qarşıda bizim hələ çox-çox işlərimiz var. Biz bu işləri Müslümlə birlikdə, sizinlə birlikdə, bütün Azərbaycan xalqı ilə birlikdə həll edəcəyik.

GÖRKƏMLİ MÜĞƏNNİ VƏ BƏSTƏKAR MÜSLÜM MAQOMAYEVİN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL OLUNMUŞ RƏSMİ QƏBULDA NİTQ

Bakı Əyləncə Mərkəzi

8 sentyabr 2002-ci il

Əziz Müslüm!

Əziz Tamara!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Üç gündür ki, Azərbaycan Müslüm Maqomayevin 60 illiyini bayram edir. Biz Müslümün 60 illiyini xalqın ona, onun mahnılarına, əsərlərinə bəslədiyi hansı hisslərlə və məhəbbətlə qeyd etdiyinin şahidləriyik. Bu qanunauyğundur. Çünki Müslüm Maqomayev özünün gözəl mahnıları ilə və incəsənət, mədəniyyət sahəsində görkəmli fəaliyyəti ilə Azərbaycanın tarixinə daxil olmuşdur. O bizim mədəniyyətimizi, mahnı sənətimizi zənginləşdirmişdir, böyük məhəbbət, çox yüksək nüfuz qazanmışdır. O, Azərbaycan xalqının oğlu olaraq, burada dünyaya gəlmiş və ilk addımlarını Azərbaycanda atmışdır, amma sonra, sadəcə, Azərbaycanın çərçivəsinə sığmamışdır. Bu da təbiidir. Çünki onun yaradıcılığı, onun sənəti, onun mahnıları daha geniş auditoriya, xalqla daha geniş ünsiyyət tələb edirdi. Odur ki, Müslüm hələ çox-çox illər əvvəl, hələ erkən yaşlarından Moskva səhnəsində görünmüşdür. Onun Azərbaycanda olduğu kimi, Moskva səhnəsində görünməsi də Sovetlər İttifaqı paytaxtının, Moskva kimi çox iri şəhərin mədəni həyatında hadisəyə çevrilmişdir. Amma o bununla kifayətlənmədi.

Keçmiş Sovetlər İttifaqının bir çox şəhərlərində, vilayətlərində, respublikalarında və bu hüdudlardan kənar da onun sənətinə tələbat olduğunu bilən Müslüm bütün Sovetlər İttifaqına və Qərbin bir çox ölkələrinə qastrol səfərlərinə çıxmağa başladı. O harada olurdusa-olsun, hər yerdə hamını heyran qoyur, böyük hisslər oyadırdı, onun konsertlərinə düşmək çətin idi və xalq onu görmək istəyirdi. Halbuki, o vaxtlar onun mahnıları lentə alınır, yayılırdı, bu işdə Moskva televiziyası və radiosu böyük rol oynayırdı. Buna baxmayaraq, insanlar onu görmək istəyirdilər.

Belə maraqlı ilk növbədə onun əla, nadir səsi ilə bağlı idi. Belə maraqlı onun təkraredilməz ustalığı ilə bağlı idi. Güclü, yaxşı, xoş avazlı səsə malik olmaq kifayət deyildir, əgər müğənni öz səsindən, Allah vergisi olan istedadından istifadə edə bilmirsə, insanların məhəbbətini və rəğbətini qazana bilməz. Müslüm isə bu baxımdan böyük artist, çox böyük usta, mahnı ustası, söz ustası, artistizm ustası olduğunu göstərdi. Dünən konsertdə köhnə kadrları göstərdilər, Müslüm oxuyarkən onun necə jestləri vardı. Yəni, səhnədə onun zahiri görkəmi, mahnıların ifası zamanı etdiyi jestlər – bunlar hamısı birlikdə onun gözəlliyini təcəssüm etdirirdi. Prinsip etibarilə onu təbiət gözəl yaratmışdır. Bilirsinizmi, ümumiyyətlə, o xoşbəxtidir. Allah Müslümə belə təkrar olunmaz səsi, belə şahiri görkəmi, belə gözəlliyi və belə bacarığı ona görə bəxş etmişdir ki, o öz səsindən istədiyi kimi istifadə edə bilsin və öz zahiri görkəmini göstərə bilsin. O öz zahiri görkəmini göstərmirdi, sadəcə, səhnədə dururdu və hamı ona heyran-heyran baxıb zövq alırdı.

Dünən çox deyildi, hər yerdə, hər yanda hamı əlini ona toxundurmaq istəyirdi, ondan aftoqraf almaq istəyirdi, sadəcə olaraq, ona yaxından baxmaq istəyirdi, mən hələ onu demirəm ki, nə qədər qız, nə qədər qadın onun həsrətini çəkirdi. Bu, həqiqətən belədir. Mən bunu ona görə deyirəm ki, – dünən bu barədə danışmışam – Müslümün Azərbaycanda səhnəyə gəlməsinin şahidi olmuşam. Mən bunların hamısını öz gözlərimlə görmüşəm. Mən dünən dedim ki, gənc nəslimiz Müslümü tanımalı, onun yaradıcılığını, yaradıcılıq yolunu bilməlidir. Mənim kimi insanlara gəldikdə isə, bütün bunlar bizim gözlərimiz qarşısında baş vermişdir. Biz onu Azərbaycanda dinləmişik, sonra isə onun Moskvada, digər şəhərlərdə necə çıxış etdiyini izləmişik. Mən 1980-ci illərdə Moskvada işləyərkən Müslümün çıxış etdiyi konsertlərə də çox böyük iftixar hissi ilə gedirdim.

Azərbaycanın rəhbəri işlədiyim və Moskvada Sovetlər İttifaqının rəhbərliyində olduğum illərdə Oktyabr inqilabının ildönümünə, başqa hadisələrə həsr edilən çoxlu Ümumittifaq tədbirləri və ya yubiley təntənələri keçirilirdi və həmişə də xüsusi konsert hazırlanırdı. Moskvada da belə bir qayda vardı ki, konsertdə hər respublikadan bir müğənni çıxış etməli idi. Hər dəfə də bununla əlaqədar mənə müraciət edib deyirdilər ki, çıxış edəcək adamın adını qabaqcadan, iki ay əvvəl bildirin. Çünki onlar konsert proqramı hazırlayırdılar. Bizdə gözəl müğənnilər, gözəl incəsənət xadimləri, gözəl artistlər çox idi. Deməliyəm, xoşbəxtəm ki, xalqım incəsənət, mədəniyyət sahəsində belə görkəmli istedadlara malikdir. Amma mən əksər hallarda Müslümün adını verirdim.

Xatirimdədir, mən bütün bu təntənələrdə, tədbirlərdə iştirak edirdim. O vaxt Sovetlər İttifaqının rəhbərləri birlikdə oturub konserti dinləyirdilər və mən Müslümün səhnəyə çıxmasını həyəcanla gözləyirdim. Mən hər

şeyə diqqət yetirirdim – onu necə hərarətli alqışlarla qarşılayırlar, o necə oxuyacaq, necə ifa edəcəkdir. Birlikdə işlədiyim Siyasi Büro üzvləri mənə tərəf çevrilib təbrik edirdilər. Mən çox böyük iftixar hissi keçirirdim! Çünki hər halda bu, öz xalqının malik olduğu ən yaxşı keyfiyyətləri təqdim etmək imkanı idi. Əlbəttə, hər bir respublikanın rəhbəri çalışırdı ki, onun respublikası daha yaxşı təmsil olunsun. Elə bunun özü də müəyyən dərəcədə bu və ya digər respublikanın mədəniyyətinin, incəsənətinin səviyyəsinin göstəricisi idi. Müslüm öz çıxışları ilə mənə tez-tez sevindirirdi. Bir qədər ətraflı danışacağam.

Leonid İliç Brejnevin iki yubileyi olmuşdur – 70 illiyi və 75 illiyi. Mən onunla yubiley ərəfəsində, yubileyə iki ay qalmış görüşdüm, yubiley barədə söhbət etdik. O soruşdu ki, konsertdə səndən kim çıxış edəcəkdir? Mən bu sualı gözləyirdim. Buna baxmayaraq dedim: Leonid İliç, fikirləşirəm. O mənə dedi: Maqomayevi gətir, Maqomayevi. Cavab verdim ki, Leonid İliç, narahat olmayın, Maqomayev olacaqdır. Olan olub, keçən keçib. İndi Brejnev haqqında nə istəyirlər deyirlər, halbuki, o vaxt hamı bu yubileydə iştirak etməyə, öz xalqını daha yaxşı təmsil etməyə çalışırdı. Çünki bu elə bir fürsət idi ki, orada hər bir respublika öz incəsənətini, öz mədəniyyətini təqdim edə bilərdi. Yadımdadır, hər iki halda onun yubileyi Kreml sarayında, Georgi salonunda qeyd edildi. Bu ziyafətlərdə Müslümün çıxışını hamı diqqətlə dinləyirdi və Müslüm çıxış edərkən mən həmişə böyük iftixar hissi keçirirdim.

Mən dünən dedim ki, onun bütün bu illər ərzində və təbii ki, indi də əhatə olunduğu belə böyük, görünməmiş şan-şöhrətin ona təsir etməməsi böyük səadətdir, o mənada ki, o lovğalanmadı, yaxud bəzilərinə olduğu kimi, özünü başqa cür aparmadı. O həmişə özünü təvazökar apardı, öz yüksək mədəniyyəti, ədəb-nəzakəti ilə fərqləndi və onun gözəlliyi barədə isə danışmaq lazım deyil, bunu hamı görür. Bir baxın, bir insanda nə qədər yüksək keyfiyyətlər olarmış. Bu qədər yüksək keyfiyyətlərə malik olsa da, çox böyük uğurlara malik olsa da, o həmişə təvazökar Müslüm olmuşdur və bu gün də belədir.

Müslüm zəmanəmizin böyük müğənnisidir. Mən bunu mübaliğəsiz deyirəm. Dünyada elə bir təşkilat yoxdur ki, o kimin böyük olduğunu müəyyənləşdirsin. Ancaq insanlar bunu özləri müəyyənləşdirirlər. Bu gün, Müslümün yubileyini qeyd etdiyimiz vaxtda deməliyəm ki, o, tarixə böyük müğənni kimi daxil olmuşdur. Özü də təkcə Azərbaycan milli miqyasının böyük müğənnisi kimi deyildir, dediyim kimi, o dərhal Azərbaycanın hüdudlarından kənara çıxmışdır. O, dünyanın bir çox ölkələrində tanınmış, belə yüksək ad-san qazanmış böyük müğənnidir. Biz Azərbaycanda Müslümün yubileyini bu cür təntənə ilə qeyd edərkən heç nəyi şişirtmirik, sadəcə olaraq, özünün 60 illiyinədək göstərdiyi xidmətləri layiqincə qiymətləndiririk.

Əziz Müslüm! Sən çox işlər görmüsən. Sən böyük yaradıcılıq yolu keçmişən, olduqca böyük xidmətlərin var. Təkrar edirəm, sən misilsiz şöhrət, yüksək nüfuz qazanmışsan, sən belə uğurlara nail olmağından razı qala bilərsən. Zənnimcə, bu sənin həyatının mərhələlərindən biridir və biz gələcəkdə də sənə məhniyə ifasının şahidi olacağıq. Allaha şükür ki, səsin dəyişməyibdir, ustalığın isə daha da artmışdır. Sən daha da irəli getməlisən və bizi öz məhniyələrinlə, öz uğurlarınla sevindirməlisən, bu sənə borcundur.

Mən Tamara haqqında ayrıca danışacağam. Çünki o bu süfrə arxasında onun barəsində ayrıca sağlq deyilməsinə layiqdir. Lakin bununla yanaşı, iki kəlmə demək istəyirəm – Müslüm və Tamaranı bir-birindən ayırmaq olmaz. Yaxşı ki, Müslümün belə şəxsi həyatı var. Əziz Müslüm, mən səni bir daha təbrik edirəm. Sənə cansağlığı, uğurlar arzulayıram, çox istəyirəm ki, sən həmişə sağlam olasan. Bundan ötrü nə etmək lazımdırsa, Azərbaycan prezidenti kimi, mənə de, mən edim, çünki sən bizə, xalqımıza, ölkəmizə çox lazımsan. Sən bütün insanlara çox lazımsan, sən ümummillə xarakterli, ümumbəşəri xarakterli müğənnisən. Ona görə də sən heç də təkcə bizə lazım deyilsən.

Sənə sağlqına, sənə gələcək uğurların şərəfinə!

Sağ ol!

Bu yubiley günləri mən Tamara Sinyavskaya barədə də bir qədər danışdım. Amma indi burada onun haqqında ayrıca danışmaq istəyirəm. O, Müslümün həyat yoldaşıdır, sözsüz ki, heç də hər bir dahi insanın belə, özünə layiq həyat yoldaşı olmur. Tamara Sinyavskaya artıq neçə illərdir ki, Böyük Teatrın solistidir. Həm keçmiş Sovetlər İttifaqında, həm də indi Rusiyada opera müğənnisi kimi böyük şöhrət qazanmışdır.

Böyük Teatr möhtəşəm sənət məbədidir. Cavanlığında Moskvada olduğum və Böyük Teatra getdiyim vaxtları xatırlayanda hər dəfə öz-özümə deyirdim ki, bu teatrda iki dəfə olmuşam, üç dəfə olmuşam, filan baletə baxmışam, filan operanı dinləmişəm. Hər dəfə də bu teatra getmək mənim üçün asan olurdu. O zaman gənc yaşlarımda mən burada DTK-da işləyirdim. Moskvada DTK-da, təbiidir ki, dostlarım var idi, oraya ezamiyyətə gedəndə mənim üçün hər cür şərait yaradıldılar. Böyük Teatrda həmişə onlar üçün 2 yer saxlanılırdı. Amma məsələ bundadır ki, həmin yerlərdən müxtəlif adamlar istifadə edirdilər. Moskvaya gələndə öz proqramımı dəqiqləşdirirdim ki, teatra nə vaxt gedə bilərəm. Teatrın repertuarı ilə tanış olur və əvvəlcədən dostlarıma müraciət edib bir neçə gün üçün biletlər alırdım. Bax, Böyük Teatr belə teatr idi. Sonra mən Moskvada işləyəndə Siyasi Büronun üzvü və Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini kimi, Mədəniyyət Nazirliyinə kuratorluq edirdim. O zaman mən Böyük Teatrda daha yaxından tanış oldum, əvvəllər oraya tamaşaçı kimi gedirdimsə, indi Kremləndən bu teatrın işləri ilə maraqlanırdım. Əslinə baxsan, maraqlanmaq da lazım deyildi, çünki Böyük Teatrda artistlərin özləri çox məsələlər qaldırırlar və mən də bu problemlərlə məşğul olurdu. Onların çoxu ilə o zaman yaxından tanış oldum.

Xatirimdədir, bir dəfə Böyük Teatr burada qastrolda idi. Tertrin bir çox tanınmış müğənniləri, solistləri bizim opera teatrının tamaşalarında oldular. Müslüm həmişə deyirdi ki, orada, Böyük Teatrda mənə yaxşı münasibət bəsləyirlər.

1972-ci ildə mən Tamaranı Rusiya mədəniyyət xadimləri nümayəndə heyətinin tərkibində görəndə, baxdım ki, bu, gənc, hündürboylu, gözəl və çox cazibədar bir qadındır. Açığını deyirəm, gizlətmirəm, axı o zaman Müslüm Tamara ilə tanış deyildi, o mənim xoşuma gəldi. Sonra ertəsi günü, mən bu barədə artıq danışmışam, biz bərə ilə Neft Daşlarına yola düşəndə gördüm ki, Müslüm bərədə yoxdur, Tamaranı da görmədim. Onlar haradasa bir yerdə idilər, öz-özümə fikirləşdim ki, afərin, Müslüm. Mən onun necə gözəl qadın olduğunu gördüm, sən demə, bizim zövqümüz eyni idi. Müslümün əvvəllər nə qədər qadını olmuşdur, indi isə neçə illərdir ki, Tamara ilə bir yerdədir.

O zaman mən Tamaranı ilk dəfə görürdüm. Burada o çox gözəl çıxış etdi və ən başlıcası odur ki, həmin hadisə tarixi xarakter daşıyır. Müslüm Maqomayev nəinki onunla tanış oldu, hətta bu tanışlıq tezliklə onların ailə qurmasına gətirib çıxartdı. Sonralar, Tamara Müslümə ərə getdikdən sonra mən onlarla tez-tez ünsiyyətdə olurdum. Mən artıq dedim ki, dünən və srağagün biz bir yerdə oturub mərhum həyat yoldaşım Zərifə xanımı xatırladıq. Zərifə xanımın onları necə sevdiyini, bizim aramızda həmişə necə birlik yaratdığını yada saldıq. Onlar tez-tez bizə gəlirdilər, ya da ki, biz Moskvada onların qonağı olurduq. Tamara indi xatırlatdı ki, biz bir yerdə Böyük Teatra gedib, Maya Plisetskayanın iştirakı ilə «Karmen-süita»ya baxmışdıq. Mən Zərifə xanımla, Müslüm isə Tamara ilə. Doğrudur, biz ayrı-ayrı yerlərdə oturmuşduq, lakin bir-birimizə yaxın idik. Mənə elə gəlir ki, biz təsadüfən görüşdük.

Gizlətmirəm, məsələn, mən qızımı ərə verəndə toy etmədim, xudmani məclis təşkil etdim, Müslüm və Tamara da dəvət olunmuşdular. İlham Moskvada evlənəndə də toy olmadı və Siyasi Büroya məxsus evdə, böyük otaqda süfrə açıb, dostlarımı dəvət etdim. Müslüm və Tamara yenə də orada idilər. Onlar bütün ailə şənliklərimizdə iştirak etmişlər. Buna görə də mən Tamaranı Müslümü tanıdığım qədər yaxından tanıyıram və onun Böyük Teatrda yaradıcılıq fəaliyyətini diqqətlə izləyirdim. Mən həmişə onun işləri ilə maraqlanırdım, o da mənə danışdı. O, təkcə Moskvada Böyük Teatrda yox, həm də Avropanın, Birləşmiş Ştatların bir çox məşhur teatrlarında çıxış etmişdir.

Xatirimdədir, o, ABŞ-də, yoxsa Avropada hansısa opera teatrında necə çıxış etdiyini danışdı. O, Almaniyada, Avstriyada, digər ölkələrdə çıxış edirdi. Biz onu sorğu-suala tutub, orada necə çıxış etməsi ilə maraqlanırdıq, axı o vaxtlar bu bizim üçün müəyyən qədər qəribə idi. Mən Moskvada işləyəndə, dediyim kimi, Böyük Teatrla maraqlanırdım, Tamaranın təkraredilməz, gözəl səsinə və əlbəttə ki, böyük artistlik məharətinə görə yüksək nüfuzə malik olduğunu bildirdim. «Karmen»də o necə də gözəl oxuyur! «Karmen»də Tamaranın ifası təkrarsızdır! Özü də təkcə «Karmen»də yox, digər operalarda da. Mən Moskvada işləyəndə Tamaranı Böyük Teatrda SSRİ Ali Sovetinə deputat seçdilər. Yəqin ki, Moskvanın mədəniyyət tarixində o, yeganə deputat idi. Yadımdadır, mən o zaman Rəyasət Heyətində oturmuşdum, Rusiyanın, daha doğrusu, Moskvanın nümayəndə heyəti isə həmişə qabaqda otururdu. Biz, Siyasi Büronun üzvləri gəlib oturduq və mən gördüm ki, o, birinci cərgədədir. Biz jestlə bir-birimizlə danışmağa başladığımız.

Tamara gözəl insani keyfiyyətlərə malikdir və dostluq etdiyimiz bu illər ərzində bir daha buna əmin olmuşuq. Biz məhz dostluq edirdik, təkcə ona görə yox ki, mütləq dostluq etməliydik, ona görə ki, bu adamlar – Müslüm də, Tamara da bizim xoşumuza gəlirdilər. Əgər Tamara başqa cür olsaydı, bizim xoşumuza gəlməzdi. Biz Müslümə hörmət bəsləyirdik, onları dəvət edirdik. Tamara Müslümdən daha ünsiyyətlidir. O, həmişəki kimi, təmkini ilə seçilirdi, bir söz deyib susurdu, Tamara isə dil-dil ötürdü. Bizə bundan başqa heç nə lazım deyildi. Bu qadınla söhbət etmək bizim üçün, sadəcə, xoş idi. Çünki o söhbətcildir, çox gözəl oxuduğu kimi, gözəl də danışır.

İndi Tamara Maqomayev ailəsinin və yüksək üslubu, yüksək ifaçılıq qabiliyyəti ilə seçilən Maqomayev duetinin bir hissəsidir.

Tamara, mən səni təbrik edirəm ki, 30 ilə yaxındır Müslümün sadıq həyat yoldaşısın. Birgə həyatınızın 30 illiyi, sonra 35, 40 illiyi tamam olanda biz sizi təbrik edəcəyik. Mən bunu mütləq etmək fikrindəyəm.

Gözəl rus müğənnisi, gözəl incəsənət ustası, Müslüm Maqomayevin gözəl həyat yoldaşı Tamaranın sağlığına!

Sənin sağlığına!

Müslüm Maqomayevin çıxışı

Əziz dostlar!

Burada mənim hörmət etdiyim, sevdiyim, qiymətləndirdiyim insanların bir qismi toplaşmışdır. Yəqin ki, mən onların hər birinə ayrıca təşəkkürümü bildirməliydim, çünki burada oturanların çoxu bu yubiley günlərinin yaxşı, dolğun və müsbət mənada ciddi keçməsi üçün çox şey etmişdir. Lakin fikirləşirəm ki, onda siz məni çox dinləməli olardınız. Dünən biz çoxlu xoş və yaxşı sözlər eşitdik, buna görə də mənə elə gəlir ki, yenə də, üçüncü dəfə Heydər Əlirza oğluna minnətdarlıq etmək lazımdır. Bu barədə danışmaq mənim üçün çətindir, biz Tamara

ilə sözü bir yerə qoymasaq da, lakin hər halda demişik: «O, artıq üçüncü gündür ki, mənim barəmdə xoş və yaxşı sözlər deyir». Mən artıq bu gün fikirləşirdim ki, doğrudanmı yenə də nə isə deyəcəkdir. Budur, mənim barəmdə üçüncü dəfə danışdı və yenə bir dəfə də olsun təkrara yol vermədi. Oturub özüm-özümə fikirləşirəm, doğrudanmı mənim barəmdə bu qədər uzun-uzadı danışmaq olar?

Mən Heydər Əlirza oğluna minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Tamara ilə mənə olan mehriban münasibətinə hər dəfə, həqiqətən təəccüblənirəm. Sadəcə olaraq, həyatda bizim bəxtimiz çox gətirmişdir.

Doğrudan da bizim bəxtimiz gətirib ki, Heydər Əlirza oğlu var. O deyir ki, biz dost olmuşuq, dostuq. Doğrusu, belə bir insanla dostluğa ümid etmirdim. Mən onların evində olanda, mərhum Zərifə xanım həmişə deyirdi ki, indi ata gələcək. Biz Heydər Əlirza oğluna daha çox ata deyirdik. Yəqin ki, indi bu yaşında ona dost deyə bilərəm.

Heydər Əlirza oğlu, çox sağ olun. Bizə belə münasibət bəslədiyinizə görə Sizə çox-çox təşəkkür edirəm. Bütün bunları təşkil etdiyinizə görə çox sağ olun. Mən hətta bunu necə adlandırmağa da söz tapa bilmirəm – bu, əsl bayramdır. Bu, mənimlə Tamaranın xoşbəxt günləridir. Balaca olanda, gənc yaşlarımda heç ağıma gəlməzdi ki, neçə illərdən sonra doğma respublikamda mənim şərəfimə belə yubiley keçiriləcəkdir.

Çox sağ olun, Heydər Əlirza oğlu. Biz Sizə cansağlığı, gümrahlıq arzulamaq istəyirik. Allah Sizə, ailənizə cansağlığı versin. Sizin gözəl övladlarınız, nəvələriniz var. Buna görə də Sizə səadət diləyirik, arzu edirik ki, mənim 65 illik yubileyimdə də beləcə bir yerdə oturaq.

Çox sağ olun.

Tamara Sinyavskayanın çıxışı

Heydər Əlirza oğlu çox güclü cazibə qüvvəsinə, xarizmaya malik insandır. Zənnimcə, Allah bu insanı lider olmaq üçün yaratmışdır. O prezidentdir, özü də bu sözün çox yüksək mənasında prezidentdir. O, bir kişi kimi, güclü cazibə qüvvəsinə malikdir. Mən təkcə öz adımdan danışmıram, bunu Böyük Teatrın bütün qadınları adından demək istəyirəm. 1982-ci ildə biz buraya qastrola gəldikdə, bütün qadınlar Heydər Əlirza oğluna vurulmuşdular. Burada o, Böyük Teatr üçün, az qala, cənnət həyatı düzəltdi. Bunu indiyədək xatırlayırlar. Heydər Əlirza oğlu – kimsə məmnunluqla, kimsə heyranlıqla, kimsə məhəbbətlə xatırlayır. Mən bu məhəbbəti Sizə yetirirəm.

* * *

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev ziyafət zamanı respublikamızın mədəniyyət xadimlərini və MDB ölkələrindən böyük müğənninin yubileyinə gəlmiş qonaqları da səmimiyyətlə, ürəkdən salamladı.

Sonra bayram konserti oldu.

Axırda dövlətimizin başçısı yubiley tədbirlərində çəkilmiş fotosəkillər albomunu Müslüm Maqomayevə hədiyyə etdi.

**MÜSTƏQİL DÖVLƏTLƏR BİRLİYİ
İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ –
İCRAÇI KATİB YURİ YAROV İLƏ
SÖHBƏT**

Prezident sarayı

9 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Yuri Fyodoroviç, mən sizi Azərbaycanda salamlayıram. Sizin gəlişinizə şadam. Siz bizi MDB-nin qarşıdakı bütün işlərindən həmişə hali edirsiniz. Buraya gəldiyinizə görə sağ olun.

Yuri Yarov: Heydər Əliyeviç, sağ olun. İcazə verin, hər şeydən öncə, məni qəbul etməyə vaxt tapdığınıza görə və MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından oktyabrın 7-də Kişinyovda keçiriləcək zirvə görüşü barədə məruzə etməyimə imkan yaratdığınıza görə Sizə ürəkdən təşəkkürümü bildirim. Hər dəfə Bakıya gələndə Azərbaycan paytaxtında heyratımız dəyişikliklər – yeni tikintilər, obyektlər görürəm, özü də tarixi binalar – artıq yeni konstruksiyada qorunub saxlanılır. Bütün bunlar elə gözəldir ki, onlara baxmaq, paytaxtımızın seyrinə dalmaq xoşdur. Buna görə sağ olun. Bunların hamısı maraqlı və ibratamizdir. Mən buraya hər il gəlirəm, buna baxmayaraq, bu gözəl şəhərdə hər dəfə yeni, təkrarolunmaz bir şey, həqiqətən, heyrat doğuran dəyişikliklər görürəm.

İlk növbədə, icazə verin deyim ki, bundan əvvəl nəzərdə tutulduğu kimi və Sizin razılığınız sayəsində, Dövlət Başçıları Şurasının mayın 31-dən başqa vaxta keçirilən iclası oktyabrın 7-də Kişinyovda olacaq, plana görə isə, sizin iclasınızdan əvvəl Xarici İşlər Nazirləri Şurasının iclası keçiriləcəkdir.

Rusiya tərəfinin, Rusiya hökuməti sədrinin təklifi ilə oktyabrın 7-də, səhər saat 9-da Hökumət Başçıları Şurasının iclası olacaqdır. Eyni vaxtda, səhər saat 9-da Dövlət Başçıları Şurasının qapalı iclasına başlamaq təklif edilir. İclasın ancaq prezidentlər iştirak edən qapalı hissəsi qurtardıqdan sonra salona keçəcəyik. Həmin vaxtdək Hökumət Başçıları Şurası da öz məsələlərinə baxıb qurtaracaq və artıq bundan sonra geniş heyətdə açıq iclas keçiriləcəkdir. Gündəliyin bütün məsələləri, əslində müəyyənləşdirilmişdir. Bundan əvvəl onlar Xarici İşlər Nazirləri Şurası, Hökumət Başçıları Şurası tərəfindən müzakirə olunmuşdur. Bunlar həmin məsələlərdir ki, biz sizin tapşırıqlarınızın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar onların barəsində hesabat verir və məruzə edirik. Misal üçün, Ukrayna parlamentinə seçkilərə müşahidəçilər göndərilməsi haqqında sizin qərarınız olmuşdur. Biz sizə məlumat verəcəyik ki, Müstəqil Dövlətlər Birliyindən, parlamentlərdən, Parlamentlərarası Assambleyadan, mərkəzi seçki komissiyalarından, habelə hökumətlərin xətti ilə 220 müşahidəçi göndərilmişdir. Biz aprelin 1-də səhər saat 9-da bütün Birliyə, ilk növbədə Ukrayna televiziyası ilə mövqelərimizi açıqlamışıq. Mövqələrimiz bundan ibarətdir ki, seçkilər baş tutmuşdur, biz onları açıq, demokratik, şəffaf seçkilər sayırıq və hesab edirik ki, yeni, demokratik prinsiplərin gözlənilməsi sayəsində əldə olunmuş yekunlardan məmnun qalmağa əsasımız var.

Əlbəttə, bu baxımdan həmçinin məruzə edəcəyik ki, demokratik seçkilərə dair konsepsiyanı həm Parlamentlərarası Assambleya, həm də sizin Mərkəzi Seçki Komissiyası nəzərdən keçirmiş, Xarici İşlər Nazirləri Şurası isə bəyənmişdir. Bu heç bir beynəlxalq təşkilatda olmayan cəhətdir. Odur ki, seçkilərin demokratik və ya qeyri-demokratik olduğu, aşkarlığa riayət edilib-edilmədiyini barədə hələlik ancaq fəhm əsasında, təcrübə əsasında mühakimə yürüdürlər. Deyə bilərik ki, konsepsiyanın olmasının özü yaxşı haldır. Çünki biz bu konsepsiya əsasında seçkilərin necə keçirildiyindən danışa və ona qiymət verə bilərik. Bir sözlə, əgər siz onu qəbul etsəniz, bu, əsas kimi götürüləcəkdir.

**TÜRK SƏNAYEÇİ VƏ İŞ ADAMLARI VƏQFİNİN
(TÜSİAV) SƏDRİ VƏLİ SARİTOPRAĞIN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

10 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Sizin Azərbaycana gəlişinizdən çox məmnunam. Proqramınıza baxdım, burada bir çox görüşlər keçirirsiniz və keçirmək istəyirsiniz. Təhsil Nazirliyində, Milli Elmlər Akademiyasında və başqa yerlərdə də görüşlər keçirmək istəyirsiniz. Bizim Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasında da maraqlı işlər var.

Vəli Sarıtopraq: Möhtərəm Cümhur başqanı, səmimi qəbula görə Sizə minnətdarlığımı bildirir və bu görüşdən böyük şərəf duyduğumu vurğulayıram. Sizinlə son dəfə iyunun 27-də Ankarada görüşdük. Siz orada çox gözəl bir nitq söylədiniz. Türk Sənayeçi və İş Adamları Vəqfinin bütün üzvləri Sizə hörmət və ehtiramlarını, salamlarını göndərdilər. Sizə cansağlığı, uzun ömür diləyirlər. Qardaş Azərbaycan xalqına da salamlarını çatdırmağı mənə həvalə etdilər.

Biz Sizə minnətdarıq, Sizi sevirik. Sizin cızdığınız yolla biz də getməyə çalışırıq. Sizin səyinizlə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında əlaqələr gündən-günə möhkəmlənir.

Siz bizim çox sevdiyimiz dövlət adamısınız, Türk dünyasının öndəri, böyüyünüz. Siz Sovet İttifaqının Siyasi Bürosuna qədər yüksələn yeganə türk insanısınız. Həyatınız daim mücadilə içində keçmişdir. Sizə hörmətimiz, sevgimiz sonsuzdur. Biz, türk iş adamları Sizə dərin minnətdarıq. Bizə şərait yaradırsınız, yardımçı olursunuz.

Türk Sənayeçi və İş Adamları Vəqfinin 60 nəfərlik idarə heyətinin səs çoxluğu ilə Zati-alinizi dörd minə yaxın üzvü olan vəqfimizin fəxri sədri seçdik. Digər fəxri sədrimiz Sizin yaxın dostunuz hörmətli Süleyman Dəmirəldir. İcazənilə, fəxri sədrlik plaketini Sizə təqdim edim. Allah Sizə uzun ömür versin, Sizi türk dünyasının başının üstündən əskik eləməsin. Bir hədiyyəmiz də var. Onu Sizin yaxın dostunuz İhsan Doğramacı göndəribdir.

Vəli Sarıtopraq plaketi və İhsan Doğramacının hədiyyəsini dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Heydər Əliyev: Sizə təşəkkür edirəm, Türk Sənayeçi və İş Adamları Vəqfi, həqiqətən Türkiyədə çox tanınmış, çox böyük işlər görən bir vəqfdir. Sizin fəaliyyətiniz haqqında mənim məlumatım var. Siz xüsusən təhsil sahəsinə çox fikir verirsiniz, kompüterləşmə işi ilə də çox məşğulsunuz. Ona görə sizin vəqfə mənim böyük hörmətim var.

Məni üç il ardıcıl olaraq ilin dövlət adamı seçmişsiniz. İndi də məni fəxri sədr seçdiniz. Buna görə də təşəkkür edirəm. Mənim haqqımda dediyiniz sözlərə görə, həyatımı, keçmişdəki mücadilələrimi də yaxşı bildiyinizə və çox düzgün qiymətləndirdiyinizə görə sizə xüsusi təşəkkür edirəm.

Siz Azərbaycanın dostlarıңыз, mənim dostlarıңызdır. Azərbaycanda sizin həmişə xüsusi yeriniz var və bu səfərinizə görə də çox məmnunam ki, siz vaxtınızı ayırıb Azərbaycana gəlmisiniz. Güman edirəm, Azərbaycanda, Bakıda çox dəyişikliklər görəcəksiniz. Siz son dəfə Azərbaycanda nə vaxt olmusunuz?

Vəli Sarıtopraq: Cənab Prezident, 1992-ci ildə, rəhmətlik Turqut Özal sağ olarkən nümayəndə heyətinin tərkibində gəlmişdim. Sonra burada «Türkiyə–Azərbaycan iqtisadi işbirliyi imkanları» mövzusunda keçirilən toplantıda Ankara iş adamlarının rəhbəri kimi iştirak etdim. Artıq 8 il idi ki, gəlmirdim. Səkkiz ildən sonra bu gün Bakını gəzdim, gördüm, heyran oldum. Azərbaycan, Bakı çox inkişaf etmişdir. Yeni tikilən binalar, görkəmli obyektlər çoxdur. Azərbaycan tamamilə Qərbi ölkəsi kimi olmuşdur. Bakıda hər şeyi tapmaq olur. Dünyanın harasında nə varsa, Bakıda da var. Təbiidir ki, bunların hamısı Sizin sayənizdə olmuşdur. Sizin necə çalışdığınızı, işlədiyinizi bilirəm. Siz böyük bir dövlət adamısınız, Azərbaycan üçün böyük bir şanssınız. Allah Sizə uzun ömür versin, Sizi türk dünyasının başı üstündən əskik etməsin.

Mən həm də Naxçıvanın Ankarada fəxri konsuluyam.

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB CORC BUŞA**

Hörmətli cənab Prezident!

Bütün bəşəriyyəti dəhşətə gətirmiş 11 sentyabr terror hadisələrinin ildönümü ilə əlaqədar Sizə və Amerika xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

Biz terrorizmi qətiyyətlə pisləyir, onun bütün təzahürlərinə qarşı mübarizəni dəstəkləyirik.

Məmnunluq hissi ilə qeyd edirəm ki, ölkəmizin beynəlxalq antiterror koalisiyasında iştirakı Azərbaycan ilə ABŞ arasında əməkdaşlığın daha da dərinləşməsinə xidmət edir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 sentyabr 2002-ci il

**FRANSA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB JAK ŞİRAKA**

Hörmətli cənab Prezident!

Ölkənizin cənub-şərqində baş vermiş təbii fəlakət nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.

Baş vermiş faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 sentyabr 2002-ci il

QARA DƏNİZ HÖVZƏSİ ÖLKƏLƏRİNİN UNİVERSİTETLƏRİ ŞƏBƏKƏSİNİN II KONQRESİNƏ

Hörmətli Konqres iştirakçıları!

Sizi – Qara Dəniz Hövzəsi Ölkələrinin Universitetləri Şəbəkəsinin II Konqresinin iştirakçılarını müstəqil Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhərində səmimi-qəlbdən salamlayıram.

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının nəzdində formalaşmış fəaliyyət göstərən Qara Dəniz Ölkələrinin Universitetləri Şəbəkəsi regionda elm və təhsil sahələrində əməkdaşlıq məsələlərinin gerçəkləşdirilməsində mühüm rol oynayan nüfuzlu beynəlxalq quruma çevrilməkdədir. Artıq on bir ölkənin bir çox ali tədris ocağını özündə birləşdirən Şəbəkə əməkdaşlığın gələcək inkişafı ilə bağlı öz məqsəd və vəzifələrini müəyyən edərək bu yolda konkret işlər həyata keçirməyə başlamışdır. Təhsili idarəetmə strukturları və ali məktəb rəhbərlərinin, elm və təhsil sahələrində çalışan görkəmli mütəxəssis və alimlərin iştirakı ilə keçirilən konqresiniz də bu istiqamətdə atılan ciddi addımdır.

Gənc Azərbaycan dövləti elm və təhsili öz inkişafının prioritet sahələrindən hesab edir. Ölkəmizdə son illər ərzində bu sahələrin müasir dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün bir çox işlər görülmüşdür və indi də davam etdirilir. Məhz bu baxımdan Bakıda keçirilən forumunuz və ali təhsildə yüksək keyfiyyətin təminatı ilə bağlı orada müzakirə olunacaq məsələlər ölkəmizdə elm və təhsilin inkişaf etdirilməsi, eləcə də ali məktəblərimizin regionda və dünyada daha yaxşı tanınması işi üçün də əhəmiyyət kəsb edir. İnanıram ki, konqresiniz regionda elm və təhsilin inkişafına öz töhfəsini verməklə Qara dəniz hövzəsi ölkələri arasında əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik və nəcib işlərinizdə uğurlar arzulayıram, konqresinizə səmərəli iş diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 sentyabr 2002-ci il

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ÖLKƏMİZDƏKİ SƏFİRİ ROSS UİLSON İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

11 sentyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab səfir, bu gün mən sizi keçən il sentyabrın 11-də baş vermiş dəhşətli terror hadisələrinin yad olunması münasibətilə dəvət etmişəm. Sizə və sizin simanızda Amerika Birləşmiş Ştatlarının xalqına, hökumətinə bir daha çatdırıram ki, Azərbaycan xalqı dəhşətli terror hadisələri ilə əlaqədar qəti etirazını bildirir və biz terrora məruz qalmış, həlak olmuş insanların xatirəsini böyük kədərlə yad edirik.

O dəhşətli terror hadisələri bütün dünyada sülh, əmin-amanlıq sevən insanların hamısında böyük bir həyəcan doğurdu. Azərbaycan xalqı bunu çox böyük həyəcanla qarşıladı və biz dərhal bu barədə xalqımızın, dövlətimizin mövqeyini bildirdik, beynəlxalq terrorla mübarizə aparmaq yolunda antiterror koalisiyasında, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə birlikdə koalisiyada olduğumuzu bildirdik. Biz bir ildir ki, öz imkanlarımız dairəsində bunu davam etdiririk.

Dəhşətli terror hadisəsi təkcə Amerika Birləşmiş Ştatlarına, onun xalqına qarşı yox, bütün mütərəqqi bəşəriyyətə qarşı idi və biz bunu özümüzə qarşı da qəbul etdik. Ona görə də terrorizmlə mübarizə aparmağı və onun kökünü kəsməyi özümüzün vəzifəsi hesab edirik. Biz bu gün həlak olanların xatirəsini böyük kədər hissi ilə yad edirik. Mən bu münasibətlə prezident cənab Buşa da öz məktubumu göndərmişəm. Ancaq, eyni zamanda, sizinlə bilavasitə görüşüb bu sözləri demək istədim.

R o s s U i l s o n: Cənab Prezident, çox sağ olun. Sizin bu gün söylədiklərinizə və keçirdiyiniz hisslərə böyük hörmətlə yanaşıram. Bugünkü gün, əlbəttə, mənim üçün, ailəm üçün, Azərbaycanda olan amerikalılar üçün çox emosional bir gündür. Biz bir il əvvəl bugünkü gündə baş vermiş terror hadisələrini hələ də şok içərisində yaşayırıq. Lakin eyni zamanda, biz geriye baxarkən görürük ki, bu bir il müddətində beynəlxalq aləmdə, siyasətdə bir sıra dəyişikliklər getmişdir. Elə bilirəm ki, bu dəyişikliklər yaxşılığa doğru olan dəyişikliklərdir.

Mən bu gün həm öz adımdan, həm də Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti və xalqı adından Azərbaycan hökumətinə, xalqına dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. İlk növbədə, çox sağ olun ki, həmin çətin dəqiqələrdə bizi mənəvi cəhətdən dəstəkləmişiniz və digər sahələrdə də öz dəstəyinizi əsirgəməmişiniz. Siz koalisiyaya qoşularaq, bizimlə birlikdə problemin həllinə çalışırsınız.

Sizin də yaxşı xatirinizdədir, bu dəhşətli terror hücumları baş verdikdən bir neçə dəqiqə sonra mənə zəng etdiniz və həm başsağlığınızı verdiniz, həm də səfirliyin əməkdaşlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün əlinizdən gələnlə köməyi əsirgəmədiniz. İlk növbədə bizə öz yardımınızı göstərdiniz. Buna görə də həm mən, həm də səfirliyin əməkdaşları Sizə çox minnətdarıq.

Bundan sonra isə Azərbaycan Amerika Birləşmiş Ştatlarına və koalisiyanın digər üzvlərinə öz hava məkanını təklif etdi. Biz bu hava məkanından istifadə edərək, indiyə qədər misli görünməmiş humanitar yardımı Əfqanıstanda əziyyət çəkən xalqa yetirdik. Eyni zamanda, Azərbaycan 160 ölkədən biridir ki, terrorçuların maliyyə vəsaitinin hərəkətinin qarşısını almaq sahəsində bizimlə birlikdə əməkdaşlıq edir. Məlum olduğu kimi, bir neçə gün bundan əvvəl Azərbaycan bir neçə çox təhlükəli adamın tutulub saxlanılmasını da təmin etmişdir. Elə bilirəm ki, bu da bizim əməkdaşlığımızın daha bir təzahürüdür.

Düşünürəm ki, biz həm «Əl-Qaidə» təşkilatının şəbəkəsinin dağıdılmasında irəliləyiş əldə etmişik, həm də Taliban rejimini hakimiyyətdən uzaqlaşdırmışıq. Onun yerinə elə bir hakimiyyət gətirmişik ki, o bizimlə əməkdaşlıq edir. Lakin beynəlxalq terrorizmlə bağlı «Əl-Qaidə»dən başqa da problemlər vardır. Belə ki, yalnız «Əl-Qaidə» deyil, digər terrorçu təşkilatlar da vardır və onlar «Əl-Qaidə» ilə sıx əlaqədədirlər. Odur ki, bizim işimiz hələ çoxdur və bunları gələcəkdə yerinə yetirəcəyik.

Mənim ölkəmə olan terror hücumları bütün dünyanı inandırdı ki, artıq terrorizm irəliyə doğru gedə bilməz. Əgər terrorizm irəliləyərsə, demək, XXI əsr xaosa bürünəcəkdir. Bu isə o deməkdir ki, XX əsrdə İkinci dünya müharibəsinin törətdiyi dəhşətlərlə biz yeni əsrdə də üzləşəcəyik.

Mən xüsusilə şadam ki, prezidentin qərarı ilə 907-ci maddə aradan götürülmüşdür və bunun nəticəsində ölkələrimiz arasında daha geniş sahədə əməkdaşlıq imkanı yaranmışdır. Bunun nəticəsində Daxili İşlər Nazirliyinə və Respublika Prokurorluğuna bizim yardımımız olmuşdur. Biz onlarla sıx əməkdaşlıq edirik. Bu ölkəyə 4,4 milyon dollar yardım edilmişdir. Biz artıq bu rəqəmin təsdiqini almışıq və gözləyirəm ki, gələcəkdə

bu rəqəm daha da artacaqdır. Azərbaycanın Sərhəd Qoşunları, eləcə də Gömrük Komitəsi ilə əməkdaşlıq edirik. Azərbaycana yardım edirik və gözləyirik ki, bunun nəticəsində Azərbaycanın sərhədləri daha möhkəm qorunacaqdır.

Azərbaycan hökuməti ilə büdcə və vergi sahələrində də əməkdaşlığa başlayırıq, bu sahələri təkmilləşdirmək üçün yardım edəcəyik. Demokratik təsisatların güclənməsinə yönəlmiş bu cür yardımlar, proqramlar gələcəkdə də davam etdiriləcəkdir.

Biz bütün bunların hamısını Azərbaycanın inkişafı üçün vacib amillər hesab edirik. 907-ci maddənin qüvvəsinin dayandırılması bizim Azərbaycana kömək imkanımızı daha da genişləndirmişdir. Elə bilirəm ki, güclü demokratik təsisatların yaranması, qanunların möhkəm işləməsi, iqtisadi inkişaf, eləcə də zəngin adamlar Azərbaycanın gələcəyini təmin edəcəkdir.

Cənab Prezident, sonda onu demək istəyirəm ki, bizə göstərdiyiniz dəstəyə görə şəxsən Sizə və Azərbaycan hökumətinə, xalqına minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Biz də həm Sizə, həm də Azərbaycan hökumətinə öz dəstəyimizi ifadə edirik. Ümid edirik ki, Siz Azərbaycanı uğurlu gələcəyə gətirəcəksiniz.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Siz doğru dediniz ki, sentyabrın 11-də baş vermiş hadisələrdən sonra dünyada çox dəyişiklik baş veribdir. Bəlkə də bu dəyişikliklərin baş verməsi üçün bu qədər qurbanlar lazım deyildi və bu cür dəhşətli terrorla rastlaşmamalıydıq. Ancaq hər halda, olan oldu, amma siz dediyiniz kimi, bundan sonra dünyadakı dəyişikliklərin hamısı müsbət xarakter daşıyır.

Hər yerdə, hər bir qitədə, dünyanın hər bir regionunda artıq dərk etdilər ki, terrorizm bəşəriyyətə nə qədər böyük təhlükə gətirir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının təşəbbüsü ilə beynəlxalq terrorizmə qarşı aparılan mübarizə, antiterror əməliyyatları bəşəriyyəti XXI əsrdə bu faciələrdən xilas edə bilən bir vasitədir. O fikirlə də razıyam ki, əgər terrorizmin siması bu qədər açılmasaydı və terrorizmə qarşı böyük koalisiyada antiterror əməliyyatları aparılmasaydı, doğrudan da, ola bilər ki, XXI əsr dünya üçün, bütün insanlar üçün, bütün bəşəriyyət üçün daha da təhlükəli olardı. Bu hadisələrdən sonra, həqiqətən Amerika Birləşmiş Ştatlarının təşəbbüsü ilə aparılan tədbirlər – biz bu tədbirlərə əvvəldən qoşulmuşuq – indi terrorizmin qarşısını almaq, onun kökünü kəsmək üçün müəyyən imkanlar yaradır.

Siz bizim əməkdaşlığımız haqqında fikirlər söylədiniz. Mən onlarla tamamilə razıyam. 907-ci maddənin qüvvəsinin dayandırılması, təbiidir, bizim üçün çox böyük hadisədir və onun nəticəsində artıq bir neçə sahələrdə – siz indi onları burada söylədiniz – yaxşı əməkdaşlıq edirik. Ancaq bu əməkdaşlığı daha da genişləndirmək lazımdır. İndi gərək biz 907-ci maddənin götürülməsinin daha da müsbət nəticələrini görək. Ona görə biz əməkdaşlıq sahəsində üzərimizə düşən bütün vəzifələri yerinə yetiririk, ancaq bu əməkdaşlığın daha da genişlənməsi təşəbbüsü sizə, Amerika Birləşmiş Ştatlarına aiddir. Mən güman edirəm ki, siz bu sahədə daha da əlavə tədbirlər görəcəksiniz.

Təbiidir, bizim apardığımız iqtisadi siyasət, islahatlar, demokratiya sahəsində həyata keçirdiyimiz tədbirlərin hamısı Azərbaycanın həyatını, iqtisadiyyatını, insanların rifah halını get-gedə yaxşılaşdırır.

Siz bilirsiniz, son bir neçə ayda biz sahibkarlığın inkişafı üçün çox tədbirlər görürük. Mən bu barədə çox ciddi, çox böyük əhəmiyyətə malik olan fərmanlar imzalamışam. Qarşıdan gələn günlərdə də çox vacib bir fərman imzalayacağam. Dünən imzaladığım fərman çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Güman edirəm, sahibkarlığa çox böyük imkanlar yaradacaqdır. Bu fərmanların hamısını imzaladıqdan sonra, bunların yekunu olaraq, mən geniş bir tədbir keçirəcəyəm. Ümidvaram ki, bunların hamısı bizim iqtisadiyyatın inkişafını daha da sürətləndirəcək, bazar iqtisadiyyatını daha da genişləndirəcəkdir.

Biz artıq son aylarda Azərbaycanda investisiyanın artmasını hiss edirik. Özü də həm daxili sahibkarlar tərəfindən, həm də xarici investorlar tərəfindən. Güman edirəm, bundan sonra daha da yaxşı olacaqdır. Ancaq bəşəriyyəti, insanları, dünyanı terrordan qorumaq lazımdır. Bu, əsas vəzifədir. Biz bir il bundan öncə elan etdiyimiz kimi, bundan sonra da antiterror koalisiyasındayıq, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bir yerdəyik və bu işi daim davam etdirəcəyik. 11 sentyabr faciəsinin ildönümü ilə əlaqədar öz qəmimizi, kədərimizi bir daha sizə bildiririk və sizin dərdinizə şərik çıxırıq.

R o s s U i l s o n: Cənab Prezident, çox sağ olun. Əvvəlcə dediyim kimi, Amerika Birləşmiş Ştatları adı çəkilən bütün sahələrdə əməkdaşlığa görə Azərbaycana öz dərin minnətdarlığını bildirir. Biz gələcəyə ümidlə baxaraq, Sizinlə və hökumətinizlə işləmək əzmindəyik. Biz istəyirik ki, bu regiona sülh gəlsin. Biz istəyirik ki, uşaqlarımız və nəvələrimiz daha yaxşı yaşasınlar.

DÜNYA TURİZM TƏŞKİLATININ (DTT) BAŞ KATİBİ FRANÇESKO FRANJİALLI İLƏ GÖRÜŞ

Prezident sarayı

11 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qonağı salamlayaraq, onun Azərbaycana maraq göstərməsindən, ölkəmizə səfər etməsindən məmnun olduğunu söylədi.

Cənab Françesko Franjialli müstəqil Azərbaycan Respublikasına ilk dəfə səfər etdiyini, lakin cavanlığında, 1974-cü ildə bir məmur kimi, ölkəmizdə olduğunu bildirdi.

Prezident Heydər Əliyev dedi ki, 1974-cü ildə mən Azərbaycana başçılıq edirdim. Amma indi Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Biz müstəqil dövlət kimi, istəyirik ki, bütün beynəlxalq təşkilatlarla daha sıx əlaqəmiz olsun.

Françesko Franjialli vurğuladı ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası Dünya Turizm Təşkilatına daxil olandan bir il sonra burada Sizinlə görüşməyimiz bizim üçün böyük şərəfdir və çox xoş hisslər keçiririk.

Françesko Franjialli: Cənab Prezident, turizm elə bir fəaliyyət sahəsidir ki, adətən, onun ölkə iqtisadiyyatına nələr verə biləcəyini heç də həmişə yaxşı hesablamırlar.

Bir sıra çətinliklərə, xüsusilə 11 sentyabr hadisələrinə baxmayaraq, keçən il 693 milyon adam turist kimi, bir ölkədən başqa ölkəyə getmişdir. Bunun nəticəsində 462 milyard ABŞ dolları xərclənmişdir. Qazanc sahəsi kimi götürəndə, başqa sahələrlə müqayisədə turizm bəzən birinci, bəzən ikinci yeri tutur. Qarşıdakı 25 ildə turistlərin sayı 3 dəfə artacaqdır. 2010-cu ildə 1 milyarddan yuxarı olacaq, 2020-ci ildə isə 2 milyarda yaxınlaşacaqdır. Mən bilirəm ki, Azərbaycan məşhur neft ölkəsidir. Elə illər olur ki, neftdən gələn gəlir, bəzən isə əksinə, turizmdən əldə edilən gəlir çox olur.

Bu yaxınlarda Yohannesburqda keçirilən sammitdə Yer üzündə yoxsulluğa qarşı mübarizə aparmaq üçün ən mühüm vasitələrdən biri də turizmin inkişafı hesab edilmişdir. Turizmin inkişafı, iqtisadiyyata turizmin yardım göstərməsi üçün çox işlər görmək lazımdır. Elə etmək lazımdır ki, bu həm də yeni iş yerlərinin açılmasına gətirib çıxarsın. Turizmin inkişafı Azərbaycanda qadınlar, gənclər üçün yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb ola bilər. Kənd yerlərində bir qədər yeniliklər etmək, dəyişikliklər aparmaq lazımdır ki, yeni iş yerləri yaratmaq mümkün olsun.

Azərbaycana mənim səfərimin məqsədi ondan ibarətdir ki, turizm fəaliyyəti ilə bağlı ölkənizin imkanlarını araşdırım, respublikanızın turizm potensialı ilə yaxından tanış olum və həm də dəqiqləşdirim ki, bizim təşkilatımız burada turizmin inkişafı üçün hansı yardımı, köməyi göstərə bilər.

Heydər Əliyev: Gətirdiyiniz rəqəmlər onu göstərir ki, turizm doğrudan da gündən-günə inkişaf edəcək və hər ölkəyə çox gəlirlər gətirəcəkdir. Bu təbiidir, iqtisadiyyat inkişaf etdikcə, insanların rifahı yaxşılaşdıqca hər kəs istəyir ki, başqa bir ölkəyə getsin, başqa bir yeri görsün. Demək, turist kimi səyahət etməyi arzulayır.

Təsadüfi deyil ki, indi dünyada ən çox turist iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdən – ABŞ-dan, Avropa ölkələrindən – gədir.

Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi, iqtisadi inkişaf yolundadır. Biz görürük ki, Azərbaycanda əhalinin başqa ölkələrə qısa və uzunmüddətli istirahətə, səyahətə getməyə marağı ilbəl artır. Onlar Azərbaycanda qazandıqları pulları aparıb başqa ölkələrdə xərcləyir və həmin ölkələrə gəlir gətirirlər. Amma biz istəyirik ki, başqa ölkələrdən turistlər Azərbaycana gəlsinlər, pullarını burada xərcləsinlər və bizə gəlir gətirsinlər. Yəni, biz həm Azərbaycandan başqa ölkələrə turizmi dəstəkləyirik, həm də indi tədbirlər görürük və sizinlə birlikdə bu tədbirləri həyata keçirməliyik ki, xarici turizm üçün müvafiq şərait yaradaq. Azərbaycanın təbiəti və Azərbaycanda olan bütün başqa infrastruktur buna imkan verir ki, ölkəmizə turistlər gəlsinlər.

Azərbaycanda turizmi inkişaf etdirmək üçün çox böyük imkanlar var.

Turistləri qəbul etmək üçün otellərin də sayı artıbdir. Siz «Hyatt Recensi» otelində qalırsınız? Mənə elə gəlir ki, turistlər üçün çox münasib oteldir.

Güman edirəm ki, Gənclər, İdman və Turizm naziri Azərbaycanda axşam istirahətini keçirmək üçün müxtəlif ayləncə yerlərini də göstərə bilər.

Dövlətimizin başçısı görüşdə iştirak edən nazir Əbülfəs Qarayevə tapşırırdı ki, sən bir saatlıq proqram hazırla, bütün ayləncə yerlərinin hərəsinə 10 dəqiqə vaxt ayır. Qoy qonaq görsün ki, axşamlar bizim adamlar necə istirahət edirlər və burada nə qədər imkanlar var.

Buradakı bəzi istirahət yerləri Fransadakından heç də geri qalmır.

Ancaq mən bizim Gənclər, İdman və Turizm nazirinə tapşırmışam ki, Azərbaycanda turizmin inkişafı üçün çox ciddi, əsaslandırılmış proqram hazırlansın. Mən Azərbaycana gələn turistləri deyirəm. Biz başqa ölkələrdən Azərbaycana turistləri cəlb etməliyik. Təbiidir, bu işdə dünya təcrübəsindən çox səmərəli istifadə etmək lazımdır. Azərbaycana sizin səfəriniz də bu baxımdan bizə çox kömək edəcəkdir.

Françesko Franjiali: İnkişaf etmiş ölkələrdən varlı insanlar inkişaf etməkdə olan ölkələrə səfər etməyi üstün tuturlar. Ola bilsin ki, bu hələlik Azərbaycanın nümunəsində özünü tamamilə göstərmir. Amma mən əminəm ki, zaman keçdikcə, buradakı imkanları görərək, yaratdığınız infrastrukturdan istifadə edərək, turistlərin axını çoxalacaqdır.

Biz buraya yüksək səviyyəli mütəxəssis-ekspert göndərmişdik ki, Azərbaycanda turizmin gələcəyi ilə bağlı araşdırma aparsın. Biz qayıdandan sonra o öz təkliflərini bizə təqdim edəcəkdir. Turizmlə bağlı marketing məsələləri, turizm bazarının öyrənilməsi, təkliflərin verilməsi sahəsində bizim çox zəngin təcrübəmiz var. Müstəqil dövlət kimi, Azərbaycanın həm arzu və istəklərini, həm də imkanlarını nəzərə alaraq, onun turizm sahəsindəki problemlərinə xüsusi diqqət yetirəcəyik.

**İKİ MÜQƏDDƏS OCAĞIN XADİMİ
SƏUDİYYƏ ƏRƏBİSTANININ
MƏLİKİ ƏLAHƏZRƏT
FƏHD İBN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA**

Əlahəzrət!

Ölkənizin milli bayramı – Məmləkət elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və xalqınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Səudiyyə Ərəbistanı arasındakı münasibətlərə böyük əhəmiyyət verirəm. Ümidvaram ki, dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrimizi daim inkişaf etdirəcəyik.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, qardaş Səudiyyə Ərəbistanı xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 sentyabr 2002-ci il

**SƏUDIYYƏ ƏRƏBİSTANI MƏMLƏKƏTİNİN
VƏLİƏHDİ ƏLAHƏZRƏT
ABDULLAH İBN ƏBDÜLƏZİZ AL SƏUDA**

Əlahəzrət!

Səudiyyə Ərəbistanı Məmləkətinin milli bayramı münasibətilə Sizi və xalqınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı mehriban dostluq münasibətləri xalqlarımızın iradəsinə uyğun olaraq əbədi yaşayacaqdır.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, xalqınıza sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, *11 sentyabr 2002-ci il*

**MEKSİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VİSENTE FOKS KESADAYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Meksika Birləşmiş Ştatlarının milli bayramı – Müstəqillik elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və xalqınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan ilə Meksika arasında dostluq münasibətlərini inkişaf etdirməklə faydalı əməkdaşlıq üçün geniş perspektivlər açacağıq.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Meksika xalqına sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 sentyabr 2002-ci il

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV GƏNCƏ ŞƏHƏRİNƏ
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA
LİMANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA
VASİTƏLƏRİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ
VERDİYİ MÜSAHİBƏ**

12 sentyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim Gəncəyə getməyim haqqında məlumatınız var. Əlavə məlumata ehtiyac yoxdur. Mən Gəncədə 2000-ci ildə olmuşam. İndi oraya səfər edirəm ki, şəhərin sosial-iqtisadi vəziyyəti ilə tanış olam, lazımı tədbirlər haqqında, ola bilər, müəyyən qərarlar qəbul edəm. Hər halda, gedirəm ki, Gəncənin rəhbərliyi ilə, şəhərin nümayəndələri ilə görüşüm, həm Gəncədəki işlər haqqında təsəvvürüm olsun, həm də ki, lazımı tədbirlər haqqında göstərişlər verim.

İkinci, Gəncədə böyük Olimpiya İdman Kompleksi tikilibdir. Onun açılışında iştirak edəcəyəm. Sonra orada hərbi hissəmiz var, gedib oradakı işlərlə tanış olacağam. Ondan sonra Goranboy rayonuna gedəcəyəm. Rayonun sosial-iqtisadi vəziyyəti ilə tanış olacağam. Sonra da Goranboy rayonunda, Ağcakənd ərazisindəki qəsəbə ilə – 1988-ci ildə Ermənistandan zorla çıxarılmış, indiyə qədər daimi məskunlaşmamış vətəndaşlarımız var, bilirsiniz ki, onların məskunlaşdırılması üçün Neft Fondundan ilk vəsait ayrılıb, orada qəsəbə salınıb, bir hissəsində yaşayırlar, bir hissəsi tikilməkdədir – tanış olmaq istəyirəm. Ermənistandan qaçqın düşmüş soydaşlarımızla görüşmək istəyirəm. Mənim əsas məqsədim bunlardan ibarətdir.

Sözünüz var, yoxsa yox?

S u a l: Cənab Prezident, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas boru kəmərinin tikintisi ilə bağlı mətbuatda xeyli yazılar dərc olunub, İlham Əliyev buna münasibətini bildiribdir. Erməninin təsisçisi olduğu Yunanıstan şirkətinin bu tikintidə iştirakına Sizin münasibətiniz necədir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz nə var, o barədə bu gün ABƏŞ-in prezidenti Devid Vudvord mətbuat konfransı keçirəcəkdir. Siz maraqlanırsınızsa, mətbuat konfransında iştirak edə bilərsiniz. Mən onu çağırırdım, orada o, hər şeyi izah edər.

S u a l: Cənab Prezident, Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanla Kişinyovdan əvvəl görüşəcəyiniz barədə məlumatlar var...

H e y d ə r Ə l i y e v: Vallah, nə deyim, bizim xüsusən bir iki dənə radikal müxalifətçi qəzet var, onlar o qədər yalan şeylər uydururlar. Yaxşı, nə olub, mən Köçəryanla gündə görüşəcəyəm? Avqustun 14-də görüşmüşəm, oktyabrın 7-də Kişinyovda görüşəcəyəm. Nə var ki, bunda? Bilirsiniz, artıq mən bunları eşidəndə rahat reaksiya verə bilmirəm. Bu qədər də vicdansızlıq, bu qədər də siyasi əxlaqsızlıq olarmı? Tamam siyasi əxlaqsızlıqdır! O qəzetlərdə gündə nə qədər uydurmalar olar? Bu uydurmalar olmasa, həmin qəzetlər yaşaya bilməz axı, qəzet də yaşamasa... Qəzetə pul verirlər, onlar pul qazanırlar, ona görə də gündə hərəsi bir şey uydurur.

S u a l: Cənab Prezident, İrənin nümayəndəsi Mehdi Səfəri Xəzərlə bağlı danışıqlar aparmaq üçün Bakıdadır. Bu məsələ ilə əlaqədar Azərbaycanın mövqeyində bir dəyişiklik varmı? Deyirlər ki, İran prezidentinin ölkəmizə səfəri təxirə salınıb, bu da həmin məsələ ilə əlaqədardır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Elə şey yoxdur, təxirə salınmayıbdır. Məndə belə bir məlumat yoxdur. İrənlə danışıqlar gedir və davam edəcəkdir, növbəti danışıq burada olubdur. Sonra 5 dövlətin nümayəndələri noyabr ayında burada toplaşacaqlar.

S u a l: İyulun 13-də enerji sistemindəki qəza ilə bağlı komissiyanın sədri Abid Şərifov bildirib ki, məlumatı Sizə vermişdir. O açıqlamadı ki, qəzanın səbəbi nədir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim bundan o qədər də məlumatım yoxdur. Sag olun.

***

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 12-də Gəncəyə gəlmişdir.

Respublikamızın dövlət bayraqları, Azərbaycan prezidentinin portretləri ilə, transparantlarla bəzədilmiş hava limanında dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevi təyyarənin pilləkəni yanında şəhər icra hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Babayev, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyev, parlamentin deputatları, şəhərin elm, mədəniyyət, incəsənət xadimləri və ictimaiyyətin nümayəndələri səmimiyyətlə, mehribanlıqla qarşıladılar. Milli geyimli qızlar Azərbaycan prezidentinə gül-çiçək dəstələri təqdim etdilər.

Məktəbli uşaqlar Heydər babanı şeirlə salamladılar.

*Ulu Gəncəmizin əsl sorağı,
Ana tək açıqdır doğma qucağı,
Xalqımın alqışı, xeyir-duası,
Ömrünün dayağı olsun el, baba!*

*Heydər baba, sən gələnə cahana,
Xoşbəxtlik bəxş oldu Azərbaycana,
Sevgi ilə dolub-daşan meydana.
Bu meydandan salamlar var sizlərə,
Tanrı Sizi çox görməsin bizlərə!*

*Üçrəngli bayrağı iftixar seçən,
Müqəddəs Quranın altından keçən,
Bu gündən sabaha nurlu yol seçən,
Yaşa prezidentim, yaşa, ay baba!*

*Respublikanın Xalq artisti **Şahnaz Haşimova** dövlətimizin başçısına müraciətlə dedi:*

Cənab Prezident, qədim Gəncə yurduna xoş gəlmisiniz. Allah sizə cansağlığı versin. Siz mənə Prezident mükafatı təyin etmişiniz. Allah Sizi bizə çox görməsin, yüz yaşayın. Yanımda dayanan Xalq artisti Ələddin Abbasovdur, «Dəli Kür» filmində Cahandar ağa rolunu oynayan görkəmli sənətkarımızdır. O da Prezident mükafatına layiq görülmüşdür.

Hava limanına Gəncənin minlərlə sakini toplaşmışdı. Prezident Heydər Əliyev onları səmimiyyətlə salamladı.

Azərbaycan prezidenti hava limanından birbaşa Gəncə Olimpiya İdman Kompleksinin açılış mərasiminə yollandı.

Tikintisi yenidən başa çatmış Gəncə Olimpiya İdman Kompleksinin qarşısına minlərlə insan – şəhər ictimaiyyətinin nümayəndələri, idmançılar toplaşmışdı. Onlar əllərində respublikamızın dövlət bayraqlarını, prezidentin portretlərini, «Millət və dövlət kimi mövcudluğumuza görə, cənab Prezident, Sizə minnətdarlığımızı bildiririk!», «Heydər–xalq, xalq–Heydər», «Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə eşq olsun!» sözləri yazılmış plakat və transporantlar tutmuşdular.

Mərasim iştirakçıları Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi sürəkli alqışlarla qarşıladılar.

Burada Olimpiya İdman Kompleksinin açılışına həsr edilmiş təntənəli mərasimin rəsmi hissəsi keçirildi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev təntənəli açılış mərasimində geniş nitq söylədi.

GƏNCƏ OLİMPIYA İDMAN KOMPLEKSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ

12 sentyabr 2002-ci il

Əziz gəncənilər!
Əziz bacılar, qardaşlar!
Əziz gənclər!

Sizin hamınızı səmimi-qəlbədən salamlayıram və yenidən qədim Gəncə torpağında, sizinlə bir yerdə olmağımdan böyük qürur hissi keçirirəm.

Gəncə Azərbaycanın, Azərbaycan xalqının qədim tarixini əks etdirən gözəl bir məkandır. Uzun əsrlərdir ki, Gəncə Azərbaycan mədəniyyətinin, şeirinin, ədəbiyyatının inkişafında böyük rol oynamışdır. Gəncə Azərbaycanın elm, tərəqqi mərkəzlərindən biri olmuşdur. Gəncədə Azərbaycanın milli mənliliyi, Azərbaycan xalqının azadlığı və müstəqilliyi yolunda böyük qəhrəmanlıq göstərən insanlar yaşamış, yaratmışlar və Azərbaycan xalqını ucaltmışlar.

Gəncə indi Azərbaycanın böyük şəhəri, Bakıdan sonra ikinci sənaye mərkəzi və əhalisinə görə də Bakıdan sonra ən böyük şəhəridir. Gəncənin tarixində Azərbaycan xalqının qəhrəmanlığını, müdrikliyini, böyüklüyünü nümayiş etdirən çox böyük və əziz səhifələr var. Ona görə də Gəncəni Azərbaycanda sevirlər. Gəncəyə xalqımızda böyük hörmət və ehtiram hissi var. Xalqımız Gəncənin tarixi ilə fəxr edir. Ona görə də mən şəxsən hər dəfə Gəncəyə gələndə özümü Azərbaycanın ən doğma, ən gözəl yerində olduğum kimi hiss edirəm, buna çox sevinirəm.

İkinci dünya müharibəsi dəhşətli bir müharibə idi. Azərbaycandan 600 minə qədər insan müharibəyə səfərbər olundu, onların yarısı geri qayıtmadı. Amma müharibənin ilk illərində Gəncənin yetirməsi, bizim ilk Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İsrail Məmmədov Azərbaycan xalqına nə qədər böyük sevinc hissi gətirdi. Gəncə nəsil bunu tarixdən bilir. Ancaq mən o illərdə Azərbaycanın həyatında iştirak edirdim. Xatirimdədir, bütün Azərbaycan xalqı İsrail Məmmədovun Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı almasından böyük ruh yüksəkliyi keçirirdi. Mən bu faktı dəqiq xatırlayıram və bildirmək istəyirəm ki, Gəncə öz çoxəsrlik tarixində çox böyük qəhrəmanlar, şücaətli, vətənpərvər insanlar, vətənin yolunda özünü qurban vermiş insanlar yetişdirmişdir. Ona görə bu torpaq – Nizami torpağı müqəddəs torpaqdır. Bu torpağa hamı hörmət və ehtiram etməlidir.

Bu gün biz sizinlə burada Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi və onun prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə qısa bir müddətdə ucaldılmış Olimpiya İdman Kompleksinin açılışına toplaşmışıq. Gəncədə vaxtilə şəhərin iqtisadiyyatının inkişafı üçün, xalqın rifah halının yaxşılaşdırılması üçün çox binalar ucaldılıb, sənaye müəssisələri, məktəblər, xəstəxanalar, kitabxanalar və əhalinin istifadə etməsi üçün başqa obyektlər yaradılıb. Gərək ki, biz indi Yeni Gəncənin ərazisindəyik. Xatirimdədir, mən 1970-ci illərdə buraya gələndə Yeni Gəncə yox idi. Biz burada Yeni Gəncənin əsasını, təməl daşını qoyduq. Çünki Gəncə çox böyümüşdü, keçmiş əraziyə yerləşmirdi. Mən çox sevinirəm ki, indi, təxminən 25 il, bəlkə də ondan bir az çox vaxt keçəndən sonra buranı tanımaq olmur. Yeni Gəncə ilə keçmiş Gəncə bir-birinə qovuşubdur. Mən çox məmnunam ki, məhz bu cür gözəl idman kompleksi burada, Yeni Gəncədə ucaldılıb. Çünki burada indi əhalinin çox hissəsi yaşayır və bu idman kompleksi də gənclərin istifadə etməsi üçün çox əhəmiyyətli bir işdir.

Milli Olimpiya Komitəsi olimpiya idman komplekslərini böyük proqramla yaradır. İlham Əliyev bu barədə sizə məlumat verdi. Doğrusu, bu bizi, yəni hökuməti, bir prezident kimi, məni çox sevindirir. Çünki indi bizim keçmiş illərdə olduğu kimi, bütün sahələrə sərmayə qoymağımıza, vəsait ayırmağımıza imkan yoxdur. İndi biz bazar iqtisadiyyatına keçmişik. Bazar iqtisadiyyatı sahibkarlığın inkişafını təmin etmək, insanlara sərbəstlik vermək və insanlara öz şəxsi mülkiyyətlərini yaratmaq imkanı verir. Eyni zamanda, sahibkarların hər birinin öz şəhəri, öz vətəni, öz torpağı üçün lazım olan yeni-yeni sosial müəssisələr yaratması lazımdır. Bu proses Azərbaycanda gedir. Ancaq bununla yanaşı, Milli Olimpiya Komitəsinin bu təşəbbüsü və belə geniş bir proqramı, təbiidir ki, qısa zamanda Azərbaycanda idmanın, bədən tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi üçün, deməli, Azərbaycanın gənclərinin sağlamlığının təmin edilməsi üçün çox əhəmiyyətli bir işdir.

Bizim gələcəyimiz gənclərdir. Biz bu gün müstəqil Azərbaycanın bütün sahələrində mümkün olan nailiyyətləri əldə etmək üçün çalışmalıyıq. Ancaq bu işləri görürkən mütləq Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünməliyik və düşünürük. Azərbaycanın gələcəyi isə gənclərə məxsusdur. Gənclər Azərbaycanın gələcəyini inkişaf etdirməli və özlərindən sonra gələn nəsillərə verməlidir.

Bizim məqsədimiz bütün Azərbaycan xalqının sağlamlığını – həm fiziki, həm də mənəvi, əqli sağlamlığını təmin etməkdir. Bu sahədə də böyük proqramlarımız var. Səhiyyənin inkişafı, tibbi yardım göstərilməsi və sair... Ancaq hər bir şəxsin sağlamlığı üçün, hər hansı dava-dərmandan, hər hansı həkimdən, hər hansı bir müalicədən daha əhəmiyyətli insanın fiziki sağlamlığı üçün səylər göstərməsidir. Bu işdə də insanların, gənclərin bədən tərbiyəsi ilə, idmanla kütləvi məşğul olması əsas yer tutur. Siz bilin, bu barədə mənim geniş biliklərim, təcrübəm var. Mən Moskvada işləyərkən bu işlərlə çox ətraflı məşğul olmuşam və dünya təcrübəsini öyrənmişəm. Bunların əsasında mən deyirəm ki, hər bir şəxsin, hər bir gəncin özünün fiziki sağlamlığı üçün səy

qoyması, lazımi rejim yaratması və bədən tərbiyəsi ilə, idmanla məşğul olması onun sağlamlığının təminatıdır və Azərbaycan gəncliyinin fiziki sağlamlığının təminatıdır.

Son illər dünyanı bürüyən xəstəliklər var. Onlar insanlara, bəşəriyyətə faciələr gətirir. Onların qarşısını təkca tibbi vasitələrlə yox, birinci növbədə, hər bir insanın öz sağlamlığı yolunda çalışması vasitəsilə almaq lazımdır. Burada yenə də mən gənclərə müraciət edirəm. Həmin bu faciələr birinci növbədə, dünyada narkotik maddələrin istifadə olunması ilə əlaqədardır. İndi dünyanın, demək olar ki, əksər dövlətlərin narkotik maddələrin istehsalı, yayılması, onların satışı ilə mübarizə aparmasına baxmayaraq, təəssüflər olsun ki, narkotik maddələr yayılır. Təəssüflər olsun ki, insanlar, xüsusən gənclər bunun təsiri altına düşürlər.

Biz Azərbaycanda bu barədə böyük proqram tərtib etmişik. Lazımi işlər görülür. Amma bu işlərin sırasında, yenə də deyirəm, yalnız və yalnız gənclərin özlərini fiziki cəhətdən möhkəmləndirməsi, bədən tərbiyəsi ilə, idmanla məşğul olması narkotik maddələrin istifadə edilməsindən uzaqlaşmanın ən birinci vasitəsidir və birinci şərtidir. Bunlara görə də biz çalışırıq ki, gənclərimiz üçün, onların sağlamlığını təmin etmək üçün müxtəlif idman kompleksləri yaransın. Bədən tərbiyəsi ilə kütləvi məşğul olmaq üçün imkanlar yaransın. Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin bu sahədə gördüyü işlər çox yüksək qiymətə layiqdir. Buna nümunə Gəncə şəhərində ucaldılmış bu gözəl Olimpiya İdman Kompleksidir. Burada İlham Əliyev dedi, bu, dördüncü idman kompleksidir ki, yaranıbdir. Bakıda, Maştağa qəsəbəsində, Naxçıvanda, dördüncüsü isə burada yaradılıbdır. Daha hansı rayonlarda belə komplekslər olacaqsa, o barədə də məlumat verildi. Bu bizə – Azərbaycan hökumətinə, dövlətinə böyük köməkdir. Çünki dövlət buna vəsait ayırmır. Bunu Milli Olimpiya Komitəsi öz vəsaiti hesabına edir və sevindirici haldır ki, çox yüksək keyfiyyətlə, çox yüksək səviyyədə edir. Yaranan olimpiya idman kompleksləri – güman edirəm, buradakı da, Abid Şərifov mənə dedi ki, bu o birilərdən geri qalmır, indi biz ona baxacağıq – dünya standartları, beynəlxalq standartlar səviyyəsindədir. Demək, bizim gənclərin birinci növbədə öz sağlamlıqlarını möhkəmləndirməsi, sağlam gənc nəsil yetişdirilməsi, Azərbaycan gənclərinin sağlam gələcəyinin hazırlanması üçün imkanlar yaranır. İndi vəzifə bu imkanlardan səmərəli istifadə etməkdir. Bu isə yerli hakimiyyət orqanlarının, sizin, bu kompleksi idarə edənlərin üzərinə düşür. Birinci növbədə, yenə də gənclərin özlərinin üzərinə düşür. Gənclər nə qədər həvəs göstərsələr, bu kompleksin imkanlarından istifadə etməyə çalışsalar, o qədər udmuş olacaqlar.

Təbiidir ki, burada idmanla məşğul olan hər bir adam çempion olmayacaqdır. Bəlkə də o qədər çempion lazım da deyildir. Ancaq burada idmanla məşğul olan hər bir gənc potensial çempiondur. Əgər onun fiziki hazırlığı yüksək səviyyədə olarsa, əgər o, əzmlə çalışarsa, öz fiziki keyfiyyətlərini inkişaf etdirə bilərsə və yüksək mənəviyyətlə bu işə yanaşarsa, təbiidir ki, çempion da olacaq və çempionlar da daha çox olacaqdır.

Bəli, son illər Azərbaycan idmançıları indiyə qədər tarixdə görünməmiş nailiyyətlər əldə edirlər. Onların nailiyyətləri birinci növbədə, elə Azərbaycanın özündə keçirilən yarışlarda nümayiş etdirdikləri nailiyyətlərdir. Bundan əlavə, ən əsası odur ki, dünyada keçirilən müxtəlif yarışlarda, olimpiadalarda iştirak edərək, Azərbaycanın adını yüksəldirlər. Bu barədə də Milli Olimpiya Komitəsinin son beş ildəki fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmək lazımdır.

Mən ümidvaram ki, Milli Olimpiya Komitəsinin Gəncə şəhərinə, Gəncənin gənclərinə bu gözəl hədiyyəsini siz qəbul edəcəksiniz və ondan səmərəli istifadə olunmasını təmin edəcəksiniz. Bu kompleks qısa müddətdə Gəncədə idmançıların, bədən tərbiyəsi ilə məşğul olanların artmasını, kütləvi idmanın, kütləvi bədən tərbiyəsinin inkişafını təmin edəcəkdir.

Əziz dostlar, bu gün sizinlə bu görüşdən istifadə edərək, bir necə kəlmə də Gəncənin başqa problemləri haqqında və bizim Azərbaycanda gördüyümüz işlər barədə demək istəyirəm.

Mən 2000-ci ildə Gəncəyə gəlmişdim. Burada sizinlə çox gözəl görüşlər keçirdik. Sonra mən şəhər icra hakimiyyətində konkret məsələləri müzakirə etdim və tapşırıqlar verdim. Məmnunam ki, bu tapşırıqların bir çoxu artıq yerinə yetirilir. Bu gün axşam da mən Gəncənin icra hakimiyyətində geniş müşavirə keçirəcəyəm. Azərbaycanın nazirləri – İqtisadi İnkişaf naziri, Nəqliyyat naziri, «Azərenerji» Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti, «Azəriqaz» Səhmdar Cəmiyyətinin sədri buradadırlar. Mənim tapşırıqlarımla bağlı olan nazirliklərin rəhbərlərini buraya gətirmişəm. Ona görə yox ki, burada keçirilən təntənəli mərasimdə iştirak etsinlər, məhz ona görə ki, onlar bu gün müşavirədə məlumat verməlidirlər. Təbiidir ki, birinci növbədə Gəncə İcra Hakimiyyətinin başçısı hesabat verməlidir. Ondən sonra da onlar məlumat verməlidirlər ki, 2000-ci ildə verilən tapşırıqlar nə cür yerinə yetirilir, nə kimi nəticələr əldə olunubdur və bundən sonra nə ediləcəkdir.

Mən Bakıda bu məsələlərlə səthi tanış oldum. Deyə bilərəm ki, bir çox sahələrdə xeyli işlər görülübdir. Məsələn, mənə dedilər ki, enerji təchizatı sahəsində çox işlər görülübdir. Yaxud, Gəncənin qazla təminatı sahəsində o vaxtdan sonra çox iş görülübdir. Yaxud da özəlləşdirmə sahəsində... Bəzi müəssisələr ki, indiyə qədər dayanıb, yaxşı işləmir, o müəssisələrin fəaliyyətini təmin etmək sahəsində. Məsələn, alüminium oksidi kombinatı neçə illərdir ki, müxtəlif problemlər yaradırdı. İndi mənə məlumat verirlər ki, Hollandiyanın bir firmasına icarəyə verilibdir və artıq orada işlər normal məcraya düşübdir. Deyirlər ki, orada təxminən 2900 nəfər adam çalışır. Amma bu hələ azdır. Bundən da çox işlər görülməlidir, mən bu gün bu məsələlərlə məşğul olacağam.

Ancaq bununla yanaşı, mən hesab edirəm ki, Gəncənin rəhbərliyi – həm şəhər rəhbərliyi, həm də Gəncədəki iki rayonun rəhbərləri yerli imkanlardan daha da səmərəli istifadə etməlidirlər. Yerli imkanlar az deyildir. Yəni də deyirəm, biz bazar iqtisadiyyatına keçmişik. Gəncədə də bir çox obyektlər özəlləşdirilibdir, özəl sektor inkişaf edir. Hətta mənə məlumat verdilər ki, sənaye istehsalının böyük bir hissəsi özəl sektorun inkişafı hesabına təmin olunur. Amma bunlar olan halda, hesab edirəm ki, Gəncənin rəhbərliyi – həm şəhər, həm də rayonların rəhbərləri – yerli imkanlardan lazımı qədər istifadə etməirlər.

Şəhərin abadlaşdırılmasında, şəhərdə kommunal-təsərrüfat işlərinin görülməsində və başqa işlərdə şəhərin və rayonların rəhbərliyi öz imkanlarından, ayrı-ayrı firmaların imkanlarından istifadə etməklə çox işlər görə bilirlər. Məsələn, bilirsiniz ki, Bakı şəhərində son iki ildə çox böyük dəyişikliklər var. Bu ona görə deyil ki, biz Bakı Şəhəri İcra Hakimiyyətinə vəsaiti artırmışıq – yox. Vəsait əvvəlki kimidir. Amma şəhər icra hakimiyyəti yerli imkanlardan səmərəli istifadə edir və indi Bakıya gələnlər görürlər ki, şəhərin siması xeyli dəyişibdir. Doğrudur, hələ problemlər çoxdur, məsələlərin çoxu həll olunmayıbdır. Amma görülən işlər artıq göz qabağındadır, öz nəticəsini verir. Bu, təkcə Bakıda deyil. Mən bu yaxınlarda Naxçıvana getmişdim. Orada blokada şəraitində, ağır şəraitdə yaşayırlar. Amma yerli imkanlardan istifadə edərək, Naxçıvan Muxtar Respublikasında, o cümlədən Naxçıvan şəhərində çox böyük abadlıq işləri görüblər. Özəl sektorun inkişafına imkan yaradıblar.

Ümumiyyətlə, Gəncə keçmişdən də özəl sektora meyilli bir yerdir. Hələ Sovetlər İttifaqı vaxtında da burada ayrı-ayrı çox bacarıqlı insanlar vardı. Onlar öz şəxsi təşəbbüsləri ilə burada çox işlər görürdülər, həm pul qazanırdılar, həm də xalqa xeyir verirdilər. Amma indi burada özəl sektorun imkanlarından lazımı qədər istifadə olunmur. Bilmirəm niyə? Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı sahəsində çoxlu nöqsanlar var. Bilirsiniz ki, bunların aradan qaldırılması üçün mən sahibkarlarla – həm yerli sahibkarlarla, həm də xarici ölkələrdən gəlib Azərbaycanda iş aparan sahibkarlarla iki böyük görüş keçirdim. Ondan sonra bir neçə konkret tədbir görmüşəm, fərmanlar imzalamışam. Məsələn, mən Sahibkarlığın İnkişafı Proqramını təsdiq etmişəm. Yaxud, lisenziyalaşdırma haqqında yeni fərman vermişəm. Bu fərman lisenziyalaşdırmanı tamamilə sadələşdiribdir. Mənə deyirlər ki, vaxtilə, məsələn, hansısa bir sahibkar lisenziya almaq üçün Gəncədən, yaxud da Qazaxdan Bakıya gəlməli idi. Bu yazıq sahibkar nə cür etsin ki, hələ onun o qədər sərmayəsi də yoxdur... O, lisenziya alıb iş görmək istəyir ki, kapital əldə etsin. Amma Bakıya gəlməlidir, xərc çəkməlidir, oturmalıdır, orada da, təəssüf olsun ki, bizim bəzi nazirliklərdə, idarələrdə bürokratizm çox geniş yayılıbdır. Bir məsələni həll etmək üçün insanları beş-altı gün süründürürlər, incidirlər, bəzi hallarda rüşvət tələb edirlər. Sahibkarlar 240 növ iş görmək üçün gərək lisenziya alaydılar. Mən süründürməçiliyin qarşısını almaq üçün bunları ləğv etdim. İndi cəmi 30 növ üçün lisenziya almaq lazımdır. Qalanları üzrə sahibkar lisenziyasız nə iş istəyirsə, görə bilər.

İkincisi, lisenziya almaq üçün Bakıya getmək lazım deyildir. Yerlərdə lisenziya vermək üçün müvafiq təşkilatlar yaradılacaqdır, onu yerlərdə almaq mümkün olacaqdır. Beləliklə, mən bu fərmanla sahibkarlığın inkişafı üçün imkanları artırıram. İki gün öncə sahibkarlığa himayə haqqında fərman imzaladım. Yəqin ki, o fərmanla tanışsınız, mən istərdim ki, tanış olasınız. Mən sahibkarlar üçün çox faydalı, əhəmiyyətli qərarlar qəbul etmişəm. Onların həyata keçirilməsini təmin edəcəyik. Bizim nəzarətəddici, hüquq mühafizə orqanları, bu cür səlahiyyətləri olan başqa orqanlar, vergi orqanları sahibkarlığın inkişafına şərait yaratmalıdırlar. Sahibkarlığın fəaliyyətinə onların müdaxiləsinin qarşısını almaq üçün mən bu günlərdə ciddi bir fərman imzalayacağam.

Burada da sahibkarlar incidilir, həmin orqanlar burada da, guya bir tərəfdən, nəzarət edirlər, ikinci tərəfdən isə, bu səlahiyyətlərdən istifadə edərək, təəssüf olsun ki, bəzi hallarda rüşvətxorluqla məşğuldurlar, vəzifələrinə sui-istifadə edirlər. Bunları sizə çatdıraraq, mən bildirmək istəyirəm ki, bu gün də, gələcəkdə də bizim yolumuz bazar iqtisadiyyatı yolu, sərbəst iqtisadiyyatdır. İnsanlara təşəbbüs göstərmək, iş görmək, iş yerləri yaratmaq üçün imkan vermək, kömək etmək lazımdır. Bu sahədə əsas işlər böyük şəhərlərdə gedir. Bakıda bu iş, hesab edirəm ki, geniş miqyasda gedir, amma Gəncədə də getməlidir. Gəncə haqqında mənim o qədər təəssüratım yoxdur. İndi bu axşam bu barədə də söhbət edəcəyik.

Bizim ölkəmizdə gedən proseslər haqqında da siz hər şeyi bilirsiniz. Bu il oktyabrın 18-də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsinin 11-ci ili tamam olacaqdır. Müstəqilliyimizin 11-ci ilini qeyd edəcəyik. Bu 11 il sizin gözüünüzün qabağındadır. Biz hansı yollardan, mərhələlərdən keçmişik, hansı çətinliklərin qarşısını almışıq, Azərbaycan xalqını hansı faciələrdən xilas etmişik – bu sizə və hamıya məlumdur, o cümlədən, xüsusilə gəncənilərə məlumdur.

Mən keçmişdə, o vaxtlar Azərbaycanın başçısı olarkən Gəncə şəhərinə çox gəlmişəm. Amma bilirsiniz ki, 1993-cü ilin iyun hadisələri ilə əlaqədar məni Naxçıvandan Bakıya dəvət etdilər. Bakıda mənimlə danışıq aparırdılar və məni Azərbaycanın rəhbərliyinə cəlb etmək istəyirdilər. Mən çox məsələlərə ehtiyatla yanaşırdım və fikirləşirdim. Ancaq son olaraq bəyan etdim ki, mən gərək Gəncəyə gedəm, orada vəziyyəti öyrənəm, ondan sonra öz fikrimi deyə bilərəm. Xatirimdədir, iyunun 13-də mən buraya gəldim. Mən Gəncəni heç vaxt ağır, faciəli vəziyyətdə görməmişdim. Gəldim, bir gecə burada danışıqlar apardım. Sabahısı gün şəhərə çıxdım, oradan, buradan avtomat atəşləri eşitdim. Haradan atırdılar? Kimlər və nə üçün atırdılar, kimi vurmaq istəyirdilər? Ondan iki-üç saat sonra mən Gəncəni tərk etdim. Təəssüflər olsun ki, Gəncə elə bir gün də görmüşdür, elə bir aylar da, günlər də keçirmişdir. Ancaq güman edirəm, siz bunu qiymətləndirirsiniz ki, biz bunların hamısına son qoyduq. İndi Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Gəncədə də insanlar rahat yaşayır, cinayətkarlığın

qarşısı alınmışdır, həmin özbaşınalıq edən ayrı-ayrı silahlı dəstələr ləğv olunubdur. Rahat yaşayırınsınız və rahat işləyirsiniz, imkan dairəsində istirahət edirsiniz.

Biz bütün Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi təmin etmişik. Bu bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Biz nəinki sabitliyi təmin etmişik, onu daim qoruyuruq, saxlayırıq və əmin ola bilərsiniz ki, Azərbaycan xalqı öz müstəqil dövlətində həmişə ictimai-siyasi sabitlik şəraitində, rahat yaşayacaq və inkişaf edəcəkdir.

Beləliklə, əziz dostlar, mən qeyd etdim ki, Azərbaycanda bütün sahələrdə islahatlar həyata keçiririk. Demokratik təsisatlar təmin olunubdur. İnsanlara söz azadlığı, mətbuat, vicdan azadlığı verilibdir. Bütün azadlıqlar təmin olunubdur. Bizim bir çox qanunlarımız var. Həyatda olan bütün məsələlər həmin qanunlarla tənzimlənir. Bu islahatlar həm dövlətimizi möhkəmləndirib, həm Azərbaycanda hüquqi-demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesini təmin edibdir, həm də Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməsinə şərait yaradıbdir.

Bizim iqtisadi islahatlar, xüsusən kənd təsərrüfatında, aqrar sektorda çox gözəl nəticələr veribdir. Özəlləşdirmə proqramının yerinə yetirilməsi çox gözəl nəticələr veribdir. İndi Azərbaycanda istehsal olunan məhsulların, demək olar ki, əksəriyyəti aqrar sektorun hesabına. Azərbaycan bu ili də yüksək göstəricilərlə başa çatdırır. Ümumi daxili məhsul istehsalı son aylarda təxminən 10 faizə qədər artıbdir. Başqa göstəricilər də yüksəkdir. Ümumi daxili məhsulun 70 faizi özəl sektorun hesabına təmin olunubdur. Ticarət, demək olar ki, tamamilə özəlləşdirilibdir. Kənd təsərrüfatı tam özəlləşdirilibdir, özəl sektorun əlindədir. Bunlar da öz müsbət nəticələrini verir. Yəni, demək istəyirəm ki, Azərbaycan dövləti, Azərbaycan hökuməti xalq qarşısında verdiyi sözlərə əməl edir. Biz Azərbaycanın həyatının bütün sahələrində lazım olan tədbirləri görürük. Azərbaycanın iqtisadiyyatını inkişaf etdiririk. Ölkəmizin vətəndaşlarının rifah halının daha da yaxşılaşmasını təmin edirik.

İndi biz gələn ilin büdcəsini hazırlayırıq. Mən təklif etmişəm ki, müəllimlərin maaşının artırılması büdcədə mütləq öz əksini tapsın. Bütün təhsil işçilərinin, səhiyyə işçilərinin maaşının artırılması, mədəniyyət sahəsində çalışanların əmək haqlarının artırılması – bunlar mütləq təmin olunacaqdır.

Biz başqa tədbirlər də görəcəyik. Ancaq bunlar haqqında mən qəti qərar qəbul etmişəm, ona görə də burada onu mən sizə bəyan edirəm.

Biz daim irəliyə gedirik və gedəcəyik. Azərbaycan Respublikası neft strategiyasının həyata keçirilməsində böyük uğurlar əldə edibdir. Bu sizə məlumdur. Yaxın günlərdə – sentyabrın 18-də dünyanın ən böyük layihələrindən olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəmərinin inşasına başlanılmasının təməlini qoyacağıq. Biz – Türkiyənin, Gürcüstanın və Azərbaycanın prezidentləri birlikdə kəmərin təməl daşını qoyacağıq. Beləliklə, biz neft strategiyasında yeni layihənin icrasına başlayırıq. Bunların hamısı Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşdırılması üçündür. Artıq Azərbaycanın Neft Fondunda təxminən 630 milyon dollar vəsait var. Azərbaycanın ümumi valyuta ehtiyatı təxminən 1 milyard 100 milyon – 1 milyard 200 milyon dollara çatıbdir. Bunların hamısı xalqımızın gələcəyi, rifah halının yaxşılaşması üçündür. Ancaq bizim neft strategiyamız yaxın illərdə çox böyük gəlirlər gətirəcəkdir. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyat sahəsində özəlləşdirmə, xarici investisiyanın Azərbaycana gəlməsi yaxın illərdə ölkəmizə böyük gəlirlər gətirəcəkdir. Xalqımızın rifah halı gündən-günə yaxşılaşacaqdır.

Bunlardan danışarkən, təbiidir ki, mən böyük ürək ağrısı ilə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında da demək istəyirəm. Bu sahədə bizim apardığımız işlərdən sizin məlumatınız var. Ancaq sizə onu bildirmək istəyirəm ki, 9 ildir Azərbaycanın prezidenti olaraq mən bu məsələnin həll edilməsi üçün gecə-gündüz çalışmışam, bu gün də çalışmaqda davam edirəm, gələcəkdə də çalışacağam. Problem çətin problemdir. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycanda vaxtilə yaranmış vəziyyət, 1988–1989-cu illərdən başlayaraq 1993–1994-cü ilə qədər yaranmış vəziyyət bizi çox ağır şəraitə gətirib çıxarıbdir. Ermənistan silahlı qüvvələri torpaqlarımızın bir qismini işğal edib və həmin yerlərdən insanlar zorla çıxarıblar, qaçqın şəraitində yaşayırlar.

Mən hesab edirəm ki, sülh danışıqları davam etməlidir və biz bunu davam etdirəcəyik. Hələ ki, bu sahədə imkanlar tükənməyibdir. Hesab edirəm ki, ilk növbədə münaqişəni bu yolla biz həll edəcəyik. İşğal edilmiş torpaqlar azad olunacaq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa ediləcək, qaçqınlar öz yerlərinə, yurdlarına qayıdacaqlar.

Eyni zamanda, biz həmişə qəti tədbirlər görmək üçün də hazır olmalıyıq. Mütləq hazır olmalıyıq! Çünki biz heç vaxt yol verməyəcəyik ki, Azərbaycan torpaqları işğal altında qalsın. Biz buna heç vaxt yol verməyəcəyik! Nəyin bahasına olursa-olsun, Azərbaycanın işğal altındakı torpaqları azad ediləcəkdir!

Əziz dostlar!

Əziz bacılar və qardaşlar!

Mən sizi burada çox saxlamaq istəmirəm. Mənim ürəyimdə çox sözlər var. Sizə daha geniş məlumatlar verə bilərəm. Ancaq hesab edirəm ki, mənim məlumatlarım bu gün üçün yetərlidir. Mən bugünkü görüşdən bir daha məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm. Məni bu qədər hərarətlə, mehribanlıqla qarşıladığınıza görə sizə təşəkkür edirəm və bildirmək istəyirəm ki, mənim qəlbim həmişə Gəncə ilədir, gəncəlilərlədir. Azərbaycanın prezidenti kimi, mən Gəncənin problemləri ilə bu gün də məşğul oluram, gələcək illərdə də məşğul olacağam və sizinlə birlikdə Gəncənin inkişafını təmin edəcəyik.

Sizə bir daha təşəkkür edirəm. Sağ olun.

* * *

Açılış mərasimindən xatirə olaraq Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə üzərində onun portreti toxunmuş xalça hədiyyə edildi.

Rəsmi hissədən sonra prezident Heydər Əliyev mərasimdə iştirak edən gəncələrlə görüşdü, onların problemləri ilə maraqlandı. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq orqanların rəhbərlərinə göstərişlər verdi.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti İlham Əliyev Gəncə Olimpiya İdman Kompleksinin açılışını bildirən lenti kəsdilər.

Dövlətimizin başçısı beynəlxalq standartlara uyğun inşa edilmiş kompleksin salonlarını gəzdi, idmançılar üçün yaradılmış şəraitlə tanış oldu. Azərbaycan prezidentinə məlumat verildi ki, iki il ərzində tikilmiş bu kompleksdə idmanın bir sıra növləri üzrə respublika və beynəlxalq miqyaslı yarışlar keçirmək mümkündür. Milli Olimpiya Komitəsinin hədiyyəsi olan bu kompleksin istifadəyə verilməsi Gəncədə, ümumiyyətlə, Azərbaycanda idmanın daha da inkişafına təkan verəcəkdir.

Sonra Olimpiya İdman Kompleksinin açılışına həsr olunmuş bədii-idman proqramı nümayiş etdirildi.

GƏNCƏDƏKİ «N» HƏRBİ HİSSƏSİNDƏ KEÇİRİLƏN GÖRÜŞDƏ NİTQ

12 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti, Ali Baş Komandan Heydər Əliyev sentyabrın 12-də Gəncədəki «N» hərbi hissəsinə gəldi. Əsgər və zabitlər dövlətimizin başçısını hərərətlə salamladılar.

Ali Baş Komandana hərbi hissə barədə məlumat verildi. Dövlətimizin başçısı hərbi hissənin şəxsi heyəti ilə səmimi söhbət etdi, hərbiçilərin qayğıları ilə də maraqlandı. Sonra prezident Heydər Əliyev hərbi hissənin sərəncamında olan döyüş texnikası ilə tanış oldu.

Hərbi hissənin kəşfiyyat qrupunun yüksək peşə hazırlığı ilə nümayiş etdirdiyi təlimlər böyük maraq doğurdu.

Daha sonra Azərbaycan prezidenti, Ali Baş Komandan Heydər Əliyevin hərbiçilərlə görüşünə həsr olunmuş mərasim keçirildi.

Ali Baş Komandan hərbi hissənin geniş təlim meydanında səf sirlərlə düzülmiş əsgərlərin qarşısından keçdi, onları salamladı.

Hərbi orkestrin ifasında Azərbaycan Respublikasının dövlət himni əzəmətlə səsləndi.

Müdafiə naziri, general-polkovnik Səfər Əbiyev mərasimdə çıxış edərək hərbi hissənin əsgər və zabitləri ilə görüşə gəldiyinə görə dövlətimizin başçısı, Ali Baş Komandan Heydər Əliyevə təşəkkürünü bildirdi. Nazir vurğuladı ki, Ali Baş Komandanın hərbiçilərlə hər bir belə görüşü, verdiyi tapşırıq və tövsiyələr Milli Ordumuzun mətinləşməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti, Ali Baş Komandan Heydər Əliyev mərasimdə nitq söylədi.

Heydər Əliyev: Əziz əsgərlər, gizirlər, çavuşlar, zabitlər!

Mən sizi səmimi-qəlbən salamlayıram. Sizə, Azərbaycan Ordusunun hər bir əsgərinə, hər bir döyüşçüsünə möhkəm cansağlığı və hərbi xidməti yerinə yetirməkdə uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan oktyabr ayının 18-də dövlət müstəqilliyinin 11-ci ildönümünü qeyd edəcəkdir. 11 il çətin və ağır yollardan keçən Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirib, əbədi, dönməz edibdir. Bu yolda xalqımız böyük fədakarlıq göstərmiş, çox işlər görülmüştür. Onlardan ən mühümünü Azərbaycanın Milli Ordusunun yaranması, ordu quruculuğunun həyata keçirilməsi, Azərbaycan dövlətinin güclü, qüdrətli orduya malik olmasıdır. Bu sahədə görülən işlər öz müsbət nəticəsini verir. Bu gün Azərbaycan həqiqətən güclü, qüdrətli orduya malikdir. Xalqımızın mətin övladları öz şərəfli borcunu yerinə yetirərək, vaxtı gələn kimi orduya çağırılır, xidmət edirlər. Artıq indi gənclərin bir çoxu ordu sıralarında xidmət edib, bu yoldan keçibdir. Azərbaycan ordusunun qurulması ilbəil təkmilləşir. Azərbaycanda silahlı qüvvələrin zabit-komandan heyətinin hazırlanması yaxşı təşkil olunubdur. İndi biz ordumuzu ardıcıl olaraq zabit-komandan heyəti ilə təmin etməyə qadirik.

Azərbaycan ordusunun zabit korpusu, komandan heyəti onun əsasını təşkil edir. Özlərinin hərbi biliyini daim artırmaq, hərbi peşə hazırlığının səviyyəsini yüksəltmək bizim komandan heyətinin qarşısında duran əsas vəzifədir. Biz bunu Azərbaycanın Müdafiə Nazirliyindən, hər bir hissənin komandanlığından qəti surətdə tələb edirik. Əgər zabit heyəti, ordunun daimi kadrları yüksək keyfiyyətə malik olsalar, fiziki, mənəvi cəhətdən güclü, möhkəm olsalar, yüksək biliyə, yüksək döyüş hazırlığına malik olsalar, biz ordumuzu daha da gücləndirə, müasir tələblərə daha da uyğunlaşdırma bilərik. Bu bizim vəzifəmizdir, biz bunu etməliyik.

Müasir dünyadakı vəziyyət və Azərbaycanın indi şəraiti bizdən ordunu daim gücləndirməyi tələb edir. Mən məmnuniyyət hissi ilə bildirmək istəyirəm ki, bizim orduda həqiqətən çox dəyərli kadrlar var. İndi sizinlə görüşə gələrkən bir 45–50 dəqiqə mən sizin sərəncamınızda olan, ümumiyyətlə, bizim ordunun ixtiyarında olan bəzi hərbi texnikanın və silahların nümunələri ilə tanış oldum. Güclü hərbi texnikaya maliklik, yaxşı silah-sursatımız var. Yəni, döyüş üçün lazım olan hər bir şey var. Ancaq ondan səmərəli istifadə etmək lazımdır.

Mən həmin texnikanı, silahları idarə edən zabitlərlə də tanış oldum. Söhbət etdiyim zabitlər məndə yaxşı təəssürat yaratdılar. Birincisi, onların hamısının ali hərbi təhsili var. Uzun illərdir ki, çoxları Silahlı Qüvvələrdə xidmət edirlər. Bəziləri həmin bu hissədə, sizin hissədə xidmət ediblər. Onların məruzələri, onlarla apardığım danışıqlar məndə belə bir fikir yaratdı ki, bəli, bizim çox dəyərli zabit kadrlarımız var. Mən inanıram ki, onlar həmin çox mürəkkəb hərbi texnikadan, mürəkkəb silahlardan istifadə etməyə qadirdirlər. Onların komandanlığı altında olan şəxsi heyətlə istənilən zaman həmin silahlardan istifadə edib, Azərbaycanın mənafeələrini qorumağa hazırdırlar. Onlar mənim xoşuma gəldi. Mən çox sevinirəm ki, bizdə belə kadrlar var. Ancaq onlar bizim bütün ordumuzun kadrları deyil, başqa hissələrdə də belələri çoxdur. Demək, bizim yüksək komandan heyəti yaxşı təhsil almış, yaxşı xidmət edən, işini yaxşı bilən bu zabitlərdən səmərəli istifadə etməlidir. Onların daha da mükəmməlləşməsi üçün qayğı göstərməlidirlər. Bu yolla biz ordumuzda olan komandan heyətinin bilik

səviyyəsini, döyüş qabiliyyətini daha da yüksəldə bilirik. Mən bunu bir vəzifə kimi sizin və Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin bütün komandan heyətinin qarşısında qoyuram. Tələb edirəm ki, yüksək rütbəli hər bir komandan onun tabeliyində olan zabitlərlə daha da sıx əlaqədə olsun. Bir də deyirəm, onlara qayğı göstərsin, onların hərbi mütəxəssis kimi, zabit kimi, döyüşçü kimi inkişaf etməsini təmin etsin.

Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrində müstəqil Azərbaycan dövlətinə, öz xalqına sədaqətlə xidmət özünü hərbi xidmətə həsr etmiş hər bir insan, hər bir əsgər üçün ən vacib xüsusiyyətdir. Əgər kimsə orduda xidməti başqa məqsədlər üçün istifadə etmək istəyirsə, bu yolverilməzdir və buna heç vaxt yol verilməyəcəkdir. Mən bunları deyərək, eyni zamanda, tam əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin zabit-komandan heyətinin tam əksəriyyəti Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə, öz vətəninə, torpağına sədaqətlə xidmət edir.

Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, orduya səfərbər edilən hər bir gənc, bizim ordumuzun əsgəri hərbi xidmət müddətini xalqa, dövlətə sədaqətlə keçirəcəkdir. Bu sədaqəti ömrünün axırına qədər saxlayacaqdır.

İndi bizim ordumuzun səviyyəsi yüksəkdir. Ancaq eyni zamanda, bəzi hallarda biz ayrı-ayrı hissələrdə bir çox nöqsanlara, qanun pozuntularına və başqa mənfi hallara da rast gəlirik. O cümlədən, bəzi komandirlərin öz vəzifələrindən sui-istifadə etməsi hallarına da rast gəlirik. Hətta ordumuzda bəzilərinin tabeliyində olan adamlardan rüşvət alması hallarına da rast gəlirik. Nə qədər acı olsa da, mən bunu etiraf edirəm. Eyni zamanda, bildirirəm ki, biz bu mənfi hallarla, nöqsanlarla mübarizə aparmışıq və bundan sonra da aparacağıq. Hər kəs bilməlidir ki, orduda xidmət ilə heç bir mənfi hal bir araya sığa bilməz. Bu yolverilməzdir. Hər bir zabit – mən ordunun zabitini deyirəm – bütün başqa peşə sahiblərindən fərqləndirən o oldubdur, o olmalıdır ki, o, mənəviyyatca təmizdir, safdır. Saf mənəviyyatla xalqına, millətinə, dövlətinə xidmət edir və bütün başqa peşə sahiblərinə nümunə göstərir.

Biz belə zabitlər ordusu yaratmağa çalışırıq, lazım olan tədbirləri görürük və görəcəyik. Bizim bu tələblərimizə uyğun olmayanlar, keçmiş xidmətlərindən asılı olmayaraq, Azərbaycan ordusunda yüksək şərəfli zabit, komandir adını daşıya bilməzlər.

Orada böyük hərflərlə yaxşı sözlər yazılıbdır. Mən oxudum, axırda da gördüm ki, mənim sözlərimdir. Bəli, bu sözləri mən dəfələrlə demişəm. Çox şadam ki, siz onları böyük hərflərlə yazıb, orada, bu meydanda vurmusunuz. Demək, siz öz işinizi mənim bu sözlərimlə qurursunuz: «Möhkəm, daimi sülh üçün müstəqil dövlətin güclü ordusu olmalıdır». Bu mənim sözlərimdir. Mən bu sözləri dəfələrlə demişəm, bu gün bir də deyirəm. Bizim üçün müstəqil dövlət ən böyük tarixi sərvətdir. Biz onu qoruyuruq və qoruyacağıq. Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyi əbədidir. Hər birimiz çalışmalıyıq ki, gələcəkdə də bunu təmin edək. Ancaq bunun üçün bizim dövlətin bütün başqa təsisatları ilə bərabər, güclü ordusu da olmalıdır. Elə məhz buna görə də biz Azərbaycanda 1993-1994-cü illərdən sonra güclü ordu yaradılması ilə məşğuluq və indi artıq buna nail olmuşuq. Ancaq biz bununla qane olmamalıyıq. Biz ordumuzu daha da güclü etməliyik, müasir tələblərə uyğun etməliyik. Ordumuz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin təmin edilməsi üçün daim hazır olmalıdır. Orduda gərək dəmir nizam-intizam olsun. Nizam-intizam hər yerdə lazımdır, amma ordu üçün bu, əsas şərtidir. Hər bir əsgər üçün, hər bir zabit üçün əsas şərtidir. Təəssüflər olsun ki, biz nizam-intizamın pozulması halları ilə də rastlaşırıq. Məhz bəzi hərbi hissələrdən bizə gələn məlumatlar mənə bu sözləri deməyə əsas verir.

Son vaxtlar bizim Ali Hərbi Məktəbdə nizam-intizamın pozulması halı baş vermişdir. Mən buna çox ciddi münasibət göstərmişəm. Müdafiə naziri Səfər Əbiyevdən məsələnin tam ətraflı, dəqiq araşdırılmasını tələb etmişəm. Gözləyirəm ki, o, araşdırmaların nəticəsini mənə təqdim edəcəkdir. İlk məlumatlardan belə görünür ki, orada bəzi sosial problemlər mövcud olubdur. Ancaq nədənsə, bunları vaxtında həll etməyiblər, lazımı ölçü götürməyiblər və Ali Baş Komandan da bundan xəbərsiz olubdur.

Məktəbin zabit heyətindən olan bəzilərinin də nöqsanları aşkar edilibdir. Ancaq bunların heç biri bizim gənc övladlarımıza, gələcəyin zabitlərinə nizam-intizamı pozmaq üçün, kursant üçün nə qədər cətin olsa da, onlar nizam-intizamın pozulmasına heç vaxt yol verməməlidirlər. Hərbi xidmətə gələn, əsgərliyə başlayan, yaxud hərbi məktəbdə təhsil almağa başlayan hər bir kəs verdiyi vədə və içdiyi anda sadıq olmalıdır. Ona görə də bəzi kursantların hərəkətlərinə heç də bəraət qazandıрмаq olmaz. Ancaq bu hələ mənim ilkin fikrimdir. Qeyd etdim, Müdafiə naziri araşdırma aparır. Araşdırmanın nəticəsinə baxacağam və əmin ola bilərsiniz ki, bu barədə ədalətli, düzgün, eyni zamanda ciddi tədbirlərin görülməsinin zəruri olduğunu yəqin ki, bildirəcəyəm.

Beləliklə, nizam-intizam hərbi xidmətin əsasıdır. Bunsuz nə kiçik, nə böyük hərbi xidmət ola bilməz. Bunu bilmək lazımdır. Kim bunu edə bilmirsə, o, sadəcə hərbi xidmətdən istefa verməlidir. Heç kəs heç kəsi məcbur etmir ki, gəlib öz həyatını hərbi xidmətə həsr etsin. Heç kəs bizim gənc övladlarımızı məcbur etmir ki, gəlib hərbi məktəbdə oxusun. Ancaq əgər o gəlib imtahan verib, müsabiqədən keçib, əziyyət çəkib hərbi məktəbdə təhsil almağa başlayıbsa, demək, hərbi qulluğun tələblərini unutmamalıdır.

Əgər belə olmasa, təbiidir ki, həmin gənc, təəssüflər olsun ki, hərbi təhsil alanların sırasında ola bilməz. Bu, tək-cə hərbi təhsil alanlara deyil, həm də hər bir əsgərə, komandirə, zabitə aiddir. Əsgərlər bizim Konstitusiyada nəzərdə tutulmuş hərbi xidmət keçirlər. Bu hərbi xidmət məcburidir. Hərbi xidməti keçməyən gənc Azərbaycanda, bizim cəmiyyətdə heç vaxt hörmət qazana bilməz. Əksinə, hərbi xidmət keçən gənc bununla

sübut edir ki, o, vətəninə xidmət edib və gələcəkdə də xidmət etməyə hazırdır, öz əsgərlik borcunu şəərəflə yerinə yetiribdir.

Ancaq bütün başqa hərbi vəzifələr, o cümlədən təhsil müəssisələrində xidmət, yaxud da ki, təhsil almaq – bunlar heç kəs üçün məcburi deyildir. Kiminsə xoşuna gəlmirsə, o bu işə başlamamalıdır. Hər kim bu şərtləri qəbul edə bilmirsə, bu işə başlamamalıdır. Bunu hamı bilməlidir.

Bütün bu tənqidi sözlərimlə yanaşı, mən bir daha bildirmək istəyirəm ki, bizim Milli Ordumuz ən yüksək səviyyədədir. Bir daha demək istəyirəm ki, hərbi texnika ilə tanış olduğum zaman gənc zabıtlərin mənə verdikləri məlumatlar onların bilik səviyyəsinin yüksək olduğunu göstərdi. Amma mən birinci dəfə deyildir ki, bu halla rastlaşıram. Bilirsiniz ki, son vaxtlar mən ordu hissələrində görüşlər keçirirəm və bundan sonra da keçirəcəyəm. Həm ordu hissələrini özüm şəxsən görmək, tanış olmaq istəyirəm, həm də ki, təbiidir, bizim ordumuzun zabıtləri, komandanları, əsgərləri Ali Baş Komandanla da şəxsən görüşməlidirlər. Ona görə mən bundan sonra da bu görüşləri keçirəcəyəm. Amma hər bir görüş mənə bizim ordumuzun yüksək səviyyədə olması haqqında təsəvvür yaradır. Bu da mənim üçün əsas nəticədir.

Mən bu tənqidi sözləri ona görə dedim ki, biz əldə etdiklərimizlə kifayətlənə bilmərik. Azərbaycanın suverenliyini, ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün ordumuz daha da güclü olmalıdır. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə daim hazır olmalıdır. Özü də təkə buna görə yox. Hər bir müstəqil dövlətin – heç bir ölkə ilə müharibə aparmasa belə – gərək güclü ordusu olsun. Bəli, güclü ordu dövlətin müstəqilliyinin təminatçısıdır, qarantıdır.

Mən ümidvaram ki, biz ordumuzu gücləndirərək, döyüş qabiliyyətini yüksəldərək, müasir silahlardan istifadə olunmasının keyfiyyətini artıraraq, dövlətimizi yüksəldəcəyik və ən əsası, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının azad edilməsi gününü yaxınlaşdıracağıq və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, suverenliyini mütləq təmin edəcəyik!

Əziz əsgərlər!

Əziz zabıtlər!

Siz gəncsiniz. Azərbaycanın gələcəyi gənclərə, sizə məxsusdur. Sizin hərbi peşəniz Azərbaycanın bu günü və gələcəyi üçün çox vacibdir. Mən ümidvaram ki, Azərbaycan ordusunun zabı heyəti, komandan heyəti, bütün şəxsi heyəti xalqımızın, dövlətimizin bu tələbləri səviyyəsində olacaqdır.

Mən sizə bir daha cansağlığı arzu edirəm. Bu şəərəfli və çətin peşənizdə sizə yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

* * *

Mərasimin sonunda hissənin xüsusi təyinətli dəstəsinin üzvləri əlbəyaxa döyüş fəndlərini nümayiş etdirdilər. Hərbi hissənin şəxsi heyəti sərrast addımlarla Azərbaycan prezidenti, Ali Baş Komandan Heydər Əliyevin dayandığı tribunanın qarşısından keçdi.

GƏNCƏ ŞƏHƏRİ İCRA HAKİMİYYƏTİNDƏ KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ* ÇIXIŞ

12 sentyabr 2002-ci il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram və yenidən Gəncə şəhəri ilə, Gəncənin əhalisi, insanları, vətəndaşları ilə – sizinlə bu görüşlərimdən çox məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm.

Mən bu gün saat 12-də təyyarə ilə Gəncə torpağına enmişəm, o vaxtdan indiyə qədər görüşlər keçiririk. Olimpiya İdman Kompleksinin açılışında birlikdə iştirak etdik. Sonra isə mən burada yerləşən hərbi hissədə iki saat oldum, hərbiçilərlə görüşdüm.

Demək olar ki, bu görüşlər elə yetərli idi. Ancaq mən hesab etdim ki, sizinlə, yəni Gəncənin hakimiyyət orqanlarının başçıları, nümayəndələri, Gəncənin ziyalıları ilə, müxtəlif dövlət işlərində çalışan insanlarla bilavasitə görüşməyəm, bu, yetərli olmayacaqdır. Ona görə də üzr istəyirəm ki, axşam saat doqquzdur, bu vaxt mən sizinlə görüş keçirirəm. Bilirəm, yəqin bugünkü gün siz də yorulmuşunuz. Amma mən yorulmamışam, kim yorulubsa, qoy mənimlə ayaqlaşsın.

Mən istəyirəm ki, bizim bu görüşümüz işgüzar şəraitdə keçsin. Biz idman kompleksinin açılışında geniş söhbət etdik, bir sözlə, mən öz fikirlərimi bildirdim. Ancaq indi isə Gəncənin bugünkü həyatının vəziyyəti, görülən işlər, tədbirlər, sizin problemləriniz – bunlar haqqında danışmaq istəyirəm.

Xatirimdədir ki, 2000-ci ildə mən burada, bu salonda sizinlə görüşmüşdüm. O vaxt gəncəlilər mənim qarşımda bir çox məsələlər qoymuşdular. Mən də bir çox göstərişlər vermişdim. Bizim nazirlər məlumat veriblər ki, göstərişlərimin böyük hissəsi yerinə yetirilib və Gəncədə bir çox tədbirlər həyata keçirilibdir. Buna görə də mən istəyirəm ki, birinci növbədə Gəncə şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısını dinləyim, o, məlumat versin. Ondan sonra İqtisadi İnkişaf naziri Fərhad Əliyev, «Azərenerji» Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti Pirverdiyev, «Azəriqaz» Səhmdar Cəmiyyətinin sədri Məlikov və lazım olsa, başqaları da danışa bilərlər. Ancaq bu sahələr barədə mən bir neçə göstərişlər vermişdim. Düşünürəm ki, onlar həmin göstərişlərin yerinə yetirilməsi haqqında məlumat verməlidirlər. Amma eyni zamanda, indiki vəziyyət, bundan sonra hansı işlər görülməkdir – bu barədə məlumat verməlidirlər.

* * *

Müşavirədə Gəncə şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Babayev, İqtisadi İnkişaf naziri Fərhad Əliyev, «Azərenerji» Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti Etibar Pirverdiyev, «Azəriqaz» Səhmdar Cəmiyyətinin sədri Əlixan Məlikov müşavirədə çıxış etdilər, şəhərin sosial-iqtisadi problemləri ilə bağlı fikirlərini bildirdilər.

---

* Müşavirədə Milli Məclisin deputatı, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti İlham Əliyev, prezidentin katibliyinin rəisi Dilarə Seyidzadə, Prezidentin İcra Aparatının şöbə müdiri Yusif Hübətov, nazirlər, parlamentin deputatları və digər rəsmi şəxslər iştirak edirdilər.

YEKUN NİTQİ

Mən bu gün görüşümüzün əvvəlində sizə bildirdim ki, bunu nə məqsədlə keçirirəm. Bir daha qeyd etmək istəyirəm ki, məqsədim Gəncənin problemləri ilə yaxından tanış olmaq və Gəncənin sosial-iqtisadi həyatında lazım olan əlavə tədbirlərin görülməsi üçün məlumat almaqdır. Mən hesab edirəm ki, burada biz çox geniş söhbət apardıq. Sizə də artıq məlum oldu ki, 2002-ci ildən sonra, yəni mən o vaxt Gəncədə olub konkret göstərişlər verdiyim vaxtdan sonra nə işlər görüldü və nə nəticələr əldə olunubdur. Hesab edirəm ki, çox iş görüldü. Düzü, bu qədər təsəvvür etmirdim. Məndə fikir var idi ki, o qədər də çox iş görülməyəcəkdir. Etiraf etmək lazımdır ki, həm elektrik, qaz təchizatı ilə əlaqədar, həm də ki, Gəncədə müəssisələrin canlandırılması, işə salınması, əlavə iş yerlərinin açılması ilə əlaqədar çox iş görüldü. Bu haqda geniş məlumatlar verildi və mən təkrar etmək istəmirəm. Hər halda, görülən işləri mən müsbət qiymətləndirirəm, ancaq eyni zamanda, hesab edirəm ki, daha da çox iş görmək mümkün olardı. Əgər birinci növbədə Gəncənin icra hakimiyyəti və onun başçısı daha da təşəbbüskar olsaydı, müvafiq respublika təşkilatları qarşısında məsələləri ciddi qoysaydı daha çox nailiyyətlər əldə etmək olardı. Təəssüf ki, bu olmayıbdır.

Ancaq bugünkü məlumatlar mənə əsas verir deyim ki, yaxın vaxtlarda Gəncənin həyatında xeyli dəyişikliklər olacaqdır. İqtisadi İnkişaf naziri Fərhad Əliyev burada bugünkü proqram haqqında məlumat verdi. Mən dünən onu bu məsələ ilə bağlı xüsusi dəvət etmişdim, dinlədim və bu məlumatlar mənə verildi.

Mən onu burada sizin yanınızda da dinlədim ki, siz də bilirsiniz. Ancaq hələ bunlar niyyətlərdir, təkliflərdir, bəzi hazırlıqlardır. Bunları həyata keçirmək lazımdır. Bunların həyata keçirilməsinin də bir yolu var. Özəlləşdirməni ardıcıl surətdə aparmaq, özəl sektorun inkişafına yardım etmək, iş adamlarına kömək etmək və özəl sektorun iş adamlarını sahibkarların vasitəsilə bu məsələlərin əksəriyyətini həll etmək lazımdır. Düşünürəm ki, deməyə əlavə söz yoxdur.

Elektrik enerjisi barəsində Pirverdiyevin məlumatını mən nəzərə alıram. Gördüyünüz kimi, o da bəyan etdi ki, bütün məsələlər həll olunacaqdır. Qaz da 60 min abonentə çatdırılacaqdır. Bunun özü çox böyük bir hadisədir. 60 min abonent, 60 min ailə – bilmirəm icra hakimiyyətində məlumat varmı, Gəncədə nə qədər ailə var?

Eyvaz Babayev: 60–62 min ailə var.

Heydər Əliyev: Cəmişi?

Eyvaz Babayev: Bəli.

Heydər Əliyev: İndi hamısı qaz alacaqdır?

Eyvaz Babayev: Bəli.

Heydər Əliyev: Çox gözəl. Qazı biz Rusiyadan alırıq. Bizim öz qazımız çatmır. Qazın alınması üçün biz nə qədər pullar xərcləyirik. 52 dollara alırıq, 8 dollara satırıq. Deməli, qalanını dövlət ödəməlidir. Elektrik enerjisinin haqqının cəmi 15 faizi ödənilir. Amma bunu elektrik enerjisinin istehsalına çəkilən məsrəflərlə müqayisə etsən, heç müqayisəyə gələn bir şey deyildir. Demək, belə çıxir ki, biz Azərbaycanın əhəlinə elektrik enerjisini müftə veririk.

Ancaq bu da belə davam edə bilməz. Bakının elektrik şəbəkəsi Türkiyənin «Barmek» şirkətinə idarəetməyə verilibdir. Onlar artıq ciddi addımlar atıblar və get-gedə əhalidən elektrik enerjisinin haqqını yığmağa nail olublar. Gəncədə də belə şəbəkə yaranıb. Güman edirəm ki, o da bu yolla gedəcəkdir. Bilirsiniz, biz hələ ki, bunlara dözüürük. Ancaq təsəvvür edin, heç bir dövlət buna dözməz. Heç bir Avropa dövlətində – o yerlərdə ki, əhali çox yaxşı yaşayır, yaxşı gəlirləri var – bir ailəyə pulsuz nə elektrik enerjisi, nə də qaz verərlər. Bizim qonşu Türkiyəni götürün, orada əgər bir nəfər, bir ailə elektrik enerjisinin haqqını verməyibsə, kəsirlər, qurtardı getdi. Nə edirsən et, öz işindir. Elektrik enerjisi almaq istəyirsənsə, haqqını ver. Vermirsən, sənə elektrik enerjisi verilmir. Çünki bazar iqtisadiyyatıdır, hamısı özəl sektordadır. Amma biz hələ ki, bütün bunların hamısını təkcə Gəncə üçün deyil, bütün Azərbaycan üçün dövlətin üzərinə götürmüşük. Bir yerdə də elektrik enerjisi çatışmayanda, oradan-buradan səs-küy qaldırırlar.

Sosial problemlər həll olunmalıdır. İndi təsəvvür edin, 5-6 il əvvəl vəziyyət necə idi, indi vəziyyət necədir?

Bunlar bir gündə, bir ildə həll olunmur. Amma biz bunu ardıcıl surətdə həll edirik və nəticələrini də siz görürsünüz. Ancaq bir halda ki, biz bazar iqtisadiyyatına gedirik, deməli, bazar iqtisadiyyatının bütün tələblərini yerinə yetirməliyik. Ona görə, sizə müraciət edirəm: elektrik enerjisinə qənaət edin!

Azərbaycanda, ümumiyyətlə, keçmiş Sovetlər Birliyində elektrik enerjisinə qənaət yox idi. Mən Moskvada işləyəndə, Kremldə biz bu məsələləri SSRİ üzrə müzakirə edirdik. O vaxt da bu problemlər var idi. Lakin bu dərəcədə deyildi. Müqayisə edirdik Avropa ölkələri ilə. Məsələn, birinin 5 otağı var. Amma o hansı otaqda oturursa, həmin otağın işığını yandırır. 5 otaqdan 3-də onun televizoru var idi. Hansında televizora baxırsa, onu işlədirdi, qalanları işlətmirdi. Amma bizdə necədir? Bizdə bütün otaqlarda elektrik enerjisi işlənir və kimin 2-3 televizoru varsa, hamısı işləyir. Buna əlavə ev soyuducuları, paltaryuyan maşınları, tozsoranları və qış vaxtı istifadə olunan elektrik piltələri. Axı buna hansı elektrik xətti dözə bilər? Başa düşün, dözə bilməz!

Ona görə mən sizinlə açıq danışırım. Bu sözləri təkcə sizə yox, bütün Azərbaycan vətəndaşlarına deyirəm. Biz elektrik enerjisi istehsalını artırırıq və artıracağıq. Onların əhaliyə çatması üçün bütün şəbəkələri işə salırıq və salacağıq. Ancaq siz isə, vətəndaşlar, elektrik enerjisinə qənaət edin. Bilin ki, bunların hamısı dövlətin xəzinəsindən gedir və bizim dövlətimiz hələ o qədər də zəngin deyildir. Bizim hələ çox problemlərimiz var ki, vəsait ayıra bilmirik.

Məsələn, icra hakimiyyəti başçısı deyir ki, asfalt zavodu işləmir. Niyə? Vəsait yoxdur. Başa düşürəm, vəsait yoxdur. Amma əgər elektrik enerjisindən gözlənilən gəliri götürsək, qazın istifadəsindən gözlənilən gəliri götürsək, Azərbaycanın nə qədər çox vəsaiti olar! Onda asfalt zavodu da işləyər, başqa tələbatlar da ödənilər.

Bu məsələləri həll etdik və Fərhad Əliyevin məruzəsini də nəzərə alıram. Ancaq bir şeyi düşünürəm ki, təkcə bunlarla gərək iş tamamlanmasın, görünür, Gəncəyə əlavə yardımlar da edilməlidir.

Bu gün mən avtomobildə şəhərin küçələri ilə gedərkən diqqət yetirdim. İnciməyin, mən hər şeyi açıq deyəcəyəm. İki il öncə şəhər bundan yaxşı vəziyyətdə idi. Küçələr bundan yaxşı vəziyyətdə idi. Mən gördüyümü deyirəm. Bəlkə başqa yerlər var ki, mən görməmişəm, bundan yaxşı vəziyyətdədir. Niyə belədir? Nə üçün? Mən Xətai prospekti ilə gedirdim. Bu prospektin səkiləri dağılıb, bəzi yerlərdə səkilərin kənarında ot əkilib, amma quruyub-saralıb, baxan yoxdur. Küçələrdə abadlıq yoxdur. Bunun üçün vəsait lazım deyil ki? Bizdə iməcilik məsələsi var, sizdə varmı? Hər adam öz evinin qarşısında təmizlik yaratsın. Həmin o Xətai prospektində müəssisələr var, onlar öz binalarının qarşısını abadlaşdırırlar. Amma abadlıqdan əlamət yoxdur. Hər şey dağılıbdır.

Gəlin Bakıya baxın. Biz ona o qədər əlavə pul vermirik. Təkcə Bakı deyil, Azərbaycanda bir neçə belə şəhər var.

Əlavə pul verilmir. Amma müəssisələrin imkanlarından istifadə edərək, əhalinin imkanlarından istifadə edərək, başqa vasitələrdən istifadə edərək küçələri qaydaya salırlar. Yaxşı, asfalt yoxdur, sizdə heç olmasa otu biçən alət də yoxdurmu ki, onu biçəsiniz, böyüyüb qurumasın? Ağacları suvarmaq da mümkün deyil? Mən dəhşətə gəldim. Demək, belə çıxır ki, siz şəhəri görmürsünüz? İcra hakimiyyətinin başçısı, sən bütün şəhərin əhalisini küçəyə çıxara bilərdin. Bir gün, iki gün, gəlin hamısını təmizləyək, belləyək, gül əkək. Mən Xətai prospektində bir dənə də çiçək görmədim. Belə şey olmaz axı! Bir o deyil, hərbi hissəyə gedəndə də mən bu işə fikir verdim. Hava limanından gələndə də küçələrə baxırdım. Bu, sadəcə, sizin şəhərə çox anlaşılmaz münasibətinizdir.

Vaxtilə Gəncənin çinarları adamı heyran edirdi. O çinarların yanından mən keçməmişəm. Yəqin onlar hələ durur. Yaxşı ki, onları qurutmamısınız. Amma belə getsə, onları da qurudacaqsınız. Belə şey olarmı? Mən çox narazı qaldım. Ürəyim ağrıyır. Gəncəni mən belə görmək istəmirəm. Deyirsən vəsait yoxdur. Nə vaxt gəldin dedin ki, əlavə vəsait lazımdır, biz sənə vermədik? Bizdə də vəsait yoxdur. Amma mən indi bunları görəndən sonra gedib vəsait tapacağam. Şəhərin abadlaşdırılması üçün mən xüsusi vəsait ayıracağam. Ancaq mən etibar edə bilmirəm ki, siz ondan necə istifadə edəcəksiniz. Çünki vəsaitlərsiz də onları düzəltmək olardı. Yenə də deyirəm, küçəni bölüşdür sektorlara. Hər sektoru ver bir müəssisəyə. Göstəriş ver ki, buranı təmir et, ot ək, haradan su gətirirsənsə, gətir, buranı suvar, nə edirsən et.

Bu, şəhərin əhalisi üçün lazımdır. Mən bilmirəm, cənab icra hakimiyyətinin başçısı, sən buna necə dözsürsən? Bəlkə elə sizin ələminizdə yaşayış elə bundan ibarətdir? Amma mən bunu yaşayış hesab etmirəm. Binaların bəziləri köhnədən rənglənilib, bəzilərinin rəngi yoxdur. Həmin bu küçədə mən nə qədər ucuq şeylər gördüm. Heç olmasa, uçmuş daşları oradan götürəydiniz. Heç olmasa, prezident gəlir bura, küçədə bir təmizlik işi aparaydınız. İndi görün siz bu işlərə nə qədər biganəsiniz ki, bu gün də şəhəri bu vəziyyətdə təqdim etdiniz. Mən bundan çox narazıyam, həddindən artıq narazıyam. Birinci növbədə səndən – icra hakimiyyətinin başçısından narazıyam. Sən bu şəhərdə doğulmusan, ya da bu şəhərdə ömür boyu yaşayırsan, müəssisə rəhbəri olmusan. Sənə indi böyük etimad göstərilibdir. Yaxşı, başqa şeyləri edə bilmirsən, şəhəri abadlaşdırmaq da mümkün deyilmi?

Bəli, Xətai prospektinin bəzi yerlərinə asfalt salıblar. Gördüm qapqara qaralıbdır. Yəqin orada çalalar idi. İndi o çalaları örtüblər. Bəlkə də asfaltlamaq çətindir. Amma səkiləri qaydaya salmaq, onları yaraşıqlı etmək, həmin o qurumuş otları biçmək, oradakı zibilləri təmizləmək mümkündür. Belə şey olmaz ki? Bilmirəm, bəlkə siz öz evinizdə də belə şəraitdə yaşayırsınız?

Ancaq mən inanmıram.

Amma Gəncə hər birimizin evidir, sizin evinizdir, mənim evimdir. Mən bu evə belə baxa bilmərəm. Bu məni çox narahat etdi və mən açıq deyim ki, icra hakimiyyəti başçısının bu sahədə fəaliyyətindən çox narazıyam. İstəyirsiniz, mən Abutalıbovu göndərim, on günə bu şəhərin küçələrini düzəltsin. Çünki mən görürəm ki, Bakıda nə işlər görübdür. Heç kim də ona kömək etmir. Özü hər şeyi edir. Bunu da edə bilərəm, mən zarafət etmirəm, doğru sözümdür. On-on beş günlük göndərim onu buraya, gəlsin, heç olmasa, bu əsas küçələri düzəltsin, sizi də öyrətsin ki, bunu necə edirlər.

Amma mən sizin özünüzü bu işlə məşğul olmağa məcbur edəcəyəm. Mən sizə tapşırıram və sizinlə bərabər şəhər təsərrüfatına, şəhər əhalisinin hamısına müraciət edirəm: şəhəri belə vəziyyətdə saxlamaq olmaz! Mən

sizin yerinizə utanırım. Tezliklə şəhəri abadlaşdırmaq lazımdır. Mən də buna kömək edəcəyəm. Amma sizin özünüz bu işlə ciddi məşğul olmasanız, mənim köməyim hədəf gedəcəkdir. Mən belə düşünürəm.

Mən tapşırıram Fərhad Əliyevə. Bizim buradakı müzakirələrimizin nəticəsində verdiyim tapşırıqlara əsasən, nəzərdə tutulan planlar və görəcəyimiz işlərlə əlaqədar ümumi sənəd hazırlamaq lazımdır. Ola bilsin, bu sənəd mənim sərəncamım olsun və mənim sərəncamımda Gəncənin bəzi sosial-iqtisadi məsələlərinə aid tapşırıqlar verilməlidir ki, harada nə iş görülməlidir. Çox şeylər danışıldı. Elektrik enerjisi üzrə, qaz üzrə onların məlumatları nəzərə alınacaqdır və tapşırıqlar verilməlidir. Bir də ki, Gəncəyə, şəhərin kommunal təsərrüfat işlərinin daha da yaxşılaşdırılması üçün əlavə vəsait ayrılması məsələsi. Fərhad Əliyev, mən sənə tapşırıram, Maliyyə Nazirliyinə, Nazirlər Kabinetinə tapşırıram. Qısa bir müddətdə belə bir sərəncam hazırlayasınız. Amma o sərəncamda həm tapşırıqlar, həm perspektiv məsələlər, həm də şəhərin abadlaşdırılması üçün nə edə biləcəyimiz əksini tapmalıdır. Məsələn, asfalt zavodunun işləməsi. Bu haqda sən düşün, bu sənənin vəzifəndir. Bu barədə tezliklə məlumat ver ki, görək, burada nə edə bilərik. Şəhərin küçələrini bu vəziyyətdə qoymaq olmaz. Asfaltlamaq, düzəltmək lazımdır. Amma birinci növbədə səkiləri düzəltmək lazımdır. Gələndə Rasizadəyə də mənim göstərişlərimi deyin və oturun, Maliyyə naziri, daha kim lazımdırsa, bu işə cəlb edin, Gəncənin inkişafı ilə əlaqədar ümumi bir sənəd hazırlayın. Hansı yardım mümkündür, bu ilin və gələn ilin büdcəsində şəhər təsərrüfatına vəsaitin artırılması ilə əlaqədar məsələləri nəzərə alın.

Bugünkü görüşümüzü sona çatdıraraq demək istəyirəm ki, mən Gəncə şəhərinə həmişə böyük diqqət yetirmişəm, bu gün də diqqət yetirirəm. Mənim bu həyəcanlı çıxışım da məhz Gəncə şəhərinin indiki xoşagəlməz mənzərələrini görəndən sonra olmuşdur. Gəncə həmişə gözəl şəhər olubdur. Onu daha da gözəlləşdirmək lazımdır. Çünki onun əsası gözəldir. Amma insanın özü nə qədər gözəl, sağlam olsa da, onun paltarından da çox şey asılıdır. İndi siz də şəhərin «paltarını» düzəltməlisiniz ki, küçələri abad olsun, mağazaları gözəlləşsin, binaları rənglənsin. Yoxsa nədir bu, mən gördüyüm binalarda 20–30 il bundan əvvəl qalmış rənglərdir.

Mən güman edirəm ki, bundan nəticə çıxaracaqsınız. Təkcə icra hakimiyyəti deyil, burada müəssisə rəhbərləri, başqa vəzifəli şəxslər var, onlar da.

Mən bu gün müşahidə etdiyim bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Bu təkcə sizə aid deyil, təəssüflər olsun ki, ümumiyyətlə, Azərbaycanda müəyyən qədər ənənə yaranıbdir. Mən bu gün saat on ikidə planlaşdırmışdım ki, Gəncə hava limanına düşəcəyəm. Düz saat on ikidə mən Gəncə hava limanına düşdüm. Mənə dedilər şəhərə gəlmək iyirmi dəqiqə çəkəcək və gəlib kompleksin qarşısında açılış edəcəyik. Təbii ki, açılışda şəhər içtimaiyyəti də iştirak etməlidir. Mən də vaxtında gəldim. Açılış keçirildi. Şəhərin vətəndaşları çox böyük həvəslə meydana toplaşmışdılar. Bu kompleksin açılışı böyük hadisə kimi qəbul olundu, yüksək qiymətləndirildi və mən hesab edirəm ki, gələcəkdə görəcəksiniz Gəncə şəhəri üçün nə qədər əhəmiyyətlidir. Xüsusən gənclərin sağlamlığı üçün, onların idmanla, bədən tərbiyəsi ilə məşğul olması üçün nə qədər əhəmiyyətlidir.

Biz bu gün orada içəridə gənclərin çıxışlarına baxırdıq. Mən gördüm, o uşaqlar, gənclər nə qədər böyük həvəslə çətin idman hərəkətlərini yerinə yetirirdilər. Nə qədər güc var onlarda, nə qədər ehtiyac var ki, onlar öz güclərini istifadə etsinlər. Bu, təmin olunacaqdır, arxayın ola bilərsiniz və İlham Əliyev artıq oranın direktorunu təyin edibdir. O da idmançılardan biridir. Hər halda, nəzarət edəcəkdir ki, gələcəkdə orada işlər yaxşı getsin.

Bu, çox böyük bir hadisə idi və insanlar da toplaşmışdı. Ancaq məni narahat edən nədir? Axsamtərəfi mənə belə bir məlumat gəldi ki, insanları – bunu şəhər icra hakimiyyəti təşkil edir – saat ondan, onun yarısından oraya toplamağa başlayıblar. İnsanlar gəliblər və iki saat, üç saat bu mərasimin açılışını gözləyiblər. Bunu mən biləndə çox narahat oldum. Amma mənim narahatlığım təkcə bu hadisə ilə bağlı deyildir. Başqa yerlərdə də mən belə hallarla rastlaşmışam. Hətta Bakıda da. Yaxud Azərbaycanın başqa bölgələrində də. Mən bir neçə dəfə demişəm və bu gün bir daha deyirəm. Bu, şəhər icra hakimiyyətinin yaxşı işini nümayiş etdirmir. Nə üçün? Saat birdə olan mərasimə insanlar saat onda, onun yarısında – üç saat, üç saat yarım qabaq gəlməlidirlər? Nə üçün? Mərasimin özü cəmi saat yarım çəkdi. Amma insanların çoxu orada üç saat gözləyiblər. Niyə insanlara belə əziyyət verirsiniz? Nə üçün? Kimin üçün?

Eyni zamanda, bu mənim gəlişimlə bağlı olduğu üçün, bunu özümə qarşı bir mənfi hal kimi qiymətləndirirəm. Guya siz mənə hörmət etmisiniz, amma əksinə, mən bunu hörmətsizlik nümunəsi kimi qiymətləndirirəm. Çünki istəmirəm ki, heç kim mənim hansısa bir toplantıya gələcəyimə görə, bir saat əvvəl gözləsin. İstəmirəm! Amma burada üç saat əvvəl gəlib yığışıblar. Günün altında. Bu məni çox narahat edir, çox narahat edir. Əgər bacarmırsınızsa, deyin ki, bacarmırıq. Əgər saat birdə tədbir başlayacaqsa, siz deyin ki, saat on ikidə gəlin. On ikidə kim gələr gələr, kim yetirə bilməz, birin yarısında gələr, kim yetirə bilməz, saat birdə gələr. Birdə tədbir başlayar, yetirə bilməyən, tədbir başlayandan sonra da gələr. Bu, azad, sərbəst bir görüşdür. Burada heç bir ciddi reqlament yoxdur.

Bu daha da yaxşı olar, nəinki üç saat əvvəl insanları meydana toplayıb, günün altında saxlayasan. Mən bundan çox incimişəm, başa düşürsünüz, çox incimişəm. Çünki, birinci növbədə, mən bunu özümə qarşı mənfi münasibət kimi qiymətləndirirəm. Təbiidir ki, heç kim istəmir ki, mənə mənfi münasibət göstərsin, məni incitsin. Amma bu cür ənənə yeni bir şey deyil, bununla vidalaşmaq lazımdır.

Əziz dostlar, mən bunu təkcə sizə demirəm, bütün Azərbaycanın bölgələrində, o cümlədən Bakıda belə kütləvi tədbirləri keçirənlərin hamısına deyirəm. İnsanları heç bir tədbirə vaxtından əvvəl dəvət etmək olmaz. Xüsusən də prezidentin iştirak edəcəyi tədbirə dəvət etmək olmaz. Çünki prezident öz təbiətinə görə heç vaxt insanları gözləmək vəziyyətində saxlamaq istəmir.

Mən düşünürdüm, bunu deyim, deməyim. Kiminsə ürəyinə dəyəcək, kimsə, əlbəttə ki, narahatlıq keçirəcəkdir. Bəs mən narahatlıq keçirəndə yaxşıdır mı? Kim günahkardır, o da narahatlıq keçirsin. Mən onsuz da narahatam. Narahatam ki, mənim iştirak etdiyim tədbirə insanları üç saat əvvəl dəvət ediblər. Bu çox pis haldır. Mən bütün hakimiyyət orqanlarından tələb edirəm ki, bu ənənədən əl çəkin. İnsanlara daha da hörmətlə yanaşın, insanları hansısa bir tədbirə dəvət edirsinizsə, elə edin ki, onlar əziyyət çəkməsinlər. Mən bunu sizdən xahiş edirəm.

Görüşümüzün sonunda mən sizə bir az acı sözlər dedim. Ancaq bunsuz olmur. Bu acı sözlərin hamısı hər bir Azərbaycan vətəndaşını yaxşı etmək məqsədi daşıyır. Mən ancaq buna görə özümə belə əziyyət verir, bu acı sözləri deyirəm. Mən bütün günü Gəncədəyəm, indi artıq gecə saat 11-dir. Sabah səhər mən Göranboya gedəcəyəm. Bu gün mənim üçün çox xoş, çox əziz gündür. Mən çox şey gördüm, çox şey öyrəndim və xüsusən, Gəncəyə yardım etmək, Gəncənin inkişafını təmin etmək üçün yeni tədbirlərin görülməsinin əsasını qoyduq. Sağ olun, sizə təşəkkür edirəm.

Müşavirədən sonra jurnalistlərin suallarına cavab

S u a l: Cənab Prezident, Sizin indiki çıxışınız bizdə o qədər gözəl təəssürat yaratdı ki, hər şey ürəyimizcə oldu. Konkret olaraq, hansı addımlar atıla bilər?

H e y d ə r Ə l i y e v: Burada hamısını dedim. Fərhad Əliyevə göstəriş verdim, onlar xüsusi bir sənəd hazırlayacaqlar.

J u r n a l i s t: Çox acınacaqlı haldır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz qulaq asdınız. Mən düz deyirdim, yoxsa yox?

J u r n a l i s t: Tamamilə düz deyirdiniz. Ürəyimizdən tikan çıxardınız.

H e y d ə r Ə l i y e v: Demək, mən səhv etməmişəm.

J u r n a l i s t: Xeyr, xeyr, əksinə, hər şeyi açıq dediniz. Biz hər şeyi hava limanına düşərkən gördük. Camaatı danışdıranda dəhşətə gəlirsən.

H e y d ə r Ə l i y e v: Camaatı danışdırmısınız? Mən bilirəm necə danışdırmısınız, bəzən onlar demək istəmədiyi şeyləri də siz danışdırmısınız.

J u r n a l i s t: Siz elə camaatın dediklərini çıxışınızda bildirdiniz. Ümumiyyətlə, icra hakimiyyəti başçısının taleyi necə olacaq?

H e y d ə r Ə l i y e v: Belə şeylərlə tale həll olunmur. Sadəcə, tənqid etmişəm ki, düzəltsin. İndi gərək düzəltsin.

J u r n a l i s t: Mən bir həftə əvvəl Naxçıvanda olmuşam. Sizin Naxçıvana səfərinizdən sonra. Moskvadan gələn qonaqları aparmışdım. Vəzifəli şəxslər deyildilər, adi qonaqlar idilər. Gördülər ki, necə gözəl təmizlik, abadlıq var. Adətən, belə olanda deyirlər ki, prezidentin gəlişinə görə ediblər. Amma belə deyil, doğrudan da Naxçıvan çox təmizdir, abaddır. Mən iki ildən bir Naxçıvana gedirəm, indi oranı tanımadım. Batabata qədər yeni yol çəkilibdir. Moskvalı qonaqlar Yerevanda da olmuşdular. Biri məşhur jurnalist və yazıçıdır, Lyudmila Lavrova idi. O, dörd-beş gün Naxçıvanı gəzdikdən sonra mənə dedi ki, Naxçıvan blokadadadır? Dedim, bəli, blokadadadır. Dedi ki, siz deyirsiniz, uduzmusunuz. Yox, siz uduzmamısınız, uduzan ermənilərdir. Mən bir neçə gün əvvəl Yerevanda oldum. Yerevan ölü şəhərə çevrilibdir. Amma Bakı gələcəyin şəhəridir. Naxçıvan da inkişafda olan şəhərdir.

Cənab Prezident, mən onu Naxçıvanda müayinə üçün tibbi mərkəzə apardım. O, Moskvada iki il idi ki, müayinə oluna bilmirdi. Amma Naxçıvanda bunu etdi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, mən Naxçıvanı nümunə gətirmək istəmirəm. Çünki deyəcəklər ki, Heydər Əliyevin vətənidir. Ancaq elektrik enerjisi ilə bağlı dedim. İş bundadır ki, Naxçıvana yol bağlıdır. Dəmir yolu yoxdur, avtomobil yolu yoxdur. İrandan bəzən buraxırlar, bəzən buraxmırlar. Tikinti materialları, başqa şeylər yoxdur. Mən Naxçıvanda yaşamışam, bilirəm.

J u r n a l i s t: Muxtar respublikanın ucqar kəndlərində neçə təzə məktəb tikiliblər. Mən özüm görmüşəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Artur Rasizadə idi, Fatma Abdullazadə, Misir Mərdanov idi – dərslərin başlanması ilə əlaqədar onlara dedim ki, görün nə qədər məktəb tikilibdir. Deyirlər ki, Naxçıvanda əlli məktəb, qalan yerlərdə isə cəmi üç məktəb tikilibdir. Belə şey olmaz. Sonra gətiriblər, deyiblər, bax, budur, budur, budur. İndi belədir, kim işləyir, düzəldə bilir. Gəncənin bu küçələrini, hesab edirəm, on günə tamam qaydaya salmaq olar.

S u a l: Elə bil ümitsizlik var. Özü də Siz çox düz dediniz, Gəncə qədim vaxtlardan məşhur ticarət şəhəri olubdur. Cənab Prezident, Gəncə Avtomobil zavodunun taleyi necə olacaq?

H e y d ə r Ə l i y e v: Biz «Reno» şirkətini cəlb etmişik. Onlar işə başlayacaqlar. Bilirsiniz, o vaxt bu avtomobil zavodunu çətinliklə Moskvada Siyasi Büronun iclasından keçirdik. Ancaq indi müasir dövrdə bu cür

avtomobil zavodunu işlədə bilmirik. «Reno» şirkəti ilə danışıq aparmışıq, onlar gəliblər. Onlar orada müəyyən sex yaradacaqlar, görək nə çıxır.

S u a l: Cənab Prezident, sahibkarlığın inkişafına yardımla bağlı regional güzəştlər olacaqmı?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, mən indi bu gecə vaxtı detallara varmaq istəmirəm. Hər halda, tədbirlər görülcəkdir.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
GƏNCƏDƏ**

13 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 13-də dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin məqbərəsini* ziyarət etmişdir.

Dövlətimizin başçısının adından məqbərənin önünə əklil qoyuldu.

Prezident Heydər Əliyev buradan Gəncə şəhərini və ətraf yerləri seyr etdi.

**Azərbaycan prezidentinin səfərdə onu müşayiət edən
jurnalistlərin suallarına verdiyi cavab:**

S u a l: Cənab Prezident, bu gün Azərbaycanın ilk müstəqil telekanalı olan ANS Gəncədə yayımlanmağa başlayır. Buna Sizin münasibətiniz necədir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi təbrik edirəm. Çox yaxşı ki, yayımlanmağa başlamısınız. Amma niyə belə gec yayımlanırsınız?

J u r n a l i s t: Maliyyə çətinliklərinə görə.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizin telekanal – hamıdan zəngin, hamıdan qabaqcıl, özünü hamıdan yüksək səviyyədə saxlayan telekanal geriye qalıbdır. Sizi təbrik edirəm.

S u a l: Cənab Prezident, dünən verilən şikayət məktubları şəhər icra hakimiyyətinin başçısından əlavə, həm də polis rəisindən idi. Polislə bağlı şikayətlərə münasibətiniz necədir?

H e y d ə r Ə l i y e v: Sən nə bildin, o şikayətləri oxumusan?

J u r n a l i s t: Cənab Prezident, bir-iki şey öyrənə bildik. Biz həm də əhali ilə söhbət etdik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Onlar nə deyirlər?

J u r n a l i s t: Onlar dedilər ki, rüşvət halları vardır. Polis şəxsiyyət vəsiqəsini verərkən rüşvət alır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hər şikayətə baxacağıq, lazımı ölçü götürəcəyik. Ancaq Daxili İşlər naziri buradadır. Bura gəl görüm, eşidirsən?!

R a m i l U s u b o v (Daxili İşlər naziri): Cənab Prezident, eşidirəm. Tədbir görəcəyəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Axi niyə, niyə belə olsun? Biz nə qədər tədbirlər görürük, insanları tərbiyə edirik, nə qədər başa salırıq. Axı bu rüşvətdən niyə əl çəkmirlər? Mən inanıram ki, şikayətlərin bir qismi həqiqətə uyğundur. Təbii ki, şikayətlərdə subyektiv fikirlər də olur, hərə öz mənafeyindən şikayət edir. Ancaq, ümumiyyətlə, polisdən narazılıq çoxdur, rüşvətxorluq halları da var və bunu da əhali, xalq bilir. Bu, daxili işlər orqanlarını, polis orqanlarını hörmətdən salır. Əlbəttə, bizim dövlətin də nüfuzuna toxunur və bəzən də onu ləkələyir. Bilin, bunlar məni çox incidir.

Mən indi Daxili İşlər nazirinə tapşırıq verəcəyəm. Bu şikayətlərin hamısına mən baxacağam, özünüz tədbir görün.

R a m i l U s u b o v: Cənab Prezident, aydındır.

S u a l: Cənab Prezident, Siz bir az yorulmusunuz. Siz sahibkarlığın inkişafına təkan verəcək fərmanlar imzalamısınız. Amma regional yanaşma necə olacaqdır? Bakıdan fərqli olaraq, Gəncə kimi şəhərlərə sərmayə cəlb etmək üçün sahibkarlara güzəştlər ola bilərmidi?

H e y d ə r Ə l i y e v: Birincisi, mən demədim ki, yorulmuşam. Mən dedim ki, yorulmamışam. Əgər siz televiziya ilə müşavirəyə baxırdınızsa, orada salonda oturanlara dedim ki, mən yorulmamışam, amma siz yorulmusunuz. Ona görə sən mənə şər atma.

J u r n a l i s t: Cənab Prezident, yəni düşünürük ki, yorulmusunuz.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu, başqa məsələ.

Amma o məsələ mühüm məsələdir. Mən dünən də dedim, vacib məsələdir. İndi nə cür həll olunacaq, mən əvvəlcədən heç vaxt bir şey demək istəmirəm. Təəssüf ki, bizdə, elə mənim ətrafımda da belə adamlar var ki, işin hamısını bilmədən, yarımçıq şəraitdə dərhal deyirlər ki, belə olacaq, elə olacaq. Sonra da elə olmur. Ondan sonra da qalır belə. İnsanlar da deyir, bəs niyə, axı bu belə demişdi?

Bilirsən, məsələ həll olmamış, qərar qəbul edilməmiş belə bəyanatlar vermək düzgün deyildir. Baxmayaraq ki, bu qərarları mən qəbul edirəm, fərmanları mən imzalayıram, mən baxıram, ancaq özüm də bunlardan əvvəl

---

* Məqbərənin ziyarət olunması mərasimində Milli Məclisin deputatı, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti İlham Əliyev və ailə üzvləri, prezidentin katibliyinin rəisi Dilarə Seyidzadə, Prezidentin İcra Aparatının söbə müdiri Yusif Hübətov, Gəncə Şəhəri İcra Hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Babayev, parlamentin deputatları iştirak edirdilər.

bir fikir deməkdən çəkinirəm. Çünki niyə? Bunun texnologiyası çox mürəkkəbdir. Bəlkə siz bunu bilmirsiniz. Tapşırıq verirəm, göstəriş verirəm, hazırlayırlar, lazımı yerlərlə məsləhətləşirlər, razılaşırlar, gətirirlər, baxıram. Məsələn, görürəm ki, bu çatmır, bu belə olmaz, burasını başqa cür etmək lazımdır, bu məsələ başqa cür həll olunmalıdır. İki-üç dəfə bunu dəyişdirirəm. Ondan sonra, tam bir qərara gələndən sonra mən onu imzalayıram. Ona görə də sənin sualına ümumi cavab verirəm. Güman edirəm ki, bu, doğru fikirdir. Baxılacaq, amma konkret nə olacaq – demək istəmirəm.

S u a l: Cənab Prezident, Beynəlxalq Valyuta Fondunun nümayəndələri Sizinlə görüşdülər. Onların Azərbaycanda enerji daşıyıcılarının qiymətlərinin artırılması ilə bağlı tələbləri var idi. Onlar bunu israrlı tələb edirlər, buna münasibətinizi bilmək olarmı?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, onlar israrla tələb edirlər. di təsəvvür edin, onlar deyirlər ki, Azərbaycanda neft məhsullarının satış qiymətini dünya qiymətlərinə qaldıraq. Biz bunu qaldırısaq, sizə nə olacaq?! Nə olacaq?! Sizi demirəm, bəlkə sizin şəxsi avtomobiliniz yoxdur, neft məhsullarından o qədər də istifadə etmirsiniz. Amma bizim Azərbaycanı götürün. Bizim kənd təsərrüfatı necə olacaqdır, aqrar sahədə özəl sektor var, biz indi onu ayağa qaldırıraq, inkişaf edir. Bilirsiniz ki, vaxtilə onlara güzəştə yanacaq məhsulları satırdıq. Sonra onlardan vergiləri götürdük. İstəyirik ki, onlar ayağa qalxsınlar.

İndi qiyməti birdən qaldırıraq, onda onları, necə deyirlər, vurduq öldürdük.

Bilirsinizmi, onlar bunu bir ildir deyirlər. Biz də bununla razı olmuruq. Çünki niyə razı olmuruq? Bəli, bunu dövlət üçün qaldırıraq, gəlirlər də artacaqdır. Amma biz hər bir şeyi xalqın, əhalinin, işləyənlərin imkanları ilə ölçürük. Ona görə biz bunu etmirik. Onlar da bəzi hallarda bizim real vəziyyətimizi nəzərə almaq istəməzlər. Demirəm ki, bilmirlər, bilirlər, onların burada nümayəndələri var. Nəzərə almaq istəməzlər. Bəzən də elə zor edirlər. Çünki öz siyasətlərini yerinə yetirmək istəyirlər. Biz də, təbiidir, bu barədə danışıq aparırıq, mübahisə aparırıq. Valyuta Fondu gəldi bunu dedi – et, onu dedi – et, biz bunu edə bilmərik. Əgər biz Valyuta Fondunun hər dediyini etsəydik, onun bizə çox böyük hörməti olmazdı. Hər ölkənin özünün xüsusiyyəti var, şərtləri var. Ona görə bu məsələdə biz onlarla çox ciddi danışıqlar aparırıq və danışıqlar da davam edəcəkdir.

S u a l: Cənab Prezident, Devid Vudvord dünən demişdir ki, «Şahdəniz» layihəsi ilə bağlı konsepsiyaya, ola bilər, yenidən baxılsın. Onun həyata keçirilməsinə sanksiya oktyabr ayından sonra veriləcəkdir. Buna necə baxırsınız, Azərbaycanın qarşısında qazın satılması problemi dururmu?

H e y d ə r Ə l i y e v: Təəssüflər olsun ki, belə meyllər var. Amma biz bununla məşğuluq.

S u a l: Cənab Prezident, bildiyiniz kimi, Türkiyə Naxçıvandan oraya neft məhsulları aparılmasını dayandırdı. Bu, Naxçıvanda müəyyən problemlər yaratdı, etiraza səbəb oldu. Bu, Naxçıvan üçün çətinlik yarada bilərmi?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu, təkcə Naxçıvan üçün yox, İğdırın və başqa vilayətlərin əhalisinə də çox böyük faydalar gətiribdir. Mən ilk dəfə 1992-ci ildə gedib İğdırı görəndə təəccübləndim. İğdırı Türkiyənin tarixində böyük bir şəhər kimi təsəvvür edirdik. Bizim kəndlərdən biri kimidir. Məsələn, Naxçıvanda Şərur rayonunun mərkəzi var, onunla müqayisə etdim. Heç onunla müqayisə ediləsi də deyildi. Amma indi, körpü açıldıqdan sonra, ticarət başlayandan sonra, o cümlədən neft məhsulları ticarəti başlayandan sonra İğdır tamamilə dəyişibdir. Onlar İrandan da neft alırlar. Deyəsən, İrandan gətirib aparırdılar. O mexanizmi bilmirəm, hər halda, orada ticarət gedir. Türkiyə dayandıırıbsa, bundan ötrü biz Türkiyə ilə mübahisəyə girməyəcəyik. Hər dövlətin öz siyasəti var.

E l m i r a A x u n d o v a («Literaturnaya qazeta»nın əməkdaşı): Cənab Prezident, olar bir sual verim? İndi sualları cavanlar verir, amma veteranlar vermirlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Verin, gəl buraya. Bu veteran mənim köhnə dostumdur. Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.

E l m i r a A x u n d o v a: Bu məsələ məni çoxdan düşündürür. Vaxtilə bütün respublikanı – Bakını, onlarca mikrorayonu, qəsəbələrini, yaşayış massivlərini və sairəni Siz tikmişiniz. Eyni zamanda, bütün rayonlarda qonaq evləri tikdirmişiniz. Mən Lənkərandakı qonaq evini indi də görürəm, çox gözəldir. Onu demək istəyirəm ki, indi Siz rayonlara gedəndə qalmağa yer olmur. Özünüz üçün bir iqamətgah yoxdur. Axı bu, acınacaqlı haldır. Rusiya, Ukrayna və başqa ölkələrin prezidentlərinin hər şəhərdə iqamətgahları var. Düzdür, Siz ciddi adamsınız, bəlkə istəmirsiniz. Amma icra hakimiyyəti başçıları düşünməlidir ki, prezident gələndə ona layiq qonaq evi olmalıdır. Bu məsələyə Siz necə baxırsınız, qonaq evi, iqamətgah tikilməlidir, ya yox?

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən bu işə belə baxıram ki, bunlar prezidentə görə olmamalıdır. Məsələn, bilmirəm, bilirsiniz, ya yox, mən vağzalda gecələmişəm, orada mənim xüsusi vaqonum var, onu oraya gətiriblər. Mən orada gecələmişəm. Keçən dəfə gələndə də belə olmuşdu. Mənim üçün heç bir şey lazım deyildir. Bəlkə gələcəkdə başqa prezident olacaq, hər şeyi buraxıb bu işlə məşğul olacaqdır. Amma mənim üçün bunlar lazım deyildir. Mənim həyatım həmişə sadə keçibdir. Hər halda, bir yerdə gecələyəcəyəm.

E l m i r a A x u n d o v a: İndi biz müstəqil dövlətlik, olmalıdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəli, əvvəlkindən fərqli olaraq, indi müstəqil dövlətlik. Doğru deyirsiniz, olmalıdır. Ancaq bu da hər yerdə yerli təşəbbüslə əlaqədardır. Mənim özüm heç vaxt göstəriş verməmişəm ki, keçmişdə

haradasa qonaq evi tikilsin. Hansısa rayonun bir rəhbərinin təşəbbüsü olubsa, onlar azdan-çoxdan belə şeyləri düzəldiblər. Amma kimsə bu işlərə biganədirsə, onlar düzəltməyiblər.

J u r n a l i s t: Hər hansı xarici iş adamı buraya gəlsə, qalmağa heç bir yer yoxdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz dünən mənim çıxışımı eşitdiniz. Dedim, Bakıdan bizim vəzifəli şəxslər iş üçün buraya gəlirlər. Elə edirlər ki, səhər tezdən gəlsinlər, işlərini görsünlər, axşam da qayıtsınlar. Burada qalmağa bir yer yoxdur. Mən ölkənin prezidentiyəm, gəlmişəm, əgər burada şəhərin rəhbərləri mənə münasib yer verə bilmirlərsə, başqa adam haqqında nə deyim? Ona görə dünən Fərhad Əliyev belə bir təşəbbüs irəli sürdü ki, hansısa iş adamının vasitəsilə burada bir otel tikilsin. Böyük yox, kiçik otel tikilsin. Naxçıvanda tikilibdir, siz gördünüz.

S u a l: Cənab Prezident, Amerika Rusiyadan və İrandan kürü idxalına qadağa qoydu ki, Xəzər dənizində nərə balığının kökü kəsilir. Bu həm də Azərbaycana aiddir. Bu məsələ ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bilirsiniz, bu çox çətin məsələdir. Bu məsələ sovet vaxtı da çox ciddi idi. Ancaq onda Xəzər dənizi, əsasən, Sovetlər İttifaqına məxsus idi və ciddi tədbirlər görülürdü. İndi beş Xəzəryanı ölkə var. Hərəsinin ərazisində nə qədər brakonyer var. Deyə bilərəm ki, bu, Xəzər dənizinin ən böyük problemlərindəndir, hətta şişirtmirəm, bir faciəsidir. İndi bilmirəm, bu dövlətlər birlikdə nə edəcəklər? Amma tədbirlər görmək lazımdır. Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
GORANBOY RAYONUNDA**

13 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 13-də Gəncədən Goranboy rayonuna gəlmişdir.

Yol boyunca yerləşən kəndlərin sakinləri dövlətimizin başçısını salamlamaq üçün çıxmışdılar. Onların allərində Azərbaycanın dövlət bayraqları, prezidentin portretləri var idi.

Prezident Heydər Əliyev Xoylu kəndi ərazisində maşından düşərək, camaatla səmimi görüşdü, onlara işlərində uğurlar arzuladı. Kənd sakinləri dövlətimizin başçısına minnətdarlıq etdilər, ölkəmizdə yaratdığı ictimai-siyasi sabitliyi və apardığı siyasəti daim dəstəklədiklərini, onunla fəxr etdiklərini söylədilər.

Goranboy Rayonu İcra Hakimiyyətinin binası qarşısındakı meydana toplaşan minlərlə adam prezident Heydər Əliyevi böyük təntənə ilə, hörmət və ehtiramla və musiqi ilə qarşılıdı. «Möhtərəm cənab Prezident, bütün goranboylular Sizinlə fəxr edir», «Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu cənab Heydər Əliyevə eşq olsun!», «Möhtərəm Prezident, goranboylular həmişə Sizinlədir», «Heydər-xalq – xalq-Heydər», «Mən həyatda yalnız üç şeyə arxalanmışam: Yaradanıma, zəhmətimə və bir də xalqıma. Bəlkə də ən çox xalqıma», «Tariximiz bizim üçün dərs olmalıdır» sözləri yazılmış transparantlar diqqəti cəlb edirdi.

Azərbaycan prezidentinə gül-çiçək dəstələri təqdim olundu, onun şərafinə qurban kəsildi. Məktəbli qız Heydər babaya həsr olunmuş şeir söylədi.

*Sən elə bir zirvəsən,
Küləklər neyləyəcək,
Dünənim, bu günümsən,
Səninlədir gələcək.*

*Nə qədər Azərbaycan,
Nə qədər bu millət var,
Heydər xalqım deyəcək,
Xalq Heydər söyləyəcək.*

*Müstəqillik gəlib başa,
Düşmənlərin dönsün daşa,
Azərbaycan–Heydər qoşa,
Heydər baba, min il yaşa!*

* * *

Dövlətimizin başçısı icra hakimiyyətinin binasında «Heydər Əliyev Goranboyda: 1978–1982» fotoqüşəsinə də tamaşa etdi, o illəri bir daha xatırladı, xalq məhəbbətini əks etdirən bu şəkillərin saxlanılmasından məmnun olduğunu vurğuladı.

Müşavirəni Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev açdı.

**GORANBOY RAYONU İCTİMAİYYƏTİ
NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ
KEÇİRİLƏN MÜŞAVİRƏDƏ* ÇIXIŞ**

13 sentyabr 2002-ci il

Hörmətli goranboylular!

Mən çox şadam ki, bu gün sizin rayona gəlmək fürsəti əldə etmişəm. Mən buraya çoxdan gəlmək istəyirdim. Ancaq rayondakı vəziyyət mənə gəlməyə o qədər imkan vermirdi. Nəhayət, bilirsiniz ki, iki ay bundan qabaq sizə yeni icra hakimiyyəti başçısı təyin etdik və bu iki ay müddətində hiss edirəm ki, burada çox dəyişikliklər baş verib və işlər yaxşı tərəfə yönəlibdir. Ona görə də mən bu gün sizin rayona gəldim ki, sizinlə görüşüm, söhbət edim. Sizin rayonda yaratdığımız Aşağı Ağcakənd qəsəbəsinə də gedəcəyəm, orada Ermənistandan gələn qaçqınları yerləşdiririk.

Mən indi qısa olaraq icra hakimiyyətinin başçısını dinlədim. Amma sizin hamınızla birlikdə onu dinləmək istəyirəm, bir balaca məlumat versin. Amma çox uzun olmasın. Çünki mənim qabaqda da işlərim çoxdur. Görürəm, meydana çox adam yığışıbdır, gərək onlarla da görüşək, söhbət edək.

---

* Müşavirədə Görənboy Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Novruz Novruzov məruzə etdi.

YEKUN NİTQİ

Mən indi söhbətimizə başlayanda dedim. Bir də qeyd etmək istəyirəm ki, bu gün Goranboya gəlməyimdən və sizinlə bu görüşdən çox məmnunam.

Goranboy rayonu Azərbaycanın iri, çox böyük iqtisadi potensiala malik olan və strateji xarakter daşıyan rayonudur. Goranboy rayonu keçmişlərdə də Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafında çox mühüm rol oynayıb və indi də böyük potensiala malikdir. Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlandıqdan sonra Goranboy rayonunun vətəndaşları, goranboylular burada Azərbaycanın torpaqlarının müdafiəsi, qorunması uğrunda çox işlər görüblər. Biz atəşkəs əldə edənə qədər Goranboy çox çətin bir vəziyyətdə yaşayırdı. Yəni burada, Dağlıq Qarabağ ilə sərhəddə olan bölgələrdə, kəndlərdə döyüşlər gedirdi, bəzən ermənilər Goranboy tərəfdə olan mövqelərimizə hücum edirdilər, bəzən də bizim əsgərlər belə əməliyyatlar həyata keçirirdilər. Ona görə goranboylular daim belə gərgin vəziyyətdə yaşamışlar.

Qeyd etmək istəyirəm ki, goranboylular, həqiqətən, erməni işğalçıları ilə aparılan müharibədə çox qəhrəmanlıq nümunələri göstərmişlər və Azərbaycanın torpaqlarının keşiyində daim durmuşlar. Onların xidmətləri Azərbaycan dövləti tərəfindən qiymətləndirilib və qiymətləndirilir.

Biz atəşkəs rejimini 1994-cü ilin may ayında yaratdıq. İndi 2002-ci ilin may ayı ötürdür. Demək, biz 8 ildir ki, atəşkəs rejimində yaşayırıq. Təbiidir ki, bu müddətdə Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edibdir və bəzi sahələrdə çox irəliləmişdir. Kənd rayonlarında, yəni aqrar sektorla xarakterizə olunan rayonlarımızda da çox işlər görülmüştür. Biz bir çox iqtisadi islahatlar həyata keçirmişik. Onlardan önəmliyi, ən yaxşı nəticə verəni torpaq islahatıdır. Torpaq islahatı haqqında qanunu biz hələ 1995–1996-cı illərdə qəbul etdik. Ondan sonra onu həyata keçirməyə başladırıq.

Xatirinizdədir, bu iş çox ağır gedirdi. Çünki insanlar təsəvvür etmirdilər ki, kolxozsuz, sovxozsuz necə yaşaya bilərlər, torpağı necə bölmək olar, necə etmək olar. Ancaq biz bu siyasətimizi, islahatları həyata keçirdik və indi Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bütün sahələrə nisbətən ən çox inkişaf etmiş sahədir.

Goranboyda da bu inkişaf var. İcra hakimiyyətinin başçısı bu barədə məlumat verdi. Ancaq hesab edirəm ki, Goranboyda inkişaf daha da çox ola bilərdi. Çünki Goranboyun aqrar sahədə, kənd təsərrüfatı sahəsində imkanları böyükdür. Goranboy böyük potensiala malikdir. Bunlardan istifadə etmək lazım idi. Təəssüflər olsun ki, istifadə olunmayıbdır. Siz günahkar deyilsiniz, ancaq günahkarlar da var. Çünki vaxtilə rayona təyin edilən rəhbərlər iş görmək əvəzinə, müxtəlif nalayiq işlərlə məşğul olublar.

Xatirimdədir, 1993-cü ildə mən təzə işə başlayanda burada çox ağır vəziyyət idi.

Bilirsiniz ki, mən 1993-cü ildə necə gərgin şəraitdə idim. Azərbaycanı vətəndaş müharibəsindən xilas etmək, ermənilərin hücumunun qarşısını almaq istəyirdim, Azərbaycanın daxilində olan silahlı dəstələri aradan götürüb ictimai-siyasi sabitlik yaratmaq istəyirdim. Təbiidir ki, belə vəziyyətdə kadrların seçilməsində də mənə təqdim olunan adamları heç bir araşdırma aparmadan təsdiq edirdim. Bizim kadrlar belə də təsdiq olunurdu. Təəssüf ki, o vaxt təyin edilən şəxs burada uzun müddət olmağına baxmayaraq, layiqli işləmədi və biz onu işdən götürdük. Sonra yeni bir adam təyin olundu. Onda da böyük səhv buraxılmışdı. Mən bunu dedim, bizim Prezident Aparatının səhvidir ki, elə bir adamı bu vəzifəyə təyin olunmaq üçün təqdim etmişdilər. O da burada işləri, vəziyyəti düzəltmək əvəzinə, vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Yəni iqtisadi vəziyyəti və bütün başqa məsələləri. Biz onu da işdən kənarlaşdırdıq.

Nəhayət, Novruzovu Lerik rayonundan buraya təyin etdik. O orada neçə illərdir işləyibdir. Lerik rayonu dağ rayonudur, şəraiti də çox çətin. Orada neçə il işlədin?

Novruz Novruzov (*Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı*): Cənab Prezident, 7 il işləmişəm.

Heydər Əliyev: Yeddi il orada işləyibdir. Orada özünü müsbət göstəribdir. Sınanmış adam olduğuna görə biz Novruzovu buraya təyin etdik. Məndə belə məlumat var ki, siz də bu təyinatımı müsbət qarşılamısınız. Düz mü deyirəm?

Yerdən səslər: Cənab Prezident, tamamilə düz deyirsiniz və düz etmişsiniz.

Heydər Əliyev: Qısa bir müddətdə rayonda vəziyyət tam dəyişilməsə də, xeyli dəyişikliklər var və əsas odur ki, iş gedir. İcra hakimiyyətinin başçısı və onun ətrafında olan hakimiyyət orqanlarının vəzifəli şəxsləri indi işlə məşğuldurlar. İcra hakimiyyəti başçısının məlumatından hiss etdim ki, doğrudan da indi bir çox işlərin əsası qoyulubdur, onlar gələcəkdə həyata keçiriləcək və icra hakimiyyəti burada böyük proqramla irəliləmək istəyir. Mən bunu dəstəkləyirəm, ona kömək edəcəyəm. Əmin ola bilərsiniz ki, rayonunuzda iqtisadi inkişafın təmin olunması üçün bizim tərəfdən, hökumətimiz tərəfindən, mənim tərəfimdən nə lazımdırsa ediləcəkdir. Ancaq əgər siz də yeni icra başçısına etibar edirsinizsə, inanırsınızsa, gərək onunla birlikdə əl-ələ verib bu işləri görəsiniz. Ümidvaram ki, siz bunu edəcəksiniz.

Mən indi Gəncədən gəlirəm. Dünən Gəncədə idim, orada böyük Olimpiya İdman Kompleksi açdıq. Bilirsiniz ki, o, Milli Olimpiya Komitəsi və onun prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə tikilmişdir. Gəncə üçün çox böyük hədiyyədir, gözəl bir idman saraydır. Onu açdıq, sonra mən Gəncədə hərbi hissədə də oldum. Gec də olsa, axşam saat 9-dan sonra, sizinlə görüşdüyüm kimi, orada geniş tərkibdə şəhərin rəhbərləri, müxtəlif təbəqələrin nümayəndələri

dələri ilə görüşdüm, danışdım. Ancaq bu dəfə Gəncə barədə təəssüratım o qədər də yaxşı deyildir. Mən bunu dünən axşam orada dedim – televiziya çəkirdi, hələ onları verməyibdir, bu gün verəcəklər, dinləyərsiniz – xoşuma gəlmədi.

Gəncənin çox böyük imkanları var. Amma təəssüf ki, bu imkanlardan lazımi səviyyədə istifadə olunmur. Mən indi bunu geniş danışmaq istəmirəm. Siz dinləyərsiniz. Məni narahat edən, ürəyimi sıxan o oldu ki, Gəncə şəhərində küçələr bərhad vəziyyətdədir. Gedib-gələrsiniz, görürsünüz, abad deyildir. Başqa işləri görə bilmirlər, heç olmasa səkiləri düzəltsinlər. Axı küçə boş deyil, küçə boyu müəssisələr var, təşkilatlar var, şəxsi evlər var, ümumi yaşayış evləri var. İcra hakimiyyəti onları səfərbər etsə, özləri küçələri qaydaya salarlar. Amma təəssüf ki, bunlar edilməyibdir. Mən Gəncə şəhərini yaxşı tanıyıram, oraya dəfələrlə getmişəm. Şəhəri yaxşı vəziyyətdə görmədim.

Sizin ayağınız o qədər də yer almasın. Mən rayonun mərkəzinə girəndə baxdım, hətta təkcə mənim fikrim deyil – görürəm, burada Usubov da gülür – İlham ilə də söhbət edirdim, sizin rayonun mərkəzi Gəncədən daha yaxşı təəssürat yaratdı.

R a f i q A b b a s o v (*icra hakimiyyəti başçısının müavini*): Möhtərəm Prezident, bu, son ayların nəticəsidir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Demək, əgər son ayların bəhrəsidirsə, indi gör, ilin bəhrəsi nə olacaq, üç ilin bəhrəsi nə olacaq. Mən də bunları çox maraqla izləyəcəyəm və gözləyəcəyəm.

Bilirsiniz, Azərbaycanın dövlət başçısı, prezidenti kimi, mənə yaxşı işdən savayı heç bir mükafat vermək, xoş söz demək lazım deyildir. Bunların heç biri mənə lazım deyildir. Yaxşı işləyin, iş görün. Amma təmiz iş görün, mənəvi saflığı təmin edin. Bu işlərin yaxşı getməməsinin səbəblərindən biri, bəzən çox böyük səbəblərdən biri də mənəviyyətin pozulmasıdır. Burada mənəviyyət pozulmuşdu. Bilirsiniz, rayonun rəhbərliyində olan şəxslər özləri mənəviyyətsiz olanda, ümumiyyətlə, mənəviyyətdən söhbət aparmaq mümkün deyildir. Mənəviyyət pozulmuşdu. Rayonun başçısı, yaxud başqa vəzifəli şəxs gərək hamı üçün nümunə olsun, saflıq nümunəsi, mənəvi təmizlik, işgüzarlıq nümunəsi olsun. Əgər bu yoxdursa, əksinə, vəzifəli şəxslər rüşvət alırlarsa, yaxud insanların hüquqlarını tapdalayırlarsa, digər əyri yollara gedirlərsə, onda başqalarından nə gözləmək olar?! Başqaları da onlardan «nümunə» götürür, onlar elədiklərindən də çox edirlər.

Mən orada çoxlu şikayətlər almışam. Mənimlə çoxlu jurnalist gəlib, 40-dan çox jurnalist var. Dünən orada müşavirə qurtaranda gecə saat on bir idi, çıxanda gördüm ki, jurnalistlər icra hakimiyyəti binasının birinci mərtəbəsində toplaşblar. Dedim, burada niyə gözləyirsiniz, mən onları zalda görməmişdim. Mənə dedilər ki, başqa otaqda televizor qoyublar, zalda olan hər bir şeyi görüblər, eşidiblər. Dedilər ki, biz bu sözləri Sizə demək istəyirdik. Biz Gəncəni gördük, çox narahat olduq. İstəyirdik Sizə deyək ki, Gəncə niyə belədir. Amma Siz bunların hamısını dediniz.

Mən nə gördüm? Mən vəğzalda vəqonda gecələyirdim. Oradan Xətai prospekti ilə icra hakimiyyətinə, idman kompleksi olan yerə, yaxud hərbi hissəyə gedir, həmin yolla da qayırdım. Bir neçə küçəni gördüm, hamısını görmədim. Amma gördüklərim məndə çox ağır hissiyyatlar yaradıbdir. Niyə belədir, nə üçün belədir? Ona görə özünüz üçün bundan da nəticə çıxarın. Sizin rayonun ərazisinə girəndə gördüm ki, çoxlu adam yığılıb, əllərində bayraqlar və s. var. Təbiidir, avtomobili saxlatdım ki, – bilmirdim, bunlar kimdirlər – siz kimsiniz, mən bilmədim ki, Goranboyun sərhədinə gəlmişəm. Dedilər ki, Xoylu kəndindəndirlər. Mən insanların əhval-ruhiyyəsini gördüm, onların paltarını gördüm və fərqi də gördüm. Başa düşürsünüz, o sərhəddəki fərqi gördüm. Mən bəlkə də indi sizi tərifləyirəm, hələ tezdür. Çünki hələ siz az iş görmüsünüz. Amma yaxşı başlamısınız. Buna görə mən sizə daha da ruh vermək istəyirəm. Başa düşürsünüz, hər bir yaxşı iş o dəqiqə məndə, yaxud mənim kimi başqa insanlarda böyük minnətdarlıq hissi doğurur və istəyirsən bu insanları daha da ruhlandırasan ki, çox işləsinlər.

Burada icra hakimiyyətinin başçısı aqrar sektor haqqında danışdı, öz proqramı haqqında dedi. Mən ona razıyam, etiraz etmirəm və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə, başqa nazirliklərə – kimə müraciət etmişiniz, bunları mənə deyəcəksiniz – göstəriş verəcəyəm ki, onlar sizin vəziyyətinizə diqqətlə baxsınlar, rayona kömək etsinlər. Amma hesab edirəm, aqrar sektorda siz daha da çox nailiyyətlər əldə edə bilərsiniz. Sizin torpağınız çoxdur. Keçmişdə pambıq əkmisiniz, 35 min ton pambıq istehsal etmişiniz. İndi hökm deyil ki, yenidən o qədər pambıq istehsal edəsiniz. Düzdür, icra hakimiyyətinin başçısı dedi ki, bunu 35 min tona qaldıracağıq. Bu, düzgün deyil, mən sənənlə razı deyiləm. Çünki indi keçmiş vaxt deyil, raykom deyil ki, desin, bəli, bizə bu qədər plan veriblər, bunu yerinə yetirmək lazımdır. Heç bir plan vermirik və heç bir şey də demirik ki, nə qədər nəşə əkin.

Sizin xatirinizdədir, mən Azərbaycanda pambıqçılığın inkişafı üçün nə qədər səylər qoyurdum və canımı qoydum. Elə sizin rayona iki dəfə gələrkən burada məhz pambıq tarlalarına getmişəm, pambıqçılığın inkişafı ilə məşğul olmuşam. Sizin rayonu və bir neçə başqa rayonları su ilə daha çox təmin etmək üçün Dağlıq Qarabağın ərazisində Sərsəng su anbarını tikdik, su elektrik stansiyasını tikdik. O, böyük tikinti idi. Mən onu etdim. Biz onun üçün Moskvadan əlavə vəsait aldıq. Ona görə ki, su oradan Tərtər çayı ilə gəlib sizin rayonun ərazisini təmin etsin. Bu bizim böyük proqramımız idi. Təkcə siz yox, Tərtər rayonu da bu sudan istifadə etməli idi. Amma bu su daha çox sizə gəlməli idi.

İndi belə oldu ki, hələlik neçə illərdir Sərsəng ermənilərin əlində qaldı. Bəzən oradan su gəlir, bəzən gəlmir. İndi siz artezian quyularından istifadə etməlisiniz. Əvvəllər burada artezian quyularından çox istifadə edirdilər. Mənim xatirimdədir, çox artezian quyuları var idi. Mən onları yaxşı xatırlayıram.

Ancaq biz indi heç kəsə demirik ki, nə qədər pambıq lazımdır. Sizə nə qədər lazımdır, o qədər də əkin. Əgər siz o pambıqdan yaxşı gəlir götürəcəksinizsə, əkin, götürün. Yəni məqsəd nədir? Torpaqdan səmərəli istifadə edirsiniz və maksimum məhsul alarsınız. Sizin üçün hansı məhsul daha əlverişli, daha çox gəlir gətirəcək, onu əkin. Pambıqdan çox gəlir alacaqsınızsa, pambıq əkin. Taxıldan çox alacaqsınızsa, taxıl əkin.

Burada dediniz ki, indi günəbaxan çox əkmək istəyirsiniz. Ondan çox gəlir alacaqsınızsa, əkin. Nə istəyirsiniz əkin. Amma o bitkiləri əkin ki, onlardan çox məhsul alacaqsınız. Yəni torpaqdan səmərəli istifadə edəcəksiniz. Bizim aqrar siyasətimizin əsası bundan ibarətdir. İndi torpaq dövlətin deyil, torpaq kəndliyə paylanıbdir. Kəndli bu torpaqdan necə istifadə etməyi özü həll etməlidir. Ona görə mən sizə aydınlıq gətirirəm.

Heyvandarlığın da inkişafında, mənə belə gəlir ki, siz çox şey əldə edə bilərsiniz. İndi sizin rayonun 96 min əhalisi var, əksəriyyəti də kənd əhalisidir. Bir neçə şəhər tipli qəsəbədən, rayon mərkəzindən savayı, qalanlar mal-qara saxlamalıdır və mala-qara çox olmalıdır. İndi sən dedin ki, 170 min davar, 29 min qaramal var. Bu sizin rayonunuz üçün o qədər də çox deyildir. Mən indi başqa rayonların rəqəmlərini sizə demək istəmirəm, özünüz bununla tanış ola bilərsiniz. Amma bu o qədər çox deyil, siz mal-qaranın sayını çox artırma bilərsiniz. Yəni burada da plan qoymuram. Ancaq hər bir kəndli baxmalıdır ki, onun neçə inəyi var. Əgər o bundan doğrudan da yaxşı gəlir götürürsə, saxlasın. Götürmürsə, saxlamasın. Yaxud qoyun-keçidən gəlir götürürsə, saxlasın, götürmürsə, saxlamasın. Amma son illərin təcrübəsi onu göstərir ki, Azərbaycan kəndlisi heyvandarlıqdan çox böyük gəlir götürür. Ona görə mən bu məlumatı sizə çatdırıram və bu tövsiyələri verirəm.

Bir sözlə, mən çox məmnunam ki, rayonunuzda indi sağlam əhval-ruhiyyə yaranır, hələ tamam yaranması üçün vaxt lazımdır. Yeni icra hakimiyyəti başçısı və onun ətrafında olan sizlər işə yaxşı başlamısınız. Arzu edirəm ki, bu minvalla işi daha da yaxşı apararsınız və Goranboy rayonu böyük iqtisadi potensialından tamamilə istifadə edib Azərbaycanın iqtisadi həyatında öz yerini tuta bilər.

Məktəb, xəstəxana tikintisi və başqa şeylər – bunlar çox vacib məsələlərdir. Sosial məsələlərlə ciddi məşğul olun. Çox vacib məsələlərlə məşğul olun.

Mən indi Aşağı Ağcakəndə gedəcəyəm. Bilirsiniz ki, orada qəsəbə tikmişik. Artıq deyildiyi kimi, mən Neft Fondundan ilk dəfə 82 milyard manat vəsaiti bu qaçqınlar üçün ayırmışam. Qalanına əl vurmuruq, hamısı yerindədir. Çünki mən söz vermişəm, Neft Fondu gələcək nəsillər üçündür və sosial problemlərin həll olunması üçündür. Görürsünüz, o insanlar 1988-ci ildə Ermənistandan köçüblər, indiyə qədər onların yerləri yoxdur. Ona görə Aşağı Ağcakənddə onlara evlər tikirik. Şəmkirdə, Yevlaxda evlər tikilir ki, onlar tamamilə məskunlaşsınlar. Onlar artıq sizin rayonun doğma sakinləri olacaqlar.

Mən icra hakimiyyətinin başçısı ilə danışdım. Dedim ki, Gəncənin məsələsi məni incidir. Təbiidir, biz onlara çox yardım edəcəyik. Amma Gəncənin ətrafında kənd təsərrüfatı rayonları var. Hər halda, bunların imkanları var, məsələn, hər rayon Gəncənin bir küçəsini götürsün, təmir etsin, qaydaya salsın. İcra hakimiyyətinin başçısı dedi ki, ola bilər. Düzdür, vəzifəm yüksək olduğuna görə mən bunu deyəndən sonra icra hakimiyyətinin başçısı nə deyəcək, deməyəcək ki, ola bilməz. Ancaq mən istəyirəm ki, o bu işə daha da real yanaşsın. Əgər doğrudan da bu mümkündürsə – dünənki söhbətdən sonra bu sözü birinci dəfədir açıram – edin.

N o v r u z N o v r u z o v: Cənab Prezident, biz Gəncənin bir küçəsini rayonumuzun baş küçəsinə uyğun səviyyədə təmir edib gəncəlilərə təhvil verə bilərik. Problem yoxdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı asfalt ilə, səkilərlə, küçənin kənarında yaxşı gül-çiçəklə, sonra evləri rəngləyərsiniz, qaydaya salarsınız.

N o v r u z N o v r u z o v: Goranboylular bir küçəni düzəldəcəklər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Eləyə bilərsiniz?

N o v r u z N o v r u z o v: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, onda belə hesab edəcəyəm ki, bu mənim yox, goranboyluların təşəbbüsüdür. Mən şəmkirlilərə deyəcəm, Xanlara, o birilərə də deyəcəm. Ətrafda olanların hamısı bu təşəbbüsə qoşulsunlar. Ona görə bir proqram hazırlanar, müəyyən olunar ki, Goranboy hansı küçəni edəcək, neçə vaxta edəcəkdir. Biz keyfiyyətinə özümüz nəzarət edəcəyik ki, Bakıdakı kimi olsun. Görürsünüz, Bakı indi necə düzəlibdir. Bakını gəlib görürsünüz?

Y e r d ə n s ə s l ə r: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Xoşunuza gəlirmi?

Y e r d ə n s ə s l ə r: Çox gözəldir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən dünən orada şəhərin icra hakimiyyəti başçısına dedim ki, bəlkə Abutalıbovu on günlük Gəncəyə göndərim, gəlsin Gəncədə otursun, bu küçələri qaydaya salsın.

Yaxşı, yəqin bu təşəbbüsü bəyənmək olar. Sağ olun. Mən sizinlə görüşməyimdən çox məmnunam. İndi orada deyəsən sizin rayonun vətəndaşları toplaşırlar. Onları da salamlamaq lazımdır. Ondan sonra mən Ağcakəndə gedəcəyəm. Sağ olun.

GORANBOY RAYONU İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN MİTİNQİNDƏ NİTQ

13 sentyabr 2002-ci il

Əziz goranboylular!
Bacılar və qardaşlar!
Əziz dostlar!

Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram və sizə, Goranboy rayonunun bütün sakinlərinə cansağlığı, səadət və bütün işlərinizdə uğurlar arzulayıram.

Goranboy rayonu Azərbaycanın tanınmış guşələrindən biridir.

Məhsuldar torpağı, yaxşı, gözəl təbiəti və qədim zamanlardan çox dəyərli insanları olan bu rayon Azərbaycanın həyatında keçmiş tarixdə də, müasir dövrdə də çox böyük rol oynamışdır.

Mənim bu rayonla əlaqəm sizə məlumdur. Mən 1970-ci illərdə, 1969-cu ildən Azərbaycana rəhbərlik edərkən respublikamızın bütün rayonları ilə, o cümlədən də Goranboy rayonu ilə çox sıx əlaqədə olmuşam.

Xatirimdədir, 1978-ci ildə, 1982-ci ildə mən sizin rayona gəlmişəm, burada geniş müşavirə keçirmişəm. Hətta rayonlararası müşavirələri burada keçirmişəm. Təkcə bu deyil, sizin rayonunuzla mən daim məşğul olmuşam və o illərdə rayonun inkişafı üçün lazım olan tədbirləri görmüşəm.

Xatirinizdə olmalıdır ki, o illər Goranboy rayonunun iqtisadiyyatı yaxşı inkişaf edirdi. Camaatın güzəranı yaxşılaşdı. Kəndlərdə çox gözəl evlər tikilirdi, hər yer abadlaşdı. Goranboy rayonunun mərkəzinin abadlaşması, bax, bu binanın tikilməsi və burada başqa böyük binaların tikilməsi də – hamısı o illərin yadigarıdır.

Yeni dövrdə, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra – bilirsiniz ki, mən 1993-cü ildə xalqın tələbi ilə yenidən Azərbaycanın rəhbərliyinə gəldim – o ağır illərdə çox böyük problemlərlə məşğul olduğum zaman, ermənilərin Azərbaycana hücumunun qarşısını almaq üçün müharibə apardığımız vaxtda, döyüşlər apardığımız zaman mən yenə də daim Goranboy rayonu ilə əlaqədə olmuşam. Demək istəyirəm ki, Ermənistanın Azərbaycana həmin təcavüzü başlayandan goranboylular, həqiqətən qəhrəmanlıq nümunələri göstərmişlər. Burada, Dağlıq Qarabağla sərhəddə bizim ordu hissələri durmuşdu. Ancaq o illər hələ ordu hissələri tam formalaşmamışdı. Bilirəm ki, Goranboy rayonunun əhalisi, hər kəs öz imkanından istifadə edərək, döyüşlərdə iştirak etmiş, torpaqlarımızı qorumuş, qurbanlar verilmişdir. Sizin rayondan xeyli şəhidlər var. Bunların hamısı goranboyluların Vətənə, xalqa, Azərbaycana nə qədər sədaqətli olduqlarını bir daha nümayiş etdirmişdir.

O illərdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunmasında döyüşlərdə iştirak etdiyinizə və torpaqlarımızı qoruduğunuza görə, Goranboy rayonu ərazisindən bir parça da torpağın düşmənin əlinə keçməsinə imkan vermədiyinizə görə mən sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Ondan sonrakı illərdə, təbiidir ki, biz çox mürəkkəb bir dövr yaşamışıq. Ancaq şükürlər olsun ki, 1993, 1994, 1995-ci illərdə Azərbaycanın daxilində olan bütün mənfi halları biz aradan götürdük. Qanunsuz silahlı dəstələr ləğv olundu, dövlət çevrilişi cəhdlərinin, Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin qarşısı alındı. Azərbaycan böyük təhlükələrdən xilas oldu. Biz artıq 1996-cı ildə ictimai-siyasi sabitliyi təmin etdik. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına ciddi fikir verməyə başladıq. Bu sahədə də xeyli nailiyyətlər əldə etmişik.

Bu illərdə Goranboy rayonunun sakinləri, goranboylular da çox işlər görmüşlər. Ancaq bu işlər daha da çox ola bilərdi. Təəssüflər olsun ki, bunun qarşısını alanlar, buna maneçilik törədənlər olubdur. Buna mane olanlar Goranboy rayonuna o vaxt rəhbərlik etmiş bəzi şəxslər olmuşlar. Sizdə icra hakimiyyətinin bir başçısı oldu, o burada işləri yaxşı apara bilmədi. Sonra qısa müddət ikinci icra başçısı oldu, o da işləri apara bilmədi. Bunlar Goranboy rayonunu müəyyən qədər geri saldılar.

Ancaq mən indi sizin rayonun rəhbər işçiləri ilə görüşdüm, onlarla bir xeyli söhbət etdim. Məndə belə təəssürat yarandı ki, rayonunuza təyin etdiyimiz yeni icra hakimiyyəti başçısı Novruzov sizinlə birlikdə bu böyük, ciddi nöqsanları aradan qaldırmağa başlamışdır və aradan qaldırırınsınız. Rayonun vəziyyəti gündən-günə yaxşılaşır. Mən bunu məmnuniyyətlə qəbul edirəm. Həqiqətən görürük ki, rayonda indi daha işgüzar, daha sağlam şərait yaranıb. Bu gün icra hakimiyyətinin başçısı rayonun iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar öz təkliflərini, öz proqramını mənə məruzə etdi. Hesab edirəm ki, bunların hamısı düzgün istiqamətdə qurulubdur. Bunların həyata keçirilməsi üçün hamı səfərbər olunmalıdır. Azərbaycan hökuməti tərəfindən, bizim tərəfimizdən isə sizə lazımı yardımlar göstəriləcəkdir.

Sizin rayonunuzda – Gülüstan bölgəsində, Ağcakənddə 1988-ci ildə Ermənistandan zorla çıxarılmış soydaşlarımızın yerləşdirilməsi üçün yeni qəsəbələr tikilir. Mən indi oraya gedəcəyəm, onlarla tanış olacam. Oradakı insanlarla görüşəcəyəm. Hesab edirəm ki, bu da sizin rayonun həm miqyasını böyüdür, həm də ki, mənzərəsini gözəlləşdirir.

Ümumiyyətlə, oralar təbiətə gözəl yerlərdir. O yerləri abadlaşdırmaq, oradakı torpaqlardan istifadə etmək, insanların orada məskunlaşmasını təmin etmək bizim üçün çox vacibdir. Hesab edirəm ki, bu, goranboyluların vəzifəsidir. Bu vəzifəni də həyata keçirmək lazımdır.

Bir sözlə, indi sizin rayonunuz, hesab edirəm ki, irəliyə doğru addımlamağa başlayıbdır. İstəyirəm ki, sizin bu addımlarınız uğurlu olsun. Mən görülmək işlər haqqında danışmaq istəmirəm, orada söhbət etdik. Sonra bunu televiziya ilə verəcəklər, siz də dinləyəcəksiniz. Amma istəyirəm ki, hamınız birləşəsiniz, yenə də deyirəm, irəliyə atdığımız addımlar daha da güclü olsun.

Burada çox iş görmək lazımdır. Xüsusən aqrar sahədə – islahatların, özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi, sahibkarlığın inkişafı, sahibkarlara, iş adamlarına şərait yaradılması. İndi bizdə bazar iqtisadiyyatıdır. Bazar iqtisadiyyatının aparıcı qüvvəsi sahibkarlardır, iş adamlarıdır. Ona görə də biz nə qədər yaxşı, sağlam sahibkarlar təbəqəsi yarada bilsək, nə qədər bacarıqlı, iş görə bilən adamlar meydana çıxsa və hamımız onlara kömək edib, onlarla birlikdə iqtisadiyyatın müəyyən sahələrində irəliləyiş əldə edə bilsək, iqtisadiyyat daha da çox inkişaf edəcək, xalqın, əhalinin, o cümlədən Goranboy rayonu sakinlərinin rifah halı o qədər yaxşılaşacaqdır. Mən arzu edərdim ki, hər biriniz bu istiqamətdə öz səylərinizi göstərəsiniz.

Siz burada bizim düşmənlərimizlə ön cəbhədəsiniz. Bilirsiniz ki, biz 8 ildir ki, müharibəni dayandırmışıq, atəşkəs rejimində yaşayırıq. O vaxt müharibənin nə cür getdiyini sizə yaxşı məlumdur. 1993-cü ildə mən rəhbərliyə qayıdanda 2-3 gündən bir mənə məlumat gəlirdi: Goranboy rayonunun Tapqaraqoyunlu kəndinə ermənilər hücum etdilər... Bizimkilər getdilər, onları vurub çıxartdılar. Orada elə oldu, burada belə oldu... Nə qədər belə mənasız döyüşlər gedirdi. Təbiidir ki, erməni qəsbkarları istəyirdilər ki, gəlib bu torpaqları da işğal etsinlər. Azərbaycanın ordu hissələri və xüsusən siz burada bunun qarşısını alırdınız. Ancaq məsələ bununla bitmirdi. Bu, böyük, gərgin vəziyyət yaratmışdı. Biz məsələni həll edə bilmirdik. Ona görə də atəşkəs rejiminə razılıq verdik. 8 ildir ki, bu rejim davam edir. Bu bizə böyük imkanlar yaradıbdır. Ən əsası odur ki, indi qan tökülmür, şəhidlər yoxdur. Gənclərimiz böyüyür, təhsil alır, orduya gedirlər. Orduda xidmət edirlər, ali hərbi məktəblərdə oxuyurlar, güclü ordumuz yaranır və artıq yaranıbdır. Bunlar üçün bizə vaxt lazım idi, imkan lazım idi. Bundan sonra da biz sülh siyasətini davam etdirəcəyik. Təbiidir ki, biz Azərbaycanın suverenliyini bərpa edəcəyik. Torpaqlarımızın, ərazimizin bütövlüyünü bərpa edəcəyik. Amma hələlik biz bunu sülh yolu ilə, beynəlxalq təşkilatların, ATƏT-in Minsk qrupunun iştirakı ilə, onların köməyi ilə etmək istəyirik. Doğrudur, neçə illərdir ki, bu proses davam edir, danışıqlar gedir. Bu danışıqların əksəriyyəti mənim tərəfimdən aparılır. Mənim ətrafımda bu işlə məşğul olan vəzifəli şəxslər tərəfindən aparılır. Nəticə yoxdur. Amma bu o demək deyildir ki, sülh danışıqlarının potensialı tükənibdir. Yox! Hələ var. Ona görə də biz yenidən müharibəyə başlamaq istəmirik. Biz istəmirik qan tökək. Başa düşürsünüzmü? Əgər bir şeyi sülh yolu ilə etmək olarsa, bir az da dözək, amma sülh yolu ilə həll edək. Ancaq həll edə bilməsək, təbiidir ki, biz torpaqlarımızı erməni işğalçılarının tapdığı altında qoya bilmərik. Biz onları mütləq azad edəcəyik. Nəyin bahasına olursa-olsun, hansı qüvvə ilə olursa-olsun, biz onları azad edəcəyik. Bunun üçün biz xalqımızın, vətəndaşlarımızın vətənpərvərlik hisslərini daha da gücləndirməliyik, artırmalıyıq.

Gənclərdə, gənc nəsildə vətənpərvərlik hissini, Vətənə xidmət etməyi, orduda xidməti şərəf bilmək və Vətən yolunda həlak olmağa, özünü qurban verməyə daim hazır olmaq hisslərini daha da yüksəklərə qaldırmalıyıq. Bu işlər görülür. Amma bunları daha da yüksək keyfiyyətdə aparmalıyıq. Hər yerdə, hər rayonda, hər şəhərdə, hər bir qəsəbədə birinci məsələ hər bir vətəndaşımızın vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamasıdır. Hər bir vətəndaşımız gərək böyük qürur hissi keçirsin ki, Azərbaycan artıq müstəqil dövlətdir, Azərbaycan xalqı azaddır. Azərbaycan xalqı öz dövlətində öz torpağının sahibi olaraq yaşayır və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir.

Əziz dostlar!

Əziz bacılar və qardaşlar!

Mən yaxşı bilirəm ki, siz Azərbaycan dövlətinin daxili və xarici siyasətini dəstəkləyirsiniz, bəyənirsiniz və Azərbaycan dövlətinin, prezidentinin siyasətini dəstəkləyirsiniz, mənə daim dəstək vermişsiniz, bundan sonra da dəstək verəcəksiniz.

Doqquz ildir ki, sizin, xalqın etimadı ilə mən Azərbaycanın dövlət başçısı, Azərbaycanın prezidentiyəm və bu doqquz ildə əlimdən gələni etmişəm ki, Azərbaycanın müstəqilliyi möhkəmlənsin, iqtisadiyyatı inkişaf etsin, beynəlxalq aləmdə respublikamızın mövqeləri güclənsin, müstəqil dövlət kimi, Azərbaycanın dünyada hörməti daha da yüksəyə qalxsin və xalqımızın rifah halı gündən-günə yaxşılaşsın. Sizin dəstəyinizlə bundan sonra da mən bu siyasəti sizinlə birlikdə aparacağam. Azərbaycan qarşdakı illərdə yeni nailiyyətlər əldə edəcəkdir. Biz sizinlə birlikdə bu nailiyyətlərin təşkilatçısı olacağıq.

Siz mənə etimad göstərdiyiniz kimi, dəstək verdiyiniz kimi, mən də sizə arxalanıram, sizdən güc alıram. Mənim indiyə qədər əldə etdiyim bütün nailiyyətlər və bu 9 ildə Azərbaycanı ağır vəziyyətdən çıxarıb bu günə gətirmək yolunda gördüyüm işlər yalnız və yalnız sizin, Azərbaycan xalqının mənə göstərdiyi dəstək və etimadın nəticəsidir.

Bu görüşə görə çox sağ olun. Mənə göstərdiyiniz bu diqqətə görə sizin hamınıza bir daha çansaxlığı, səadət arzu edirəm və goranboylularla gələcəkdə mənim yenə də görüşlərim olacaqdır.

Sax olun.

GORANBOY RAYONUNDA YENİ SALINMIŞ AŞAĞI AĞCAKƏND QƏSƏBƏSİNİN AÇILIŞINDA

13 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 13-də Göranboy rayonunda yeni salınmış Aşağı Ağcakənd qəsəbəsinə gəlmişdir.

Yol boyu kəndlərin sakinləri prezidenti mehribanlıqla salamlayırdılar.

1988-ci ildə Ermənistandan didərgin düşmüş soydaşlarımız üçün salınmış qəsəbədə dövlətimizin başçısını hərərətli alqışlarla qarşıladılar. Buraya toplaşanların əllərində respublikamızın dövlət bayraqları, Azərbaycan prezidentinin portretləri, «Əsrin müqaviləsi bugünkü və gələcək nəsillərə xidmət edir», «Qarabağı yalnız Heydər Əliyevin böyük dühası və müdrikliyi azad edə bilər», «Əziz Prezidentimiz, xalqımız nicat yolunu yalnız Sızda görür», «Möhtərəm Prezidentimiz, Aşağı Ağcakəndə xoş gəlmisiniz, qədəmləriniz mübarək!» sözləri yazılmış transparantlar var idi.

Prezidentə gül-çiçək dəstələri təqdim olundu, onun gəlişi şərəfinə qurban kəsildi.

Məlum olduğu kimi, 2001-ci il avqustun 22-də prezidentin imzaladığı fərmana əsasən, 1988–1992-ci illərdə Ermənistandakı ata-baba yurdlarından zorakılıqla qovulmuş, 15 ilə yaxın müxtəlif yerlərdə yaşayan insanların daimi məskunlaşdırılması üçün Neft Fondundan ilk vəsait ayrılmışdır. Həmin fərmana əsasən, 140 evdən ibarət ilk qəsəbə tikilmiş və buraya 134 ailə köçürülmüşdür. Bu insanlar əsasən qədim Göyçə mahalının sakinləridir. Hər bir ailəyə o, 12 hektar həyətyanı torpaq sahəsi, bir hektar əkin sahəsi, 200 kiloqram toxumluq buğda, gübrə, 240 min manat vəsait ayrılmışdır. Eyni zamanda, bu ailələrin hərəsinə 300 dollar həcmində kredit verilməsinə başlanmışdır. Uşaqlar yeni məktəbdə pulsuz dərsləklərlə təmin olunmuşlar.

Prezident Heydər Əliyev Aşağı Ağcakənd orta məktəbinə gəldi. Burada dövlətimizin başçısını Baş nazirin müavini, Dövlətqaçqınkomun sədri Əli Həsənov, məktəbin direktoru Fəridə Məmmədova səmimiyyətlə qarşıladılar. Məktəblilər Heydər babaya həsr olunmuş şeirlər söylədilər:

*Parlayan günəşsən sən bu millətə,
Amalın həmişə xalqa dayaqdır.
Qüdrətin yenilməzdir, yenilməz,
Ölçüyə gəlməzdir əqlin, kamalın,*

*Siyasət taxtında zəfərlərin çox,
Sevinc gətirməkdir xalqa amalın,
Qələbə müjdəli səhərlərin çox,
Gənc nəsillər üçün xidmətlərin çox.*

* * *

*Sənsən xalqımızın sözü, söhbəti,
Sənsiz kim eyləyər bizə hörməti,
Sən xilas eylədin Azərbaycanı,
Mənim Heydər babam, xilaskar babam!*

*Yurduna xidmətin gəlməyir saya,
Xalqını tanıtдын bütün dünyaya,
Düşmən qarşısında alınmaz qala,
Mənim Heydər babam,*

sərkərdə babam!

Prezident məktəblə yaxından tanış oldu, şagirdlərin təhsilləri ilə maraqlandı.

Fəridə Məmmədova (məktəbin direktoru): Cənab Prezident, məlumat verərək bildirim ki, məktəb müasir standartlara uyğun inşa olunmuş 330 yerlik təhsil ocağıdır. Məktəb hər cür tədris proqramları və kompüterlərlə təmin edilmişdir. Əziz müəllimlər və şagirdlər adından prezidentimizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Heydər Əliyev: Müəllimlər burada, qəsəbədə yaşayırlar?

Fəridə Məmmədova: Bəli.

Heydər Əliyev: Sən indiyə qədər harada yaşayırdın?

Fəridə Məmmədova: Qaçqın kimi, Gəncə şəhərində yaşayırdım.

Heydər Əliyev: İndi burada ev aldın?

Fəridə Məmmədova: Bəli, burada məskunlaşmışıq. Cənab Prezident, Gülüstan ərazisinin çox gözəl və təbii bir guşəsində bizi məskunlaşdırdığınız üçün, yeni yurd yerləri bəxş etdiyiniz üçün bütün qaçqınların adından Sizə səmimi təşəkkürümüzü, böyük hörmət və ehtiramımızı bildirirəm.

Əli Həsənov (Baş nazirin müavini): Buradakı 140 evə köçürülənlərin 90 faizi Göyçə mahalının camaatıdır.

Heydər Əliyev: 90 faizi Göyçə mahalındandır, bir-biri ilə qohumdurlar?

Əli Həsənov: Bəli, hamısı yaxın kəndlərdəndir.

Heydər Əliyev: Yaxşı, 140 ev tikilib, bəs sonra?

Əli Həsənov: 224 ev də hazırdır, 10–15 günə camaatı köçürəcəyik.

Heydər Əliyev: İndi burada nə qədər adam yaşayır.

Əli Həsənov: Bu 140 evdə 560 nəfər yaşayır, 1000 nəfərə qədər də köçürüləcək. Cəmi 1500 nəfər olacaqdır. 700 nəfər Kəlbəcər köçkünü isə 1992-ci ildən sökük evlərdə yaşayırlar.

Heydər Əliyev: Onlara kömək etmək lazımdır.

Əli Həsənov: Bəli, onların müəyyən işlərinə kömək edəcəyik.

Azərbaycan prezidenti ayrı-ayrı sinifləri gəzdi. Şagirdlər dövlətimizin başçısını «Heydər baba, məktəbimizə xoş gəlmisiniz!» sözləri ilə salamladılar.

Heydər Əliyev: Bura xoşunuza gəlirmi?

Zamir Rzayev (10-cu sinif şagirdi): Cənab Prezident, mən Göyçə mahalındanam. Oradan çıxanda mənim bir yaşım var idi. İndiyədək müvəqqəti olaraq Naftalan şəhərində məskunlaşmışıdım. Hazırda buraya köçmüşük. Çox sağ olun ki, bizə belə qəşəng, geniş, işıqlı, yaraşlıqlı evlər bəxş etmişiniz. Buna görə təşəkkürümüzü bildiririk və Sizinlə fəxr edirik.

Heydər Əliyev: Bura çox gözəl yerdir.

Zamir Rzayev: Bəli.

Heydər Əliyev: Avtomobillə gələndə yuxarıdan baxdım. Fikirləşdim ki, bəlkə elə mən də buradan bir ev götürürəm, hərdənbir istirahətə gəlirəm. Çünki evlər xoşuma gəldi. Özü də buranın təbiəti, mənzərəsi də çox gözəldir. Hava təmiz, dağın döşündə meşələr var. amma təsərrüfatda da işləmək lazımdır. Naftalanda işləməmişiniz. Amma indi həm oxumaq lazımdır, həm də torpaqda işləmək lazımdır. Torpaqda işləmək üçün imkan var.

Əli Həsənov: Cənab Prezident, bütün şəraiti yaratmışıq. Hər ailəyə əkin yeri, həyətyanı sahə verilibdir. Toxum, gübrə, torpağı şumlayıb əkmək üçün nağd pul, hər bir ailəyə bir baş qaramal verilibdir. Şagirdlər isə pulsuz dərsliklərlə təmin olunubdur. Xeyir-şər məclisləri üçün bütün ləvazimatı olan çadır da verilməkdir. Kredit təşkilatı hər ailəyə 300 dollar ayırır. İndiyədək 40 ailə könüllü olaraq alıbdır və bu, davam edir.

Heydər Əliyev: İndi əkin işinə başlayıblarmı?

Əli Həsənov: Bəli, əvvəldən köçənlərin həyəti tam əkilibdir. Artıq məhsul götürürlər.

Heydər Əliyev: Bəs bir hektar sahə?

Əli Həsənov: Bir hektar sahəni isə payızda əkəcəklər.

Heydər Əliyev: Torpaq paylanıb?

Əli Həsənov: Bəli, torpaq da, toxum da paylanıbdır.

Fəridə Məmmədova: Cənab Prezident, 5–11-ci siniflər pulsuz kitabla təmin olunmuşdur. yəni hər bir uşağın kitabı var.

Heydər Əliyev: Uşaqlar, gərək yaxşı oxuyasınız, əla qiymətlər alasınız və yaxşı da işləyəsınız, valideynlərinizə təsərrüfatda kömək edəsiniz, əkəsiniz, biçəsiniz, mal-heyvana baxasınız.

Sizə yaxşı təhsil arzu edirəm, sağ-salamat olun, oxuyun. Bura gözəl yerdir. Sizə yaxşı şərait yaratmışıq və istəyirik ki, hər biriniz Azərbaycanın dəyərli vətəndaşı olasınız.

Yaxşı oxuyacaqsınızımı, yaxşı qiymətlər alacaqsınızımı?

Şagirdlər: Bəli.

Heydər Əliyev: Arzu edirəm ki, böyüyəsiniz, Azərbaycanın yaxşı vətəndaşı olasınız və yaxşı təhsil alasınız. Yaxşı təhsil əsas məsələdir. Sağ olun.

Şagirdlər: Heydər baba, sağ olun!

***

Prezident Heydər Əliyev yaşayış evləri ilə də tanış oldu. Balaca uşaqlar Heydər babaya həsr olunmuş şeirlər oxudular:

Vətənimin, xalqımın,

*Dövlətimin başçısı,
İşıqlı bir mayaksan,
Heydər babamızsən.*

*Adın gəzir dillərdə,
Obalarda, ellərdə,
Qudrətli bir varlıqsən,
Heydər babamızsən.*

* * *

*Əkiz yaranmısan məmləkətinlə,
Gəlişin bayrama çevrilib bu gün.
Ey əziz rəhbərim, bir məni dinlə,
Hər yanda çal-çağır, şənlik,
toy-düyün.*

*Sən qızıl tacısan Azərbaycanın,
Məhəbbət, dəyanət rəmzisən elə.
Dahilər dahisi çağrılır adın,
Şöhrətin sığışmur ağıza, dilə.*

*Haqqın, ədalətin carçısısan sən,
Xalqın sənə həyan, sən xalqa həyan,
Necə öyünməsin adınla Vətən,
Sənsən haqq sözünü
dünyaya yayan!*

Heydər Əliyev: Uşaqlar, sizə təşəkkür edirəm.

Bacı, necəsən, buraya gəlməyindən razısan?

Güvərə Həsənova: Möhtərəm Prezident, Allah sənin köməyində dursun. Sən bizi yada salmaq, diqqət və qayğı göstərmək üçün Bakıdan gəlmisən. Beş oğlum var, beş ev, üç inək, taxıl veribsən. Hər cür şərait yaratmısan. Bizi gözəl təbiətli bir yerə gətiribsən.

Heydər Əliyev: Çox gözəl təbiəti var.

Güvərə Həsənova: Biz Naftalan şəhərində çox çətinlik çəkdik. Sağ olsunlar, orada bizə çox yaxşı qayğı göstərdilər. Allah İlham balanı, Heydər nəvəni gözünə işıq eləsin. Sən ki, bizi belə qarşılayırsan, hamımızın ümidi sənədir. Cənab Heydər Əliyev, Allah səni üstümüzdən heç vaxt əskik eləməsin.

Heydər Əliyev: Sağ ol, bacı, heç vaxt əskik olmayacam.

Güvərə Həsənova: Mənim yoldaşım ustad Aşıq Ələsgərin nəvəsidir. Allah canını həmişə sağ eləsin, biz sənənlə fəxr edirik.

İsmayıl Nəbiyev (qəsəbə sakini): Əziz Prezident, mən bu gün özümü xoşbəxt hesab edirəm. Ona görə ki, Sizin kimi dünya siyasətçisi, qayğıkeş insan bizimlə görüşə gəlir. Ermənistandan, Göyçə mahalından olan qaçqınlar adından «Xoş gəldiniz!» deyir, Sizə təşəkkürümüzü, minnətdarlığımızı bildiririk.

Əgər Siz olmasaydınız, Azərbaycan silinib gedirdi. Yenidən hakimiyyətə gəlməyiniz Azərbaycan Respublikasını bütövləşdirdi, xalqımızı birləşdirdi. Yoxsa xarici, daxili qüvvələr Azərbaycanı parçalayırdı, biz məhv olurduq. Sizin sayəniz altında xalqımız, respublikamız bütövləşdi. Sizə uzun ömür, cansağlığı arzulayırıq. Sizi həmişə prezident görmək istəyirik. Bizim qaygımızı çəkib bu gözəl evlərdə yerləşdirdiyinizə görə də minnətdaram.

Bağışlayın, üzr istəyirəm, beş oğlum var, beş ev, dörd inək, toxum veribsəniz. Siz əzəldən, Mərkəzi Komitədə işləyəndən mənim fəxrimsiniz. Sizinlə, İlham Əliyevlə fəxr edirik. İşlərinizdə uğurlar arzu edirəm. Allah Sizə uzun ömür, cansağlığı versin.

Sonra Göyçə ozan sənətinin, aşıq məktəbinin davamçıları Aşıq Dilşad İsgəndərova, Aşıq Səlim Göyçəli prezident Heydər Əliyevə həsr etdikləri mahnını birlikdə oxudular.

Heydər Əliyev: Sağ ol, qızım, nə gözəl ifa edirsən. Neçənci sinifdə oxuyursan? Neçə yaşın var?

Dilşad İsgəndərova: 7-ci sinifdə oxuyuram, 13 yaşım var.

Heydər Əliyev: Ay maşallah, elə bil gəlinliksən. Səni nə vaxt köçürəcəyik? Xəbər eləyərsən, toyuna gələm. Yaxşımı? Çox sağ ol, qızım.

Sonra dövlətimizin başçısı evlərin birində oldu, onların sahiblərini təbrik etdi.

R ə ş i d A l ı y e v (*ev sahibi*): Əziz Prezidentimiz, biz qaçqınlara göstərdiyiniz böyük diqqət və qayğıya görə Sizə minnətdarıq. Bizi 1990-cı illərin əzablarından xilas etdiyinizə görə təşəkkür edirik. Sizi öpürük, qucaqlayırıq, sevimlimizsiniz, canımız, ciyərimizsiniz. Allah-təala Sizə özü kömək olsun, gələn ayaqlarınız var olsun.

R u q i y y ə İ b r a h i m o v a (*ev sahibinin həyat yoldaşı*): Hörmətli Prezidentimiz, ağsaqqalımız, Heydər atamız, ümid çırağımız İlham müəllim, xoş gəlmisiniz!

Biz ulu Göyçə diyarından, sazlı-sözlü Aşıq Ələsgər elindən. Mənim Sizə ürək sözüm var. İcazə verin, yazdığım şeirlə bunu söyləyim.

*Ən gözəl arzudur, ən gözəl dilək,
Heydər ata ilə görüş eyləmək,
Bu yeni qəsəbəyə, yeni mənzilə,
Gələn qədəmlərin mübarək olsun!*

*Bizə fərəh verib, qol-qanad verən,
Adınızi yüksəldən, Sizi şad edən,
Gəncləri həmişə himayə edən,
Ümid çırağımız İlham sağ olsun!*

*Gələcəyə baxırıq min bir ümidlə,
Böyük bir həvəslə, arzu-diləklə,
Böyütdüyünüz balaca Heydərə,
Tale özü kömək, yar olsun!
Babası Heydərə Allah yar olsun!*

R a m i z A l ı y e v: Cənab Prezident, Sizi öz ailəmizdə, qəsəbəmizdə görməkdən çox şadıq. Siz indi Azərbaycana necə böyük diqqət və qayğı göstərirsinizsə, xalqımızın gələcəyinə, gənclərə də bir o qədər diqqətlə yanaşırsınız. Allah cənab Heydər Əliyevin və İlham Əliyevin canlarını sağ eləsin, onların kölgəsini xalqımızın üstündən əskik eləməsin.

Ə l i H ə s ə n o v: Cənab Prezident, bunlar təzə ailə qurublar.

H e y d ə r Ə l i y e v: Nə vaxt evləndiniz?

G ü n e l A l ı y e v a (*Ramiz Aliyevin həyat yoldaşı*): Ayın 18-də.

H e y d ə r Ə l i y e v: Keçən ayın 18-də.

R a m i z A l ı y e v: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Burada yaşayırsınız?

G ü n e l A l ı y e v a: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Eviniz var?

R a m i z A l ı y e v: Atamla bir yerdə yaşayırıq.

Ə l i H ə s ə n o v: Onlar buraya köçəndə bir ailə idi. Sonra evləndilər, yeni ailə yaranıbdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu sənin yoldaşıdır?

R a m i z A l ı y e v: Bəli.

H e y d ə r Ə l i y e v: Neçə nəfərsiniz?

R ə ş i d A l ı y e v: 7 nəfərlik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bunlara gərək ayrıca ev verək.

Ə l i H ə s ə n o v: Cənab Prezident, necə məsləhət görürsünüz, elə də olacaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bir halda mən buraya gəlmişəm, bəy ilə gəlini təbrik edirəm, bir ev də bunlara vermək lazımdır. Oldumu?

Ə l i H ə s ə n o v: Aydındır, baş üstə.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizə xoşbəxt həyat, cansağlığı arzu edirəm.

R a m i z A l ı y e v: Biz çox sevinirik ki, Sizin kimi el atası bizi təbrik etdi. Ömrümüz boyu Sizinlə fəxr edəcəyik. Çox sağ olun.

*Dövlətimizin başçısı ziyarət etdiyi evin sahibinə
hədiyyə olaraq soyuducu və rəngli televizor bağışladı.*

R ə ş i d A l ı y e v: Cənab Prezident, çox sağ olun. Gələn ayaqlarınız var olsun. Biz bunu heç vaxt unutmayacağıq. Biz həmişə xoşbəxt olacağıq. Allah Sizin kölgənizi üstümüzədən əskik eləməsin.

R u q i y y ə İ b r a h i m o v a: Gələcək nəsillərin Heydəri balaca Heydər olacaq. İlham da bizim ümid çırağımızdır.

R ə ş i d A l ı y e v: Bu evdə, bu ocaqda ruzi, bərəkət – hamısı bol olacaqdır.

Heydər Əliyev: Bəli, bol olacaqdır. Buna şübhə yoxdur.

Prezident Heydər Əliyev sonra BMT-nin, Dünya Bankının, Avropa Birliyinin, digər beynəlxalq təşkilatların, ABŞ hökumətinin nümayəndələri ilə də görüşdü.

* * *

Daha sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qəsəbənin mərkəzi meydanında keçirilən təntənəli mərasimdə nitq söylədi:

Heydər Əliyev: Əziz bacılar və qardaşlar!

Əziz dostlar!

Mən sizin hamınızı salamlayıram. Hər birinizi qucaqlayıram, bağrıma basıram. Hər birinizə cansağlığı arzulayıram. Burada, Azərbaycanın bu gözəl guşəsində xoşbəxt həyat arzu edirəm.

1988-ci ildə erməni millətçiləri, erməni qəsbkarları uzun illərdən bəri Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsinə olan iddialarını, nəhayət, həyata keçirməyə başladılar. Onlar münaqişəyə şərait yaratdılar. Ancaq sonra isə, əvvəldən axıra qədər, onların bütün hərəkətləri Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz etməkdən, Azərbaycanın suverenliyini pozmaqdan, ərəzi bütövlüyünü pozmaqdan, Azərbaycan torpaqlarını əllərinə keçirməkdən ibarət olmuşdur.

Belə bir şəraitdə, 1988-ci ildə münasibətlər kəskinləşdi və Ermənistanda həmin o qəddar millətçi qüvvələr əsrlər boyu öz doğma vətənidə, doğma torpağında yaşamış insanları, azərbaycanlıları zorla öz yerlərindən çıxarmağa başladılar. Beləliklə, ermənilərin Azərbaycana qarşı təcavüz hərəkətlərinin son mərhələsi baş verdi.

Siz bilirsiniz ki, bir neçə il bundan öncə, 1998-ci ildə mən ermənilərin indiki Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlılara qarşı ədalətsiz hərəkətləri, azərbaycanlıların indiki Ermənistan ərazisindən deportasiya olunması ilə əlaqədar fərman vermişdim. Bu deportasiyanın 50 illiyi münasibətilə öz fikirlərimi bildirmişdim. Amma bu deportasiya, azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası ilk hadisə deyildi. İndiki Ermənistanın ərazisində əhalinin əksəriyyətini həmişə azərbaycanlılar təşkil ediblər. Ermənistanın paytaxtı olan Yerevanda əsrlər boyu azərbaycanlılar çoxluq təşkil ediblər. Bu hələ çar hökumətinin statistikasında da var. Bunu heç kəs inkar edə bilməz. Ancaq, təəssüflər olsun ki, o illərdə də, XX əsrin əvvəllərində də ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşmənçilik münasibəti, azərbaycanlılara qarşı təcavüzü tədricən həyata keçirilirdi.

1918-ci ildə onlar azərbaycanlılarla ermənilər arasında qanlı vuruşlara şərait yaratdılar. Azərbaycanlıları Ermənistan ərazisində və başqa yerlərdə qırmağa başladılar və qırğın yaratdılar. İndiki Ermənistan ərazisində yaşayan azərbaycanlılar, demək olar ki, o vaxtdan öz doğma torpaqlarını tərk etməyə məcbur oldular. Hər il tədricən Ermənistandan qədim ata-baba torpaqlarını tərk edib Azərbaycanın ərazisinə köçmək məcburiyyətində oldular.

Beləliklə, getdikcə ermənilər azərbaycanlılara məxsus olan torpağı, Ermənistan adlanan yeri zəbt edəndən sonra orada özlərinə dövlət yaratmağa, əhalinin çoxluğunu təmin etməyə çalışdılar. Buna da nail oldular. Sonrakı dövrdə də Azərbaycana Ermənistan ərazisindən azərbaycanlıların axını davam edibdir.

Ancaq 1948-ci ildə SSRİ hökumətinin qərarı ilə – təəssüflər olsun ki, o vaxtkı Azərbaycan hökumətinin də razılığı ilə – azərbaycanlıları kütləvi olaraq Ermənistan ərazisindən deportasiya etdilər. Özü də çox ağır şəraitdə – insanlara öz mal-mülklərini də yığışdırmağa imkan vermədilər. Dağlıq yerdə yaşayan adamları yük vaqonlarına doldurub, dəmir yolu ilə gətirib Azərbaycanın Muğan, Mil zonasına – çöllərə tökdülər. Məlumdur ki, deportasiya olunanların bəzisi orada qırıldı, bəzisi sonra yenə də müəyyən yollarla öz torpaqlarına, öz evlərinə qayıtdı. Çünki ürəkləri davam gətirə bilmirdi. Böyük bir qismi də Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi həyatına qoşuldu və Azərbaycanda yaşadı.

Beləliklə, get-gedə Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların sayı azaldı, azaldı, azaldı. Nəhayət, ermənilər 1988-ci ildə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini başlayaraq, dərhal azərbaycanlıları Ermənistan ərazisindən tamamilə çıxartdılar. O cümlədən siz də, əziz qardaşlar, bacılar, həmin o vaxt ermənilərin azərbaycanlılara qarşı bu sonuncu qəddar, düşmənçilik siyasətinin və terrorçuluq hərəkətlərinin qurbanı oldunuz. Evinizi-əşiyinizi, varınızı-dövlətinizi itirdiniz, ata-baba yurdlarını tərk etdiniz, ulu babalarınızın qəbirlərindən ayrıldınız və Azərbaycana gəldiniz. O vaxt sizin məskunlaşmağınız üçün bəzi tədbirlər görülmüşdür. Ancaq bunlar lazımı qədər olmamışdır. Açıq deyək, o qədər imkan da yox idi, müharibə gedirdi. Ancaq get-gedə, ilbəl biz sizin məskunlaşmağınızla məşğul olduq.

Mən adı çəkilən fərmanlarda 1988-ci ildə Ermənistan ərazisindən Azərbaycana zorla köçürülmüş, qaçqın düşmüş insanların, soydaşlarımızın məskunlaşması məsələsini həll etmək qərarına gəldim. Mən əvvəlki illərdə də bunu istəyirdim. Ancaq bilin, imkan, vəsait yox idi. Bunun üçün biz yaşamalısınız, iqtisadiyyatı inkişaf etdirməli, neft strategiyasını həyata keçirməli idik. Beləliklə, gəlirlərimizi artırmalı idik ki, bu cür böyük layihələrin həyata keçirilməsinə başlaya bilək.

Nəhayət, Azərbaycanın dövlət neft strategiyasının həyata keçirilməsindən ilk gəlirləri əldə etdik, Neft Fondu yaratdıq və onları Neft Fondunda topladıq. Ardıcıl surətdə daxil olan vəsait orada toplandı. Neft Fondunda müəyyən qədər vəsaitin toplandığını görəndən sonra mən ancaq və ancaq sizin, Ermənistandan qaçqın düşmüş

soydaşlarımızın məskunlaşması və bir də Biləsuvarda çox ağır vəziyyətdə olan, Füzuli, Cəbrayıl və bir neçə rayonlardan köçüb çadırlarda yaşayanların şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün Neft Fondundan 72 milyon dollar ayırdım. İlk addımı da sizin üçün, öz doğma torpaqlarından ayrılıb, böyük izzatlıq içərisində qaçqın vəziyyətində yaşayan azərbaycanlılar üçün, soydaşlarımız üçün atdım.

Bu qəsəbənin tikilməsinin tarixi haqqında artıq burada deyildi. Mən bunlara qayıtmaq istəmirəm. Bəli, mənim qəbul etdiyim qərarlar, verdiyim göstərişlər, onların həyata keçirilməsi qısa müddətdə burada, Azərbaycanın Gülüstan bölgəsində, bu gözəl guşədə sizin üçün belə bir böyük yaraşlıq, gözəl qəsəbənin yaranmasına təminat verdi.

Bu qəsəbə tikilərkən evlərin fotosəkillərinə baxmışam. Nəhayət, hazır olandan sonra bütün qəsəbənin fotosəklini görmüşəm. Çox sevinmişəm. Ancaq bu gün avtomobillə gələrkən bu qəsəbəni görəndə mən və mənimlə gələnlərin hamısı həddindən artıq sevindik. Nə qədər gözəl yerdir, gözəl təbiəti, gözəl havası var, eyni zamanda, gözəl bir qəsəbədir.

Əziz dostlar, siz buna layıqsınız. Bundan da artığına layıqsınız. Çünki siz çox əzab-əziyyət çəkmişiniz, çox itkilər vermişiniz. Siz erməni millətçilərinin, işğalçılarının qurbanı olmuşunuz. Ona görə bizim hamımızın borcu, o cümlədən mənim, Azərbaycan dövlətinin prezidentinin borcu sizə lazımı şəraiti yaratmaqdan ibarətdir. Mən də bu borcumu yerinə yetirirəm.

Dünya heç vaxt belə qalmayacaq, dünyada hər şey dəyişir. XX əsrin sonu, XXI əsrin ilk illəri bunu sübut edir və göstərir ki, dünyada çox böyük dəyişikliklər gedir. Bəli, heç bir şey bir yerdə durmur. Heç bir şey olduğu kimi qalmır. Mən inanıram, tam inanıram ki, bizim bölgədə hər şey ədalət naminə dəyişəcəkdir. Azərbaycan xalqının bu əzab-əziyyətinə görə onun xeyrinə dəyişəcəkdir. Siz gələcəkdə mütləq və mütləq gedib hələ öz gözəl Göyçə torpağınızı da görəcəksiniz, öz doğma dağlarınızı, bulaqlarınızı, çaylarınızı da görəcəksiniz. Atababalarınızın qəbirlərini də görəcəksiniz. Mən buna heç şübhə etmirəm. Mən buna inanıram və bu inamla da sizin qarşınızda nitq söyləyirəm. Ancaq indi sizə bu şəraiti yaratmaq mümkün olub, mən də bunu yaratmışam.

Ermənistanın işğalçı qüvvələri də heç vaxt düşünməsinlər ki, hər şey belə qalacaqdır. Yox! Biz Ermənistan–Azərbaycan münasibətini sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü sülh yolu ilə bərpa etmək, suverenliyini bərpa etmək, işğal olunmuş rayonlarımızın azad edilməsini istəyirik. Əminəm ki, biz buna nail olacağıq. Bizim Azərbaycan rayonlarından zorla çıxarılmış soydaşlarımız da öz yerlərinə, yurdlarına qayıdacaqlar.

Qarabağ məsələsi bizim əsas problemimizdir, ağırlı problemimizdir, ürək ağrımızdır. Ancaq biz bunlara dözüürük. Eyni zamanda biz torpaqlarımızı azad etməyə həmişə hazırıq. Amma sülh imkanlarından sona qədər istifadə edəcəyik və əgər bu imkanlar nəticəsində istədiyimizə nail ola bilməsək, biz bütün vasitələrdən istifadə edib, torpaqlarımızı azad edəcəyik, ərazi bütövlüyümüzü bərpa edəcəyik.

Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi artıq böyük inkişaf yolundadır. Azərbaycan Dünya Birliyində öz layiqli yerini tutubdur. Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti ölkəmizdə demokratik hüquqi dövlət quruculuq prosesini təmin edir, Azərbaycanda iqtisadi islahatları həyata keçirir, iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirir, beynəlxalq aləmdə ölkəmizin bütün mövqelərini möhkəmləndirir. Bu siyasət Azərbaycan dövlətinin və Azərbaycan prezidentinin siyasətidir və bu siyasət axıra qədər davam edəcəkdir. İnanıram ki, sizinlə birlikdə, sizin dəstəyinizlə, etimadınızla biz birlikdə Azərbaycanı inkişaf etdirəcəyik, yüksəldəcəyik, onu daha da gözəl edəcəyik.

Əziz dostlar, bu qəsəbədə sizə xoşbəxt həyat arzulayıram. Arzulayıram ki, burada həmişə sevinc olsun, məhəbbət olsun, toy olsun, şənlik olsun, musiqi çalınsın. Burada Aşıq Ələsgərin sazı səslənsin, Aşıq Ələsgərin sözləri bu dağlara yayılsın. Siz burada gözəl, xoşbəxt həyat içində yaşayasınız. Sizin hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Sağ olun, sağ olun, sağ olun!

* * *

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Gəncə şəhərinə və Goranboy rayonuna səfərini başa çatdıraraq, sentyabrın 13-də axşam Bakıya qayıtdı.

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRİN
AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ**

17 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə Türkiyə Respublikasının prezidenti Əhməd Necdət Sezər Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün sentyabrın 17-də respublikamıza iki günlük işgüzar səfərə gəlmişdir.

Binə beynəlxalq hava limanı Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət bayraqları ilə bəzədilmişdi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezəri təyyarənin pilləkəni yanında böyük mehribanlıqla qarşıladı. Milli geyimli qız və oğlan dost və qardaş ölkənin dövlət başçısına gül dəstələri təqdim etdilər.

Türkiyə prezidentinin ölkəmizə işgüzar səfərə gəlməsi münasibəti ilə uçuş meydanında fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü. Prezidentlər Heydər Əliyev və Əhməd Necdət Sezər fəxri qarovul dəstəsinin önündən keçdilər.

Türkiyə dövlətinin başçısı Azərbaycan əsgərlərini salamladı.

Sonra Azərbaycanın dövlət və hökumət xadimləri Türkiyə prezidentinə, türkiyəli qonaqlar isə Azərbaycan dövlətinin başçısına təqdim olundu.

Dövlət başçıları hava limanının ali qonaqlar otağında hər iki tərəfi maraqlandıran məsələlər barədə qısa fikir mübadiləsi apardılar.

Rəsmi qarşılanmadan sonra Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezər onun üçün ayrılmış iqamətgaha yola düşdü.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN TÜRKİYƏ PREZİDENTİ ƏHMƏD NECDƏT SEZƏR İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

Prezident sarayı

17 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev ölkəmizə işgüzar səfərə gəlmiş Türkiyə Respublikasının prezidenti Əhməd Necdət Sezəri sentyabrın 17-də Prezident sarayının öniündə səmimiyyətlə qarşıladı.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezər ilə təkbətək görüşü oldu.

Ali qonağı hörmətlə salamlayan dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev onun dəvətini qəbul edərək, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün Bakıya səfərə gəldiyinə görə prezident Əhməd Necdət Sezərə təşəkkürünü bildirdi.

Qardaş ölkənin dövlət başçısının Azərbaycana səfərini yüksək qiymətləndirən respublikamızın prezidenti Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin tikintisinin başlanması mərasimində birgə iştirak edəcəklərindən məmnunluqla söhbət açdı.

Prezident Heydər Əliyev «Əsrin müqaviləsi»nin reallaşması çərçivəsində əsas mərhələ olan ixrac boru kəmərinin tikintisinə başlanmasının siyasi, iqtisadi, mədəni, humanitar sahədə xüsusi əhəmiyyət daşıdığını vurğuladı.

Azərbaycana səfərə dəvətə və yüksək qonaqpərvərliyə görə minnətdarlığını bildirən, 2002-ci ilin iyul ayında İstanbulda və Ankarada prezident Heydər Əliyev ilə keçirdiyi görüşləri və apardığı danışıqları yüksək qiymətləndirən prezident Əhməd Necdət Sezər dövlətimizin başçısı ilə yenidən görüşmək imkanından çox məmnun qaldığını söylədi.

Türkiyə prezidenti Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin reallaşdırılmasında, eləcə də Xəzərin Azərbaycan sektorundakı enerji ehtiyatlarının dünyanın nüfuzlu dövlətlərinin iri neft şirkətləri ilə birgə işlənilməsi, hasil olunan neftin dünya bazarına ixracı sahəsində prezident Heydər Əliyevin müstəsna xidmətlərini, cəsarətli və qətiyyətli addımlarını yüksək qiymətləndirdi. Cənab Əhməd Necdət Sezər Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinin də reallaşacağına əmin olduğunu bildirdi.

Azərbaycan–Türkiyə əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi və daha da inkişaf etdirilməsinin vacibliyini vurğulayan prezidentlər bölgədə mövcud olan problemlər barədə geniş fikir mübadiləsi apardılar, qardaş ölkələrimizin bütün məsələlər barədə eyni mövqedə olduqlarını bir daha nəzərə çatdırdılar.

Ölkələrimizin bütün sahələrdə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrinin strateji xarakter daşdığını, Azərbaycan ilə Türkiyənin qardaşlığının əbədi və sarsılmaz olduğunu bir daha vurğulayan dövlət başçıları bildirdilər ki, hər iki dövlət iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni və humanitar sahədə əməkdaşlığın daha da inkişafı üçün öz səylərini asirgəməməlidir.

Səmimilik və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə bölgədə vəziyyət və hər iki tərəfi maraqlandıran bir sıra məsələlər barədə də müzakirələr aparıldı.

**GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
EDUARD ŞEVARDNADZENİN
AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ**

17 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün sentyabrın 17-də respublikamıza iki günlük işgüzar səfərə gəlmişdir.

Binə beynəlxalq hava limanı Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət bayraqları ilə bəzədilmişdi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeni təyyarənin pilləkəni yanında böyük mehribanlıqla qarşıladı. Milli geyimli qız və oğlan dost və qonşu ölkənin dövlət başçısına gül dəstələri təqdim etdilər.

Gürcüstan prezidentinin ölkəmizə işgüzar səfərə gəlməsi münasibəti ilə uçuş meydanında fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü. Prezidentlər Heydər Əliyev və Eduard Şevardnadze fəxri qarovul dəstəsinin önündən keçdilər. Gürcüstan dövlətinin başçısı Azərbaycan əsgərlərini salamladı.

Azərbaycanın dövlət və hökumət xadimləri Gürcüstan rəhbərinə, gürcüstanlı qonaqlar isə Azərbaycan prezidentinə təqdim olundu.

Prezidentlər hava limanının ali qonaqlar otağında hər iki ölkəni maraqlandıran məsələlər haqqında qısa fikir mübadiləsi apardılar.

Rəsmi qarşılanmadan sonra Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze onun üçün ayrılmış iqamətgaha yola düşdü.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
EDUARD ŞEVARDNADZE
İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ**

Prezident sarayı

17 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev ölkəmizə işgüzar səfərə gəlmiş Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeni sentyabrın 17-də Prezident sarayının önündə səmimiyyətlə qarşıladı.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze ilə təkbətək görüşü oldu.

Ali qonağı hörmətlə salamlayan dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev onun dəvətini qəbul edərək, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün Bakıya səfərə gəldiyinə görə cənab Eduard Şevardnadzeyə təşəkkürünü bildirdi.

Səmimi sözlərə və qonaqpərvərliyə görə Azərbaycan prezidentinə minnətdarlıq edən Gürcüstan prezidenti Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşasına başlanmasını müdrik, uzaqgörən dövlət xadimi Heydər Əliyevin daha bir qələbəsi kimi dəyərləndirdi.

Görüş zamanı prezidentlər ölkələrimiz arasında münasibətlərin bütün sahələrdə inkişafından məmnunluqla söhbət açdılar. Xəzərin zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının nəqli sahəsində Azərbaycanın və Gürcüstanın əməkdaşlığından, irimiqyaslı regional layihələrin gerçəkləşməsində ölkələrimizin yaxından iştirakından razılıqla bəhs edən dövlət başçıları əmin olduqlarını bildirdilər ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri bölgədə sülhün, əmin-amanlığın bərpa edilməsində də mühüm rol oynayacaqdır.

Regionda mövcud olan münaqişələrdən söhbət açan prezidentlər bunların tezliklə aradan qaldırılmasının vacibliyini, dinc yolla nizamasalma prosesində bütün səylərin səfərbər olunmasının zəruriliyini vurğuladılar.

Səmimilik və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də müzakirələr aparıldı.

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ ENERGETİKA NAZİRİ SPENSER ABRAHAM VƏ ONUN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

17 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab nazir!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizi Azərbaycanda səmimi-qəlbdən salamlayıram və sizə xoş gəlmisiniz deyirəm.

Biz bu günlərdə Azərbaycanda böyük bir hadisəni qeyd edirik. Bu hadisə Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməl daşının qoyulmasıdır. Yəni onun inşasına başlayacağıq. Bu münasibətlə sizin də Azərbaycana gəlməyiniz və bu tədbirlərdə iştirak etməyiniz bizim üçün çox xoşdur və eyni zamanda, çox əsaslıdır. Çünki Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri dünyanın böyük layihələrindən biridir. Xüsusən, bizim Qafqaz bölgəsində çox mühüm bir layihədir. Biz bunun həyata keçirilməsi üçün 8 ildir ki, çalışırıq, vuruşuruq. Minnətdarlıq hissi ilə qeyd edirəm ki, bu layihənin həyata keçirilməsində Amerika Birləşmiş Ştatlarının, onun hökumətinin, prezidentinin çox böyük dəstəyi olubdur və bu da bizə bu məsələlərin həll edilməsində kömək edibdir.

1999-cu ilin noyabr ayında ATƏT-in İstanbulda keçirilən zirvə görüşündə Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi haqqında son sənədin imzalanmasında ABŞ-ın prezidenti də iştirak edib və öz imzasını qoyubdur. Ona görə sizin bu tədbirdə iştirak etməyiniz çox lazımlıdır və vacibdir. Görək siz də, bizim kimi, apardığınız işlərin nəticəsini görürsünüz. Ona görə də mən sizə təşəkkür edirəm. Buyurun.

Spenser Abraham: Cənab Prezident, səmimi qəbul üçün təşəkkür edirəm. İcazə verin, bu uğurlu layihənin həyata keçirilməsi münasibətilə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin və prezident Buşun adından Sizə təbrikləri çatdırım. Prezident Buş şəxsən xahiş edib ki, bu cür müvəffəqiyyətli səylərin müsbət nəticələrlə başa çatması münasibətilə onun təbriklərini sizə çatdıraraq.

Bildiyiniz kimi, prezident Buş, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti və xalqı Azərbaycanla olan münasibətləri yüksək qiymətləndirirlər. Bu həm bizim vətəndaşlarımız, həm də ölkəmiz üçün xüsusi və vacib münasibətlərdir.

Prezident Buş həmçinin qlobal terrorizmə qarşı aparılan mübarizədə Sizin göstərdiyiniz, Azərbaycanın göstərdiyi dəstəyə görə öz minnətdarlığını bildirir.

Bir neçə gün bundan əvvəl prezident Buşun Sizə ünvanladığı məktubda deyildiyi kimi, bizə göstərdiyiniz dəstəyə görə biz Sizə səmimi təşəkkürümüzü bildiririk. Mənə və rəhbərlik etdiyim nümayəndə heyətinə ölkənizə bu səfər zamanı göstərdiyiniz qonaqpərvərliyə görə də öz minnətdarlığımızı bildirmək istəyirik.

Biz sentyabrın 18-də həyata keçiriləcək mühüm tədbirlərdə iştirak edəcəyimizə görə çox həyəcanlıyıq. Xüsusən ona görə ki, Xəzər dənizində enerji ehtiyatlarının istismarı, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikilməsi bizim üçün, xalqımız üçün çox mühüm hadisədir. ABŞ-ın hər iki hökuməti – həm demokratlar, həm də respublikaçılar bu layihəyə böyük əhəmiyyət veriblər. Bu çox mühüm bir hadisədir.

Corc Buş prezident seçildiyi ilk gündən mənə və vitse-prezident Dik Çeyniyə qarşıdakı iyirmi il üçün Amerika Birləşmiş Ştatlarının yeni neft strategiyasını hazırlamağı tapşırırmışdı. Vitse-prezident Dik Çeyninin rəhbərliyi altında 2001-ci ilin mart ayında biz həmin neft strategiyası proqramını hazırladıq və prezidentin diqqətinə çatdırdıq. Bu proqramın əsas bir hissəsində Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinin Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən dəstəklənməsi və həyata keçirilən layihənin Amerika Birləşmiş Ştatları üçün nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi qeyd olunmuşdur. Biz yeni neft strategiyası ilə əlaqədar proqramımız elan ediləndən sonra da bu regionda həyata keçirilən işləri, əldə olunan müvəffəqiyyətləri çox böyük həvəslə, həyəcanla izləmişik.

Sentyabrın 18-də Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri tikintisinin təməlinin qoyulması Azərbaycan xalqı üçün, bütün region üçün inkişafa doğru güclü bir amildir. Bu, həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin Sizin hökumətlə ardıcıl əməkdaşlığının müsbət nəticələrini nümayiş etdirir. Bu layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi, eyni zamanda, lider kimi, Sizin uzaqgörənliyinizi və bir çox çətin hallarda göstərdiyiniz yüksək təşkilatçılıq qabiliyyətinizi nümayiş etdirir.

Yenə deyirəm, prezident Buş məndən bir daha xahiş etdi ki, bu mühüm hadisə ilə əlaqədar Sizi təbrik edim. Çünki əldə olunmuş irəliləyişlər ölkənizdə sabitliyin daha da artmasına və firavanlığın təmin olunmasına xidmət

edəcəkdir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti bu sahədə də Sizinlə birgə işləmək və nailiyyətlər əldə etmək arzusundadır. Bu gün bizi qəbul etdiyinizə görə Sizə bir daha təşəkkür edirəm.

H e y d ər Ə l i y e v: Hörmətli cənab nazir, təşəkkür edirəm. Prezident Corc Buşun göndərdiyi salamları və xoş arzuları mənə çatdırdığınıza görə sizə təşəkkür edirəm. Xahiş edirəm mənim təşəkkürümü və minnətdarlığımı prezident cənab Buşa çatdırasınız. Amerika Birləşmiş Ştatları–Azərbaycan əlaqələri sizin üçün olduğu kimi, bizim üçün də çox əhəmiyyətlidir. Biz buna xüsusi diqqət yetirir, bütün sahələrdə bu əlaqələri inkişaf etdirməyə çalışırıq.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi haqqında sizin fikirləriniz, bu barədə Amerika hökumətinin və prezident cənab Buşun fikirləri, onun münasibəti və bu haqda söylədiyiniz bütün başqa fikirlər çox dəyərlidir və bizim fikirlərimizlə üst-üstə düşür.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinin bu mərhələyə çatdırılması 8 il vaxt tələb edibdir. Bu 8 il də çox çətin, çox böyük mübarizədə keçibdir. Mən çox məmnunam ki, siz və prezident Buş bu barədə hər şeyi düzgün bilirsiniz və düzgün qiymətləndirirsiniz. Şəxsən mənim bu işdə fəaliyyətim haqqında dediyiniz sözlərə görə təşəkkür edirəm və prezident Buşa da bu sözlərə görə təşəkkürümü çatdırmağı sizdən xahiş edirəm.

Siz bilirsiniz ki, Azərbaycan 11 sentyabr hadisələrindən sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarının elan etdiyi antiterror koalisiyasına dərhal qoşulmuşdur. O vaxtdan indiyə qədər bu sahədə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, antiterror koalisiyasındakı bütün ölkələrlə çox sıx əməkdaşlıq edirik və öz üzərimizə düşən vəzifələri yerinə yetiririk. Biz bu koalisiyada varıq və bundan sonra da olacağıq. Beynəlxalq terrorizmin ta kökü kəsilməyə qədər bu koalisiyada olacağıq.

Antiterror əməliyyatında Azərbaycanın iştirakı ilə əlaqədar bu günlərdə prezident Buşun mənə göndərdiyi məktuba və orada mənə, Azərbaycan Respublikasına, xalqımıza etdiyi minnətdarlığa görə mən də çox təşəkkür edirəm. Bu məktub məni çox ruhlandırdı. Eyni zamanda, göstərdi ki, həqiqətən, biz koalisiyadayıq və bu koalisiyada da olacağıq.

Mən çox məmnuniyyətlə dinlədim ki, Amerika Birləşmiş Ştatları prezident Buşun göstərişi ilə öz neft strategiyasını hazırlayıbdır, həyata keçirir. Başa düşdüm ki, bu işin də başında vitse-prezident cənab Çeyni durur. Mən şübhə etmirəm ki, bu strategiyada Xəzər dənizi özünə layiq yerini tutur və tutmalıdır. Vitse-prezident Çeyni burada olub, Xəzər dənizi ilə tanışdır, buradakı işləri görübdür. Ona görə bu məsələlər onun üçün daha da yaxın ola bilər.

Amma demək istəyirəm ki, siz bir az gecikmişsiniz. Azərbaycan hələ 1994-cü ildə öz neft strategiyasını hazırlayıb və o vaxtdan ardıcıl surətdə onu həyata keçirir. Təbiidir ki, bu neft strategiyasını Azərbaycan bir çox qərb ölkələri ilə, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatları ilə birlikdə və ABŞ-ın dəstəyi ilə həyata keçirir. Ancaq mən istəyirəm bilim ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir, onun çox uzaqgörən və uzun illəri əhatə edən neft strategiyası var. Biz bu strategiyayı həyata keçiririk. Müsbət nəticələr göz qabağındadır və gələcəkdə də çox gözəl nəticələr alacağıq.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan məhz Azərbaycanın neft strategiyasının bir hissəsidir. Siz buyurdunuz, mən də təsdiq edirəm ki, bu layihənin çox böyük əhəmiyyəti var. Bu kəmərlər Gürcüstan ərazisindən, Türkiyədən keçməklə Azərbaycanı Aralıq dənizi ilə birləşdirəcəkdir. Birinci növbədə bunun iqtisadi əhəmiyyəti var və bu işə qoşulan şirkətlər, təbiidir ki, öz şəxsi mənfəətlərini, gəlirlərini gözləyirlər və onları da alacaqlar. Ancaq bizim üçün Bakı–Tbilisi–Ceyhan, eyni zamanda böyük siyasi mənə, strateji xarakter daşıyır. Bu, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni Cənubi Qafqazda bir-biri ilə çox sıx bağlayan bir xəttidir. Bununla yanaşı, biz Azərbaycan qazının, «Şahdəniz» yatağındakı qazın Bakı–Tbilisi–Ərzurum xətti ilə Türkiyəyə çatdırılması haqqında layihə üzərində işləyirik. Bizim bölgə üçün sülhün, təhlükəsizliyin, əmin-amanlığın çox böyük əhəmiyyəti var. Biz buna nail olmaq istəyirik. Bilirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatları da məhz bu bölgədə, çox böyük coğrafi-strateji vəziyyəti olan Azərbaycanda məhz sülhün, təhlükəsizliyin, əmin-amanlığın olmasını istəyir. Bu barədə biz çox işlər görürük. Eyni zamanda, Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu barədə dəstəyinə, yardımına ehtiyacımız var.

Mən xahiş edirəm ki, 907-ci maddənin dayandırılması üçün qəbul etdiyi qərara görə prezident Buşa mənim təşəkkürümü çatdırasınız. 1992-ci ildən Azərbaycana tətbiq edilmiş 907-ci maddə, demək olar ki, on il Azərbaycan üçün çox ağır bir siyasi hadisə olubdur. Biz bunu ədalətsiz hesab edirdik və həmişə də bunu bildirmişdik. Çünki bunu qəbul edənlər bizi, Azərbaycanı onda günahlandırmışdılar ki, guya Azərbaycan Ermənistanı blokada alıbdır. Bu, doğru deyildir. Biz nə qədər çalışdıq ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının konqresində o ermənipərəst konqresmenləri inandıraq ki, onlar ədalətsizlik edirlər, amma buna nail ola bilmədik. Hər şey göz qabağındadır: Ermənistan Azərbaycanın ərazisinin 20 faizini işğal edibdir. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq vətəndaşımız zorla çıxarılıb, onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Belə bir halda 907-ci maddəni Azərbaycana tətbiq etmək həddindən artıq ədalətsiz bir aktdır.

Ancaq, nəhayət, prezident cənab Buş bu barədə xüsusi qərar qəbul etdi və 907-ci maddənin qüvvəsi dayandırıldı. Biz hesab edirik ki, 907-ci maddənin dayandırılması yaxşıdır. Amma o tamamilə ləğv olunmalıdır. Bu, siyasi məsələdir. Mən sizə deyirəm, biz on ildir ki, 907-ci maddə ilə yaşamışıq və bundan sonra da yaşaya bilərik. Ancaq 907-ci maddənin Azərbaycana tətbiq olunması və onun davam etməsi, əlbəttə ki, bizim üçün çox

böyük siyasi xarakter daşıyan məsələdir. Bunlara baxmayaraq, biz Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bütün sahələrdə öz əməkdaşlığımızı inkişaf etdiririk və inkişaf etdirəcəyik.

Amerika Birləşmiş Ştatları bizim strateji tərəfdaşımızdır və bizim bu Xəzər dənizində birgə gördüyümüz işlər də bunu çox aydın surətdə təsdiq edir.

Siz sentyabrın 18-də Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəmərinin özülünün qoyulması mərasimini görəcəksiniz. Həqiqətən, Azərbaycan neft strategiyasını yerinə yetirir və Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bu sahədə çox sıx əməkdaşlıq edir. Təşəkkür edirəm.

S p e n s e r A b r a h a m: Cənab Prezident, Sizin prezident Buşa göndərdiyiniz salamlarınızı və təşəkkürlərinizi mən şəxsən ona çatdıracağam. Hesab edirəm ki, ötən illər ərzində ölkələrimiz arasında əsas qoyulmuş güclü münasibətlər, 907-ci maddənin tətbiqinin dayandırılması və sentyabrın 18-də həyata keçirilən mərasim aramızda olan münasibətləri bir daha təsdiq edir. Mən inanıram ki, prezident Buş ölkələrimiz arasında yaranmış bu münasibətlərin yeni mərhələsinin davamını gözləyir. Sentyabrın 18-də keçiriləcək tədbirlə əlaqədar mən Sizə bir daha öz təbriklərimi çatdırmaq istəyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən sizi daha saxlamaq istəmirəm. Biz görüşəcəyik.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR
ƏLİYEVİN VƏ TÜRKİYƏ PREZİDENTİ ƏHMƏD
NECDƏT SEZƏRİN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTLƏRİNİN İŞTİRAKI İLƏ GÖRÜŞÜ***

Prezident sarayı

17 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli Cümhur başqanı!
Hörmətli qonaqlar!

Azərbaycana xoş gəlmisiniz, səfa gətirmisiniz. Qardaş ölkəmiz Türkiyədən Azərbaycana hər dəfə hər bir heyətin gəlməsi bizim üçün böyük hadisədir. Cümhur başqanının gəlməsi, onunla bərabər nümayəndə heyətinin gəlməsi ən böyük hadisədir. Mən buna görə çox təşəkkür edirəm.

Hörmətli Cümhur başqanı, təşəkkür edirəm ki, Siz mənim dəvətimi qəbul etmişiniz, gəlmisiniz və sizinlə bərabər 8 il bundan öncə başladığımız işin son mərhələsini tamamlayacaq, yəni Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin inşasının başlanmasının təməlini qoyacağıq. Biz bu işi bir yerdə aparmışıq və 1994-cü ildə müqaviləni imzalayanda orada yazmışdıq ki, Xəzər nefti buradan Türkiyəyə gedəcəkdir, Ceyhana gedəcəkdir. Gürcüstandan keçib gedəcəkdir.

Bilirsiniz, bu illər bizim problemlərimiz olubdur. Onun əleyhinə çıxanlar, ona mane olmaq istəyənlər olubdur. Ancaq biz bu maneələrin hamısını aşmışıq, bu günə gəlmişik. İndi layihə hazırdır, hər şey hazırdır, sabah təməli bir yerdə qoyacağıq. Ona görə, hesab edirəm ki, bu, Türkiyə üçün də, Azərbaycan üçün də çox böyük bir işdir, böyük bir layihədir və bizim ölkələrimizi bir-birinə təkcə iqtisadi cəhətdən yox, siyasi cəhətdən bağlayan bir boru xəttidir. Cənubi Qafqazda təhlükəsizliyin yaranması üçün çox böyük bir amildir. Ona görə bunun mənası təkcə ondan ibarət deyil ki, buradan neft harasa gedəcəkdir. Bu, böyük iqtisadi məsələdir, amma mənası daha da böyükdür.

Hesab edirəm ki, biz başqa işlərdə də, amma xüsusən bu işdə həmişə bir yerdə olmuşuq, bir yerdə çalışmışıq və bir yerdə də bunun təməli daşını atmalıyıq. Biz sonra bunun inşasını Azərbaycanda, Gürcüstanda aparacağıq. Siz isə «Botaş» şirkəti vasitəsilə Türkiyədə aparacağsınız. Gün o gün olacaq ki, 2005-ci ildə kəmər hazır olacaq, biz gəlib sizinlə ona buradan baxıb, sonra uçub Ceyhana gedəcəyik. Ceyhanda neftin oraya gəlməsini görəcəyik və bayram edəcəyik.

Xoş gəlmisiniz!

Əhməd Necdət Sezər: Cox hörmətli Cümhur başqanı!

İki ildən sonra yenidən Azərbaycanda, Bakıda olmaqdan böyük məmnuniyyət hissi duyuram. Buraya gəldiyimiz andan bizə göstərdiyiniz böyük qonaqpərvərliyə görə öz adımdan və nümayəndə heyəti adından Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm.

Ötən illər ərzində Trabzonda və İstanbulda Sizinlə iki dəfə bir yerdə olduq. Bir az öncə təkbətək görüşdə oktyabrın 14-də İstanbulda keçiriləcək EKO-nun zirvə toplantısında iştirak edəcəyinizi də məmnuniyyətlə öyrəndim. Təxminən bir aydan sonra yenidən bir yerdə olacağıq.

Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, istər ölkələrimizin, istərsə də bölgədə yaşayan xalqların sabitliyi və təhlükəsizliyinə böyük kömək olacaq Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin sabah təməlini qoyacağıq. Uzun illər davam edən bu işin son nöqtəyə çatmasında ən böyük pay sahiblərindən biri Sizin kişiliyiniz, şəxsiyyətinizdir. Bu baxımdan bölgə xalqları bu iqtisadi layihənin həyata keçirilməsində göstərdiyiniz qayğı və dəstəyə görə həmişə Sizə minnətdarlıq hissələrini bildirəcəklər. Buna əmin ola bilərsiniz.

Siz bu böyük layihə barədə «Üç dənizin əfsanəsi» konfransında demişdiniz ki, arzularımız var. Artıq bu, arzu, xəyal deyildir. Çünki Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri xəyal olmaqdan çıxdı və artıq gerçəkləşdi. Həqiqətən, sabah bunun real gerçəkliyini gözlərimizlə görəcəyik. İnşallah, bundan sonra digər xəyalların da reallaşması üçün çalışacağıq. Azərbaycan və Türkiyə indi xəyal kimi görünən digər bir layihəni, bir az öncə haqqında söhbət etdiyimiz Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinin tikintisini həyata keçirəcəkdir. Bu layihəni də həyata keçirmək üçün hər iki tərəfin böyük fəaliyyət göstərəcəyinə inanıram.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Hörmətli Cümhur başqanı, biz Sizinlə indi təkbətək söhbət etdik, bir çox məsələlər haqqında fikir mübadiləsi apardıq. Həmişə olduğu kimi, bu dəfə də fikirlərimiz eynidir və Türkiyə–Azərbaycan əlaqələri, yaxud bizim bölgədə olan problemlərin hamısı barədə eyni dünyagörüşümüz,

---

* Görüşdə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti Natiq Əliyev, ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı İlham Əliyev, prezidentin katibliyinin rəisi Dilarə Seyidzadə, Prezidentin İcra Aparatının şöbə müdiri Novruz Məmmədov, Türkiyənin Bakıdakı səfiri Əhməd Ünal Çeviköz və digər rəsmi şəxslər iştirak edirdilər.

eyni baxışlarımız var. Bu da Türkiyə ilə Azərbaycan arasında olan dostluq, qardaşlıq əlaqələrinin təzahürüdür. Biz bu əlaqələri çox yüksək qiymətləndiririk. Onların bütün sahələrdə – iqtisadi, siyasi sahədə, sosial, mədəni sahədə, humanitar sahədə daim inkişaf etməsi üçün biz öz səylərimizi göstəririk və bundan sonra da göstərəcəyik. Dəfələrlə demişəm – bizim dostluğumuz əbədidir, sarsılmazdır. Bu belə də olacaqdır. Mən hər dəfə bunu təsdiq edirəm. Çünki zaman keçdikcə kimsə düşünər ki, bəlkə bu belə deyildir. Ona görə bu elə bir şeydir ki, bunu ardıcıl surətdə təsdiq etmək lazımdır ki, xalq da bilsin, dünya da bilsin, dövlətlər də bilsin.

Əhməd Nəcədt Səzər: Hörmətli Cümhur başqanı, təbii, ölkələrimiz arasında, iki qardaş ölkə arasında siyasi sahədə heç bir problem yoxdur. Ancaq iqtisadi və ticarət əlaqələri yetərli səviyyədə deyildir. Bunu inkişaf etdirmək məcburiyyətindəyik. Bunu inkişaf etdirmək üçün də hər iki tərəfin müştərək fəaliyyət göstərməsi vacibdir. Mən keçən ilin statistikasına baxdım. 2001-ci ilin ticarət həcmi ilə 2002-ci ilin ticarət həcmi arasında on bir faiz azalma var. Bildiyiniz kimi, Türkiyə iş adamlarının burada qoyduğu sərmayə 23 milyon dollar həcmindədir. Bunun daha da artırılmasını istəyirik, iş adamlarımızı buna çağırırıq. Ancaq iş adamlarımızın xarici sərmayənin təşviqi, vergi, gömrük sistemləri, hətta nəqliyyat və bank sistemində müəyyən sıxıntılı anları vardır. Biz bu sıxıntıların aradan qaldırılması üçün buraya mütəxəssislər göndərilib bu sahədə müəyyən işlərə yardımçı ola bilərik.

Heydər Əliyev: Ola bilər. Ancaq demək istəyirəm ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xətti ilə əlaqədar sabah terminalı görəcəyik. Türkiyənin «Tekvem» şirkəti 70 milyon dollarlıq bir müqavilə əldə edibdir. Orada işləyəcəkdir. Digər şeylər də var.

Abid Şərifov (Baş nazirin müavini): Cənab Prezident, «Şimal» elektrik stansiyasına boru xəttinin tikilməsini də biz Türkiyə şirkətinə vermişik.

Heydər Əliyev: Verilib, nə qədərdir?

Abid Şərifov: Haradasa, 50 milyon dollara yaxındır. Amma bilavasitə Sizin göstərişinizlə istər Naxçıvanda hava limanının yenidən qurulması, təxminən 22-23 milyon dollar həcmində – istərsə də, Vayxır su elektrik stansiyası da...

Heydər Əliyev: Türk iş adamlarına verilibdir.

Abid Şərifov: Bəli.

Cənab Cümhur başqanı, demək istəyirəm ki, o türk şirkətləri ki, Azərbaycanda ihalə ilə pul qazanırlar, bu, siz söylədiyiniz rəqəmə girmir. Bakı–Qazıməmməd yolunu da türk şirkəti tikir.

Heydər Əliyev: Mən gördüm, gözəl bir yol çəkilir. Türk şirkəti çəkir. Nə qədərdir, 40 milyon?

Abid Şərifov: Cənab Prezident, 27 milyon dollardan çoxdur.

Heydər Əliyev: Burada 27 milyon dollarlıq yol tikirlər. İndi bunu mənə xatırlatdı. Mən 20 gün bundan öncə Naxçıvana getmişdim. Naxçıvanda hava limanının tikilməsinə qərar verdim. Təxminən 20–22 milyon dollar həcmində işi Türkiyənin şirkəti – hansı ki, bizim Bakı hava limanını tikibdir – görəcəkdir. Bunu tapşırıdım. Sonra orada bizim böyük bir çay var, stansiya tikirik. Onun bir hissəsi tikilib, digər hissəsi də tikiləcəkdir. Orada həcm təxminən nə qədərdir?

Abid Şərifov: 22-23 milyon dollar.

Heydər Əliyev: 22-23 milyon. Sən o şirkətə dedin, yoxsa?..

Abid Şərifov: Cənab Prezident, layihə tamamlanıbdır, bu ayın 30-dək hər şey başa çatacaqdır.

Heydər Əliyev: Onu da verdik.

Əhməd Nəcədt Səzər: Hörmətli Cümhur başqanı, mənə demək istədiyim budur ki, xarici sərmayənin təşviqi əsasında vergi, gömrük, nəqliyyat və bank sistemlərində çağdaş qanunlar qəbul olunarsa, türk iş adamlarının sərmayəsi daha da artacaqdır. Bu çatışmazlığın aradan qaldırılması vəziyyətində türk sərmayəçiləri buraya daha çox gələcəklər. Bunları demək istəyirəm.

Heydər Əliyev: Doğru deyirsiniz, onları etmək lazımdır. Ancaq biz Türkiyənin böyük şirkətlərinə iri layihələr veririk. Kiçik şeylər, gedib bir mağaza açmaq və sairə yox. Bu yaxınlarda bir türk iş adamı Bakıda böyük bir ticarət mərkəzi açdı. Görək ki, sizin nazir də gəlmişdi.

Abid Şərifov: Bəli, ticarət mərkəzi açıldı.

Heydər Əliyev: Böyük ticarət mərkəzi açdı. Bilmirəm, orada nə qədər mağaza, filan var. Hörmətli naziriniz də onun açılışına gəlmişdi. Hətta mənə dedilər ki, Tatlısəs də gəlib orada mahnı oxumuşdur. Mən görməmişəm, amma görənlər deyir ki, çox böyük bir ticarət mərkəzidir. Bunu da türk iş adamı etdi.

Abid Şərifov: Cənab Prezident, icazənizlə, bir məlumatı da Sizin diqqətinizə çatdırırdım. Biz hörmətli türkiyəli nazirlə belə bir protokol imzalamışıq ki, iki-üç ay içində Türkiyə tərəfi 5 illik proqram hazırlasın. Biz bunu onlardan gözləyirik və bunu müvafiq nazirliklərlə razılaşdırdıqdan sonra Sizə təqdim edəcəyik. Bu, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında uzunmüddətli iş proqramıdır. Bunu düşünürük, inşaallah, edəcəyik.

Əhməd Nəcədt Səzər: Hörmətli Cümhur başqanı, növbəti görüşlərimizdə danışacağıq. Amma son olaraq demək istəyirəm ki, nəqliyyatçılardan dövlət yol haqqı alınır. İndi Türkiyədən gələn malların doxsan faizini İran maşınları daşıyır. Çünki İran maşınlarından yol haqqı alınmır. Bu sahədə Rusiya və İrana güzəşt

mövcuddür. Biz heç nə istəmirik, o güzəşti aradan qaldırın, hər şey yetər. Əgər bu olarsa, bizim yük daşıyan şirkətlər də bu haqqı tanıyacaqlar.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu problemlər nə qədər olacaqdır? Söylə görüm, nədir bu problem, hər dəfə qaldırılır? Siz nə üçün bunu həll edə bilmirsiniz? Mən başa düşə bilmirəm.

A b i d Ş ə r i f o v: Cənab Prezident, söhbət ondan gedir ki, biz İran yük maşınlarından vergilər tutmurduq. Bu, Naxçıvana gedən bizim yük maşınları üçün problem yaratmamaq məqsədi ilədir. Bir il əvvəl Türkiyə tərəfi bizə öz məsləhətlərini verdi. Mən də Sizə məruzə etdim. Artıq on gün əvvəl Siz o Fərmana imza atmısınız. Yəqin ki, oktyabr ayının 1-dən İran tərəfindən də eyni cür vergilər tutulacaqdır.

Siz nəqliyyatla əlaqədar İstanbulda da mənə tapşırıbmışdınız. Biz orada müvafiq nazirlikdə görüş keçirdik. Mən Sizə məruzə etmişdim. Bir neçə problem var, ancaq düşünürəm ki, biz bunu ilin sonunadək həll edəcəyik. İstər humanitar yüklərin Avropadan Əfqanıstana daşınmasında, istərsə də başqa problemlər. Biz bu barədə müvafiq nazirliklərlə işləyirik və Türkiyənin ölkəmizdəki səfirinə də söyləmişik. Bunlar gələn ilin büdcəsinə salınacaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu hər şeyə cavabdehdir.

Ə h m ə d N e c d ə n S e z ə r: Biz sərhədə daxil olanlardan 10 dollar həcmində gömrük pulu alırıq. Ümumiyyətlə, iş adamları 45–50 dollara yaxın pul ödəyirlər. Burada isə bu verginin həcmi 250 dollara çatır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli Cümhur başqanı, mən bu məsələləri anlayıram. Buna sonra baxarıq.

Yaxşı, başqa bir sözüünüz yoxdursa, biz sabah böyük bir mərasimdə olacağıq.

M ə m m ə d Ə l i y e v (*Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri*): Möhtərəm Prezident, icazənizlə, bir məsələni demək istəyirəm.

Hörmətli cümhur başqanı Əhməd Nəcədet Sezər, Türkiyə tərəfi Azərbaycandan gələnlərdən 50 dolları almasa, çox yaxşı olar. Türkiyədə Kiprə gedənlərdən bunu alırlar. İndi qərar qəbul ediblər, Türkiyədən çıxan hər adamdan 50 dollar alırlar. Bu, xüsusilə Türkiyədən Naxçıvana gələn adamların qarşısını alır. Əgər Türkiyə tərəfi Kiprə gedənlərdən olduğu kimi, Naxçıvana, Azərbaycana gələnlərdən də bunu almasa, çox yaxşı olar.

Ə h m ə d N e c d ə n S e z ə r: Bəli, biz bunu türk puluna çevirdik. Türkiyədən haraya gedirlər getsinlər, bunu alırıq.

M ə m m ə d Ə l i y e v: Hörmətli Cümhur başqanı, bunu almasanız daha yaxşı olar.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, sağ olun.

BAKİ–TBİLİSİ–CEYHAN ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİNİN TƏMƏLİNİN QOYULMASI MƏRASİMİ*

18 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan paytaxtı yaxınlığındakı Səncəçal sahil terminalında Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması münasibətilə təntənəli mərasim keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev, Türkiyə Respublikasının prezidenti Əhməd Necdət Sezər, Gürcüstanın prezidenti Eduard Şevardnadze mərasimdə iştirak etmişlər.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri Spenser Abraham, eləcə də bir çox xarici ölkələrdən gəlmiş qonaqlar da mərasimdə iştirak edirdilər. Prezidentlər və ABŞ-in Energetika naziri mərasimdən əvvəl avtobusa aylışaraq, Səngəçal terminalının indiki və gələcək ərazisi ilə tanış oldular.

Ali qonaqlara məlumat verildi ki, tikintisinə 1996-cı ildə başlanmış bu terminalın indiki ərazisi 255 hektardır. «Çıraq-1» platformasından sualtı boru kəməri ilə vurulan neft bu terminala qəbul olunur və texniki emaldan keçirilir. Terminalda ümumi tutumu 32 min kubmetr olan 4 çən quraşdırılmışdır. Dəniz yatağından qəbul edilən neft texniki emaldan sonra bu çənlərə – sonra isə nasoslar vasitəsilə ixrac sistemə vurulur. Hazırda terminalda iki Qərb və Şimal ixrac sistemləri var. İndi əsasən, Qərb ixrac sistemindən istifadə olunur.

Terminalda quraşdırılmış iki qaz-turbin generatoru onu elektrik enerjisi ilə təmin edir.

Prezidentlərə terminalın gələcək perspektivləri barədə də məlumat verildi. Bildirildi ki, terminalın gücünü artırmaq məqsədi ilə burada tikinti işləri aparılır. Hazırda terminal gündə 140 min barrel xam neft qəbul edə bilir. Gələn ildən etibarən bu, 180 min barrele çatdırılacaqdır. İndi terminalda aparılan tikinti işlərinə min nəfərə yaxın yerli vətəndaş cəlb olunubdur.

Ali qonaqlara mərkəzi idarəetmə məntəqəsi də göstərildi, onun funksiyası və texniki göstəriciləri barədə məlumat verilərək bildirildi ki, terminalda bütün proseslər buradan idarə olunacaqdır.

Belə bir fakt da vurğulandı ki, bütün tikinti işləri qurtardıqdan sonra terminalın ərazisi 800 hektara çatacaq, gündəlik gücü isə 800 min barreldən çox olacaqdır. Beləliklə, o, dünyada ən böyük terminallardan birinə çevriləcəkdir.

Natiq Əliyev (Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti): Zati-aliləri, Azərbaycan Respublikasının hörmətli prezidenti Heydər Əliyev!

İcazənizlə, bugünkü mərasimi açıq elan edirəm və bildirmək istəyirəm ki, bu tədbirə müxtəlif ölkələrdən çoxsaylı qonaqlar gəlmişdir. Onlar bizimlə tərəfdaş ölkələrin təmsilçiləridir. Ancaq ən böyük qürur hissini ona görə keçiririk ki, bu gün bizimlə bir yerdə sevincimizi bölüşməyə Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Əhməd Necdət Sezər gəlmişdir. Gəlin onu salamlayaq. Azərbaycan Respublikasının, həmişəki kimi, ən əziz qonağı Gürcüstan prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadze gəlmişdir, onu salamlayaq.

Bizim layihələrə həmişə dəstək verən, siyasi cəhətdən bunu dəstəkləyən Amerika Birləşmiş Ştatları olubdur. Bu gün mərasimə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri cənab Spenser Abraham da buyurubdur. Gəlin onu da salamlayaq.

İndi isə bu böyük layihənin əsl memarı, hamımızın sevimlisi olan Azərbaycan Respublikasının prezidenti hörmətli Heydər Əliyevdən xahiş edək ki, öz sözünü desin.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti zati-aliləri hörmətli Əhməd Necdət Sezər!

Gürcüstanın prezidenti zati-aliləri hörmətli Eduard Şevardnadze!

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri hörmətli Spenser Abraham!

Hörmətli xanımlar və cənablar, qonaqlar!

Mən sizin hamınızı Azərbaycanda səmimi-qəlbədən salamlayıram və bu böyük əhəmiyyət kəsb edən layihənin həyata keçirilməsi münasibətilə bura toplaşanlara təşəkkür edirəm.

Bizim hamımızı, o cümlədən uzaq ölkələrdən Azərbaycana gələn bu gün bizimlə birlikdə bu şənliyi bölüşənləri buraya toplayan Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşasına başlanması üçün təməl

---

* Mərasimdə Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərov, Baş nazir Artur Rasizadə, Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyev, Milli Məclis sədrinin və Baş nazirin müavinləri, nazirlər, konsern və şirkətlərin rəhbərləri, xarici ölkələrin Bakıdakı səfirləri, beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı nümayəndələri və digər rəsmi şəxslər iştirak edirdilər.

daşının atılması mərasimidir. Bu böyük layihə artıq bütün dünyada məşhurdur və dünya ictimaiyyəti bir çox illərdir ki, bu layihəni müzakirə edir.

Bu layihənin əsası 1994-cü ildə Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsinin başlanğıcında, 1994-cü il sentyabr ayının 20-də Azərbaycanda, Bakıda Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda olan «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının müştərək işlənməsi üçün Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın 11 böyük neft şirkəti arasında müqavilə imzalanarkən qoyulmuşdur. Bu müqavilə dünyaya səs saldı və təsadüfi deyildir ki, ona «Əsrin müqaviləsi» adı verildi. Biz bu müqaviləni imzalayarkən, təbiidir ki, «Azəri»–«Çıraq»–«Günəşli» yataqlarından gələcəkdə ildə 50 milyon tondan artıq neft hasil edilməsini nəzərdə tutmuşduq. Ancaq hasil olan neft dünya bazarlarına çıxarılmalıdır. Bunun üçün müxtəlif yollar var idi, müxtəlif marşrutlar var idi. Ancaq biz Azərbaycan olaraq öz dostlarımızla – Türkiyə Cümhuriyyəti ilə, Gürcüstanla və təbiidir ki, bu layihədə iştirak edən şirkətlərlə birlikdə gələcəkdə hasil olunacaq nefti Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xətti ilə Türkiyənin Aralıq dənizindəki Ceyhan limanına çatdırmağı qərara aldığımız.

Bu qərarın özü də çox mübahisələr doğurdu. Çünki o vaxt həm bizim imzaladığımız müqaviləyə qarşı çıxış edənlər, həm də boru xəttinin məhz Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutu ilə getməsinin əleyhinə çıxanlar var idi. Bunlar məlumdur. Bizə, yəni birinci növbədə Azərbaycana mane olurdular. Çünki neftin sahibi bizik və nefti də haradan ixrac etmək birinci növbədə, bizim hüququmuz idi. Bizə çox təzyiqlər etdilər. O vaxt Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət o qədər də sabit deyildi. 1993-cü ildə burada vətəndaş müharibəsi baş vermişdi. Biz onların qarşısını aldığımız və müqaviləni imzaladıq. Ancaq müqaviləni imzalayanda hətta bizim daxilimizdə belə, yüksək vəzifəli şəxslər var idi ki, onlar müxtəlif xarici xidmət orqanlarına qulluq edirdilər, bu müqavilənin pozulması haqqında öz fikirlərini söyləmişdilər.

Bunu demək sizin üçün maraqlıdır. Çünki 1994-cü il sentyabrın 20-də biz müqaviləni imzaladıq. Ondan bir gün sonra Azərbaycanın Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin təcridxanasından böyük cinayət etmiş 4 nəfəri qaçırdılar. Ondan bir həftə keçdi, Azərbaycan parlamenti sədrinin müavininə terror etdilər, onu öldürdülər. Azərbaycanın əks-kəşfiyyat idarəsinin rəisini, polkovniki öldürdülər. Bu terrorlarla bizi qorxutmaq istədilər. Ancaq biz qorxmadıq. Onlar isə bu işlərini davam etdirirdilər. O vaxt məcburiyyət qarşısında mənimlə burada Baş nazir vəzifəsində çalışan Surət Hüseynov kimi bir şəxs oktyabr ayının 4-də Azərbaycanda silahlı dövlət çevrilişi etməyə başladı. Biz bunun qarşısını aldığımız. Birinci növbədə, xalqın bizə dəstəyi ilə, xalqın köməyi ilə. 1995-ci ilin mart ayında yenidən silahlı dövlət çevrilişi etmək istədilər, qarşısını aldığımız. Ondan sonra bəzi yerlərdə terror aktları törətmək, körpünü partlatmaq, təxribat etmək istədilər. Zərər çəkdik, amma qarşısını aldığımız.

Bilirəm ki, məhz o zaman, Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi irəliyə sürüləndə mənim dostum Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeyə terror etdilər və o, möcüzə sayəsində sağ-salamat qurtardı.

Bütün bunların hamısı və bizə göstərilən başqa siyasi təzyiqlər, müxtəlif təsirlər ona yönəldilmişdi ki, birincisi, bizim neft müqaviləsini – bu işə Xəzər dənizində ilk dəfə başladığımız – qəbul etmək istəmirdilər. İkincisi isə, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin çəkilməsinin əleyhinə çıxırdılar. Belə bir şəraitdə biz bunu başladığımız, öz iradəmizi ortaya qoyduq və əvvəldən tutduğumuz yol ilə getdik.

1999-cu ildə «Çıraq» yatağından ilk neft aldığımız. Biz onu əvvəl Bakı–Novorossiysk kəməri ilə, Rusiyanın Qara dənizdəki Novorossiysk limanı vasitəsilə nəql edirdik. Ancaq bununla bərabər, biz Qərb marşrutu ilə Bakı–Supsa neft kəmərinə tikirdik və onu tezliklə istifadəyə verdik. İndi o vaxtdan indiyə qədər hasil edilən neft məhz bu kəmərlə – Qərb xətti ilə nəql olunur.

Ancaq bunların hamısı ilkin neftdən ötrü idi. Bizim nəzərdə tutduğumuz böyük neft üçün isə, yenə də deyirəm, Bakı–Tbilisi–Ceyhan lazım idi. Biz ardıcıl surətdə bu layihənin üzərində işləyirdik, çalışırıq, bütün imkanlarımızdan istifadə edirdik. Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycan burada bərabər idi, birlikdə hərəkət edirdi, bu işlə birlikdə məşğul idi. Ancaq əgər Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinin bizə, Azərbaycana bu barədə köməyi, daimi dəstəyi, məsləhətləri olmasaydı, təbiidir ki, biz buna nail ola bilməzdik.

Təsadüfi deyil ki, 1999-cu ilin noyabr ayında İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə biz – Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycan və Qazaxıstan Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşasına başlamaq üçün anlaşma imzaladıq. Bundan əlavə, bəyanat imzaladıq və Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti Bill Klinton öz dövləti adından bu bəyanata qoşuldu, öz imzasını qoydu. Bu da Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin tikilməsinin reallığına gətirib çıxartdı.

Mən bu qısa tarixi sizə deməliyəm. Çünki bilməlisiniz ki, burada 8 il müddətində biz nə işlər görmüşük və hansı çətinliklərdən çıxmışıq, hansı müqavimətlərin, maneələrin qarşısını almışıq.

Nəhayət, son dövrdə Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin inşa edilməsi haqqında bir neçə aydır proseslər gedir. Onun maliyyələşdirilməsi məsələsində də problemlər var idi. Ancaq onlar da həll olundu. İndi Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti, *bp* bu işlərə başçılıq edir. Onlar artıq bütün planları hazırlayıblar. Ona görə də bizi buraya təməl daşının qoyulmasına dəvət ediblər.

Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin əleyhinə çıxanlar çox vaxt belə söyləyirdilər ki, bu, xəyaldır, mümkün deyil, Azərbaycanda o qədər neft yoxdur, olmayacaqdır. Belə danışıqlar çox idi. Zaman çox keçdiyinə görə bəziləri də bu danışıqlara inanırdılar. Ancaq bunların hamısı əsassız oldu, biz öz işimizi gördük.

Bu yaxın vaxtlarda İstanbulda «Üç dənizin əfsanəsi» adlı konfrans keçirildi. Orada əfsanə haqqında söhbət gedirdi. Mən orada nitq söylədim, dedim, siz burada əfsanədən danışsınız. Amma mən sizə demək istəyirəm ki, bu, xəyal deyil, əfsanə deyil, üç dəniz – Xəzər dənizi, Qara dəniz, Aralıq dənizi birləşəcəkdir. Bunu birləşdirən də Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycan, onların həyata keçirdikləri bu layihə və Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu məsələyə daimi dəstəyi olmuşdur. Ona görə indi xəyaldan gerçəkliyə gəlib çatmışıq.

Buraya nə qədər vəsait qoyulacaq, nə işlər görülməli – bu barədə sizə məlumatlar veriləcəkdir. Mən bunu demək istəmirəm. Ancaq onu demək istəyirəm ki, bütün bu layihələr Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafına yönəldilibdir. Bu gün burada «Azəri»–«Çıraq»–«Günəşli» yataqlarının işlənilməsinin ikinci fazası haqqında da sənəd imzalanacaqdır. Bu o deməkdir ki, artıq buraya çox böyük investisiya gələcək, işlər sürətlə gedəcəkdir. Çünki biz hesab edirik ki, 2005-ci ildə Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəməri tamamilə hazır olacaq və biz hamımız birlikdə buradan Türkiyənin Ceyhan limanına gedəcək və orada Azərbaycan neftinin, Xəzər neftinin Ceyhan limanından yola salınmasının şahidi olacağıq.

Dediyim kimi, Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinin maliyyələşdirilməsində bəzi problemlər var idi. Azərbaycan bu işə öz payını verdi, biz onun maliyyələşdirilməsinin 25 faizini öz üzərimizə götürdük. Qalan hissəsi ayrı-ayrı şirkətlər arasında bölünüb. Ancaq maraqlısı budur ki, bu layihəyə 2,5 faizlə «Eni» şirkəti qoşulubdur. Sonra «Total» şirkəti qoşulubdur. Mənə bu gün dedilər ki, 2,5 faizlə Yaponiyanın «İtoçu» şirkəti qoşulubdur və bir də Yaponiyanın «İmpeks» şirkəti məhz dünən 2,5 faizlə buna qoşulubdur. Bu nə deməkdir? O deməkdir ki, bu boru xəttindən təkcə Azərbaycan yox, hamı istifadə etmək istəyir.

Biz vaxtilə İstanbulda anlaşmanı imzalayanda ona Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev də imzasını qoyub və bildiribdir ki, Qazaxıstan da bu boru xəttindən istifadə edəcəkdir. İndi mən bilirəm ki, xarici şirkətlər Qazaxıstanda çox işləyirlər. Onların bizim Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinə qoşulması və sərmayə qoyması onu göstərir ki, doğrudan da, Xəzərin başqa sektorlarından neft Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəməri ilə ixrac olunacaqdır.

Ancaq mən sizə deyirəm ki, təxminən 2007–2008-ci illərdə «Azəri»–«Çıraq»–«Günəşli» yataqlarından 50 milyon ton neft hasil olunacaqdır. Ancaq Xəzər dənizində bizim başqa yataqlarımız da var. Biz bir çox şirkətlərlə əməkdaşlıq edirik. 30 ölkənin şirkətləri ilə 21 müqavilə imzalamışıq, iş aparırıq. Əlbəttə, onlar da neft hasil edəcəklər. Biz onlarla birlikdə çalışırıq. Ona görə gələcəkdə hətta Bakı–Tbilisi–Ceyhanın tutumu çatmayacaqdır. Ya onu genişləndirmək, ya da ikinci boru lazım olacaqdır.

Mənim dediyim bu sözlər gələcək üçündür və bu işlər bizim xalqlarımızın gələcəyi üçündür. Bizim bu işlərimiz yalnız və yalnız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldə etməsindən sonra mümkün olubdur. Siz bilirsiniz ki, Azərbaycan qədim neft ölkəsidir. 150 il bundan öncə Azərbaycanda sənaye üsulu ilə neft hasilatına başlanıbdır. Ancaq heç vaxt neft Azərbaycan xalqına məxsus olmayıbdır. Xəzər dənizindəki bütün neft və qaz yataqlarının hamısı Azərbaycan alimləri, geoloqları tərəfindən kəşf edilib, ancaq biz bunun sahibi olmamışıq. İndi isə müstəqil dövlətik. Müstəqil dövlət olaraq öz sərvətlərimizin sahibiyik. İstədiyimiz ölkələr ilə əlaqələr qururuq və belə işlər görürük. Amma ikinci boru da növbədədir. 1 trilyon kubmetr ehtiyatı olan «Şahdəniz» yatağından Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri də çəkiləcəkdir.

Beləliklə, boru kəmərlərinin sayı artır. Təbiidir ki, bunlar çox böyük iqtisadi xarakter daşıyır. Ancaq təkcə iqtisadi deyil, hesab edirik ki, bizim gördüyümüz işlər, Bakı–Tbilisi–Ceyhan siyasi xarakter daşıyır. Bu layihə və onun həyata keçirilməsi Qafqaz bölgəsində sülhün, əmin-amanlığın, təhlükəsizliyin təminatçısı ola bilər. Bu boru xətti, bu polad boru Azərbaycanı, Gürcüstanı, Türkiyəni bir-biri ilə daha sıx birləşdirəcəkdir.

Biz dost ölkəyərik. Türkiyə bizim üçün dost, qardaş ölkədir. Gürcüstan bizim üçün dost, qardaş ölkədir. Eləcə də biz onlar üçün dost, qardaş ölkəyərik. Biz çox əlaqələr saxlayırıq. Ancaq bu əlaqələrimizi, necə deyərlər, daha möhkəm tellərlə bağlayırıq. Bu tellərdən biri də Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəməri olacaqdır. Mən şübhə etmirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatları bu məsələlərdə bizi bundan sonra da dəstəkləyəcəkdir. Ona görə mən bu mərasimdə Türkiyə Cümhuriyyətinə, onun prezidenti hörmətli Əhməd Necdet Sezərə təşəkkür edirəm. Gürcüstana, onun prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadzeyə təşəkkür edirəm. Amerika Birləşmiş Ştatlarına, onun prezidenti cənab Corc Buşa təşəkkür edirəm.

Mən bu yaxınlarda cənab Corc Buşdan antiterror koalisiyasında Azərbaycanın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən çox xoş bir məktub aldım. Biz ötən il sentyabrın 11-də ABŞ-da baş vermiş dəhşətli terror hadisəsindən dərhal sonra antiterror koalisiyasına qoşulmuşuq, bu koalisiyada öz vəzifəmizi yerinə yetiririk və bundan sonra da yerinə yetirəcəyik. Beləliklə, biz bu sahədə də Amerika–Azərbaycan əlaqələrini inkişaf etdiririk, daha da yüksəklərə qaldırıraq.

Dünən hörmətli nazir ilə söhbət edəndə o, prezident Buşdan mənə səmimi salamlar, çox xoş sözlər çatdırdı. Bütün bunlara görə, ümumiyyətlə, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin reallaşmasına dəstəyinə görə Amerika Birləşmiş Ştatlarına, onun xalqına və prezident cənab Buşa təşəkkürümü bildirirəm.

Əziz dostlar!

Əziz qonaqlar!

Mən sizi bir daha ürəkdən salamlayıram, hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Bakı–Tbilisi–Ceyhan irəliyə gedəcək, gedəcək, gedəcəkdir!

Türkiyə prezidenti Əhməd Nəcdət Sezərin nitqi

Hörmətli cümhur başqanları!

Hörmətli nazirlər, dəyərli qonaqlar!

Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etməkdən böyük qürur duyuram. Bu tarixi gündə qardaş Azərbaycanı iki illik fasilədən sonra yenidən ziyarət etməkdən də böyük məmnunluq duyduğumu bildirmək istəyirəm.

Şərq–Qərb enerji dəhlizi çərçivəsində Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəməri, Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri layihələri və digər layihələr həyata keçirilməkdədir. Şərq–Qərb enerji dəhlizi Xəzəryanı ölkələrin neft və qaz ehtiyatlarının dünya bazarlarına sabit şəkildə, təhlükəsiz çatdırılmasını təmin edəcəkdir. Bu layihələrin həyata keçirilməsinə başlanıldığı vaxtlarda hamımız bunu xəyal kimi qəbul edirdik. Ancaq Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan müttəfiqlərinin dəstəyi ilə Xəzər dənizinin enerji sərvətlərini Qərbdə daşıyacaq Şərq–Qərb enerji dəhlizini təmin etmək üçün hər cür işləri görmüşlər, fəaliyyətlərini inancla, qətiyyətlə göstərmişlər.

Bizim bu qərarımız və qətiyyətimiz artıq bu gün bəhrəsini vermişdir. Dostum hörmətli Heydər Əliyevin «Üç dənizin əfsanəsi» konfransında önəmli çıxışı zamanı bildirdiyi kimi, Bakı–Tbilisi–Ceyhan artıq əfsanəliyindən çıxmış, gerçəklərə çevrilmişdir. Bəli, indi Şərq–Qərb enerji dəhlizi layihəsi geri dönməz nöqtəyə çatmışdır. Bundan sonra bölgəmizin inkişafına və xalqlarımızın gücünə söykənən yeni əfsanələr tapmalı, bunları reallığa çevirmək üçün birlikdə çalışmalıyıq.

Qafqazda və Xəzər dənizində yeni işbirliyinə başladığımız bu tarixi gündə dostlarım hörmətli Heydər Əliyev və hörmətli Edurad Şevardnadze başda olmaqla, üç ölkənin hökumətlərinin dəyərli rəhbərlərinə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətinə, Azərbaycanın Dövlət Neft Korporasiyasına, Gürcüstanın Beynəlxalq Neft Şirkətinə, Türkiyənin «Botaş» şirkətinə, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinə həyata keçirən digər şirkətlərə, xüsusilə bu layihəyə əvvəldən inancla dəstək verən ARDNŞ, «Türkiyə Petrolları Anonim Şirkəti»nə, bp, «Statoyl», «Yunokal», «İtoçu» şirkətlərinə, Şərq–Qərb enerji dəhlizinin həyata keçirilməsində əməyi olan bütün insanlara ürəkdən təşəkkürümü bildirirəm. «Eni» və «Total» şirkətlərinin bu layihəyə qoşulmalarının da böyük məmnunluq doğurduğunu vurğulamaq istəyirəm.

Türkiyə lap əvvəldən Xəzər neftinin və təbii qazının Türkiyə üzərindən Qərb bazarlarına daşınmasının iqtisadi, siyasi və strateji cəhətdən bölgə ölkələri və özü üçün ən doğru seçim olduğunu bildirmiş və bu sahədə böyük fəaliyyət göstərmişdir. Bu layihələrin həyata keçirilməsi, bir tərəfdən, Qafqaz və Orta Asiya ölkələri ilə dünya bazarları arasında Türkiyə üzərindən keçən təhlükəsiz enerji körpüsü yaradacaq, digər tərəfdən isə, Türkiyə ilə Qərbin enerji təhlükəsizliyini artıracaqdır.

Bölgəmiz üçün başqa bir önəmli cəhət Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin ən təhlükəsiz yolla Türkiyə üzərindən keçməsidir. Tarixi İpək Yolunun yenidən bərpa edilməsi layihəsinin də Xəzər hövzəsində yerləşən ölkələr üçün əhəmiyyəti çox böyükdür. Xəzəryanı ölkələr ilə Qərb arasında ticarət körpüsü və siyasi körpü rolunu oynayan bu layihələr bölgə ölkələrinin Qərbdə qovuşması üçün önəmli əhəmiyyət daşıyacaqdır.

Bu gün təməlini qoyacağımız Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinə qoşulması üçün Qazaxıstan hökumətinin fəaliyyətinin uğurla nəticələnəcəyinə inanıram. Qazaxıstan və Türkmənistan Şərq–Qərb enerji dəhlizi layihəsində yer almaqla, Xəzəryanı ölkələrin Qərb iqtisadiyyatına qovuşmasına yardımçı olacaqlar. Qazaxıstanın Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinə, daha sonra isə Türkmənistanın və Özbəkistanın Bakı–Tbilisi–Ərzurum layihələrinə qoşulmaları bölgədə işbirliyinin inkişafı baxımından böyük önəm daşımaqdadır.

Hörmətli cümhur başqanları!

Hörmətli nazirlər!

Dəyərli qonaqlar!

Türkiyə enerji strategiyasını, təhlükəsizliyini diqqətlə həyata keçirməkdədir. Azərbaycanın qazı istər təbii qaz ehtiyatlarımızın artırılması, istərsə də enerji təhlükəsizliyimizin təminatı baxımından strateji önəm daşıyacaqdır. Bu məqsədlə Bakı–Tbilisi–Ərzurum boru xəttinin tamamlanmasına, Azərbaycan qazının Türkiyəyə çatdırılmasına xüsusi əhəmiyyət veririk.

Bu fürsətdən istifadə edərək, Türkiyənin bütün qonşu ölkələrdən gələcək qaz kəmərləri üçün keçid yolu olduğunu diqqətə çəkmək istəyirəm. Türkiyə qısa müddət içində Cənubi Avropaya qaz verilməsində tranzit ölkə rolunu oynayacaqdır. Bununla əlaqədar 2002-ci il martın 28-də Türkiyənin «Botaş» və Yunanıstanın «Depo quruluşu» şirkətləri arasında bir anlaşma imzalanmışdır. Bu layihə ilə bağlı hüquqi sənədlər 2002-ci ilin üçüncü rübündə tamamlanacaqdır. Avropa Birliyi Komissiyasının da dəstəklədiyi bu layihə ilə Türkiyə yaxın gələcəkdə Avropanın təbii qazla təminatı üçün, Rusiya, Əlcəzair və Norveçdən sonra, mühüm rolunu oynayacaqdır.

Bir sözlə, boru xətti layihələrinin həyata keçirilməsi regional işbirliyinin qurulmasına, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin iqtisadi inkişafının güclənməsinə, siyasi sabitliyin və demokratiyanın qorunmasına xidmət edəcək və beləliklə, bölgədə və dünyada sülh işinə də kömək edəcəkdir. Bu layihələrin həyata keçirilməsi ilə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında yüksək səviyyəyə qalxan çox mühüm, möhkəm, dayanıqlı əlaqələr zəncirinə yeni güclü həlqələr əlavə ediləcəkdir.

Bu duyğu və düşüncələrlə başda hörmətli Əliyev və hörmətli Şevardnadze olmaqla, Şərç–Qərb enerji dəhlizinin gerçəkliyə çevrilməsində əməyi olan hər kəsi bir daha salamlayı, fəaliyyətləri sayəsində siyasi qətiyyətlərini, yolgöstərici xidmətlərini ortaya qoyan Türkiyə Cümhuriyyətinin məndən öncəki cümhur başqanları mərhum Turqut Özalı və hörmətli Süleyman Dəmirəli hörmət və ehtiram duyğuları ilə anıram. Bu böyük layihələrin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə xalqları arasındakı dostluq və qardaşlığın daha da möhkəmləndirilməsini, bölgəmizə sülh və əmin-amanlıq gətirməsini diləyirəm.

Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzenin nitqi

Cənab prezident Heydər Əliyev!

Cənab prezident Əhməd Sezər!

Amerikanın cənab Energetika naziri!

Xanımlar və cənablar, qonaqlar, övladlarımız!

İndi burada baş verənləri bizim gələcək nəsillərimiz görür və minnətdarlıq hissi ilə xatırlacayaqlar. XXI əsr Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisi ilə başlandı. Bu, Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan dövlətlərinin çoxəsrlik tarixində son dərəcə əhəmiyyətli hadisələrdəndir. Müstəqillik əldə etdikdən ötən 10 ildə Gürcüstan üçün bu, ən böyük nailiyyətlərdəndir. Mənə icazə verin, bu təntənənin səbəbkarına, ümumiyyətlə, bu mühüm layihənin əsas yaradıcısına, Azərbaycan xalqının tanınmış liderinə, xalqının əsl dostuna, qardaşım Heydər Əliyevə bu sevincli gündə gürcü xalqı adından dərin minnətdarlığımı bildirim. Dəfələrlə demişəm, yaddaşlardan silinməsin deyər bir daha təkrar edirəm – prezident Heydər Əliyevin qəhrəmanlığı, müdriqliyi, mətanəti və qarşısına qoyduğu məqsədinə sarsılmaz sədaqəti olmasaydı, Şərç–Qərb enerji dəhlizi gerçəkləşə bilməzdi.

Bizim bədxahlarımız da məhz bunu istəyirdilər. Ona görə də təxribat aktlarından belə çəkinmirdilər. Ancaq onlar öz məqsədlərinə onda nail ola bilmədilər və gələcəkdə də nail ola bilməyəcəklər.

İcazə verin, prezident Sezərə atəşin salamlarımı yetirim. Şərç–Qərb enerji dəhlizinin tikintisində Türkiyənin rolu mühümdür. O, bölgənin lider dövləti kimi, tarixi vəzifə daşıyır. Onun bu vəzifəsi Azərbaycan və gürcü xalqlarının Avroatlantik məkanına, Dünya Birliyinə inteqrasiyasında öz təzahürünü tapır.

Yeni Böyük İpək Yolu ideyası yarandığı gündən bölgədə həmin ideyanın həyata keçirilməsini təmin edəcək əsas qüvvə məhz Türkiyə oldu. Şərç–Qərb enerji dəhlizini mən yeni Böyük İpək Yolunun onurğası adlandırardım. Qafqaz və Mərkəzi Asiya dövlətlərinin möhkəmlənməsi, azad seçimə əsaslanan inkişaf yolu ilə getmək imkanı məhz bundan asılıdır. Müasir dünyada bunu Amerika Birləşmiş Ştatları kimi dərinlərdən dərk edənlər azdır. Bu layihəni və bir çox başqa layihələri açıq və gizli maneələrdən keçirən həlledici amil məhz dünyanın lideri olan həmin dövlətin dəstəyidir. Həmin layihələrə qarşı əvvəldən olan şübhələrə baxmayaraq, o öz beynəlxalq sanbalı və nüfuzu ilə bu layihələrin uğurunu təmin etmişdir.

Zərə qədər şübhə etmirəm ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan və Bakı–Tbilisi–Ərzurum boru kəmərləri prezident Buşun dəstəyi sayəsində yaxın vaxtlarda istismara veriləcək, Qara dəniz və Xəzər dənizi hövzəsində həyata keçirilən ən uğurlu layihələr olacaqdır.

Avropa Birliyinin rolunu xüsusi qeyd etməyə bilmərəm. Həmin birlik Böyük İpək Yolu layihəsinə həyat və dəstək verənlərdəndir. Əgər 1990-cı illərdə həmin layihəyə qarşı hökm sürən bədbinlikdən söz açıyıqsa, onda onu da deməliyik ki, həmin şübhələrin aradan qaldırılmasında Avropa Birliyinin, onun rəhbərlərinin, onun üzvü olan ölkələrin, ələlxüsus da Almaniya, Böyük Britaniya və Fransanın rolu əvəzsizdir.

Əsas ixrac boru kəmərinə iştirak edən şirkətləri salamlayıram. Bugünkü tarixi hadisə onların yorulmadan çalışmalarının və fasiləsiz zəhmətlərinin bəhrəsidir. Yüksək peşəkarlıq nümunəsi göstərən, əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin uğurla başa çatmasının və uğurlu istismarının zəminini təşkil edən şirkətlərin rəhbərlərinə, onların bütün əməkdaşlarına öz dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Şərç–Qərb enerji dəhlizinə Qazaxıstanın qoşulmasına regional əməkdaşlıq prinsipləri baxımından böyük əhəmiyyət verirəm. Bu barədə həm Heydər Əliyev, həm də Əhməd Sezər qeyd etmişlər. Həmin proses artıq praktiki olaraq başlanmışdır. Onun daha da inkişaf etməsinə Gürcüstan da təkan verəcəkdir. Biz hər cür imkan yaradacağıq ki, qardaş Ukrayna, Rumıniya, Bolqarıstan və Avropanın başqa ölkələri həmin dəhlizin sonrakı inkişafının gözəl bəhrəsini görsünlər.

Bu gün mən təkcə vətənimin və ona dost olan ölkələrin böyük qələbəsinin iştirakçısı olduğuma görə deyil, həm də ona görə xoşbəxtəm ki, hələ 12 il bundan öncə Vladivostokdan Vankuevrədək vahid Avroatlantik məkanı barədə irəli sürdüyüm ideya, Böyük İpək Yolunun Avroatlantik məkanına inteqrasiyasına dair tarixi Bakı sammitinin qərarları göz önündə gerçəkləşərək həyata keçir. Bu yolda biz hamımız ilk qələbəyə indiyədək maneəsiz işləyən Bakı–Supsa boru kəməri işə salınanda nail olduq. Cəsarətlə deyər bilərəm ki, Bakı–Supsa layihəsi Qərb istiqamətinin, xüsusən də Gürcüstandan keçən marşrutun etibarlılığını, sərfəliliyini təsdiq edən Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinə yol açmışdır.

Xanımlar və cənablar!

Gerçəkləşməsi bu gün başlanan əsrin layihəsi bir irs olaraq bizim nəvə-nəticələrimizə qalacaqdır. Mən fəxr edirəm ki, bizim nəslimiz onlara layiqli miras qoyur. Biz birgə qüvvəmizlə, razılaşıdırılmış ahəngdar fəaliyyətimizlə, azacıq da olsa,

möcüzə yaratmağa qadir olduğumuzu dünyaya göstərdik. Arzu edirəm ki, bizim birgə əməkdaşlığımız bir çox belə möcüzələr yarada bilsin.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm. Sizə xoşbəxtlik arzu edirəm! Qardaş Azərbaycana tərəqqi arzu edirəm!

ABŞ-ın Energetika naziri Spenser Abrahamın çıxışı

Möhtərəm prezidentlər!

Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin ilk mərhələsinin başlanmasını bayram etmək üçün burada olmaq mənim üçün çox xoşdur. Bu, vacib tədbirdir. Bu, Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin başlanğıcından xəbər verən bir tədbirdir. Prezident Əliyev, prezident Sezər və prezident Şevardnadze ilə bir yerdə olmaq çox xoşdur.

Bu, gözəl kommersiya, ticarət və mühəndis layihəsi, Xəzər dənizindən nefti Gürcüstan vasitəsilə Türkiyənin Aralıq dənizi sahilinə, Ceyhana, oradan da dünyaya daşıyacaq 1760 kilometrlik boru kəməridir.

Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycanın əsas ixrac boru kəmərinin işçi qrupunu yaratdığı vaxtdan, yəni 1997-ci il sentyabrın 5-dən bəri bugünkü tədbirin iştirakçıları uzun yol keçmişlər. Ötən müddət ərzində prezident Heydər Əliyev neft və qaz ixrac dəhlizinə verdiyi dəstəkdən geri çəkilməmişdir. Onun boru kəmərlərinin reallığa çevrilməsində göstərdiyi uzaqgörənlik və qətiyyət bu böyük və mühüm işlərin düzgün istiqamətləndirilməsini mümkün etmişdir.

Mən həmçinin layihənin operatoru kimi, *bp* şirkətinin xidmətlərini qiymətləndirmək istəyirəm. O, Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinə həyat vermək üçün özəl şirkətlərdən ibarət beynəlxalq qrupun yaradılmasında çox böyük iş görmüşdür. Mən çox məmnunam ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarından burada «Yunokal» və «Delta Hess» şirkətləri də iştirak edirlər.

Mən dünən prezident Heydər Əliyev ilə görüşəndə demişəm və indi də bildirmək istəyirəm ki, ABŞ prezidenti cənab Buş da bu layihənin əhəmiyyətindən çox yaxşı xəbərdardır. O, prezident Əliyevə və bugünkü tədbirin iştirakçılarına bir məktub göndərmişdir. Mən indi bu məktubu oxuyuram:

«Mən Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə xalqlarına və prezident Əliyevə, prezident Sezərə və prezident Şevardnadzeyə Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəməri layihəsinin açılışı münasibətilə salamlarımı, təbriklərimi göndərirəm.

Mən çox məmnunam ki, bu mühüm layihə indi həyata keçirilir və Amerika Birləşmiş Ştatlarından iki şirkət burada iştirak edir. Regionda yerləşən ölkələrin hökumətləri və bp-nin rəhbərlik etdiyi investorlar qrupu ilə ictimai, özəl səviyyədə sıx əməkdaşlıq qurulmuşdur və onun irəliləməsinə daha fəal töhfə verilmişdir.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri Şərqi Qərbi enerji dəhlizində mərkəzi komponentdir. Buraya regiona yeni sərmayənin cəlb olunması, dünyanın enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, Xəzər hövzəsi ölkələrinin suverenliyi və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, bu ölkələrin iqtisadi əməkdaşlığına və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasına təkan verilməsi daxildir. Bu boru kəməri region ölkələrinə, habelə dünyanın digər yerlərindəki ölkələrə xeyirlər gətirəcəkdir.

Mən bugünkü mərasimdə iştirak edən dövlət, hökumət və şirkət rəhbərlərinə onların strateji uzaqgörənliyi və qətiyyətinə görə ən xoş sözlərimi çatdırıram. Amerika Birləşmiş Ştatları Xəzərin enerji ehtiyatlarının üzümüzə gələn uzun illər boyunca təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinin təmin olunmasında sizinlə davamlı tərəfdaşlıq etmək əzmindədir.

**Corc Buş
ABŞ prezidenti»**

Baxmayaraq ki, bu boru kəməri ilə ilk neftin keçəcəyi vaxta hələ xeyli qalır, ancaq bu layihə regionun gələcəyinə əhəmiyyətli töhfələr vermişdir. Bu layihəni ərsəyə gətirərkən birgə işlədikləri zaman Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə hökumətlərinin öz aralarında yaratdıqları əməkdaşlıq və etibarlılıq gələcək birgə işlərdə inkişaf üçün, yeni tərəfdaşlar üçün, regionun digər ölkələri üçün bir model ola bilər.

Biz həmçinin özəl sektor sərmayəsinin gücünü də qiymətləndirməliyik. İnanırıq ki, hökumətlərin və özəl şirkətlərdə çalışanların birliyi qarşıdakı illərdə dünyanın hər yerində enerji ehtiyatlarının uğurlu işlənilməsi üçün mühüm amil olacaqdır. Bu cür tərəfdaşlığa dəstək vermək və onu ruhlandırmaq ABŞ-ın enerji siyasətində əsas yer tutur.

Enerji sahəsində tərəfdaşlığı genişləndirmək imkanları da çox yaxşı haldır. Siz birlikdə işləməklə Xəzərin zəngin enerji ehtiyatlarına daha geniş qapılar açırınsınız. Bu boru kəməri hər üç ölkənin xalqına, xüsusilə, Azərbaycan xalqına mənfəətlər gətirməlidir. Bu kəməri Azərbaycanda enerji ehtiyatlarının istismar sürətini artıracaq və prezident Heydər Əliyevin yaratdığı Neft Fondu kimi tərəfəlayiq qurumlara kömək edəcək ki, neftlə bağlı qoyulan xarici sərmayələrdən gələcək gəlirlər yoxsulluğun azaldılmasına, təhsilə və Azərbaycanın kənd yerlərindəki əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilsin.

Amerika Birləşmiş Ştatları Xəzər regionunun hökumətləri ilə birgə işləməyə davam etmək əzmindədir. Dünyanın enerji bazarlarının daha fəal iştirakçısına çevrilməyiniz prosesində, hasilatdan və nəqləndirilmədən gələcək gəlirlərin artımı üçün

çoşşaxəliliyin sürətləndirilməsi prosesində biz sizinlə birlikdə işləməyə davam edəcəyik. İnanırıq ki, bu kimi birgə layihələr yerli, regional və qlobal sülhə, firavanlıq və əmin-amanlığa doğru daha yaxın bir yoldur.

Biz hamımız bu qələbəni qeyd etmək üçün buraya yığışmışıq. Bilirik ki, bu layihədən əldə edilən gəlirlərin hamısı bütün digər layihələrin irəliyə aparılmasına çox yaxşı zəmin yaradır. Bu, qısa müddətdə əldə olunmuş çox böyük irəliləyişdir. Elə bir irəliləyişdir ki, cəmi on il əvvəl buna ancaq xəyal demək olardı. Bizim ümumi təhlükəsizlik, kommertiya maraqlarımız, sülh və firavanlığa olan maraqlarımız bu kəmərin uzunluğu ilə daha da güclənəcəkdir.

Bu tədbirdə hamınızın olması bizi dövlətlərimiz arasında münasibətlərdə yeni, daha böyük ümidlər verən tarixin iştirakçısına çevirir. Tarixin bu bölməsini yazarkən gəlin söz verək ki, biz bu gün burada, bu tədbirdə nailiyyətlərini qiymətləndirdiyimiz adamların belə alicənablıqla irəliyə, bu səviyyəyə gətirib çatdırdıqları işi davam etdirəcəyik. Bu layihənin uğurla həyata keçirilməsi uğrunda işimizi birlikdə davam etdirəcəyik ki, ondan hamımız üçün gəlirlər gəlsin.

Cənab prezident Heydər Əliyev, qonaqpərvərliyiniz üçün Sizə ürəkdən təşəkkür edirəm. Müdrik rəhbərliyinizə görə çox sağ olun.

N a t i q Ə l i y e v: Zati-aliləri möhtərəm prezidentlər!

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Azərbaycanın paytaxtında, Bakı şəhərində keçirilən bugünkü mərasim dünyanın çox ölkələrinin diqqət mərkəzindədir. Bu ölkələr Azərbaycanda həyata keçirilən layihələri daim dəstəkləyiblər və bu gün də bu mərasimə çoxsaylı teleqram və məktublar göndəriblər.

Zati-aliləri, icazənilə, biz onun bir neçəsini burada oxuyaq. Fransa Respublikasının prezidenti Jak Şirakin təbrik məktubunu oxumaq üçün bu ölkənin Azərbaycandakı səfiri xanım Şantal Puareyə söz verilir.

«Hörmətli Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri!

Mən bu məktubumda sizlərə, Azərbaycana, Türkiyəyə və Gürcüstana uğurlar arzulayıram, bu layihənin uğurlu və xeyirli olmasını diləyirəm.

Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinə Fransanın şirkətləri də qoşulubdur. Eyni zamanda, Bakı–Tbilisi–Ceyhan konsorsiumuna Fransa şirkətlərinin daxil olmasını məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm. Cənubi Afrikada «Davamlı İnkişaf üzrə» beynəlxalq sammitdə mən ətraf mühitin qorunmasında hamımızın kollektiv məsuliyyətimizi təkidlə vurğuladım. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə, eləcə də bp şirkəti bu işləri ekoloji cəhətdən məsuliyyətlə həyata keçirəcəkləri barədə öz iradələrini aydın şəkildə ifadə etmişlər. Biz sizinlə bu yolu seçmişik və bu sahədə Fransanın təcrübəsinə etibar edə bilərsiniz.

Nəhayət, icazə verin, neftdən və qazdan əldə edilən gəlirlərin ehtiyatla idarə olunması üçün yaradılan Neft Fondunun təsis olunmasını alqışlayım. Bu, Azərbaycan xalqına yalnız xeyir gətirə biləcək uğurlu bir təşəbbüsdür.

Azərbaycan Respublikasının hörmətli prezidenti Heydər Əliyev, Gürcüstanın prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadze, Türkiyə Respublikasının prezidenti hörmətli Əhməd Necdət Sezər, qoy bu gün açılışında iştirak etdiyiniz layihələr ölkələrinizin inkişafına və hər üç ölkə ilə Fransa arasında dostluq və əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə xidmət etsin.

**Jak Şirak
Fransanın prezidenti»**

İngiltərə nümayəndə heyətinin rəhbəri cənab Piter Tibber Böyük Britaniyanın Baş naziri Toni Bleyrin təbrik məktubunu oxudu:

**«Azərbaycan Respublikasının Prezidenti zati-aliləri
cənab Heydər Əliyevə**

Hörmətli cənab Prezident!

Bakı–Tbilisi–Ceyhan ixrac neft kəmərinin tikintisinin təməlinin qoyulması və bu layihə ilə əlaqədar olaraq «Azəri»-«Çıraq»-«Günəşli» neft yataqlarının tammiqyashı işlənilməsi münasibətilə Sizi təbrik edirəm.

Mən bp-nin, Böyük Britaniyanın digər şirkətlərinin Azərbaycanın neft sənayesində əhəmiyyətli rol oynamasından çox məmnunam. Bu möhtəşəm layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi hər iki ölkəyə böyük fayda verəcəkdir. Bu, Britaniya şirkətinin Azərbaycana ən azı daha 20 il cəlb olunması deməkdir.

Ölkələrimiz arasında siyasi əlaqələr, eləcə də güclü ticarət-iqtisadi əlaqələr getdikcə artır. Avropa Şurasına qəbul olunmaq və eləcə də Avropa Birliyi ilə tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq sazişi vasitəsilə nazirlərimiz də bütün səviyyələrdə əlaqələr yaradıblar. Mən eləcə də Azərbaycanın gələcəkdə Ümumdünya Ticarət Təşkilatının üzvü olmasını arzu edirəm.

Bu gün Azərbaycan xalqı üçün tarixi bir gündür. Bu hadisə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında əməkdaşlığı gücləndirir. Xəzərin yeraltı sərvətlərindən istifadə edilməsinin gerçəkləşdirilməsi artıq uzaq xülya deyildir. Bu, sərvətin müdrikləklə idarə edilməsi, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün saysız imkanlar

yaradır.

Azərbaycan xoş həyəcan dolu bir gələcəyin astanasındadır. Mən və eləcə də Böyük Britaniya sizə bu yolda müvəffəqiyyət arzulayıq. Çox sağ olun.

Hörmətlə,

Toni Bleyr
Böyük Britaniyanın Baş naziri».

Sonra Norveçin Bakıdakı səfiri Steinar Gilə söz verildi.

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyənin hörmətli prezidentləri!

Möhtərəm Baş nazir və nazirlər!

Xanımlar və cənablar!

Bu gün burada Norveçdən təbrik məktubunu oxumaq bizim üçün fəvqəladə dərəcədə əhəmiyyətlidir. İcazənizlə, möhtərəm Heydər Əliyevə Norveçin Baş naziri cənab Bundevidin təbrik məktubunu oxuyum:

«Azərbaycan Respublikasının Prezidenti zati-aliləri
cənab Heydər Əliyevə

Möhtərəm prezident Heydər Əliyev!

Mən Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin təməlinin qoyulduğu bu gündə Sizə ən səmimi arzularımı çatdırmaq istəyirəm. Bu boru xətti «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» neft yataqlarının istismarı üçün çox önəmli əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Beləliklə, bölgədə neft və qaz hasilatı əhəmiyyətli dərəcədə artacaq, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə daha sıx əməkdaşlıq imkanı əldə edəcəklər.

Bundan əlavə, biz fəxr edirik ki, Norveçin «Statoyl» firması da belə bir mühüm işdə iştirak edir, onun bir parçasıdır. Beləliklə, Norveç və Azərbaycan, eləcə də Norveç və bölgə ölkələri arasında əməkdaşlıq qüvvətlənəcək və bu, ölkəmizi bölgəyə daha da yaxınlaşdıracaqdır.

Bu mərasimlə bağlı, boru xəttinin uğurlu olması üçün ən səmimi təbriklərimizi Sizə çatdırıram.

Xyel Maqne Bundevid
Norveçin Baş naziri».

Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin prezidenti
Devid Vudvordun çıxışı

Zati-aliləri cənab prezidentlər!

Cənab Energetika naziri!

Möhtərəm qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Əvvəllən, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətindəki tərəfdaşlarımız – ARDNŞ, «Yunokal», «LUkoyl», «Statoyl», «Eksson-Mobil», TPAO, «Devon», «İtoçu» və «Delta Hess» şirkətləri adından, ikincisi, Bakı–Tbilisi–Ceyhan Boru Kəməri Şirkətindəki tərəfdaşlarımız – ARDNŞ, «Yunokal», «Statoyl», TDAO, «Eni», «İtoçu», «Delta Hess», TFE, İmpeks» şirkətlərinin adından bu gün burada çıxış etmək imkanından çox məmnunam.

Bu gün həqiqətən tarixi bir gündür. Biz bu gün buraya iki böyük layihənin tikinti mərhələsinin başlanmasını bayram etmək üçün toplaşmışıq. Bunlar «Azəri»–«Çıraq»–«Günəşli» yataqlarının (AÇG) işlənilməsi üzrə Faza–2 və Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri layihələridir. Əminik ki, onların hər ikisinin Azərbaycana, Gürcüstana və Türkiyə üçün əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsiri olacaqdır.

Beləliklə, biz hamımız bu gün Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə enerji iqtisadiyyatının yeni bir dövrünün yaranması ərəfəsindəyik. Bu, qanunauyğun haldır, dünyanın hələ də öz enerji ehtiyatları üçün arxalanmaqda davam etdiyi bir sənayenin yaranmasına 100 ildən də çox töhfə vermiş bir ölkə olan Azərbaycan bu nəhəng enerji layihələri üçün karbohidrogen ehtiyatlarını təmin edəcəkdir.

1997-ci il noyabrın 7-dən – «Çıraq» yatağından ilkin neftin hasilinə başlandı bəri bütün maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq şəraitində əldə etdiyimiz mühüm irəliləyişlər barədə əvvəllər də danışmışam.

İlkin neft layihəsi çərçivəsində artıq 165 milyon barreldən çox neft hasil edilmiş və Azərbaycan dövlətinə təxminən 500 milyon dollarlıq mənfəət nefti təhvil verilmişdir.

«Azəri» yatağının mərkəzi hissəsinin işlənilməsi üzrə Faza–1 layihəsinin tikinti işləri də yaxşı gedir. Bu layihəyə sanksiya verilməsindən bir il ötür, irəliləyiş əladır və layihə cədvələ tam uyğun həyata keçirilir. Faza-1 üzrə hasilatın 2005-ci ilin əvvəllərində başlayacağı və nəticədə, orta hesabla gündə 375.000 barrel neft çıxarılacağı gözlənilir.

Bu işin icrası bizdə belə böyük inam yaratmışdır ki, Azərbaycan və Gürcüstan uğurlu biznes qurmaq üçün

möhkəm özül yaradılmasını təmin edə bilərlər və edirlər. Lakin bu günədək əldə etdiklərimiz nə qədər əhəmiyyətli olsa da, hazırda həyata keçirdiklərimizlə müqayisədə xeyli azdır.

Biz layihələrimizin həcmi və miqyasını genişləndirərək, Türkiyəni də bu işə qoşmaq ərafəsindəyik. Biz burada uzun müddət fəaliyyət göstərəcəyik və ABƏŞ, BTC və «Şahdəniz» dəki tərəfdaşlarımızla birlikdə Xəzər regionundakı neft və qaz layihələrinə bundan sonra əlavə 18 milyard dollar sərmayə qoymağı planlaşdırırıq, bunun da əksər hissəsi Azərbaycana qoyulacaqdır.

Faza-2 layihəsinin dəniz obyektləri iki əsas hasilat platformasından ibarət olacaqdır. Onlar «Azəri» yatağının qərb və şərq hissələrində yerləşəcək və hər ikisi Faza-1-in hasilat platforması ilə oxşar olacaqdır.

Yeni hasilat platformasından çıxarılaçaq neft uzunluğu 190 kilometr olan 30 düyməlik yeni sualtı boru kəməri vasitəsilə Səngəçal terminalına nəql ediləcəkdir. Səngəçal terminalında Faza-2 layihəsinin əsas hissəsi olaraq, böyük genişləndirmə işləri aparılacaqdır. Bunun nəticəsində terminalın gücü sutkada 800.000 bareldən artıq olacaq, onun ümumi sahəsi 540 hektaradək artacaq və terminal dünyanın bu növ ən böyük obyektlərindən birinə çevriləcəkdir.

AÇG-nin işlənilməsinin üçüncü, yekun fazası 2007-ci ildə tamamlanacaq və bu mərhələ yataqlardan ümumi hasilatı gündə 1 milyon bareldən yuxarı səviyyəyə çatdıracaqdır.

Səngəçal terminalında texniki emaldan keçirilmiş neft Ceyhana ixrac olunmaq üçün Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəmərinə vurulacaqdır.

BTC layihəsinin mahiyyəti nədir? Statistik məlumatlara görə, bu, uzunluğu 1760 kilometr olan, əsasən 42 düyməlik boru kəmərinə, 8 nasos stansiyasına və 98 siyirtməli stansiyaya malik, 2,95 milyard dollar sərmayə tələb edən layihədir. Xəzər dənizindən Aralıq dənizindəkə olan yol boyunca boru kəməri bəzi yerlərdə 2700 metrədən də artıq yüksəklikdən və 1500-dən çox çaydan keçəcəkdir.

Lakin BTC təkcə bu demək deyildir. Bu layihə yeni Şərq-Qərb enerji dəhlizini açacaq və bizi yalnız yerli ixrac çözümləri olan orta miqyaslı neft hasilatı əməliyyatlarından beynəlxalq ixrac çözümlərinə malik nəhəng neft istismarı əməliyyatlarına aparacaqdır. Bu elə bir beynəlxalq ixrac çözümdür ki, onun beynəlxalq standartlara uyğun fəaliyyət göstərən beynəlxalq tərəfdaşları var. Bununla belə, o, yerli tərəfdaşlardan, yerli məhsullardan və xidmətlərdən istifadə etməklə və əhəmiyyətli sayda yerli işçi qüvvəsi cəlb etməklə yerli ehtiyacları çox həssas yanaşır.

Gəlin həm də unutmayaq ki, BTC böyük həcmdə xam neftin çox tünlük olan Türkiyə boğazlarından yan keçməklə birbaşa dünya bazarlarına nəqlinə imkan yaradacaq və ətraf mühitin qorunması ilə bağlı Türkiyənin' bütün narahatlıqlarını aradan qaldıracaqdır.

Beləliklə, biz bu gün hansı mərhələdəyik? Bu gün biz artıq gələcək uğurlarımız üçün möhkəm təməl qoymuşuq. Bununla yanaşı, biz yalnız bütün maraqlı tərəflərin fəal dəstəyi, iştirakı və əməkdaşlığı ilə irəli gedə bilirik.

Mən burada bizi bu tarixi günə gətirib çıxaran rəhbərliyinə görə prezident Heydər Əliyevə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Sizin prezident Şevardnadze və prezident Sezərlə birlikdə regionda yaratmış olduğunuz sülh və sabitlik, imzaladığınız müqavilələrin bütövlüyü bu çoxmilyardlı dollarlıq sərmayələr tələb edən layihələri irəli apara bilməyimiz üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. *bp* və tərəfdaşları layihələrimizə gətirmiş olduğunuz gələcəyə tuşlanmış baxışları və uzaqgörənliyi, sizin nazirlərinizin və şəxslərinizin dəstəyini olduqca yüksək qiymətləndirirlər. Əminəm ki, biz bu layihələri irəli apardıqca və bugünkü tarixi günlə son məqsədə çatacağımız dövr arasında üzləşəcəyimiz labüd çətinliklərin aradan qaldırılmasında Sizin daimi dəstəyinizə arxalana bilirik.

Mən həmçinin digər maraqlı tərəflərin – Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə xalqlarının, ABŞ və Avropa hökumətlərinin, maliyyə qurumlarının, dövləti təmsil edən tərəfdaşlarımızın – ARDNŞ və Gürcüstan Beynəlxalq Neft Korporasiyasının, çoxsaylı podratçılarımızın və əlbəttə, layihədəki tərəfdaşlarımızın əhəmiyyətli töhfələrini yüksək qiymətləndirmək istərdim. Onların dünyanın bir çox ölkələrindən – Böyük Britaniya, ABŞ, Türkiyə, Norveç, Yaponiya, Rusiya, Səudiyyə Ərəbistanı və İtaliyadan olmaları layihələrin əsl beynəlmiləl təbiətini və bunun nəticəsi kimi, bu layihələrə göstərilən çox geniş dəstəyi əks etdirir.

Biz bu dəstəyə nail olmaq üçün çox ciddi çalışmışıq, bütün aidiyyəti tərəflərlə geniş məsləhətləşmələr aparmışıq. Biz BTC marşrutunun seçilməsinə böyük qayğı ilə yanaşmışıq, məsələn, elə bir əminlik yaratmağa çalışmışıq ki, bircə nəfər də olsa, öz evinin köçürülməməsi barədə xahiş etməsin. Biz mənfi təsirin azaldılması üzrə geniş məsləhətləşmələr aparmışıq ki, nəticədə bu ərazidə tikinti işlərimiz başa çatdıqdan sonra ətraf mühiti işə başladığımız vaxt necə idisə, o cür, yaxud daha yaxşı vəziyyətdə təhvil verə bilək.

Hər bir işi *bp*-nin siyasətinə və tranzit ölkə hökuməti ilə sazişlərdəki öhdəliklərə uyğun olaraq, ən yüksək beynəlxalq standartlarla görməyə söz veririk. Bu öhdəliklərlə bərabər, hər bir hökumətin özünün həyata keçirəcəyi hüquq və tələblər də var və biz hökumətlərarası sazişlərin və tranzit ölkə hökuməti ilə sazişlərin yaratmış olduğu hüquqi əsaslar çərçivəsində bundan sonra da əməkdaşlıq etmək ümidindəyik ki, bu layihələrin təhlükəsiz, sərfəli və səmərəli yerinə yetirilməsi təmin olunsun.

İnanırıq ki, əldə olunacaq böyük gəlirlərdən yaxşı istifadə təmin edilərsə, bu, regionun əhalisinə əsaslı fayda verə bilər. Neft gəlirlərinin daxil olmasında və onlardan istifadə edilməsində şəffaflığı təmin etmək üçün

Azərbaycanda Neft Fondunun yaradılmasından xüsusilə ruhlanmışıq.

Cənab prezidentlər, cənab Energetika naziri, hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Zənnimcə, biz bu gün bir arzunu bölüşürük – Gürcüstan və Türkiyə ilə əməkdaşlıqda Azərbaycanda dünya səviyyəli neft və qaz layihələri gerçəkləşəcək və bu, ölkələrə, onların vətəndaşlarına sanballı fayda və mənfəət gətirəcəkdir. Elə buna görə də bu gün Faza–2 və BTC layihələrinə sanksiya verilməsinə həsr edilmiş bu mərasimdə olmaqdan məmnunluq duyuram. *bp* və onun tərəfdaşları bu arzunun reallığa çevrilməsi üçün sizinlə birlikdə işləmək əzmindədirlər.

Sağ olun.

ARDNŞ-nin prezidenti Natiq Əliyevin çıxışı

Azərbaycan Respublikasının prezidenti zati-aliləri cənab Heydər Əliyev!

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti zati-aliləri cənab Əhməd Necdət Sezər!

Gürcüstanın prezidenti zati-aliləri cənab Eduard Şevardnadze!

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

İki gündən sonra müstəqil Azərbaycanın yeni neft strategiyasının əsasını qoyan «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanmasının 8 ili tamam olacaqdır. Dünya miqyaslı dahi siyasətçi cənab Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi, dövlətin və ölkə iqtisadiyyatının inkişafının əsas qanunları və yolları haqqında ensiklopedik biliyə malik olması, böyük və misilsiz rəhbərlik təcrübəsi, xalqına sədaqəti və Vətənə sonsuz məhəbbəti ona miqyasına görə dünyada analoqu olmayan çox nəhəng layihəni yaratmaq, eyni zamanda, onun həqiqi rəhbəri və bilavasitə əsas icraçısı olmaq imkanı verdi. Bu gün tam qətiyyətlə demək olar ki, Heydər Əliyevin neft konsepsiyası nəinki Azərbaycanın XXI əsrdəki inkişafının əsasını qoydu, həm də Xəzər regionundakı zəngin karbohidrogen potensialını hərəkətə gətirərək, yeni inkişaf mərhələsinə yol açdı və bütövlükdə, regionun dünyanın ən böyük enerji mərkəzlərindən birinə çevrilməsində həlledici qüvvə rolunu oynadı.

Mən öz adımdan, çoxsaylı tərəfdaşlarım və xarici qonaqlar adından bu gün Bakı şəhərində baş verən tarixi əhəmiyyətli hadisələr münasibətilə Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevi və onun yaxın həmkarları Türkiyə və Gürcüstan prezidentlərini təbrik edirəm.

Yeni neft strategiyasının həyata keçirilməsinin indiki mərhələsinin əhəmiyyətini mərasim iştirakçılarında inandırmağa ehtiyac yoxdur, bununla belə, mən bu haqda bəzi rəqəm və faktları sizin nəzərinizə çatdırmaq istədim.

«Əsrin müqaviləsi»nin imzalanmasından bu günə qədər xarici şirkətlərlə 21 neft müqaviləsi imzalanmışdır və bu layihələrin inkişafına ümumilikdə 6 milyard dollara qədər sərmayə qoyulmuşdur, bunun da təxminən 4 milyardı «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının payına düşür. 1996-cı ilin fevral ayında «Çıraq» yatağından ilkin neftin hasilatı haqqında qərar qəbul olundu və uğurla həyata keçirildi. İlkin neft obyektlərinə «Çıraq» yatağında 105 metr dərinlikdə qurulmuş bir dəniz qazma və hasilat platforması, Səngəçaladək 24 düyməlik bir sualtı neft kəməri, Neft Daşlarındək 16 düyməlik bir sualtı qaz kəməri, Səngəçalda neft terminalı, şimal və qərb istiqamətində iki ixrac boru kəməri və Supsada bir ixrac terminalı daxil oldu. Hazırda «Çıraq–1» özlündə 16 quyu qazılmışdır və onların 12-dən nəzərdə tutulduğundan xeyli artıq, gündə orta hesabla 140 min barrel (19 min ton) neft hasil edilir. Bu günədək 22,6 milyon tondan artıq neft çıxarılıb ki, bunun da 3,8 milyon tonu Bakı–Novorossiysk, 18,6 milyon tonu isə Bakı–Supsa boru kəmərləri vasitəsilə dünya bazarlarına çatdırılmışdır.

Lakin neftin hasilatını və ixracını artırmaq üçün Azərbaycanın və xüsusilə, «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının imkanları bugünkündən qat-qat çoxdur. Axır zamanlarda aparılan kəşfiyyat işləri göstərmişdir ki, yalnız bu yataqlardan sübut olunmuş və çıxarıla bilən neft ehtiyatları 4,2 milyard barreldən 5,4 milyard barrele və ya 511 milyon tondan 730 milyon tona qədər artmışdır. Bu imkanlardan səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə yataqların tammiqyaslı işlənməsi proqramı hazırlandı və 2001-ci il avqustun 30-da onun ilk mərhələsi Faza–1 layihəsinin başlanması qərara alındı.

Bu layihə «Azəri» yatağının mərkəzi hissəsinin işlənməsinə yönəldilmişdir. Layihədə 128 metr dərinlikdə 48 quyuyağzına malik olan, sutkada 400 min barrel (ildə təxminən 20 milyon ton) neft hasil etmək gücündə hasilat, qazma və yaşayış platformasının tikilməsi nəzərdə tutulur. Bu platformadan neft uzunluğu 187 kilometr olan yeni sualtı boru kəməri vasitəsilə Səngəçal terminalına, səmt qazı isə 28 düyməlik kəmərlər vasitəsilə sahilə çatdırılacaqdır. Bu həcmdə nefti və qazı qəbul etmək üçün Səngəçal terminalının genişləndirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bunun nəticəsində Faza–1 layihəsi çərçivəsində terminal gündə 360 min barrele (48,6 min tona) yaxın nefti qəbul və emal etmək qabiliyyətinə malik olacaqdır. Neft tutumlarının ümumi saxlanılma gücü 1,6 milyon barrele və ya 220 min tona çatacaqdır. Bundan başqa, neft laylarının səmərəli işlənməsini təmin etmək məqsədi ilə hasilat platformasının körpü ilə birləşdirilməsi, bir yeni qaz kompressorunun və suurma platformasının inşası nəzərdə tutulmuşdur. Faza–1 layihəsinin həyata keçirilməsi nəticəsində 2005-ci ilin birinci rübündə ilkin neftin hasil olunması gözlənilir və ümumilikdə «Çıraq–1» və «Mərkəzi Azəri» platformasından neft hasilatı gündə 250 min barrele, 2008-ci ildə isə yalnız bu iki platformadan 500 min barrele (ildə 25 milyon ton) çatacaqdır.

Möhtərəm cənab Prezident!

Sizə mürüzə etmək istəyirəm ki, Faza-1 layihəsi cari ildə çox dinamik inkişaf edir, artıq əsas tikinti-quraşdırma işlərinə Azərbaycanda, Dubayda, Fransada, İtaliyada və İsveçdə başlanmışdır və bu işlərin vaxtında yerinə yetirilməsi üçün ABŞ-ın «MakDermott», Fransanın «Buyiq», «Eyfel» və «Enterpoz», İtaliyanın «Saypem», İsveçin «Emtunqa», Türkiyənin «Tekfen» şirkətləri böyük səylər göstərir. Hazırda bu şirkətlərdə Faza-1 layihəsi çərçivəsində 2300-dən artıq Azərbaycan mütəxəssisi və vətəndaşı işə götürülüb və uğurla çalışır.

Faza-1 üzrə qazma proqramı «Dədə Qorqud» qazma qurğusu vasitəsilə «Azəri» yatağında platformanın tikilməsini gözləmədən, 2002-ci ilin mart ayında başlamışdır. Hal-hazırda bir quyu tam qazılıb qurtarıb, ikinci quyu qazılmaqdadır və ümumilikdə dəniz dibində quraşdırılmış qazma dayaq tavaşından istifadə edilməklə doqquz quyu qazılacaqdır. Qalan 39 quyu isə platforma istismara verildikdən sonra, 2005–2011-ci illər arasında platformadan qazılacaqdır.

Faza-2 layihəsi «Azəri» yatağının şərq və qərb hissələrinin işlənilməsinə yönəldilmişdir və bu, Faza-1 ilə birlikdə «Azəri» yatağının işlənilməsini tam başa çatdıracaqdır. Faza-2 dəniz obyektləri suyun dərinliyi müvafiq olaraq 120 və 150 metr olan sahələrdə yerləşməklə, «Azəri» yatağının qərb və şərq hissəsində iki ədəd 48 quyuağzına malik platformanı əhatə edəcəkdir. Platformaların texnoloji emal gücü «Azəri» yatağının qərb hissəsində gündə 340 min barrel (ildə 17 milyon ton), şərq hissəsində isə 260 min barrel (ildə 13 milyon ton) olacaqdır. Bunun nəticəsində «Azəri» yatağında neft hasilatı artırılacaq və gündə azı 800 min barrelə (ildə 40 milyon ton) çatdırılacaqdır.

Bu zaman neft Səngəçalə iki ədəd 30 düyməlik boru kəməri, səmt qazı isə 28 düyməlik boru kəməri vasitəsilə nəql ediləcəkdir. Səngəçal terminalı alınacaq əlavə hasilatın texnoloji işlənilməsini təmin etmək üçün genişləndiriləcək və 2007-ci ilə qədər texnoloji emal obyektlərinin gücü gündə 1,2 milyon barrelə (ildə 60 milyon tona) çatdırılacaqdır. Bu da Səngəçal terminalını dünyanın ən böyük terminallarından birinə çevirəcəkdir.

Faza-1-in qaz kompressor və suvurma platforması gücləndiriləcək və onun üzərində yerləşdirilmiş dörd qaz və suvurma qurğusuna Faza-2-nin iş həcmi ilə əlaqədar daha iki qazvurma və üç suvurma qurğusu da əlavə ediləcəkdir.

Faza-2 çərçivəsində ilkin qazma işləri 2003-cü ilin 4-cü rübündə «Azəri» yatağının mərkəzi hissəsində ilkin qazma işləri başa çatdırılan kimi, onun qərb hissəsində «Dədə Qorqud» qazma qurğusu işə başlayacaq və platforma quraşdırılmazdan əvvəl doqquz hasilat quyusu qazılacaqdır. Bundan sonra şərq hissəsində 2006-cı ilin 2-ci rübünədək daha 4 hasilat quyusu təhvil veriləcəkdir. Bundan əlavə, platformalardan, ümumilikdə 70 hasilat və 16 suvurma quyusunun qazılması nəzərdə tutulur.

Beləliklə, Faza-2 layihəsinin iş cədvəlinə və proqramına uyğun «Azəri» yatağının qərb və şərq hissələrindən ilk hasilat 2006-cı və 2007-ci illərdə başlanacaq və həmin ildə yalnız «Azəri» yatağından ümumi gündəlik hasilat 615 min barrelə (ildə 30 milyon ton) çatacaqdır.

Bu baxımdan, bu gün Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin ilk borusunun qoyulması, üç ölkənin prezidentlərinin bu təntənəli mərasimdə iştirak etməsi və bu işə xeyir-dua verməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, hamımızda bayram əhval-ruhiyyəsi yaradır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan Ko şirkəti artıq yaradılmış və fəaliyyətə başlamışdır.

Hazırda boru kəməri sisteminin tikintisini və istismarını təmin etmək məqsədi ilə layihəni maliyyələşdirmək üçün Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, ixrac kredit agentlikləri, sığorta və kommersiya bankları daxil olmaqla geniş beynəlxalq kreditorlar qrupundan vəsait almaqdan ötrü danışıqlar aparılır. Boru kəmərinin Türkiyədən keçən hissəsi Türkiyə hökuməti ilə BTC Ko səhmdarları arasında bağlanmış Birdəfəyə Ödənilən Məbləğ Əsasında Açarlı Təhvil Sazişinə uyğun olaraq tikiləcəkdir. BTC Ko Türkiyə ərazisi daxilindəki 1070 kilometrlik hissənin tikintisinə məsul olan «Botaş» şirkətinə iş başlamaq barədə bildiriş təqdim etmişdir və müqavilə sentyabrın 10-dan qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycanda və Gürcüstanda tikinti işlərini aparmaq üçün hazırlıq tədbirləri görülür, BTC dəhlizinin torpaq sahibləri müəyyənləşdirilib, lazımi sənədlər təsdiq olunub, müvafiq icazələr və lisenziyalar alınmışdır.

Biz qəti fikirdəyik və əminik ki, Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə bu iki nəhəng layihə qısa bir zamanda uğurla həyatda gerçəkləşəcək və bununla, dövlət müstəqilliyimizin möhkəmlənməsinə, doğma Vətənimizin çiçəklənməsinə, xalqımızın rifah halının yüksək səviyyəyə çatdırılmasına misilsiz xidmətlər göstərəcəklər.

Çıxışımın sonunda mən fürsətdən istifadə edərək, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin rəhbərliyi adından bu layihələrdə iştirak edən çoxsaylı tərəfdaşlarımıza, Bakıya gələn bütün qonaqlarımıza öz dərin təşəkkürümü və minnətdarlığımı bildirmək, iki gündən sonra qarşılayacağımız və Azərbaycan Respublikasının prezidenti möhtərəm cənab Heydər Əliyev tərəfindən bizə bəxş edilən «Neftçilər günü» peşə bayramı münasibətilə Azərbaycan neftçilərini təbrik etmək istəyirəm. Diqqətinizə görə sağ olun!

Heydər Əliyev: Hörmətli xanımlar və cənablar!

Burada edilən bütün nitqələrdə bildirildi ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin gücünün tə-

min edilməsi üçün biz «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarında işləri genişləndirməliyik. Biz Faza–1-in sanksiyasını bir il öncə vermişik, indi isə Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə birlikdə Faza–2-nin başlanması haqqında qərar qəbul etməliyik. Hesab edirəm ki, bu qərarı biz qəbul edirik və hörmətli prezident Sezər də, hörmətli prezident Şevardnadze də və hörmətli nazir də buna etiraz etmirlər. İzin verin cənab Vudvord və Natiq Əliyev sənədləri imzalsınlar.

ABƏŞ-in prezidenti Devid Vudvord və ARDNŞ-nin prezidenti Natiq Əliyev «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» yataqlarının tammıqyaslı işlənilməsinin Faza–2 mərhələsinə sanksiya verilməsinə dair sənədləri imzaladılar.

Heydər Əliyev: Hörmətli xanımlar və cənablar!
Dostlar!

Bizim bugünkü təntənəli mərasimimiz başa çatır. Mən bir daha hamınıza təşəkkür edirəm ki, Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan üçün və Qərbi ölkələrindəki, digər ölkələrdəki həmkarlarımız üçün vacib olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşasına başlanmasının təməlinin qoyulmasında iştirak edirsiniz. Çox sağ olun!

Biz belə qərara almışıq ki, bunun təməlini qoyanda, ilk borunu xəndəyə endirəndə, eyni zamanda, gələcək nəsillərə müraciətimizi də oraya qoyaq. Ona görə təklif var ki, o müraciət üç ölkənin prezidentləri adından burada imzalsın.

Mərasimdə prezidentlərin müraciətlərinin mətni oxundu:

«GƏLƏCƏK NƏSİLLƏRƏ»

Azərbaycan Respublikasının paytaxtı Bakı şəhəri, 18 sentyabr 2002-ci il.

Bu gün biz, üç suveren dövlətin rəhbərləri – Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyev, Gürcüstan prezidenti Eduard Amvrosiyeviç Şevardnadze və Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Əhməd Necdət Sezər Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəmərinin təməlini qoyaraq, sizə, xalqlarımızın gələcək nəsillərinə müraciət edirik.

Ölkələrimizin milli mənafeələrindən çıxış edərək, böyük qürur duyğusu ilə bütün dünyaya bəyan edirik ki, XXI əsrin ilk illərində regionda ən nəhəng layihə olan, Xəzər və Aralıq dənizlərini birləşdirən neft boru kəmərinin çəkilməsi dövlətlərimizin, hökumətlərimizin birgə uğurlu səyləri nəticəsində artıq reallığa çevrilir.

Layihənin həyata keçirilməsi və istismar zamanı hazırda bəşəriyyətin bu sahədə əldə etdiyi müasir elmi-texnoloji nailiyyətlərin tətbiq ediləcəyi mütərəqqi mühəndislik üsullarından istifadə olunması nəticəsində Şərqi-Qərbi enerji dəhlizi keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyacaqdır. Bu proseslərdə Azərbaycan, Böyük Britaniya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Norveç, Türkiyə, Yaponiya, İtaliya, Fransa və Səudiyyə Ərəbistanının neft şirkətləri xüsusi rola malikdirlər.

Buna görə, bu tarixi əhəmiyyətli hadisənin ən aparıcı amili ondan ibarətdir ki, müxtəlif dilə, dinə, adət-ənənələrə mənsub olan insanlar dostluq, qardaşlıq və həmrəylik şəraitində global səviyyədə sivil əməkdaşlıq edirlər.

Əminik ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi ülvə amallara xidmət edərək, regionun simasını dəyişdirəcək, siyasi iqlim sabitləşəcək, iqtisadi inkişafa ciddi təkan verəcək, xalqlarımızın rifahı yüksələcəkdir.

Sizə sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıraq».

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Heydər Əliyev
Gürcüstan Respublikasının Prezidenti
Eduard Şevardnadze
Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti»
Əhməd Necdət Sezər

Heydər Əliyev: Müraciət imzalandı. İndi cənab Vudvord bir dəqiqəlik söz istəyir. Buyurun.

Devid Vudvord: Cənab Prezident, dediyimiz kimi, bugünkü layihələrin həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan və Türkiyə Cümhuriyyəti üçün çox böyük tarixi əhəmiyyəti var. Bu layihənin reallaşdırılması ilə Azərbaycanın Xəzər nefti dünyanın bütün yerlərinə çatdırılacaqdır. Bu hadisəni qeyd etmək üçün indi mən bizim tərəfdarlarımız adından Sizə bir hədiyyə təqdim etmək istəyirəm.

Cənab Devid Vudvord Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə xatirə hədiyyəsi təqdim etdi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin yekun sözü

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Dostlar!

Biz bu gün tarixi bir gün yaşayırıq.

Tarixi bir hadisənin şahidiyik. Bu tarixi biz yazırıq. Bugünkü nəsillər, Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Amerika Birləşmiş Ştatları, Böyük Britaniya, Norveç, Fransa, İtaliya və digər dövlətlər – hamımız bir yerdə böyük bir tarix yazırıq. Bunların hamısı gələcək nəsillər üçündür. Şübhə yoxdur ki, gələcək nəsillər bizim gördüyümüz bu işlərdən bəhrələnərək, daha da firavan yaşayaraq, ölkələrimizdə, Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu şəraitində, vətəndaş cəmiyyəti şəraitində yaşayaraq bunların bəhrələrini görəcəklər.

Bu gün burada Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Buşun təbrik məktubunu dinlədik. Mən prezident Buşa bizim bugünkü mərasimimizə göstərdiyi diqqətə görə çox təşəkkür edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, prezident Buş daim bizimlə, Bakı–Tbilisi–Ceyhanla olacaqdır.

Fransa prezidenti hörmətli Jak Şirak bizə təbrik məktubu göndərmişdir. Biz onu burada çox diqqətlə dinlədik. Çox mehriban, dostluq ruhunda yazılmış, yəni məzmunca bizə inamla dolu bir təbrik məktubudur.

Mən prezident cənab Jak Şiraka təşəkkürümü bildirirəm və onu əmin etmək istəyirəm ki, biz bu işdə dayanmayacağıq, irəliyə gedəcəyik və Fransanın dəstəyini daim hiss edəcəyik.

Biz Böyük Britaniyanın Baş naziri Toni Bleyrin təbrik məktubunu dinlədik. Mən təşəkkür edirəm. Burada, təbiidir ki, bir çox şirkətlər iş görür. Ancaq bu şirkətlərin içərisində *bp* bildiyiniz kimi, özünəməxsus yer tutubdur və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinə, eyni zamanda, Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsi ilə əlaqədar yaradılmış şirkətə rəhbərlik edir. Ona görə də burada Böyük Britaniyanın mühüm iqtisadi maraqları var. Əmin ola bilərsiniz ki, o maraqlar yerinə yetiriləcəkdir.

Mən Böyük Britaniyanın Baş naziri cənab Toni Bleyrə təşəkkür edirəm. Onu əmin edirəm ki, Azərbaycan–Böyük Britaniya əməkdaşlığı bundan sonra da davam edəcəkdir.

Biz Norveç Krallığının Baş naziri cənab Xyel Maqne Bundevikin təbrik məktubunu dinlədik. Biz Azərbaycanın neft strategiyasını həyata keçirməyə başlayandan, 1994-cü ildən bəri Norveç və onun «Statoyl» şirkəti bizimlə bərabərdir və çox səmərəli əməkdaşlıq edir. Ona görə bizə göndərdiyi təbrik üçün hörmətli Baş nazirə təşəkkür edirəm və ümidvaram ki, bizim bu əməkdaşlığımız gələcəkdə də davam edəcəkdir.

Nəhayət, sizin hamınıza – Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttində çalışacaq insanlara, azərbaycanlılara, xarici ölkələrin Azərbaycanda işləyən vətəndaşlarına cansağlığı, xoşbəxtlik və böyük uğurlar arzu edirəm. Sağ olun.

İndi isə təməl daşının qoyulmasında iştirak edəcəyik.

* * *

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri, ABŞ-ın Energetika naziri, mərasimin digər iştirakçıları Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulacağı yerə gəldilər. Burada ilk boru təntənəli şəkildə xəndəyə endirildi. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze, Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezər borunun üstünə ilk torpağı atdılar.

İçərisində «Gələcək nəsillərə» müraciətinin mətni olan dəmir kapsul Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru kəmərinin başlanğıcından qazılmış quyuya basdırıldı.

Sonra dövlət başçıları boru kəmərinin təməlinin qoyulması münasibətilə ucaldılmış xatirə lövhəsinə baxdılar. Xatirə lövhəsində Azərbaycan, türk və gücrü dillərində bu sözlər yazılmışdır:

«18 sentyabr 2002-ci il tarixdə Xəzər və Aralıq dənizlərini birləşdirən Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft boru kəmərinin inşasının təməl daşı Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze və Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Əhməd Necdət Sezər tərəfindən qoyulmuşdur».

Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidentləri xatirə lövhəsinin qarşısında şəkil çəkildilər.

**BAKİ–TBİLİSİ–CEYHAN
ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİNİN
TƏMƏLİNİN QOYULMASI MÜNASİBƏTİLƏ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN ADINDAN DÖVLƏT
BAŞÇILARININ VƏ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİNİN
ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ
RƏSMİ ZİYAFƏTDƏ* NİTQ**

«Gülüstən» sarayı

18 sentyabr 2002-ci il

Salona toplaşanlar Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Əhməd Nəcdət Sezəri, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeni hərərətlə qarşıladılar. Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan prezidentləri ziyafətdə nitq söylədilər.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Əhməd Nəcdət Sezər!
Gürcüstan prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadze!
Hörmətli qonaqlar, dostlar!

Bu gün biz tarixi bir gün yaşayırıq. Bu gün bir neçə il üzərində işlədiyimiz və çox həyata keçirmək istədiyimiz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşasına başlanılmasının təməlini qoyduq. Mən çox məmnunam ki, bunu biz Türkiyə Cümhuriyyəti ilə, Gürcüstanla və Amerika Birləşmiş Ştatları ilə bir yerdə edirik. ABŞ-ın Energetika naziri bu mərasimdə iştirak etdi, ancaq onun Tokioda təcili işi olduğuna görə ziyafətə qala bilmədi.

Biz bu gün Səngəçaldə, Bakı küləyinin əsməsinə baxmayaraq, çox böyük mərasim keçirdik. Yəni kəmərin təməl daşını atdıq, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinə yol açdıq. Bununla əlaqədar biz – prezident Əhməd Nəcdət Sezər, prezident Eduard Şevardnadze, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri, mən orada nitqlər söyləmişik və Bakı–Tbilisi–Ceyhan haqqında öz fikirlərimizi, sözlərimizi, arzularımızı demişik. Ona görə də mən indi yemək vaxtı bu barədə danışmaq istəmirəm. İstəyirəm deyəm ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin hazırlanmasında və indi ona həyat verilməsində iştirak edənlərin hamısına ürəkdən təşəkkür edirəm.

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Əhməd Nəcdət Sezərə, Gürcüstan prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadzeyə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri cənab Spenser Abrahama xüsusi təşəkkür edirəm. Ancaq bu böyük layihənin hazırlanmasında bizimlə bərabər, bizdən də çox zəhmət çəkənlər var. Birincisi, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti və onun tərkibində olan şirkətlər, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti... Mən bu gün onların indiyə qədər gördükləri işi yüksək qiymətləndirərək bəyan edirəm ki, bu işlərin hamısı beynəlxalq standartlara uyğundur və bizim Xəzər dənizində neft hasilatı ilə əlaqədar bütün istək və arzularımızı yerinə yetirə biləcəkdir. Ona görə də bu şirkətlərə təşəkkür edir, onların çox yüksək peşəkarlığını qeyd edirəm. Mən eyni zamanda, bütün neftçilərə, inşaatçılara, bütün fəhlələrə, Azərbaycan övladlarına, müxtəlif ölkələrdən Azərbaycana gəlmiş və bu layihələr üzərində çalışan dostlarımızın hamısına təşəkkür edirəm.

Bu təşəkkürləri edərkən mən yalnız bir adamın, cənab Vudvordun xüsusi səylərini və çox yüksək səviyyəli rəhbərliyini qeyd etmək istəyirəm.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri tikilməyə başlandı. Mən sizi təbrik edirəm və Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinə uğurlu yol arzulayıram.

Bunun üçün qədəhlərinizi qaldırmağı xahiş edirəm.

Hörmətli prezident Əhməd Nəcdət Sezər!
Hörmətli prezident Eduard Şevardnadze!
Hörmətli qonaqlar, dostlar!

---

* Milli Məclisin sədri Murtuz Ələsgərov, Baş nazir Artur Rasizadə, Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyev, nazirlər, komitə sədrələri, Milli Məclisin deputatları, xarici ölkələrin Bakıdakı səfirləri, beynəlxalq təşkilatların, xarici neft şirkətlərinin, Bakı ictimaiyyətinin nümayəndələri ziyafətdə iştirak edirdilər.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri üç dövlətin ərazisindən keçir. Neft Azərbaycanda hasil edilir və bundan sonra da hasil olunacaqdır. Amma neftin dünya bazarlarına çıxarılması üçün, təbiidir ki, bizim üçün çox əlverişli marşrut lazımdır. Burada da çox fikirləşmək lazım deyildi. Çünki biz Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihəsinə 1994-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyəti və Gürcüstan ilə bir yerdə başlamışdıq.

Biz əvvəldən Türkiyə Cümhuriyyəti, onun hökuməti ilə, Türkiyənin keçmiş prezidenti mərhum Turqut Özalla, 9-cu prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirəllə bu işləri bir yerdə başlamışdıq, bir yerdə çalışırıdık. Bu boru xətti Türkiyəsiz ola bilməzdi. Biz Türkiyədən savayı, başqa ölkədən, regiondan boru xəttini keçirmək istəməmişik. Ona görə də bizim əməkdaşlığımız çox səmərəli olubdur. Türkiyənin şirkətləri burada çox işlər görüblər. Biz daim məsləhətləşdik və təsadüfi deyil ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac kəmərinin inşa olunması haqqında 1998-ci ildə ilk dəfə Ankara bəyannaməsini qəbul etdik. Daha sonra, 1999-cu ildə İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə bu barədə saziş imzalandı. Bu sazişi Azərbaycan prezidenti, Türkiyə prezidenti və Gürcüstan prezidenti imzaladı. Qazaxıstan prezidenti də buna qoşuldu. Ən əhəmiyyətli də odur ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş prezidenti Bill Klinton da bu sazişi dəstəklədi və biz birlikdə böyük bəyanat verdik və prezident Bill Klinton da həmin bəyanata öz imzasını atdı.

1999-cu ildən sonra əsas işlər başlandı. Bu işlərdə yenə də Türkiyə ilə Azərbaycan sıx əməkdaşlıq edirdi və Türkiyənin prezidenti hörmətli Əhməd Nəcdət Sezər də bizimlə bərabər bu layihənin həyata keçirilməsi üçün çox səylər qoymuşdur, çox zəhmət çəkmişdir.

Türkiyə bizim üçün dost, qardaş ölkədir. Türkiyə xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasında qədim dostluq, qardaşlıq əlaqələri var. Türkiyə bu gün də bizim üçün güvənc yeridir. Türkiyə bizim dostumuzdur. Biz Türkiyə ilə olan bu dostluğumuzu daim, əbədi olaraq davam etdirəcəyik.

Rica edirəm, qədəhlərinizi Türkiyə Cümhuriyyətinin və Türkiyə xalqının şərəfinə, Türkiyənin prezidenti hörmətli Əhməd Nəcdət Sezərin şərəfinə qaldırasınız.

Türkiyə prezidenti Əhməd Nəcdət Sezərin nitqi

Əziz dostum, cümhur başqanı Heydər Əliyev!

Əziz dostum, cümhur başqanı Eduard Şevardnadze!

Dəyərli qonaqlar!

Bu tarixi bir gündə qardaş ölkə Azərbaycanda olmaqdan böyük sevinc duyuram.

Bu gün ölkələrimiz, xalqlarımız üçün böyük əhəmiyyət daşıyan Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin təməlinin qoyulması mərasiminin gerçəkləşdirilməsində iştirak etməyimiz bizə qürur və məmnunluq verir.

Türkiyə üçün öz qonşuları ilə əlaqələri inkişaf etdirmək hər zaman önəmli olmuşdur. Ətrafdakı və bölgədəki dövlətlərlə sülh və sabitlik yaratmaq məqsədi daşıyan Türkiyənin bu münasibəti böyük öndərimiz Atatürkün «Yurdda sülh, cahanda sülh» sözlərində gözəl şəkildə ifadə olunmuşdur.

Qonşularımız arasında Azərbaycan ilə Gürcüstanın xüsusi və ayrıca yeri vardır. Bu, coğrafi yaxınlıqdan əlavə, xalqlarımız arasındakı güclü mədəni və tarixi əlaqələrdən qaynaqlanır.

Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra Türkiyə iki dəyərli qonşusu – Azərbaycan və Gürcüstanla əlaqələrini yeni anlayışla canlandırmağa başlamışdır. Xalqlarımız arasındakı qardaşlığa, tarixi və mədəni əlaqələrə söykənən strateji tərəfdaşlığımız hər ötən gün daha da sağlam bünövrə üzərində inkişaf etməkdədir.

Çox hörmətli Cümhur başqanları!

Dəyərli qonaqlar!

Təməlini bu gün qoyduğumuz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri işbirliyimizin inkişafı yolunda önəmli bir addımdır. Dövlətlərimiz arasındakı işbirliyi yalnız siyasi sahədə əlaqələrin inkişafı ilə məhdudlaşmır. Siyasi sahədə əməkdaşlıq iqtisadi və mədəni işbirliyi ilə dəstəkləndiyi zaman daha da dərinləşir. İndi Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xətti iqtisadi maraqlardan əlavə, bu istiqamətdə də əhəmiyyət daşımaqdadır.

Ölkələrimiz arasındakı siyasi və iqtisadi əməkdaşlığın gözəl bir nümunəsi olan bu boru xətti həm də xalqlarımızın əbədi olan ümumi maraqlarına xidmət etməkdədir. Türkiyə bütün sahələrdə Azərbaycana və Gürcüstana öz köməyini əsirgəməmiş, bu dost və qardaş ölkələrin yanlarında olmuşdur. Əlaqələrimiz bundan sonra da ümumi mənafeələrimiz və beynəlxalq maraqlarımız istiqamətində davam edəcəkdir.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xətti bu istiqamətdəki qətiyyətimizi açıq şəkildə ortaya qoymaqdadır. Azərbaycan və Gürcüstanın da öz ölkələrində sülh və sabitlik yaratmaq səylərini dəstəkləməkdə davam edirik. Bu mənada Azərbaycan və Gürcüstanın bölgədə beynəlxalq hüquqa və münasibətlərə zidd olaraq qarşılaşdığı problemləri beynəlxalq hüquq normaları əsasında həll etmələrinə hər cür kömək göstərməyə hazırıq. Qafqazın möhkəm sülhə və sabitliyə nail olması, bu önəmli bölgənin əhəmiyyətli ölkələri olan Azərbaycan və Gürcüstanın demokratik dövlətlər arasında layiq olduqları yeri ən qısa müddətdə əldə etmələri bizə də xoşbəxtlik və qürur verəcəkdir. Türkiyə Azərbaycan və Gürcüstanın bu məqsədə xidmət edən səylərini hər zaman olduğu kimi, bundan sonra da hərtərəfli dəstəkləyəcəkdir.

Hörmətli Heydər Əliyev!

Əziz qardaşım, Azərbaycanda olduğumuz müddətdə Sizin və Azərbaycanın digər vəzifəli şəxslərinin bizə göstərdikləri qonaqpərvərlik üçün təşəkkürlərimi bildirmək istəyirəm. Azərbaycanın öz vətənimiz olduğunu, eyni yurdun övladları olduğumuzu bir daha hiss etdik. Xalqlarımızı gözəl günlər gözləyir. Ölkələrimiz arasındakı möhkəm əməkdaşlığımızı davam etdirməyimiz Qafqazı sülh və sabitliyə qovuşduracaq əməkdaşlıq anlayışının bütün bölgəyə yayılmasını sürətləndirəcəkdir. Bu düşüncələrlə hamınızı hörmətlə salamlayır və qədim dostlarım hörmətli Heydər Əliyevin, hörmətli Eduard Şevardnadzenin sağlığına, xalqlarımızın səadəti və müvəffəqiyyətləri, ölkələrimizin əbədi birliyi şərəfinə qaldırıram.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

Hörmətli qonaqlar!

Hörmətli dostlar!

Hörmətli prezident Əhməd Nəcəf Sezər!

Hörmətli prezident Eduard Şevardnadze!

Azərbaycan ilə Gürcüstan qonşu, dost, qardaş dövlətlərdir. Tale bizim xalqlarımızı Qafqazın gözəl bölgəsində yerləşdiribdir. Sevindirici hal odur ki, əsrlər boyu, tarixin bütün zamanlarında Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında heç bir nifaq, münaqişə olmamış və bir-birimizlə dostluq, mehribanlıq, qonşuluq şəraitində yaşamışıq.

Biz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin, ümumiyyətlə, 1994-cü ildə Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsinə başlayanda bilavasitə Gürcüstanla və onun prezidenti hörmətli Şevardnadze ilə əməkdaşlıq etmişik. Hasil ediləcək neftin Qərb istiqamətində, Gürcüstan ərazisindən nəqli üçün biz çox çalışdıq, prezident Şevardnadze də çox çalışdı. Çünki bu marşruta çox mane olanlar var idi. Ancaq bunların hamısı aradan götürüldü və artıq onun qarşısını heç kəs ala bilməz.

İlkin neftin ixracı üçün biz Bakıdan Novorossiyskə – Rusiyanın Qara dəniz sahilindəki limanına boru xətti çəkdik və onunla nefti ixrac etməyə başladıq. Ancaq bizim əsas məqsədimiz Qərb istiqamətində Bakı–Supsa xəttini – Gürcüstanın Qara dənizdəki limanına böyük neft kəməri çəkmək idi. Biz buna da nail olduq. 1999-cu ildə bu boru xətti artıq istismara başladı və o vaxtdan indiyə qədər Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti hasil etdiyi neftin hamısını bu xətlə ixrac edir. Bakı–Supsa xətti ilə artıq 23 milyon ton neft ixrac olunubdur.

Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəməri üçün, təbiidir ki, ən əlverişli marşrut Gürcüstandan, Türkiyədən keçən marşrutdur. Bunun üçün də çox işlər görməli olduq. Ancaq, Allaha şükürlər olsun ki, biz bu gün böyük bayram edirik. Bayram edirik ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin inşasına başlanıb və bu boru xətti ilə neft Azərbaycandan, Gürcüstanın ərazisindən, Türkiyənin ərazisindən keçərək Aralıq dənizindəki Ceyhan limanına çatacaqdır.

Beləliklə, prezident Şevardnadze əvvəldən indiyə qədər bu layihənin hazırlanması, həyata keçirilməsi üçün çox səylər qoymuşdur və ümumi səylərimizin, işbirliyimizin nəticəsində də biz indi bu xoşbəxt günə gəlib çatmışıq. Gürcüstan ilə bizim başqa sahələrdə də əməkdaşlığımız var və bu əməkdaşlıq bundan sonra da davam edəcəkdir.

Məlumdur ki, Gürcüstan indi müəyyən səbəblərdən gərgin vəziyyət keçirir. Ancaq biz bilirik ki, gürcü xalqı və onun hörmətli prezidenti böyük iradəyə malikdirlər. Ona görə öz dövlətinin suverenliyinin, ərazi bütövlüyünün qorunması yolunda nə lazımdırsa edəcəklər.

Təklif edirəm, qədəhlərimizi gürcü xalqının şərəfinə, müstəqil, azad Gürcüstanın şərəfinə və Gürcüstanın prezidenti hörmətli Eduard Şevardnadzenin şərəfinə qaldıraq.

Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzenin nitqi

Əziz dostum, əziz qardaşım, Azərbaycan dövlətinin prezidenti cənab Heydər Əliyev!

Əziz dostum, bizə qardaş Türkiyənin prezidenti cənab Sezər!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün tarixi bir gündür. Həqiqətən tarixi bir gün – üç xalqın, millətin, üç dövlətin həyatında tarixi bir gün. Mən məcburam ki, öz çıxışımı qısaldam. Çünki gördüyünüz kimi, iki dilə tərcümə olunur. Mən burada sizə oxumaq üçün yazdıqlarımın hamısını desəm, onda biz səhərə qədər burada oturmalı olarıq. Ona görə də bu gün burada konkret olaraq qarşıma qoyduğum məqsəd ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqının böyük oğlu, dünyada tanınmış siyasətçi, Azərbaycan xalqının tanınmış lideri cənab Heydər Əliyevə öz səmimi minnətdarlığımı bildirim.

1990-cı illərdən üzü bu yana mən və dostum, qardaşım Heydər Əliyev neft kəmərlərinin, qaz kəmərlərinin problemlərinə dəfələrlə qayıtmış, müzakirələr aparmış.

Bu gün mən və mənim xalqım xoşbəxtdir. Ona görə xoşbəxtdir ki, bu günü də gördük. Bakı–Tbilisi–Ceyhan layihə, ideya deyil, artıq həyata keçirilmiş işdir. Bu layihəyə, həmin ideyaya qarşı ayrı-ayrı dövlətlər və qüvvələr tərəfindən, demək olar ki, fasiləsiz təzyiqlər var idi. Qızgın mübarizələr gedirdi, kənardan müdaxilələr olurdu, göstərişlər verildirdi. Çalışdırdılar ki, bu layihənin həyata keçirilməsinə hər cür maneçilik etsinlər. Mən bu gün

dediyim sözləri sizin qarşınızda da bir daha təkrar etmək istəyirəm. Heydər Əliyevin şəxsi qəhrəmanlığı, müdrikliyi, cəsarəti olmasaydı, həmin layihə bu gün də həyata keçirilə bilməyəcəkdi. Mən göstərdiyi şücaətə, qəhrəmanlığa və

mərdliyə görə bir daha sizin qarşınızda xalqım adından, öz adımdan Azərbaycanın prezidenti cənab Heydər Əliyevə dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Gürcü, Azərbaycan və türk xalqları üçün etdiklərinə görə mən ona minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Mən Bakıya ona görə gəldim ki, bir daha buradan böyük türk xalqını, böyük Türkiyəni, onun rəhbərlərini, böyük mədəniyyətin və böyük tarixin sahibi olan türk xalqını buradan salamlayım. Türkiyənin dəstəyi olmasaydı, Türkiyənin keçmiş prezidenti Süleyman Dəmirəlin, Türkiyənin çağdaş prezidenti cənab Sezərin dəstəyi olmasaydı, beynəlxalq dəstək olmasaydı, sözsüz ki, biz bu layihəni həyata keçirə bilməzdik. Ona görə də türk xalqına bir daha dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Ona görə dərin minnətdarlığımı bildirirəm ki, onların dəstəyi ilə biz tarixən qısa müddət olan on il ərzində mümkün olmayan uğurlar qazandıq. Ona görə də mən cənab Sezərdən xahiş edirəm ki, bizim salamlarımızı, minnətdarlığımızı böyük türk xalqına çatdırsın.

Cənab Heydər Əliyev bu gün artıq qeyd etdi ki, həmin layihənin həyata keçirilməsində Amerika Birləşmiş Ştatlarının misilsiz rolu olmuşdur. Doğrudan da, Amerika Birləşmiş Ştatlarının, onun rəhbərlərinin və prezident Corc Buşun dəstəyi olmasaydı, bu layihə həyata keçirilə bilməzdi.

Xoşbəxtəm ki, bu gün mən burada nəhəng, dünyamiqyaslı neft şirkətlərinin nümayəndələrini görürəm. Həmin şirkətlər əllərindən gələni, nə vaxtlarını, nə də vəsaitlərini əsirgəmirlər ki, Xəzər dənizinin sərvətləri bütün dünyanın sərvəti olsun.

Artıq neçə illərdir bizim dövlətlərimizin xeyrinə fasiləsiz və maneəsiz işləyən Bakı–Supsa neft kəməri təsdiq etmişdir ki, Gürcüstan Sizin, Azərbaycan xalqının, dövlətinin layiqli tərəfdaşdır. Mən əmin etmək istəyirəm ki, biz həmişə, daim sizin tərəfdaşımız olacağıq.

Bir məsələni də qeyd etmək istəyirəm. Gürcüstanda artıq neçə müddətdir ki, böyük qaz kəmərinin tikintisi barədə düşüncələr, bunu arzu edirlər. Sözsüz ki, bu, təkcə gürcü xalqının yox, həm də Azərbaycan xalqının, başqa dövlətlərin istəyinə uyğundur. Bizim layihəmizə, həyata keçirdiyimiz bu böyük işlərə gələcəkdə qoşulacaq ayrı-ayrı dövlətlərə, ölkələrə indidən minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bu işdə Gürcüstan, Azərbaycana, Türkiyəyə qoşulacaq ayrı-ayrı dövlətlərə indidən təşəkkürümü çatdırıram. Mənə belə gəlir ki, gələcəkdə Qazaxıstan, Orta Asiya dövlətləri hökmən həmin ideyaya qoşulacaqlar.

Mən əminəm ki, üç layihə – mən iki ixrac neft kəmərinə və qaz kəmərinə nəzərdə tuturam – üç dənizsahili dövləti bir-biri ilə daha möhkəm tellərlə bağlayacaqdır. Mən Xəzər dənizini, Qara dənizi və Aralıq dənizini nəzərdə tuturam.

Mən badəni, sözsüz ki, ilk növbədə dostum, qardaşım, Azərbaycan dövlətinin prezidenti Heydər Əliyevin sağlığına və Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Əhməd Necdət Sezərin sağlığına və onlar başda olmaqla sizin hər birinizin sağlığına qaldırıram.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

Hörmətli xanımlar və cənablar, dostlar!

Bu gün bütün mərasim vaxtı Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri layihəsinin hazırlanması və onun həyata keçirilməsi haqqında çox danışıldı.

Bu layihənin həyata keçirilməsinə müqavimət göstərənlər, maneçilik edənlər var idi. Ancaq Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətinin əvvəldən, 1994-cü ildən Xəzər hövzəsinə, Azərbaycan neftinə göstərdiyi maraq və ümumiyyətlə, Qafqaza, Azərbaycan bölgəsinə göstərdiyi maraq ABŞ-ı Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin həyata keçirilməsinə çox yaxından cəlb etdi. Ona görə də biz Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti ilə bu barədə çox danışıqlar aparırdıq. Prezidentdən bizə məktublar gəlirdi. Həmin məktublarda bizim apardığımız iş dəstəklənirdi. Deyə bilərəm ki, əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının, onun hökumətinin güclü dəstəyi olmasaydı, Bakı–Tbilisi–Ceyhan ixrac neft kəməri bugünkü vəziyyətə gəlib çata bilməzdi.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Energetika naziri mənimlə söhbətdə dedi ki, ABŞ özünün uzunmüddətli neft strategiyasını hazırlayıb və həyata keçirir. Bu strategiyada Xəzər dənizinin sərvətləri, neft sərvətləri, Azərbaycan özünün xüsusi yerini tutubdur. Mən çox məmnunam ki, prezident Buş bu məsələlərə və Azərbaycana çox diqqət yetirir və bizim burada apardığımız işlərin həyata keçirilməsi üçün dəstək verir və güman edirəm ki, bundan sonra da biz bunun şahidi olacağıq.

Prezident Buş bu gün bizə çox dəyərli təbrik məktubu göndəribdir. Ona görə mən bir daha təşəkkür edirəm.

Biz Fransa prezidenti Jak Şirakdan, Böyük Britaniyanın Baş naziri Toni Bleyrdən, Norveçin Baş nazirindən də çox dəyərli təbrik məktubları almışıq. Bunlara görə mən öz minnətdarlığımı və təşəkkürümü bildirirəm.

Mən rica edirəm, qədəhlərinizi dünyanın ən qüdrətli dövləti, ölkəsi olan Amerika Birləşmiş Ştatlarının, onun xalqının şərəfinə, Azərbaycanda böyük işlər görən Amerika vətəndaşlarının şərəfinə, ABŞ-ın prezidenti hörmətli Corc Buşun şərəfinə qaldırasınız.

**TÜRKİYƏ PREZİDENTİ
ƏHMƏD NECDƏT SEZƏRİN
AZƏRBAYCANA İŞGÜZAR SƏFƏRİ
BAŞA ÇATDI**

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə ölkəmizdə ikigünlük işgüzar səfərdə olan və Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak edən Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Əhməd Necdət Sezər sentyabrın 18-də axşam Bakıdan yola düşmüşdür.

Binə beynəlxalq hava limanı Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət bayraqları ilə bəzədilmiş, uçuş meydanında fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezidentlər Əhməd Necdət Sezər və Heydər Əliyev fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçdilər.

Yolasalma mərasimində iştirak edən Azərbaycanın rəsmi dövlət və hökumət nümayəndələri Türkiyə prezidenti ilə, türkiyəli qonaqlar isə Azərbaycan dövlətinin başçısı ilə sağollaşdılar.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Türkiyə prezidenti Əhməd Necdət Sezəri təyyarənin pilləkəni yanında böyük mehribanlıqla yola saldı. Milli geyimli qız və oğlan dost və qardaş ölkənin prezidentinə gül dəstəsi təqdim etdilər.

**GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
EDUARD ŞEVARDNADZENİN
AZƏRBAYCANA İŞGIZAR SƏFƏRİ
BAŞA ÇATDI**

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin dəvəti ilə ölkəmizdə ikigünlük işgüzar səfərdə olan və Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak edən Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze sentyabrın 18-də axşam vətənə yola düşmüşdür.

Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət bayraqları ilə bəzədilmiş Binə beynəlxalq hava limanının uçuş meydanında fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü. Prezidentlər Eduard Şevardnadze və Heydər Əliyev fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçilər.

Gürcüstan rəhbəri Azərbaycanın rəsmi dövlət və hökumət nümayəndələri ilə, Azərbaycan prezidenti isə Gürcüstanın rəsmi şəxsləri ilə sağollaşdılar.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev təyyarənin pilləkəni yanında Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadzeni böyük səmimiyyətlə yola saldı. Milli geyimli qız və oğlan dost və qonşu ölkənin prezidentinə gül dəstəsi təqdim etdilər.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV
BAKIDAN PEYK RABİTƏSİ SİSTEMİ
VASİTƏSİLƏ ABŞ-da KEÇİRİLƏN
«İPƏK YOLU XXI ƏSRDƏ. MƏRKƏZİ ASİYA VƏ
QAFQAZDA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ
TƏHLÜKƏLƏR» MÖVZUSUNDA KONFRANSIN
İŞİNƏ QOŞULMUŞDUR**

21 sentyabr 2002-ci il

Amerikanın Yel Universiteti, Təl-Əviv Universitetinin Dayan və Kamminqs adına Mərkəzi, Türkiyənin İqtisadi və Sosial Araşdırmalar Fondu sentyabrın 19–21-də Nyu-Heven şəhərində Konnektikut ştatı) «İpək Yolu XXI əsrdə» mövzusunda konfrans keçirmişlər. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 21-də respublika dövlət televiziyasının peyk rabitəsi sistemi vasitəsilə konfransa qoşulmuşdur.

Brukinqs İnstitutunun rəhbəri, ABŞ dövlət katibinin sabiq birinci müavini Stroub Talbott prezident Heydər Əliyevi salamlayaraq, konfransın ümumi mövzusundan bir qədər kənara çıxdı və dövlətimizin başçısından Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həlli prosesi ilə bağlı məsələləri, habelə regionda əməkdaşlıq problemlərini işıqlandırmağı xahiş etdi.

Preziden Heydər Əliyev regional münaqişələrin beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərdiyini xüsusi vurğulayaraq, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həllinin gedişi üzərində dayandı. Dövlətimizin başçısı bildirdi ki, işğalçı qoşunların zəbt etdikləri ərazilərdən çıxarılması haqqında BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri indiyədək yerinə yetirilməmiş qalır.

Azərbaycan prezidenti konfrans iştirakçlarına prezident Robert Kəçəryanla Sədərəkdə keçirilmiş sonuncu görüşü barədə də məlumat verərək dedi ki, erməni tərəfi kompromisə meyl göstərmir, Ermənistan qoşunlarının işğal olunmuş ərazilərdən çıxarılması şərti kimi, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsində təkid edir.

Azərbaycan dövlətinin başçısı bildirdi ki, həmin münaqişənin ədalətlə və beynəlxalq hüquq prinsiplərinə müvafiq surətdə həllinə nail olmaq məqsədi ilə ölkəmizin dünyada müraziət etmədiyi təşkilat qalmayıbdır. Nizamasalma məsələsində BMT-nin və ATƏT-in kifayət qədər fəallıq göstərmədiyi də vurğulandı.

Prezident Heydər Əliyev Şərq–Qərb nəqliyyat dəhlizi üçün əməkdaşlığın inkişafına və əlverişli şərait yaradılmasına ölkəmizin töhfəsini qeyd etdi. Eyni zamanda bildirdi ki, münaqişə nizama salınmadan, işğal olunmuş ərazilər azad edilmədən və təcavüzün qurbanlarına çevrilmiş soydaşlarımız öz daimi yaşayış yerlərinə qayıtmadan Ermənistanla əməkdaşlıq bizim üçün mümkün və məqbul deyildir.

Azərbaycan prezidenti Gürcüstandakı vəziyyətdən də danışıraq, ölkəmizin bu qonşu dövlətin ərazi bütövlüyünü dəstəklədiyini dedi, Gürcüstan ərazisindəki münaqişələri bu ölkənin daxili işi kimi səciyyələndirdi.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın Gürcüstanı həmişə və indi də dəstəklədiyini xatırladaraq, Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin bünövrəsinin qoyulmasının əhəmiyyətini, bir tərəfdən, iştirakçı dövlətlərin inkişafına təkan verəcək böyük birgə layihə, digər tərəfdən isə, ölkəmizin Gürcüstanı dəstəkləməsinin nümayişi kimi, xüsusi vurğuladı.

Azərbaycan prezidenti sonra konfrans iştirakçılarının suallarına cavab verdi.

Birinci sualı Gürcüstanın sabiq Ədliyyə naziri, Demokratik Cəbhənin Yeni Milli Hərəkatının lideri Mixail Saakaşvili verərək, prezident Heydər Əliyevin və onun apardığı xəttin böyük pərəstişkarı olduğunu bildirdi, Azərbaycan liderinin müdrik və ölçülü-biçilmiş siyasətini yüksək qiymətləndirdi, bu siyasətin ölkəmizə öz ərazisindəki hərbi bazalardan yaxa qurtarmağa, eyni zamanda Rusiya ilə mehriban qonşuluq münasibətləri saxlamağa imkan verdiyini söylədi. O vurğuladı ki, buna nail olmağa, Azərbaycanın suverenliyini qoruyub saxlamağa və milli mənaqələrdən əl çəkməməyə məhz prezident Heydər Əliyevin diplomatiyası imkan vermişdir. M.Saakaşvili ölkələrimiz arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərini də müsbət qiymətləndirdi, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıları bu ölkənin sabitliyi üçün təminat adlandırdı. O xatırladı ki, bir vaxtlar Gürcüstanı Avropa Şurasında təmsil edərkən ölkəmizin bu təşkilata qəbulu haqqında qərar qəbul olunması üçün fəal addımlar atmışdır.

M.Saakaşvili Gürcüstanın keçirdiyi çətinlikləri daha səmərəli şəkildə dəf etməsi üçün prezident Heydər Əliyevin bu ölkəyə nə kimi məsləhət verə biləcəyi ilə də maraqlandı.

Azərbaycan prezidenti razılaşdı ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar bu ölkəyə sadıqdırlar və bu dövlətdə vəziyyətin sabitliyinə təminat verən mühüm qüvvələrindən biridirlər. O ki qaldı məsləhətə, dövlətimizin başçısının fikrincə, prezident Şevardnadze müdrik siyasətçidir və ona məsləhətlər lazım deyildir.

Prezident Heydər Əliyev region üzrə tanınmış mütəxəssis xanım Fiona Hillin İran prezidenti Məhəmməd Xatəminin bu ilin sonunda Azərbaycana gözlənilən səfəri ilə əlaqədar Azərbaycan – İran münasibətləri barədə

sualına cavab verərək dedi ki, ölkələrimizi təkcə coğrafi mövqeyi deyil, həm də mədəni və iqtisadi əlaqələrin ümumiliyi bağlayır. Prezident eyni zamanda, nəzərə çatdırdı ki, İranın Xəzər dənizində 20 faizlik zonaya malik olmaq iddiaları əsassızdır və dəniz hüququna uyğun deyildir.

Sonda S.Talbott prezident Heydər Əliyevdən deyilənlərdən əlavə bildirmək istədiyini hər hansı fikirlərini söyləməyi xahiş etdi.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın antiterror koalisiyasında iştirakının fəal xarakter daşdığını vurğulayaraq bəyan etdi ki, terrorizmin və təcavüzkar separatizmin bir-biri ilə nə dərəcədə sıx bağlı olduğunu ölkəmiz öz üzərində hiss etmişdir. Dövlətimizin başçısının fikrincə, həmin problemin həlli yollarını yalnız beynəlxalq hüquq prinsipləri çərçivəsində tapmaq mümkündür.

Prezident Heydər Əliyevin çıxışından sonra söhbət zamanı S.Talbott dedi ki, konfrans iştirakçıları Azərbaycan dövlətinin başçısından bir çox maraqlı, dəyərli məlumat aldılar. Verilmiş sualların və toxunulmuş mövzuların çətinliyinə baxmayaraq, prezident auditoriya ilə gözəl dialoq apardı və onunla ünsiyyət dinləyicilərdə böyük təəssürat doğurdu.

Azərbaycan prezidentinə sual verərkən dediyi sözləri prinsipçə təkrarlayan M.Saakaşvili də regionun problemləri ilə ABŞ-ın akademik dairələrinin daha yaxından tanış olması üçün telekörpünün əhəmiyyətini vurğuladı.

Prezident Heydər Əliyevin auditoriya tərəfindən (konfransda diplomatik korpusun, analitik mərkəzlərin nümayəndələri, ali məktəblərin tələbə və müəllimləri, habelə kütləvi informasiya vasitələrinin təmsilçiləri də daxil olmaqla, 70-dək adam iştirak edirdi) çox səmimi və böyük maraqla qarşılanmış çıxışından sonra Qırğızıstan prezidenti Əsgər Akayev də telekörpü vasitəsilə toplaşanlara müraciət etdi. Gözlənilməyinin əksinə olaraq, prezident Eduard Şevardnadzenin çıxışı yalnız yazılı şəkildə yayıldı.

Forumda Azərbaycanın Xarici İşlər naziri Vilayət Quliyev də çıxış etdi, sonra isə suallara cavab verdi.

**RUSIYA DÖVLƏT DUMASININ SƏDRİ
GENNADI SELEZNYOV
BAŞDA OLMAQLA DUMANIN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

22 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli Gennadi Nikolayeviç!
Hörmətli qonaqlar!

Sizi Azərbaycanda səmimi salamlayıram və çox şadam ki, Dövlət Dumasının nümayəndə heyəti, nəhayət, Azərbaycan Respublikasına da maraq göstərdi. Mən təkcə nümayəndə heyətini deyil, həm də bütün Dumanı nəzərdə tuturam. Çünki Duma öz sədri hörmətli Gennadi Nikolayeviç başda olmaqla belə mötəbər nümayəndə heyəti ayırmışdır.

Əlbəttə, istərdik ki, bu əlaqələr tez-tez olsun, çünki həyat çox sürətlə dəyişir. Rusiyada da, Azərbaycanda da hər şey inkişafdadır. Dövlətlərin müvafiq strukturları arasında ünsiyyət tez-tez olduqda bu, şübhəsiz, informasiya mübadiləsi aparmağa, ölkəmizin – mən Azərbaycanı nəzərdə tuturam – həyatı ilə daha yaxından tanış olmağa imkan verir. Ona görə də, Gennadi Nikolayeviç, imkan tapıb nümayəndə heyəti ilə birlikdə Azərbaycana gəldiyiniz üçün təşəkkür edirəm və ümidvaram ki, burada olduğunuz sizə Azərbaycanı daha yaxşı tanımağa imkan verəcəkdir. Üstəlik, müqayisə etməyə imkanınız var, axı siz burada 6 il əvvəl olmusunuz və bu çox böyük müddətdir. Mən sizin səfərinizi Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin gələcək inkişafı prosesində daha bir addım kimi qiymətləndirirəm. Hesab edirəm ki, bu münasibətlər indi çox yüksək səviyyədədir.

Gennadi Seleznyov: Cənab Prezident, səmimi qəbula görə Sizə təşəkkür edirəm. Həqiqətən də, ikinci çağırış Dövlət Dumasının nümayəndə heyəti burada axırıncı dəfə 6 il əvvəl olmuşdur. Demək olar ki, o vaxtdan bəri bütöv bir dövr keçmişdir, çünki indi bir neçə il sanki bir ildə keçib gedir, hər şey çox sürətlə dəyişir. Sizə düzünü deyəcəyəm, bu gün biz hava limanından gələrkən və 6 ildən sonra Bakıya baxarkən, mən şəhəri tanımadım. Nə qədər dəyişikliklər, təmizlik, yeni binalar, yeni qəsəbələr var! O vaxt bütün bunlar yox idi və indi görünür ki, əlbəttə, Bakı göz görə dəyişir. Gözəl bulvar daha da yaxşılaşır, deyilənə görə, Siz onun layihəsini bundan sonra da həyata keçirəcəksiniz. Bu gün Bakının küçələrindən keçərkən bunların hamısını görürsən.

Deməliyəm ki, bizim çox yaxşı parlamentlərarası münasibətlərimiz yaranmışdır. Bizim əlavə imkanımız da var – Tavriya sarayında Parlamentlərarası Assambleyanın sessiyası zamanı ildə azı iki dəfə görüşə bilərik. Biz orada Azərbaycanın parlament nümayəndə heyəti ilə görüşürük, MDB Parlamentlərarası Assambleyası çərçivəsində Qafqaz dördlüyünün görüşünü keçiririk, bu görüşdə Rusiya Federal Məclisinin, Azərbaycan Milli Məclisinin, Ermənistan, Gürcüstan parlamentlərinin sədrləri iştirak edirlər. Bu gün bizi narahat edən problemlər barəsində fəal dialoq aparılır. Bizim buraya bu gün, Sizin Rusiyaya yola düşməyiniz ərəfəsində gəlməyimiz də çox rəmzi oldu. Sabah Siz Moskvada olacaqsınız və prezidentimizlə görüşəcəksiniz, biz isə həmin vaxt burada, Bakıda olacağıq. Bunda da bir məna var. Biz səfərimizin vaxtını xüsusi olaraq bu ərəfəyə salmamışıdıq, bu barədə əvvəlcədən razılığa gəlmişdik. Lakin hesab edirəm ki, bunun öz rəmzi mənası var. Bunun özü də, Sizin dediyiniz kimi, indi Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin yüksək səviyyədə olmasını səciyyələndirən cəhətlərdən biridir.

Belə düşünürəm ki, Sizin Moskvada müzakirə edəcəyiniz mövzular bizim buradakı parlament müzakirələrimizlə uyğun gələcəkdir. Yəqin ki, Siz böyük və prinsipial əhəmiyyətli bir müqavilə imzalayacaqsınız. Biz Xəzər dənizində sərhədi müəyyənləşdirmək barədə, nəhayət ki, bir qərara gəldik. Bu iş neçə illərdir gedir. Qazaxıstanla bizim də, sizin də ikitərəfli müqaviləmiz var, indi sizinlə də olacaqdır.

İndi söz Türkmənistan və İrandır. Əlbəttə, burada məsələ daha mürəkkəbdir, lakin əminəm ki, əvvəl-axır onlarla da razılığa gələcəyik, çünki biz artıq çoxluq təşkil edirik – üç ölkəyik, bu ölkələr Xəzərlə bağlı bütün problemlərin hüquqi qaydada tənzimlənməsini istəyirlər.

Siz bilirsiniz ki, indi bizim Dövlət Dumasında işin qızğın çağıdır, büdcənin müzakirəsinə başlayırıq. Ayın 25-də büdcəni birinci oxunuşda müzakirə edəcəyik. O ən böyük qanundur, adətən, onun müzakirəsinə təxminən 100 gün gedir, onu 4 oxunuşda müzakirə edirik. Əlbəttə, büdcə ildən-ilə artır. Ancaq biz onu daha möhkəm, mədaxil və məxaricə aid daha yüksək rəqəmlərlə görmək istərdik. Həmin sənədlə əlaqədar əsas mübahisələr – bu və ya digər sahələrin necə maliyyələşdiriləcəyi, hökumətin sərmayə proqramlarının necə maliyyələşdiriləcəyi barədə mübahisələr təxminən 2-ci, 3-cü oxunuşda başlanır. Büdcənin xeyli hissəsini, bizdə deyildiyi kimi, poqonlu adamlar alacaqlar, belə ki, biz bir çox illər ərzində ordunu əməlli-başlı maliyyələşdirməmişdik. Yeni

silah-sursat alınmasına da xeyli vəsait buraxılacaqdır. İndi hərbiçilərin əməkhaqqı üçün kifayət qədər vəsait ayrılır. Yəni, büdcədə hərbiçilər üçün cari illə müqayisədə daha böyük artım nəzərdə tutulacaqdır. Elm, təhsil sahələri də vəsaitin artırılacağına hiss edəcək, burada da rəqəmlər xeyli yüksəkdir. Lakin təbii ki, sizdə də, bizdə də bir problem var – bu, inflyasiya ilə mübarizə problemidir. Əlbəttə, biz onu bugünkündən daha aşağı səviyyədə görmək istərdik. Zənnimcə bu, dövlət üçün başlıca məsələdir. Bunun həlli təqdirində rubl da daha dəyərli olar, onun alıcılıq qabiliyyəti də daha sanballı olar. Bax, payızda bu qanunlar müzakirə ediləcəkdir. Əlbəttə, enerji sistemlərimizin islahatı ilə bağlı qanunlar bloku da var. Mən bunu mühüm problemlərdən biri sayıram, bu məsələdə heç bir səhvə yol vermək olmaz. Hökumət bizə bu bloku yay tətilinə çıxmadan əvvəl nəzərdən keçirməyi təklif etmişdi. Amma biz onları fikirlərindən döndərə bildik, prezidentlə söhbətim oldu, dedim ki, bu qanunları tələm-tələsik nəzərdən keçirmək olmaz. Biz üçtərəfli komissiya yaratdıq, Dumanın, Federasiya Şurasının deputatları və hökumətin nümayəndələri bütün yayı bu qanunları maddə-maddə müzakirə etdilər. İndi o qanunlar bizə əslində yenidən yazılmış şəkildə gətirilmişdir, çünki komissiya onlara olduqca çox əlavə və düzəlişlər etmişdir. Oktyabrda biz bu qanunların müzakirəsinə başlayacağıq.

Biz dəmir yollarımızın islahatı ilə bağlı qanunları artıq ikinci oxunuşda müzakirə etməkdəyik. Pensiya qanunvericiliyimizin necə həyata keçiriləcəyi məsələsi də çox mürəkkəbdir. Bütün bunlar elə mövzulardır ki, insanlar onların barəsində öz rəyini çox tez bildirir, dövlətin burada nəyi həll etməyə çalışdığını bilmək istəyirlər. Gələn ilin bizdə parlament seçkiləri ili olduğunu nəzərə alırıq, dekabrda Dövlət Dumasına seçkilər keçiriləcəkdir. Odur ki, üçüncü çağırış Dövlət Duması, əslində, axırıncı il olaraq işləyir.

MDB ölkələrinin parlamentləri ilə əlaqələrimiz barəsində deməliyəm ki, ikitərəfli münasibətlərimiz bizi razı salır, bizdə güclü dostluq qrupları var, nümayəndə heyətimizə qrupun əlaqələndiriciləri də daxildirlər. Biz deyə bilmərik ki, informasiya sarıdan korluq çəkirik. İndi sizin ölkənizdə nə kimi məsələlər həll edildiyini bilirik, bütün müqavilə və sazişləri ratifikasiyaya ilk növbədə çıxarmağa hazırıq və bu məsələdə heç zaman borclu qalmırıq.

MDB-də yeni problem ortaya çıxmışdır – o, Gürcüstanla bağlıdır. Onu Siz də yaxşı bilirsiniz. Dövlət Duması yaranmaqda olan vəziyyətlə əlaqədar xüsusi bəyanat qəbul etmişdir. Biz bu gün Gürcüstan dərələrində gizlənməz quldurları və terrorçuları oradan hələlik heç cür sıxışdırıb çıxara bilmirik. Amma mənə elə gəlir ki, bəyanatlar mübadiləsinin sərtliyinə baxmayaraq, bu problemi hansı yolla daha yaxşı həll etməyin səmərəli bir variantı, hər halda, tapılacaqdır. Mən hətta gürcü həmkarım Nino Burcanadze ilə söhbətdə demişdim ki, nə üçün biz Azərbaycanla razılığa gələ bilmirik və Azərbaycan cinayətkarları bizə təhvil verir, bu zaman ortaya heç bir problem çıxmır, amma Gürcüstanla nədənsə heç nə alınmır. O belə dəlillər gətirdi ki, sizin prokurorluq bu və ya digər cinayətkarın təhvil verilə bilməsi üçün kifayət qədər material təqdim etmir. Yox, bu, dəlil deyildir. Həmin adamların hamısının haqqında cinayət işləri açılmışdır. Özü də onlar adi terrorçular deyil, təşkilatçılar, səhra komandirləridir. Siz yaqın eşitmisiniz ki, Şevardnadze Amerikanın dəstəyinə çox bel bağlayırdı. Lakin Buş dünənki bəyanatında bildirmişdir ki, terrorizmə son qoymaq lazımdır, o cümlədən də Gürcüstanda. Yaqın bu bəyanat onları bir qədər düşündürəcəkdir.

Əgər bizim dəlillərimizin bir təsiri olmayıbsa, artıq indi iki tərəfdən dəlillər var. Çünki biz hamımız anti-terror koalisiyasındayıq və burada da ikili standartların düşmənləriyik. Ona görə də biz Gürcüstanla münasibətləri kəskinləşdirməmək üçün bu düynü də mütləq açacağıq.

Deməliyəm ki, ikitərəfli səviyyədə də, yüksək səviyyədə də, komitələr, komissiyalar səviyyəsində də görüşmək, üstəlik MDB ölkələrinin parlament üzvlərinin Tavriya sarayında keçirdikləri görüşlərdən istifadə etmək kimi imkanlara malik olduğumuza görə, bu qənaətdəyəm ki, bir-birimizi daha yaxşı başa düşməkdən ötrü səylərimizi bundan sonra da artıracağıq. Münaqişəli vəziyyətlər daha az olmalı, konkret qərarlar daha çox olmalıdır. Siz tamamilə haqlısınız ki, problemləri qalaqlayıb yığmaq lazım deyildir. Hər hansı anlaşılmazlıq yaranarsa, həmişə operativ surətdə bir araya gəlmək və bütün bu məsələləri bir-birimizin qarşısında anlaşılıqlı və aydın şəkildə qoymaq, onların həlli yollarını tapmaq mümkündür. Heydər Əliyev, bazar günü olmasına baxmayaraq, bu gün nümayəndə heyətimizi qəbul etdiyinizə görə Sizə bir daha çox minnətdaram. Necə deyərlər, nə özümüz istirahət edirik, nə də Sizə dinclik veririk.

Heydər Əliyev: Siz elə bilirsiniz ki, mən istirahət edirəm?

Gennadi Seleznov: Mənim buna şübhəm var, lakin bu gün biz işinizi bir az da artırdıq. Azərbaycan rəhbərliyi ilə görüşmək bizə həmişə xoşdur. Ona görə də gündüz, gecə, şənbə, bazar günü olmasının, mənə, fərqi yoxdur. Bir daha sağ olun.

Heydər Əliyev: Gennadi Nikolayev, Rusiya Dövlət Dumasının fəaliyyəti barədə, nə kimi məsələlər həll etmiş oldunuz, həll etdiyiniz və həll edəcəyiniz barədə, Rusiya Federasiyasının gələn il üçün büdcəsinin müzakirəsinə necə yanaşdığınız barədə ətraflı və çox maraqlı məlumatlara görə sağ olun. Zənnimcə, parlamentimizdə – parlamentin sədri, deputatları ilə, bizim adamlarla görüşləriniz zamanı bu məsələləri daha çox müzakirə edə biləcəksiniz, o mənada ki, biz də tezliklə Azərbaycanın gələn il üçün büdcəsinə baxmalıyıq. Odur ki, nəyi necə etmək barədə təcrübə mübadiləsi aparmaq yaxşı olardı.

Aydındır ki, ölkələrimizin miqyasları, Rusiya və Azərbaycanda iqtisadi, digər məsələlərin istiqaməti eyni deyildir. Ona görə ki, Rusiya böyük ölkədir, onun imkanları genişdir. Bax, siz dediniz ki, hərbi ehtiyaclar üçün

böyük vəsait ayırırsınız, bizim isə buna vəsaitimiz yoxdur. Bundan əlavə, Rusiya Silahlı Qüvvələrinin miqyası məlumdur, onların bu vəsaitə ehtiyacı var. Mən bunu Moskvada özümün keçmiş işimdən bilirəm. Onlar inkişaf etmək üçün, olduqları səviyyədə qalmamaq üçün vəsaitə ehtiyac duyurlar. Şadam ki, indi siz bunun üçün, elm üçün böyük vəsait ayırmaq imkanına maliksiniz. Elm və ordu – bütün bunlar qarşılıqlı surətdə çox bağlıdır. Mənə məlumat verməyinizə şadam və istərdim ki, siz bu məsələləri parlamentimizdə daha ətraflı müzakirə edəsiniz.

Sizin də, bizim də vəzifəmiz Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətləri inkişaf etdirməkdən və möhkəmlətməkdən ibarətdir. Biz Azərbaycanda həmişə bu mövqələrdə durmuşuq. Bax, tezliklə – oktyabrın 18-də müstəqilliyimizin 11 ili tamam olacaqdır. Mən ilk illəri çıxıram, çünki o illərdə burada qayda-qanunsuzluq, hakimiyyətsizlik vardı, müxtəlif silahlı qüvvələr hakimiyyət uğrunda öz aralarında mübarizə aparırdılar. Lakin deyə bilərəm ki, 1993-cü ildən, taleyin hökmü ilə Azərbaycan dövlətinə başçılıq etdiyim vaxtdan bəri mən qəti mövqe tutdum – bizim Rusiya ilə sıx, qarşılıqlı münasibətlərimiz, sıx əməkdaşlığımız olmalıdır. Sizə deyə bilərəm ki, MDB yaradılarkən Azərbaycan ona daxil olmaqdan imtina etdi. 1993-cü ilin iyununda mən buraya gəldikdə vətəndaş müharibəsinin, Azərbaycanın parçalanmasının qarşısını almalı, rekertlə məşğul olan, insanları öldürən, oğurlayan terrorçu quldur dəstələrini ləğv etməli idim. Burada Azərbaycanı dağdan başqa qüvvələr də vardı. O vaxt Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibə də gedirdi. Yeri gəlmişkən, 1993-cü ildə Azərbaycandakı bu daxili vəziyyət, sabitsizlik – bütün bunlar əsas səbəblərdən biri idi ki, Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri Ermənistanın təcavüzünün qarşısını ala bilməmişdi və onlar Dağlıq Qarabağı, sonra da ətrafdakı 7 iri rayonu işğal etməyə müvəffəq oldular, bu isə Azərbaycan ərazisinin 20 faizini təşkil edir.

Bütün bunların nəticəsində bir milyonadək insan ermənilərin zəbt etdikləri öz doğma yerlərindən didərgin salındı, onların əksəriyyəti artıq 10 ildir çadırlarda yaşayır. Belə bir şəraitdə mən MDB-yə mütləq daxil olmağımız üçün ilk addım atdım və bu məsələni parlamentdə qaldırdım. O vaxt mən hələ parlamentin sədri idim, prezidentin səlahiyyətlərini icra edirdim, prezident seçilməmişdim. Əlbəttə, çətinliklər, maneələr vardı. Əvvəla, təkcə parlamentin üzvlərinə deyil, geniş ictimaiyyətə də izah etmək, bu məsələ barəsində çıxış etmək lazım gəldi ki, MDB-yə daxil olmamaqla biz heç nə qazanmırıq, əksinə, uduzuruq. İkincisi, əgər Sovetlər İttifaqının keçmiş respublikaları müstəqil olduqdan sonra bu cür Birlik yaratmışlarsa, onda Azərbaycan niyə bundan kənardə qalmalıdır? Demək istəyirəm ki, o vaxt, parlamentin sədri olarkən, prezidentin səlahiyyətlərini icra edərkən mən sentyabrda Moskvaya gəldim və məsələ qaldırdım, Boris Nikolayeviçlə, başqa insanlarla görüşdüm və bir aydan sonra biz MDB-nin tərkibinə daxil olduq. Bu fakt bizim siyasətimizin, xəttimizin düzgünlüyünü inandırıcı şəkildə sübuta yetirir və o, davam edir. Amma düzünü deyək ki, sonrakı illərdə heç də hər şey rəvan olmadı. Mən bunda konkret olaraq Rusiyanı təqsirləndirmək istəmirəm, ancaq biz əməkdaşlıq etmək istəyirdik. Amma bizi təhqir edən, suverenliyimizi pozan əməllər törədiləndə biz bununla razılığa bilməzdik.

Digər tərəfdən, açıq deyəcəyəm, Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən, Ermənistanın başladığı müharibədə, təəssüflər olsun ki, Rusiya qeyri-obyektivlik etdi və Ermənistanı dəstəklədi. Bu, Azərbaycanda çox böyük narazılıq doğurdu. Bilmirəm, 6 il əvvəl Siz buraya gələndə tanış ola bilməmişdinizmi. Axı bu münaqişə hələ 1988-ci ildə başlamışdı, onda Sovetlər İttifaqı hələ mövcud idi. Münaqişənin qarşısını almadılar və o, artıq 1989–90-cı illərdə çox mürəkkəb xarakter aldı və burada Rusiya əleyhinə, Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi əleyhinə, ədalətsizliyə qarşı çoxminlik etiraz mitingləri keçirildi. Deməliyəm ki, Rusiya əleyhinə əhval-ruhiyyə də elə onda yarandı.

O vaxt insanlar ayırd edə bilmirdilər ki, bunu Sovet Ordusu, Sovetlər İttifaqını, yaxud rusları, Rusiyamı edir. Ona görə də ən çox Rusiyadan, müharibə edən rus adamından danışdırlar. Nəhayət, yanvarın 20-də Bakıya iri qoşun kontingenti yeridildi və bu, çoxlu dinc insanın həlak olmasına gətirib çıxardı. Yeri gəlmişkən, deməliyəm ki, keçmişdə mən Bakıda işləyərkən Azərbaycanda həmişə kifayət qədər çoxlu hərbi hissələr olmuşdur. Burada 4-cü ordu, əlahiddə desant diviziyaları yerləşdirilmişdi, böyük gücə malik Bakı hava hücumundan müdafiə dairəsi vardı. Bu qədər qüvvələrin olduğu halda, buraya üstəlik haradansa tanklar yeritmək və Stavropolda, Şimali Qafqazda adamları tələm-tələsik səfərbərliyə almaq, buraya göndərmək nəyə lazım idi?! Bütün bunlar vəziyyəti çətinləşdirirdi və münasibətlərin pisləşməsinə səbəb bəlkə də bütün bunlar idi. Sonra isə bu, artıq müəyyən dərəcədə öz-özünə davam etdi. İndi mən bu barədə danışmaq istəmirəm, lakin ilk növbədə o vaxtkı prezidentin və onun ətrafındakı bəzi adamların bizə ədalətsiz münasibətinə dair çox faktlar var. Buna baxmayaraq, biz öz xəttimizi davam etdiririk.

Rusiya prezidentinin Azərbaycana 2001-ci ilin yanvarında ilk rəsmi səfəri, – özü də bu, birinci dəfə idi – zamanı burada biz bütün məsələləri müzakirə edə bildik və bu, eləcə də, təbii ki, imzaladığımız sazişlər, verdiyimiz bəyanatlar ictimaiyyətimizə çox müsbət təsir bağışladı. Bu, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin yaxşılaşması və fəal inkişafı işində dönüş mərhələsidir. Sonra mənim səfərim oldu. Bu yaxınlarda isə mən Sankt–Peterburqda Vladimir Vladimiroviçlə görüşdüm və orada biz məsələləri müzakirə etdik, dahi Azərbaycan şairi Nizaminin abidəsinin açılış mərasimində iştirak etdik. Bu, Rusiya tərəfi üçün də, Azərbaycan tərəfi üçün də çox böyük və mühüm, siyasi, tərbixiyyəti əhəmiyyətə malik addımdır.

Vladimir Vladimiroviçin Bakıya səfəri ilə əlaqədar isə biz burada Aleksandr Sergeyeviç Puşkinə gözəl bir abidə ucaldıq və onun açılış mərasimini keçirdik. Yəqin ki, siz abidəni görəcəksiniz. Bir sözlə, bu addımlar siyasi baxımdan da çox ciddi idi.

Biz münasibətlərimizi iqtisadi məsələlərlə də dolğunlaşdırmağa başladığıq. Ona görə də indi münasibətlərimiz yaxşı səviyyədədir. Prezident Putinin dəvəti ilə sabah mən Moskvaya gedirəm. Biz Xəzərdə Rusiya ilə Azərbaycan arasında sektorların bölgüsünə dair qəti saziş imzalayacağıq, biz artıq bir dəfə ilkin sənəd imzalamışdıq.

Ümumiyyətlə, siz bilirsiniz ki, Xəzər problemi hələ 1994-cü ildə Azərbaycan tərəfindən qaldırılmışdır. O zaman biz Qərbin – ABŞ, İngiltərə, Fransa, Norveç və digər ölkələrin 11 ən iri neft şirkəti ilə çox böyük müqavilə hazırladıq və imzaladıq. Bu müqavilədə Rusiya da iştirak edirdi. Rusiyanın «LUKOyl» şirkətinin həmin müqavilədə 10 faiz payı var. Məndə olan məlumata görə, artıq bu şirkət gəlir götürür, müqavilə ilə bağlı bütün xərclərini çıxarmışdır. Təbii ki, bu şirkət burada on illərlə işləyəcəkdir. Yeri gəlmişkən, mən Rusiyanın digər şirkətlərini də əməkdaşlığa dəvət etmişdim, lakin nədənsə heç kim buna maraq göstərmədi. Moskvada belə bir əhval-ruhiyyə vardı ki, Heydər Əliyev niyə Qərb şirkətləri ilə əməkdaşlıq edir, Rusiya şirkətləri ilə isə bir o qədər yox. Lakin təkrar edirəm, mən onları dəvət etmişdim.

Yuri Lujkov Rusiyanın keçmiş Energetika naziri Şafrannik başda olmaqla, öz şirkətini yaratmışdır. Biz onlara perspektivli sahələrin birinin işlənilməsində bizimlə birgə iştirak etməyi təklif etdik. Biz bildik ki, həmin sahə yaxşı ehtiyatlara malikdir, çünki biz orada artıq kəşfiyyat işləri aparmışdıq. Lakin onlar İngiltərə şirkətlərindən biri ilə birləşərək burada işləməyə başladılar. Biz buna şad idik, çünki Rusiyanın daha bir şirkəti Azərbaycana gəlmişdi. Amma sonradan onlar və ingilislər müqavilədəki paylarını digər Qərb şirkətlərinə satdılar. Mən bunu ona görə deyirəm ki, siz bütün bunları bilirsiniz.

Mənim bu gün də mövqeyim ondan ibarətdir ki, Rusiya şirkətləri Azərbaycana gəlsinlər və birgə layihələrdə iştirak etsinlər. Lakin hələlik «LUKOyl»dan savayı, biz heç kimi görmürük. Yeri gəlmişkən, «LUKOyl» Rusiya ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynayır.

Biz ilk müqaviləni imzalayanda bu, bütün dünyada böyük maraq doğurdu. Sonra isə hamı sanki yuxudan ayılıb bəyan etdi ki, bu necə ola bilər, axı beş Xəzəryanı ölkə vardır və elə etmək lazımdır ki, onların hamısı iştirak etsin. Biz bunun əleyhinə deyilik, lakin bu, artıq keçmişdə qalıb. O zaman biz Rusiyadan etiraz notası aldıq, sonra Türkmənistan etiraz etməyə başladı, İranın isə o vaxt, ümumiyyətlə, bundan xəbəri yox idi.

Mən şadam ki, bizim bu təşəbbüsümüz indi ona gətirib çıxardı ki, artıq Rusiya sektoru da, Qazaxıstan sektoru da müəyyən olunmuşdur. Yeri gəlmişkən, Qazaxıstanın sektoru hamıdan böyükdür – 29 faizdir, Azərbaycanın sektoru isə 18 faizdir. Rusiya sektorunda çox perspektivli yataqlar vardır və sizin şirkətlər orada işləməyə başlamışlar. Qazaxıstanda da iri yataqlar kəşf olunmuşdur. Bu çox yaxşıdır. Lakin Türkmənistan öz mövqeyini heç cür müəyyənləşdirə bilmir.

Siz bilirsiniz ki, orada Xəzəryanı dövzlərin zirvə toplantısı keçirilmişdir və bizim hamımız – Vladimir Vladimiroviç, Nazarbayev, Türkmənbaşı və İran prezidenti – orada idik. Lakin biz razılığa gələ bilmədik, çünki İran tamamilə qeyri-məqbul şərtlər irəli sürür, Türkmənistan isə, ümumiyyətlə, heç nə demir.

Bu da çox mühüm faktdır ki, vaxtilə biz Rusiyadan nota almışdıq, indi isə Xəzər dənizində sərhədlərin bölünməsi barədə onunla saziş imzalayırıq. Bütün bunlar bizim üçün çox vacibdir və bizim – Qazaxıstanın, Azərbaycanın və Rusiyanın birgə işi gələcəkdə Xəzər dənizinin statusunun müəyyənləşdirilməsinə nail olmağa kömək edəcəkdir.

Siz bilirsiniz ki, bu yaxınlarda Rusiya Xəzər dənizində ilk dəfə olaraq hərbi təlimlər keçirdi.

Gennadi Seleznyov: Azərbaycanın iştirakı ilə.

Heydər Əliyev: Hələ Aşqabadda Vladimir Putinlə görüşərkən o mənə dedi ki, Rusiya Xəzər dənizində belə təlimlər keçirmək fikrindədir. Mən onu dəstəklədim. Onlar da çox böyük və yaxşı təlimlər hazırlayıb keçirdilər, biz də bu təlimlərdə iştirak etdik. Yəni, bu məsələdə də biz Rusiya ilə bir yerdəyik.

Mən təkrar edirəm, bizim iqtisadi münasibətlərimiz inkişaf edir, siyasi planda da, belə hesab edirəm ki, hər şey çox yaxşıdır. Məsələn, mən bilirəm ki, indi ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan rusların vəziyyəti Rusiyanı çox narahat edir. Bu da doğrudur. Amma siz yəqin bilirsiniz ki, burada belə bir problem yoxdur. Rusiyanın iki televiziya kanalı gecə-gündüz öz verilişlərini Azərbaycana translyasiya edir. Yeri gəlmişkən, buna görə onlar haqq ödəmirlər, lakin ödəməlidirlər. NTV də bir neçə il öz verilişlərini burada yayımladı, lakin sonra bizim Rəbiyyə Nazirliyi haqq ödənilməsi barədə onlarla danışıqlar apardı, onlar da ödəmirdilər. Buna görə də bizim nazirlik borc ödənilməyə qədər həmin kanalın Azərbaycanda yayımlanmasını müvəqqəti dayandırdı.

Burada yaşayan rusların hamısı, necə deyərlər, yaxşı vəziyyətdədirlər. Burada ruslar da, yəhudilər də yaşayırlar. Yəhudilər az olsalar da, onlarla da münasibətlərimiz normaldır. Bizdə üç konfessiya – müsəlman, pravoslav xristian və yəhudi konfessiyaları fəaliyyət göstərir və onlar əməkdaşlıq edirlər. Bütün tədbirlərdə həmin konfessiyaların rəhbərlərini bir yerdə görmək olar.

Bizdə Bakı Slavyan Universiteti vardır. Bu nədən xəbər verir? Həmin ali məktəb çoxdan mövcuddur, Əvvəl institut idi, indi isə universitet. Onun böyük tarixi var, orada yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyəti çalışır.

Əlbəttə, orada rus dili daha çox tədris olunur, təhsil rus dili ilə bağlıdır. Bundan əlavə, tədris Ukrayna, polyak dillərində və digər dillərdə aparılır. Mən bilirəm ki, siz oraya gedəcək, tanış olacaqsınız, özünüz görəcəksiniz.

Mən ölkəmizdə rus dilini bilən əhalinin sayı ilə bağlı rəqəmlər gətirmək istəyirəm. Təxminən iki milyondan çox, başa düşürsünüz? Mən sizə statistika məlumatını çatdırıram. 8 milyon əhalisi olan Azərbaycanda 169 min nəfər bunu öz doğma dili hesab edir, 948 min 500 nəfər, yəni təxminən 1 milyon adam, o cümlədən 590 min azərbaycanlı bu dildə sərbəst danışa bilir. Rus dilini bilən, eləcə də bu dildə fikrini çatdırmaqla bilən azərbaycanlılar 2 milyon 300 min nəfər, rus dilini bilənlərin ümumi sayı isə 2 milyon 700 min nəfərdir. Bunlar statistika məlumatıdır.

Bizim bütün universitetlərimizdə rus bölməsi var. Lakin sizə çox dost olan və sizin tez-tez getdiyiniz Ermənistanın ali məktəblərində tədris ancaq erməni dilindədir. Bilmirəm, bəlkə indi nə isə dəyişmişdir.

Gennadi Seleznyov: Orada da Slavyan Universiteti var.

Heydər Əliyev: İndi bəlkə var, hər halda, iki il əvvəl orada hər şey erməni dilində idi. Bizdə rus məktəbləri var və bu məktəblərdə təkcə ruslar deyil, həm də əksərən azərbaycanlılar oxuyurlar. Sentyabrın 2-də mən Azərbaycan və rus bölmələri olan bir məktəbə getmişdim. Rus bölməsi sinfinə daxil oldum – orada şagirdlərin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Dediym kimi, universitetlərimizdə tədris rus dilində də aparılır. Yeri gəlmişkən, ənənəvi olaraq burada, Bakıda rus dilində oxumuş adamların çoxu öz təhsilini universitetlərdə rus dilində davam etdirir. Biz bu tələbatı ödəyirik və hesab edirik ki, belə də olmalıdır.

Mən burada ruslarla bağlı hər şeyin yaxşı olduğuna dair bir çox digər faktlar gətirə bilərəm.

Əlbəttə, bir məsələ bizim üçün çox ağırdır – bu, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Mən sizinlə bu barədə əvvəlki səfəriniz zamanı da danışmışam, Moskvada olarkən də danışmışam. 1994-cü ildə biz hərbi əməliyyatları dayandırdıq, atəşkəs haqqında saziş imzaladıq. Budur, 1994-cü il – 2002-ci il, aradan səkkiz il keçmişdir. O vaxt biz atəşi dayandırdıq ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək. Amma bu məsələni heç cür həll edə bilmirik. Buna baxmayaraq, dediyim kimi, artıq 10 ildən çoxdur ki, Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı rayonlar – yalnız azərbaycanlılar yaşayan rayonlar – işğal edilmişdir və erməni silahlı qüvvələrinin nəzarəti altındadır.

Rusiyanın, Birləşmiş Ştatların, Fransanın həmsədr olduqları ATƏT-in Minsk qrupu çox təkliflər irəli sürmüşdür, lakin onların təkliflərindən heç biri qəbul edilməmişdir. Xatirimdədir, 1997-ci ildə təkliflər oldu və biz onları qəbul etdik. Sonra bizə məlum oldu ki, prezident Ter-Petrosyan Moskvada məqalə dərc etdirmiş və ümumən, belə bir qənaətə gəlmişdir ki, bu məsələni həтта tam da olmasa, qurtarmaq üçün həmin təklifləri qəbul etmək lazımdır. Amma belə olmadı, o, istefa verdi. Mən prezident Köçəryanla dəfələrlə – MDB ölkələri Dövlət Başçıları Şurasının iclaslarında və beynəlxalq təşkilatlarda görüşmüşəm. Bundan əlavə, biz razılığa gəlmişik ki, şəxsi görüşlərimiz də olacaqdır. Biz iki dəfə Cenevrədə, sonra isə Azərbaycan və Ermənistan sərhədində görüşmüşük. Yeri gəlmişkən, sonuncu görüşümüz avqustun 14-də sərhəddə olmuşdur.

Lakin heç nə alınmır, çünki Ermənistan qəti olaraq belə bir mövqe tutmuşdur ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistana birləşdirilməlidir, özü də artıq faktik olaraq birləşdirilmişdir. Onlar deyirlər ki, öz qoşunlarını digər rayonlardan yalnız bu halda çıxara bilirlər, elə bunun özü də şübhəlidir – onlar hər şeyi edəcəklər, ya etməyəcəklər.

Bizim təklifimiz – bu həm də ATƏT-in Minsk qrupunun təklifidir, onlar bunu həmişə dəstəkləmişlər və dəstəkləyirlər – isə ondan ibarətdir ki, Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində çoxlu səlahiyyətlərlə ən yüksək özünüidarəetmə statusu verilir. Biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulmasına yol verə bilmərik.

Köçəryanla görüşlərimizdə biz həm bu tərəfdən, həm də digər tərəfdən bəzi kompromislərdən danışmışıq. Lakin bizim ictimaiyyətimiz bunu bildi, Ermənistanda da bundan xəbər tutdular və məni ittiham etməyə başladılar ki, biz buna yol vermərik. Bundan sonra respublikamızda, mən sizə açıq deyəcəyəm, belə bir güclü əhval-ruhiyyə yaranmağa başladı ki, madam, məsələ həll olunmur, biz müharibə etməliyik – biz ya ölürük, ya da öz torpaqlarımızı azad edərək.

Mən, əlbəttə, bunun qabağını alıram. Müxalifət də məni ittiham edir ki, bu məsələni həll etmək iqtidarında deyiləm və onlar da döyüş əhval-ruhiyyəsini dəstəkləyirlər və sairə. Xalq da əvvəlki illərdən fərqli olaraq, ələlxüsus da son iki ildə bu əhval-ruhiyyəni müdafiə edir. Sorğu aparılır, ahıl bir kişi deyir ki, yox, biz döyüşməliyik, mən döyüşə gedəcəyəm, biz öz torpaqlarımızı azad etməliyik. Cavanlardan soruşurlar – onlar da elə, qadınlar da həmçinin. Buna görə də Azərbaycanda yaranmış belə əhval-ruhiyyə, açığını deyim, məni narahat edir və bu, qorxuludur. Çünki mən qətiyyətlə sülh mövqeyində durmuşam və bu, mövqedə də duracağam.

Yeri gəlmişkən, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə toxunarkən mən bizim münasibətlərdə keçmişdə olmuş bəzi mənfə hallardan danışmışam. Axı Dövlət Duması 1997-ci ildə Rusiyanın hərbi idarələri tərəfindən qeyri-qanuni olaraq Ermənistana bir milyard dollar dəyərində silah və döyüş sursatı verilməsi məsələsini müzakirə etmişdi. Dövlət Duması bu işi prokurorluğa təqdim etmişdi. Əlbəttə, bu məsələnin üstü açılanda – mətbuatda və sairə – biz bunu bilmirdik və ağılımıza da gəlmirdi ki, belə ola bilər.

Təbiidir ki, mən məktubla Yeltsinə müraciət etdim. Yeltsin bəyan etdi ki, bəli, doğrudur, bu, aşkar olunmuşdur. Yeltsin dedi ki, onun aparatının nəzarət-təftiş komissiyası bunu müəyyən etmişdir, bu qeyri-qanunidir və biz tədbir görəcəyik. Lakin məsələ elə-belə qaldı. Prokurorluq bu işi araşdırmağa başladı, döyüş sursatlarının, hərbi

texnikanın, silahların Ermənistana göndərildiyi hərbi hissələrdən bütün sənədləri aldılar, hətta təyyarələrin reysləri də müəyyən edildi və sairə, yəni, prokurorluq bunu sübut edən kifayət qədər material topladı.

Yadımdadır, 1997-ci ildə Rusiyaya rəsmi səfərim zamanı mən bu məsələni qaldırdım. Yeltsinin münasibəti isə tamam başqa cür idi. O dedi ki, biz hələ baxmalıyıq ki, Sovetlər İttifaqı dağılarkən Ermənistanda nə qədər, Azərbaycanda nə qədər silah olmuşdur. Mən dedim ki, əvvəla, bu çoxdan məlumdur və hər yerdə qeyd olunmuşdur. İkincisi, əgər onda, Sovetlər İttifaqı dağılarkən Ermənistanda Azərbaycana nisbətən silah az idisə də, siz bu boşluğu doldurmalısınız? Axı bu, qətiyyətlə məntiqə uyğun deyildir. O zaman bizim bu mövzuda çox kəskin söhbətimiz oldu.

Lakin sonra o, üçtərəfli komissiya yaratdı. Komissiyaya Rusiya tərəfindən Serov, bizdən isə Abbas Abbasov başçılıq edirdilər. Ermənilər bu komissiyaya daxil olmadılar. Nəhayət, hansısa ikinci dərəcəli bir şəxs təyin edildi. İki-üç dəfə görüşdülər və heç nə alınmadı. Bizə məlumdur ki, sonra, bir il bundan əvvəl həmin materiallar prokurorluqdan arxivə göndərilmişdir. Bax, belə ədalətsizlik olmuşdur, başa düşürsünüz mü?

Bundan təkcə Azərbaycanda deyil, hər yerdə – Qərbdə də, Amerika Birləşmiş Ştatlarında da və başqa yerlərdə də xəbər tutdular. Gennadi Nikolayeviç, başa düşün ki, bu, əlbəttə, bizim adamlarda belə əhval-ruhiyyə yaratdı və yaratmaqdadır.

Mən bu barədə danışarkən demək istəyirəm ki, bütün bu dövr ərzində biz Rusiyanın Ermənistana və Azərbaycana eyni münasibətini hiss etməmişik. Sözsüz ki, biz narazı idik, buna görə narahatlıq keçirirdik. Niyə belədir? Axı biz 200 il Rusiya ilə birlikdə olmuşuq. Bizim indi də dostluq münasibətlərimiz var və bunu inkişaf etdirmək istəyirik. Məgər regionda əmin-amanlıq yaratmaq üçün bu münaqişənin həllinə ədalətlə, obyektiv yanaşmaq mümkün deyil? Bunun Rusiya üçün də böyük əhəmiyyəti var. Lakin bu, baş vermir.

Təbiidir ki, mən hər şey barədə danışmaq istəyirəm. Bu məsələdə xristian, müsəlman söz-söhbəti, belə əhval-ruhiyyələr var. 1999-cu ildə Ermənistan parlamentində terror aktı törədiləndə və mürəkkəb vəziyyət yarananda Yeltsin belə bir bəyanatla çıxış etdi ki, biz Ermənistanı dəstəkləməliyik, axı bu, xristian ölkəsidir və bizim yaxın müttəfiqimizdir. Çox sağ olun ki, onların sizin yaxın müttəfiqiniz olmasını dediniz, lakin xristianlığın buna nə daxli var?.. Əgər bunu Rusiya prezidenti deyirsə, onda təsəvvür edirsinizmi, bu, Azərbaycana necə mənfi təsir göstərir.

Mən bu barədə danışırım, bəlkə də bütün bunları eşitmək kiməsə o qədər də xoş deyil, lakin mən açıq danışan adamam. Rusiya ilə qarşılıqlı münasibətlərdə mən tam səmimiyəm, heç bir gizli niyyətim yoxdur. Bu gün mən Rusiya ilə münasibətlərin inkişaf etdirilməsi mövqeyində möhkəm dayanmışam. Məncə, hətta Qərbdə bəzi mətbuat orqanları Gürcüstan ilə Rusiya arasında yaranmış münasibətlərdən danışarkən vurğulayırlar ki, Azərbaycan Rusiya ilə yaxşı münasibətlərdədir, bəs Gürcüstanın niyə bu cür münasibətləri yoxdur? Ünvanımıza deyilən belə xoş sözlərə görə təşəkkür edirəm. Biz bunu davam etdirəcəyik.

Sabah mən Vladimir Vladimiroviç Putinlə görüşəcəyəm, biz bütün bu məsələlərlə bağlı fikir mübadiləsi aparacağıq. Rusiya bizim strateji müttəfiqimizdir. Biz bu xətti bundan sonra da davam etdirəcəyik.

Gennadi Seleznyov: Çox sağ olun. Heydər Əliyeviç, eşitmişəm ki, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri tezliklə yenə buraya gələcəklər. Onların təkliflərində yenilik olacaq, yoxsa hər il olduğu kimi, eyni təkliflərdir?

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, onlar dəfələrlə gəlirlər, indi də sentyabrın 27-28-də Ermənistanda və Azərbaycanda olacaqlarını vəd edirlər. Allah eləsin ki, hansısa təkliflərlə gəlsinlər, mən bunu çox istəyirəm. Hər dəfə mən də, ictimaiyyətimiz də Rusiyanın, Birləşmiş Ştatların və Fransanın həmsədrlik etdiyi ATƏT-in Minsk qrupu nümayəndələrinin gəlişini ümidlə gözləyirik. Mən sizə dedim, onlar 1997-ci ildə iki təklif irəli sürdülər. Biri ilə biz razılaşıdıq, Ermənistan razılaşmadı. İkincisi ilə biz razılaşıdıq, Ermənistanda da razılığa doğru proses gedirdi, sonra isə hər şey pozuldu.

Sizə hər şeyin aydın olması üçün deməliyəm ki, üç il əvvəl – yeri gəlmişkən, bu, Rusiyanın təşəbbüsü idi – ATƏT-in Minsk qrupu birdən-birə «ümumi dövlət» haqqında layihə irəli sürdü. Ümumi dövlət nə deməkdir? Azərbaycan ərazisində olan Dağlıq Qarabağ dövlətə çevrilir, Azərbaycan da dövlətdir. Bir-biri ilə əlaqəsi olmayan ümumi dövlət. Onlar belə izah etdilər ki, guya bu zaman bizim ərazi bütövlüyümüz pozulmayacaq. Axı bu yalandır. Biz bununla heç cür razılaşmadıq. Yeri gəlmişkən, mən bilirəm, bu layihənin müəllifi Rusiya XİN idi.

Lakin Ermənistan dərhal onunla razılaşıdı.

Gennadi Seleznyov: Bu hətta federasiya da deyil? Hansısa konfederasiyadır, eləmi?

Heydər Əliyev: Xeyr, federasiya yox, ümumi dövlət. Nə ümumi dövlət? Dünyada, ümumiyyətlə, belə praktika yoxdur! Deyəsən sizi yordum?

Yuri Nikiforenko (Dövlət Dumasının deputatı): Rusiyanın «İzvestiya» qəzeti Azərbaycana bütöv səhifələr həsr edib və xoş sözlər yazmışdır.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı. Məgər mən bunu inkar edirəm? Rusiya mətbuatında belə xoş sözlər çox dərc olunur.

Gennadi Seleznyov: Heydər Əliyeviç, indi təmali qoyulmuş Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında çox söz-söhbət gedir. Lütfən deyin, Bakı–Novorossiysk neft kəməmindən gələcəkdə istifadə olunmasını necə təsəvvür edirsiniz? Bildiyimə görə, onun haqqında sazişin müddəti hər il uzadılır. Elədirmi?

Heydər Əliyev: Biz Bakı–Novorossiysk neft kəməmindən istifadə edirik.

Gennadi Seleznyov: Yəni, o bağlanmayacaq?

Heydər Əliyev: Yox, yox. Biz onunla Novorossiyskə neft vuracağıq. Amma onun gücündən tam istifadə olunmur, çünki biz onun vasitəsilə öz neftimizi, yəni neft şirkətimizin çıxardığı nefti ixrac edirik. Biz bu barədə əvvəlcədən razılaşmışıq. Konsorsiumun hasil etdiyi neft də əvvəllər digər boru kəmərləri olmadığına görə Bakı–Novorossiysk boru kəməri ilə göndərilirdi. Ona görə də o vaxt kəmərlər tamamilə doldurulurdu, hərçənd o vaxt da çətinliklər çəkirdik, çeçenlər onu dəfələrlə bağlamışdılar. Sonra dolayı sahə çəkildi. Biz neftin bu boru kəməri ilə göndərilməsini davam etdirəcəyik. Bundan əlavə, biz Rusiyadan ildə 4 milyard kubmetr qaz alırıq, elektrik enerjisi alırıq, özü də onların haqqını dərhal ödəyirik, bizim Rusiyaya heç bir borcumuz yoxdur.

Gennadi Seleznyov: Heydər Əliyeviç, sağ olun. Rusiyaya səfərimizin uğurlu olmasını arzulayırıq. Biz isə burada, Azərbaycanda eyni uğurla işləyəcəyik.

Heydər Əliyev: Bizdə, Azərbaycanda, Bakıda vəziyyət sabitdir, yaxşıdır, siz mənsiz də burada özünüzmənəmlə olduğunuz kimi hiss edəcəksiniz. Axşam Bakını gəzməyə çıxın, seyr edin, burada heç kimi öldürmərlər. Biz burada çox yaxşı qayda-qanun yaratmışıq.

**RUSIYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ
VLADİMİR PUTİNİN DƏVƏTİ İLƏ RUSIYA
FEDERASIYASINA İKİ GÜNLÜK İŞGÜZAR
SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL
BİNƏ BEYNƏLXALQ HAVA LİMANINDA
KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİ
NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ
VERDİYİ MÜSAHİBƏ**

23 sentyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim Rusiyaya səfərim haqqında məlumat mətbuatda verilibdir, xəbəriniz var. Rusiyanın prezidenti Vladimir Putin məni Moskvaya işgüzar səfərə dəvət edibdir. Mən də bu səfəri həyata keçirirəm. Orada bizim danışıqlarımız olacaqdır. Ondan sonra biz üç saziş imzalayacağıq. Əsas müqavilə Xəzər dənizində Azərbaycanın və Rusiyanın sərhədinin tam koordinatlarla müəyyən olunması haqqındadır. Biz ümumi xarakterli belə bir sənəd imzalamışdıq.

Amma indi bizim mütəxəssislər, Rusiyanın mütəxəssisləri bu sazişi hazırlayıblar. Bu cür sazişi Rusiya Qazaxıstan ilə imzalayıbdır, bizimlə də imzalayacaqdır. Bu çox yaxşı bir haldır.

Başqa iki saziş də var. Bir müddətdən sonra təhsil haqqında saziş də imzalanacaqdır. Əsas odur ki, mən prezidentlə fikir mübadiləsi aparıb bir çox məsələlər, başlıcası, Rusiya–Azərbaycan əlaqələrinin bugünkü vəziyyəti və inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar danışıcağam.

Əgər indi sizin dəyərli sualınız varsa, mənə deyin. Yoxdursa, xırda-xuruş suallarla mənim vaxtımı almayın. Mənim 6-7 dəqiqə vaxtım var.

S u a l: **Cənab Prezident, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı danışıqlar aparılacaqmı?**

C a v a b: Mütləq aparılacaq. Siz bu şeyləri soruşursunuz. Nə vaxt ola bilər ki, mən hansısa dövlət başçısı ilə görüşüm, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi haqqında danışmayım? Xüsusən də prezident Putin ilə. Buna söz ola bilməz. Ona görə ki, Rusiya Minsk qrupunun həmsədrələrindən biridir. Əgər dünən Azərbaycan televiziyasına baxdınsa, mən buraya gəlmiş Rusiyanın parlament nümayəndə heyəti ilə söhbət etdim və Ermənistan haqqında danışdım. Belə olan halda sən mənim vaxtımı alıb bu cür suallar verirsən.

S u a l: **Cənab Prezident, 1994-cü ildən bəri İranın mövqeyinin əslində dəyişməz qaldığı nəzərə alınarsa, Sizcə, bu gün imzalanacaq ikitərəfli saziş Xəzər dənizinin hüquqi statusunun müəyyən olunmasında konsensusa gəlməyə kömək edəcəkmı?**

C a v a b: Mövqelər dəyişməmişdir, biz öz mövqeyimizi müəyyənləşdirmişik və sazişi imzalayacağıq. İranla isə biz işləyirik. Bizim ekspertlər burada da, İranda da görüşürlər. Bu danışıqlarda əsas şəxs olan Səfəri bu yaxınlarda Bakıya gəlmiş, görüşlər keçirmişdir. Bir müddət sonra isə burada bütün Xəzər regionu ölkələrin ekspertlərinin görüşü olacaqdır.

S u a l: **Cənab Prezident, Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların statusu ilə bağlı orada hansısa sənəd imzalanacaqmı?**

C a v a b: Yox, biz belə bir sənəd imzalamaq istəmirik. Çünki bunun əhəmiyyəti yoxdur.

S u a l: **Cənab Prezident, Siz Seleznyov ilə görüşdə Rusiyanın Ermənistana bir milyard dollarlıq silah verməsi məsələsini qaldırmışdınız. Bu dəfəki səfərinizdə prezident Putinlə görüşdə bu məsələ qaldırılacaqmı?**

C a v a b: Bilirsən, mən bu məsələni çox qaldırmışam və Vladimir Putinlə görüşlərdə də çox qaldırmışam. Ancaq bunların hamısı indi, müəyyən mənada, artıq arxada qalıblar. Bunu qaldırmağın əhəmiyyəti yoxdur. Mən sadəcə, dünən parlament nümayəndə heyətinə dedim ki, onlar bilsinlər. Özü də eşitdiniz, mən Seleznyova dedim ki, sizin özünüz Dumada müzakirə etmişdiniz, prokurorluğa vermişdiniz. Sonra bunu batırdınız.

S u a l: **Cənab Prezident, artıq Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin bünövrəsi qoyulubdur. Siz oradakı nitqinizdə demişdiniz ki, bu, regionda sabitliyin təminatçısı olacaqdır. Azərbaycan münaqişəni sülh yolu ilə həll edə bilməsə, bu kəmərin çəkilməsi hərbi əməliyyatların başlanmasına maneçilik törədə bilərmi?**

C a v a b: Bilirsiniz, bu kəmərin çəkilməsi Ermənistan–Azərbaycan münasibətlərinə, güman edirəm, o qədər təsir göstərə bilməz. Ancaq bu kəmərin olmasının hərbi əməliyyatlara maneçilik törətməsi – siz bu gün gələcək üçün sözlər danışırsınız. Əgər hərbi əməliyyatlara ehtiyac olsa, bunun yolları tapılar.

S u a l: **Cənab Prezident, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri bu həftə regiona gəlirlər. Onlardan hansısa təklif gözlənilirmi?**

C a v a b: Gələcəklər, görək nə təklif verəcəklər. Siz də bunu biləcəksiniz.

S u a l: Cənab Prezident, Siz dünən Seleznyov ilə görüşdə bildirdiniz ki, Ermənistan belə bir iddia ilə çıxış edir ki, Qarabağın ona birləşdiriləcəyi təqdirdə Azərbaycan torpaqlarını azad edə bilər. Əvvəllər də belə bir təklif var idi, yoxsa bu, son vaxtlar olubdur?

C a v a b: Əvvəldə var idi, elə indi də belədir. Ona görə biz bu məsələni həll edə bilmirik. Məsələn, 1997-ci ildə Minsk qrupu bir təklif vermişdi, biz razı olduq, onlar razı olmadılar. Təklif belə idi ki, Dağlıq Qarabağın ətrafında olan Azərbaycan rayonları işğaldan azad olunur, amma Dağlıq Qarabağın statusu haqqında danışıqları davam etdiririk. Bu çox da yaxşı idi və biz bununla razı olduq. Amma ermənilər bunu qəbul etmədilər. Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV
MOSKVADA İŞGÜZAR SƏFƏRDƏ**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev sentyabrın 23-də Moskvaya işgüzar səfərə gəlmişdir.

Azərbaycan dövlətinin başçısını «Vnukovo–2» hava limanında Rusiya Xarici İşlər nazirinin birinci müavini Vyaçeslav Trubnikov və Rusiya Federasiyasının digər yüksək vəzifəli rəsmi şəxsləri, habelə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini Abbas Abbasov, Xarici İşlər naziri Vilayət Quliyev, Xarici İşlər nazirinin müavini Xələf Xələfov və ölkəmizin Moskvadakı Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri Ramiz Rizayev qarşıladılar.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev hava limanından maşın karvanının müşayiəti ilə Vorobyoviye qoruda onun üçün ayrılmış iqamətgaha yola düşdü.

* * *

Moskvada işgüzar səfərdə olan Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin sentyabrın 23-də Kremldə Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin ilə təkbətək görüşü oldu.

Ali qonağı hörmətlə, ehtiramla qarşılayan, onun dəvətini qəbul edib Moskvaya işgüzar səfərə gəldiyinə görə prezident Heydər Əliyevə minnətdarlığını bildirən prezident Vladimir Putin Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin intensiv inkişaf etməsindən çox məmnun qaldığını bildirdi.

Prezident Heydər Əliyevin bu il Rusiya Federasiyasına etdiyi hər üç səfərin ölkələrimizin bütün sahələr üzrə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsində xüsusi rol oynadığını nəzərə çatdıran cənab Vladimir Putin Xəzərin dibinin bölgüsünə, təhsil məsələlərinə dair sazişlərin və imzalanacaq bəzi digər sənədlərin Azərbaycan–Rusiya əməkdaşlığının daha da sıxlaşdırılmasına yeni təkan verəcəyinə ümidvar olduğunu söylədi.

Prezident Vladimir Putin rus mədəniyyətinin, rus dilinin dəstəklənməsinə göstərdiyi böyük diqqət və qayğıya görə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə bir daha minnətdarlığını bildirdi.

Rusiya Federasiyasına səfərə dəvətə, yüksək qonaqpərvərliyə və səmimi sözlərə görə prezident Vladimir Putinə təşəkkür edən prezident Heydər Əliyev Azərbaycan–Rusiya münasibətlərinin intensiv inkişaf prosesinin bünövrəsinin Rusiya dövləti başçısının 2001-ci il yanvarın 9-da, yeni əsrin başlanğıcında Azərbaycana etdiyi ilk rəsmi səfərlə qoyulduğunu nəzərə çatdırdı. Məhz həmin səfərdən sonra ölkələrimizin bütün istiqamətlərdə – iqtisadiyyat, elm, təhsil və digər sahələrdə münasibətləri durmadan inkişaf edir və daha da genişlənəcəkdir.

Bu səfər zamanı Moskvada imzalanacaq sənədlərin böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğulayan dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev Xəzərin statusu məsələsinin həllində Rusiyanın, Azərbaycanın və Qazaxıstanın eyni mövqedə olmasını bir daha yüksək dəyərləndirdi.

Xəzərdəki zəngin neft və qaz yataqlarının işlənilməsi sahəsində görülən işlərdən bəhs edən prezident Heydər Əliyev yaxın gələcəkdə Rusiya sektorunda da yüksək nəticələr əldə ediləcəyinə ümidvar olduğunu bildirdi.

Səmimilik və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə prezidentlər Azərbaycan–Rusiya münasibətlərinin perspektivləri, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması, regionda vəziyyət, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə və hər iki tərəfi maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə geniş fikir mübadiləsi apardılar.

**AZƏRBAYCAN VƏ RUSİYA PREZİDENTLƏRİNİN
TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜNDƏN SONRA DÖVLƏT
BAŞÇILARININ GENİŞ TƏRKİBDƏ
AZƏRBAYCAN–RUSİYA DANIŞIQLARI**

Moskva, Kreml

«Predstavitel'skiy kabinet»

23 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevi burada Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin dostcasına, mehribanlıqla, səmimiyyətlə qarşıladı.

Prezident Vladimir Putin Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvlərini, prezident Heydər Əliyev isə Rusiya nümayəndə heyətinin üzvlərini salamladılar.

Sonra hər iki ölkənin nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə geniş tərkibdə Azərbaycan–Rusiya danışıqları oldu. Danışıqlarda nümayəndə heyətlərinə Rusiya prezidenti Vladimir Putin və Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev başçılıq edirdilər.

Vladimir Putin: Hörmətli həmkarlar, dostlar, icazə verin, sizi Moskvada bir daha salamlayım. Mən çox şadam ki, son vaxtlar Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlər belə intensiv inkişaf edir. Mənə məlum olduğuna görə, dünən siz Bakıda bizim parlamentin sədrini qarşılayırdınız, bu gün isə nəinki qarşılıqlı maraq doğuran bir sıra məsələləri müzakirə etmək üçün, həm də çox böyük əhəmiyyət verdiyimiz sənədlərin imzalanması üçün burada, Moskvadasınız. Bunlar Xəzərin dibinin bölünməsi haqqında sənəd, təhsil məsələlərinə dair və bəzi digər problemlər haqqında sənədlərdir. Heydər Əliyeviç, mən bilirəm ki, şəxsən Siz onların üzərində xeyli müddət və gərgin işləmişiniz.

Çox ümidvaram ki, birgə işimiz bu sənədlərin imzalanması ilə başa çatacaq və gələcək üçün, uzunmüddətli perspektiv üçün münasibətlərimizi bu sənədlərin əsasında quracağıq.

Təəssüf ki, ötən illərdə əmtəə dövriyyəimizin bir qədər azaldığı müşahidə edilmişdir. lakin bu, cari ilin ilk aylarında artmışdır.

Heydər Əliyev: Təxminən 60 faiz. Yeri gəlmişkən, Rusiya ilə əmtəə dövriyyəimiz birinci yerdədir.

Vladimir Putin: Heydər Əliyeviç, mən bunu bilirəm. Onu da bilirəm ki, şəxsən Siz rus mədəniyyətinin, rus dilinin inkişafına və dəstəklənməsinə böyük diqqət yetirirsiniz. Buna görə biz Sizə çox minnətdarıq. Biz bunu bilir və hiss edirik.

Heydər Əliyeviç, biz Sizi görməyimizə çox şadıq və «Xoş gəlmisiniz!» deyirik.

Heydər Əliyev: Vladimir Vladimiroviç, sağ olun. Moskvaya gəlmək, Sizinlə görüşmək və məsələləri müzakirə etmək barədə dəvətinizə görə Sizə təşəkkür edirəm. Moskvaya hər bir səfərimizin bizim üçün böyük əhəmiyyəti var. Şübhəsiz ki, hər bir belə görüş Rusiya–Azərbaycan münasibətlərini möhkəmləndirir və inkişaf etdirir. Siz dediniz ki, – mən çox şadam ki, bunu vurğuladınız – Rusiya–Azərbaycan münasibətləri intensiv inkişaf edir. Bu prosesin bünövrəsini Siz 2001-ci il yanvarın 9-da Rusiya prezidentinin Azərbaycan tarixdə ilk səfəri ilə qoymusunuz. O vaxt Siz qeyd etdiniz ki, bu, Rusiya prezidentinin yeni əsrdə ilk səfəridir. Biz buna böyük əhəmiyyət veririk.

Deyə bilirəm ki, o vaxtdan bəri münasibətlərimiz bütün istiqamətlərdə – iqtisadi sahədə də, elm, təhsil sahəsində də intensiv inkişaf edir və edəcəkdir.

Biz Rusiya ilə təxminən 100 sənəd imzalamışıq, bunların 70-i dövlətlərarası, hökumətlərarası sənəddir və onlar Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin inkişafı baxımından işimizə çox böyük köməkdir. Siz doğru dediniz ki, bu gün imzalayacağımız sənədlərin, xüsusən Xəzər dənizi haqqında sənədin böyük əhəmiyyəti var.

Bilirsiniz ki, biz Sizinlə bu mövzuda çox danışmışıq və Aşqabad sammitində bu barədə fikir mübadiləsi aparmışıq. Çox yaxşıdır ki, bir nəticə var, yəni Rusiya, Azərbaycan və Qazaxıstan bu baxımdan eyni mövqedədirlər, hesab edirəm ki, digər Xəzəryanı dövlətlər də tədricən buna gəlib çıxacaqlar. Çünki Xəzərin neft və qaz yataqlarının işlənilməsi son dərəcə mühüm məsələdir, bildiyiniz kimi, bunu bizim təcrübəmiz də təsdiqləyir. Bilirəm ki, hazırda Rusiya sektorunda çox perspektivli bir quyu qazılır. Məlumdur ki, Qazaxıstan sektorunda da qazma işlərindən sonra böyük nəticələr əldə olunmuşdur. Bunlar ancaq ilk addımlardır, çünki Rusiya sektoru barəsində deməliyəm ki, biz vaxtilə Xəzəri tədqiq etmişik – ona görə ki, Sovetlər İttifaqının hökuməti bu işi bizə tapşırırdı – və çoxlu yeni yataqlar aşkara çıxarmışdıq. Lakin Volqa çayına, balığa və sair məsələlərə görə Rusiya sektorunda tədqiqatlar aparmağa imkan vermirdilər. Halbuki, indi Sizin malik olduğunuz həmin böyük sektorun – biz sizinlə sərhədi müəyyənləşdirəcəyik – balığa heç bir dəxli olmayacaqdır.

Yeri gəlmişkən, fürsətdən istifadə edib demək istəyirəm ki, biz Xəzərdə 50 ildən çoxdur neft çıxarıyıq. Biz müəyyəm etmişik ki, bu, Xəzərdəki balıqlara və mikroorqanizmlərə heç bir mənfi təsir göstərmir. Ona görə də mənə elə gəlir ki, burada böyük nəticələr əldə edəcəksiniz.

AZƏRBAYCAN–RUSİYA SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİ

*Moskva, Kreml
«Səfir salonu»*

23 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev və Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin «Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası arasında Xəzər dənizinin dibinin həmhüdüdü sahələrinin bölünməsi haqqında saziş»i imzaladılar.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin və Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putinin iştirakı ilə «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Rusiya Federasiyası hökuməti arasında təhsil, elmi dərəcə və elmi adlar haqqında sənədlərin qarşılıqlı surətdə tanınması sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş», «Azərbaycan Respublikasının Dövlət Xüsusi Maşınqayırma və Konversiya Komitəsi və Rusiya Federasiyasının Sənaye, Elm və Texnologiya Nazirliyi arasında «İqtisadi və elmi-texniki» əməkdaşlıq haqqında saziş» və «Azərbaycan Respublikası hökuməti və Rusiya Federasiyası hökuməti arasında hərbi təyinatlı məhsul istehsalında iştirak edən müəssisə və təşkilatlarda ixtisaslaşmanın saxlanması haqqında saziş» imzalandı.

* * *

Sənədlərin imzalanma mərasimində Azərbaycan Baş nazirinin birinci müavini Abbas Abbasov, prezidentin katibliyinin rəisi Dilarə Seyidzadə, prezidentin köməkçisi Əli Əsədov, Xarici İşlər nazirinin müavini Xələf Xələfov, respublikamızın Rusiyadakı Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri Ramiz Rizayev, Rusiya nümayəndə heyətinin üzvləri iştirak edirdilər.

**AZƏRBAYCAN–RUSİYA SƏNƏDLƏRİNİN
İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN VƏ RUSİYA
FEDERASIYASININ PREZİDENTİ
VLADİMİR PUTİNİN BİRGƏ MƏTBUAT
KONFRANSINDA BƏYANATLARLA
ÇIXIŞLARI VƏ JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA CAVAB**

23 sentyabr 2002-ci il

**Rusiya Federasiyasının Prezidenti
Vladimir Putinin bəyanatı**

Hörmətli xanımlar və cənablar!

İcazə verin, bu saatadək görülmüş işlərin nəticələri barədə sizə qısa məlumat verim. İlk öncə, mən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyeviç Əliyevi səmimi-qəlbdən salamlamaq istəyirəm. Bu, cari ildə yüksək səviyyədə üçüncü Rusiya–Azərbaycan sammitidir. Xatırlatmaq istəyirəm ki, Azərbaycan prezidenti bu ilin yanvarında Moskvada dövlət səfərində olmuşdur, iyunun 9-da isə Sankt-Peterburqda bizim işgüzar görüşümüz oldu. Onda Nizaminin abidəsinin açılış mərasimi də keçirildi.

Bax, belə fəallıq var. Mən bunu görüşümüzün əvvəlində xatırladaraq dedim ki, Rusiya parlamentinin sədri dünən Azərbaycanda idi və prezident Bakıda onu qəbul etdi. Bu cür fəallıq ölkələrimizin ənənəvi dostluğu və hərtərəfli əməkdaşlığı möhkəmlətməyə göstərdikləri qarşılıqlı səylərə parlaq sübutdur.

İndiki sammitin gündəliyinin başlıca bəndi Rusiya Federasiyası ilə Azərbaycan Respublikası arasında Xəzər dənizinin dibinin həmhüdud sahələrinin bölünməsi haqqında sazişin imzalanması idi. Biz bu qərara doğru çox uzun bir yol keçmişik. Çox mübahisələr olmuş, hər iki tərəf gərgin işləmişdir. Lakin nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, bu, marağı olan tərəfdaşların gördüyü iş idi. Çox şadam, məmnunam ki, bu iş belə müsbət nəticə ilə başa çatdı.

Rusiya ilə Qazaxıstan, habelə Qazaxıstan ilə Azərbaycan arasında əvvəllər imzalanmış sazişləri nəzərə alaraq, inamla demək olar ki, Xəzər dənizinin Mərkəzi və Şimal sahələrinin dibinin mineral ehtiyatlarının mənimsənilməsində bizim üç ölkəmizin qarşılıqlı fəaliyyəti möhkəm beynəlxalq-hüquqi baza əldə etmişdir. Əminəm ki, «dənizin dibini bölürük, su isə ümumdür» formulunun və mərhələlilik prinsipinin tətbiqi son nəticədə maraqları – bunu vurğulamaq istəyirəm – bütün sahilyanı dövlətlərin maraqlarını nəzərə almaqla, Xəzər dənizinin statusu probleminin qarşılıqlı surətdə faydalı həllinə gətirib çıxaracaqdır.

Təhsil haqqında sənədlərin qarşılıqlı surətdə tanınması haqqında hökumətlərarası saziş imzalandı. Dövlətlərimiz arasında humanitar, elmi, mədəni əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə real köməyi baxımından bu sənədin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq istərdim. Bununla yanaşı, hərbi təyinatlı məhsulların istehsalında iştirak edən müəssisə və təşkilatlarda ixtisaslaşmanın saxlanılması haqqında hökumətlərarası saziş, iqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlıq haqqında idarələrarası saziş də imzalandı. Bu bir daha göstərir ki, bütün sahələrdə münasibətlərin daha da dərinləşməsi prosesi gedir və həqiqətən, çoxplanlı xarakter daşıyır.

Azərbaycan prezidentinin bugünkü səfəri, əslində beynəlxalq terrorizmlə mübarizədə Dünya Birliyinin səylərinin birləşdirilməsinin əsasını qoymuş Amerikadakı faciəli hadisələrin ildönümü ilə eyni vaxta təsadüf etmişdir. Rusiya artıq çox illərdir ki, bu bəla ilə mübarizə aparır. Azərbaycan, öz prezidenti başda olmaqla, bizim fəal hərəkətlərimizi lap əvvəldən dəstəkləmişdir. Heydər Əliyeviç dəfələrlə bildirmişdir ki, terror təhlükəsi milli sərhəd tanımır, qorxulu xəstəlik kimi, sürətlə yayıla bilir. Biz hüquq mühafizə və xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşlığı sahəsində böyük əməli təcrübə toplamışıq və bu istiqamətdə səmərəli qarşılıqlı fəaliyyətimizi davam etdirəcəyik. Bu baxımdan həmin məsələdə fəal mövqe tutduğuna görə Azərbaycan prezidentinin rolunu bir daha xatırlatmaq və ona təşəkkür etmək istərdim. O da yadırmızdır, Azərbaycan ilk ölkədir ki, heç nəyə baxmadan cinayətkarları bizə təhvil vermişdir və onlar sonralar mühakimə olunmuşlar.

Qarşılıqlı tərəfdaşlıq, o cümlədən ticarət-iqtisadi sahədə əməkdaşlıq məsələlərinə də toxunuldu. Biz iqtisadi əməkdaşlıq üzrə ikitərəfli hökumətlərarası komissiyanın rolunu möhkəmlətməyin zəruriliyi barədə yekdil rəydəyik. Aktual beynəlxalq problemlərin bəzi məsələləri də müzakirə edildi.

Sonda demək istəyirəm ki, aparılmış danışıqlar çox konstruktiv, faydalı oldu. Danışıqlar hələ başa çatmayıbdır, bu gün axşam Heydər Əliyeviçlə bizim imkanımız olacaq ki, qarşılıqlı fəaliyyətimizi bütün təfərrüatı ilə, incəlikləri ilə qeyri-formal şəraitdə arxayınca müzakirə edək. Əminəm ki, ölkələrimiz arasında son vaxtlar yaranmış yüksək etimad ruhu indiyədək mürəkkəb, həlli çətin sayılan bütün məsələlərin həllində bizə kömək edəcəkdir. Doğrudan da, Azərbaycan prezidentinin bu gün dediyi kimi, ikitərəfli baxımdan aramızda

belə məsələlər, əslində qalmayıbdır. Odur ki, Azərbaycan prezidentinin Rusiyaya bugünkü səfəri, heç şübhəsiz, dövlətlərarası münasibətlərin qurulmasında daha bir mərhələ olacaqdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Hörmətli Vladimir Vladimiroviç!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Vladimir Vladimiroviç, bu işgüzar səfəri həyata keçirmək və mənə, Sizin artıq dediyiniz işləri görmək üçün Moskvaya gəlmək barədə dəvətə görə Sizə ürəkdən təşəkkür edirəm. Mən bir daha bəyan etmək istəyirəm ki, Rusiya–Azərbaycan münasibətləri həmişə normal olmuşdur, lakin Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinin Azərbaycana ilk rəsmi səfərindən sonra bu münasibətlər xüsusilə inkişaf etmişdir. 2001-ci il yanvarın 9-dakı həmin səfər Rusiya prezidentinin XXI əsrdə ilk səfəri idi və bu səfəri o, Azərbaycana etmişdir. Ancaq məsələ təkcə bunda deyildir. Məsələ ondadır ki, biz o vaxt Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə aid bir çox məsələləri olduqca ətraflı müzakirə etdik. Doğrudur, həm bizim üçün, həm də Rusiya üçün olduqca gərəkli olan bir çox digər məsələləri də müzakirə etdik.

Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin inkişafında yeni mərhələ məhz həmin dövrdən başlanmışdır. Bu proses inkişaf edir və mən deməliyəm ki, yüksək sürətlə inkişaf edir. Heç iki il keçməyib ki, biz, ilk növbədə, iqtisadiyyat sahəsində, siyasi sahədə və bütün digər sahələrdə nəzərəcarpacaq nəticələrə nail olmuşuq.

Vladimir Vladimiroviç burada bu gün gördüyümüz işlərdən, hansı sənədləri imzaladığımızdan danışdı. Mən sizi bir daha yormayacağam, amma belə bir cəhət mühümdür ki, Vladimir Vladimiroviçin nəzərə çatdırdığı ən mühüm məqamları mən də sözbəsöz təkrarlayardım. Bizim bugünkü münasibətlərimiz, bax, bu deməkdir.

Vladimir Vladimiroviç, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə güclü təkan verdiyinizə görə mən Sizə minnətdaram. Siz əvvəllər mövcud olan bəzi maneələri məharətlə aradan qaldırdınız. Bu cəhətdən Siz özünüzü çox uzaqgörən siyasi xadim kimi göstərdiniz, o mənada ki, əvvəllər olanları arxada qoydunuz. Həmin vaxtdan biz, hər şeydən öncə, prezident Vladimir Vladimiroviç Putinin Azərbaycana, xalqımıza səmimi münasibətini, ikincisi isə, onun münasibətlərimizin inkişafına çox böyük maraq göstərdiyini – biz bunu daha çox istəyirik – üçüncüsü, onun Azərbaycana, bizim işlərimizə hədsiz diqqətini hiss edirik.

Yayda Vladimir Vladimiroviçlə biz Sankt-Peterburqda görüşdük, dahi Azərbaycan şairi Nizaminin abidəsini açdıq, birlikdə açdıq. Bu faktın özünün rus və Azərbaycan xalqları, Rusiya ilə Azərbaycan arasında dostluğun möhkəmlənməsi üçün çox böyük əhəmiyyəti var. Mən Vladimir Vladimiroviçin orada necə gözəl nitq söylədiyini xatırlayıram. Sonra isə, onun dedi ki, biz yenə də bir çox məsələlərə dair ətraflı fikir mübadiləsi apardıq. Mən həmin səfərimdən çox məmnun oldum.

Vladimir Vladimiroviç, madam ki, mən Sizin dəvətinizlə artıq üç dəfə Moskvada olmuşam – zənn edirəm ki, ilin sonunadək bəlkə yenə belə bir imkan oldu – Sizi münasib vaxtda Azərbaycana gəvət etməyə tam əsasım vardır. Siz xalqımızın Sizə olan münasibətini bilirsiniz. Mən deməliyəm ki, Vladimir Vladimiroviç Putin elə ilk günlərdən həm Rusiyada, həm də bizim respublikada hörmət və nüfuz qazanmışdır. Çünki gördüyü işlərdən, verdiyi bəyanatlardan hamıya bəlli olmuşdur ki, o, həqiqətən bütün MDB ölkələri ilə, o cümlədən Azərbaycanla münasibətlərin möhkəmlənməsini istəyir.

Vladimir Vladimiroviç, buna görə Sizə təşəkkür edirəm.

İmzaladığımız əsas sənədə gəldikdə isə, Siz ona qiymət verdiniz. Mən bu qiymətlə tam razıyam. Mən bəyan edirəm ki, bu çox mühüm addımdır. Xəzər dənizinin statusu, onun sektorlara bölünməsi məsələsi artıq bir çox illərdir ki, gündəlikdədir və müzakirə olunmuşdur. Siz qısa vaxt ərzində bu işə qoşulduunuz və Qazaxıstanla saziş imzaladınız. Bilirəm ki, onlarla da, Azərbaycanla da bu sənədlər üzərində çox işləmişiniz. Biz də uzun müddət işləmişik. Dediyiniz kimi, biz üç Xəzər dənizi dövlət mövqeyimizi müəyyənləşdirmişik və bu, digər sahələri ölkələr üçün nümunə olacaqdır. Başqa yol yoxdur. Biz bu məsələ ilə çox illər məşğul olmuşuq və çoxlu variantlar tapmışıq. İndiki variant, beynəlxalq hüquq normaları prinsiplərinə, orta xətt prinsiplərinə uyğundur. Bunda da Vladimir Vladimiroviçin böyük rolu olmuşdur.

Vladimir Vladimiroviç, Siz Xəzər dənizində yaxşı hərbi təlimlər keçirdiniz. Xatirimdədir, Aşqabadda şəxsi söhbətimizdə bu barədə mənə demişdiniz. Mən təəccübləndim, Siz Aşqabaddan dərhal Həştərxana getdiniz, digər işlərlə məşğul oldunuz, müvafiq adamları oraya çağırıdınız, yaxşı hazırlaşdınız. Deməliyəm ki, bu, ümumiyyətlə, Xəzərin tarixində belə böyük miqyaslı ilk təlimlər idi. Biz bu təlimlərdə iştirak edirdik, onları dəstəklədik və dəstəkləyirik.

Bir daha bəyan etmək istəyirəm ki, Rusiya–Azərbaycan münasibətləri bizim xarici siyasətimizin öncül istiqamətidir. Biz təxminən iki əsr birlikdə olmuşuq və o qədər qaynayıb-qarıxmışıq, o qədər yaxınlaşmışıq ki, bu əlaqələri qırmaq olmaz. Dövlət müstəqilliyi qazanmağımız bir-birimizdən uzaqlaşmağa heç bir əsas vermir, əksinə, bu münasibətləri möhkəmləndirmək və inkişaf etdirmək lazımdır. Biz öz tərəfimizdən bunları edirik. Vladimir Vladimiroviç, bir daha çox sağ olun.

S u a l: Azərbaycan–Rusiya iqtisadi əməkdaşlığının indiki vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz və onun miqyasından razısınızmı?

Vladimir Putin: Miqyasa gəldikdə, biz, əlbəttə, bunun nə miqyasından, nə də keyfiyyətindən razıyıq. Mən tamamilə əminəm ki, biz həm malların nomenklaturu, həm qarşılıqlı ticarət, həm sərmayələrin həcmi, həm də fəaliyyətin istiqamətləri üzrə, əlbəttə, daha yaxşı nəticələr əldə edə bilərdik. Buna baxmayaraq, cari ilin ilk ayları ərzində əmtəə dövriyyəsinin xeyli artdığını müşahidə edirik, lakin məsələ heç bunda da deyildir. Məsələ ondadır ki, bizim uzun müddət üçün nəzərdə tutulan bir sıra perspektivli istiqamətlərimiz var. Mən təkcə energetika sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tutmuram, hərçənd bu da çox vacibdir. Bilirsiniz ki, ötən il Rusiya ərazisi ilə 2,3 milyon ton Azərbaycan nefti nəql edilmişdir. Cari ildə bunu 2,5 milyon tona çatdıracağıq. Biz 2003-cü il üçün müvafiq həcmi razılaşdırırıq. Mən bu gün belə bir ehtimal irəli sürdüm ki, biz və görünür, Azərbaycan tərəfi də müvafiq uzunmüddətli sazişin imzalanmasını istəyirik. Azərbaycanlı həmkarlarımız ümumən bizi dəstəklədilər. O mənada ki, bunun əvəzində Rusiya Azərbaycanın təbii qazla təmin olunması vəzifəsini getdikcə daha çox öz üzərinə götürür. Qəribədir ki, Azərbaycan enerji ehtiyatları ilə zəngin bir dövlət olmasına baxmayaraq, enerji balansının strukturunda qaza ehtiyac duyur. Biz buna kömək etməyə və özümüzün boru kəmərləri sistemi vasitəsilə Azərbaycana getdikcə daha çox həcmdə qaz göndərməyə hazırıq. Azərbaycan iqtisadiyyatının yüksəlişi nəzərə alınmaqla, gələcəkdə qaz daha çox lazım olacaqdır.

Biz elektroenergetika, qarşılıqlı fəaliyyətimizin bir sıra digər istiqamətləri barədə də danışdıq. Bu gün sənaye kooperasiyası sahəsində bizi mahiyyətcə daha keyfiyyətli qarşılıqlı fəaliyyətə gətirib çıxaracaq saziş imzaladıq. Bununla yanaşı, nəzərinizi təhsil sahəsində imzalanmış sənədə yönəltmək istərdim. Mən tam əminəm ki, diplomların qarşılıqlı surətdə tanınması, əslində bizi iqtisadiyyat sahəsində daha keyfiyyətli əməkdaşlığa gətirib çıxaracaqdır.

Biz mədəniyyət sahəsində qarşılıqlı fəaliyyətdən danışdıq. Bildiyimə görə, Azərbaycanda rus dilinin tədrisinin həcmi azalmır. Azərbaycan çox az respublikalardan biridir ki, burada rus dilinin tədrisinin həcmi nəinki azaldılmır, əksinə, bilərəm ki, hətta respublikanın rəhbərliyi bu həcmə saxlanmasına səy göstərir. Bu bizim üçün çox vacibdir. Bu il Azərbaycanda Rusiya mədəniyyəti günləri keçirildi. Prezident açılış mərasimində şəxsən iştirak etdi və Rusiya Federasiyasının mədəniyyət xadimləri ilə görüşdü. Bütün bunlar iqtisadi əlaqələrin inkişafı üçün əlverişli mühit yaradır. Biz bu baxımdan məmnunuq.

Heydər Əliyev: Mənim deməyə sözümlə yoxdur. Vladimir Vladimiroviç hər şey barəsində danışdı, mən onun dediklərinin hamısı ilə tamamilə razıyam. Vladimir Vladimiroviçin dediyi kimi, iqtisadi münasibətlərin səviyyəsindən və keyfiyyətindən mən də razı deyiləm. Lakin biz birgə işləyirik, biz bunu Rusiyadan heç də az istəmirik. Odur ki, bu işi davam etdirəcəyik.

Mən təfərrüata varmayacağam, çünki bütün bunlar barədə Vladimir Vladimiroviç yaxşı, müfəssəl, çox dəqiq danışdı. Sözümlə düz, mən hətta düşünürəm ki, Vladimir Vladimiroviç Azərbaycan haqqında hər şeyi bilir. Mən belə qənaətə gəlirəm ki, onun başqa ölkələr, xüsusən MDB ölkələri barəsində də hər şeydən xəbəri var. Buna görə də ona çox sağ olun deyirəm.

S u l i: Heydər Əliyev, biz bilirik və görürük ki, Rusiya cəmiyyətində Azərbaycanla əlaqələri daha da inkişaf etdirmək əhval-ruhiyyəsi var. Bu baxımdan Azərbaycan cəmiyyətində vəziyyət necədir? Burada iki prezidentin əməkdaşlığından danışıldı, biz isə ictimaiyyətin əhval-ruhiyyəsini bilmək istərdik.

Heydər Əliyev: Azərbaycanda ictimaiyyət Rusiya Federasiyası ilə əməkdaşlıq haqqında daha çox fikirləşir və bunu çox istəyir. Vladimir Vladimiroviçin rus dilinə, özü də təkcə ona deyil, həm də onun orta məktəblərdə öyrədilməsinə göstərdiyimiz münasibətə dair gətirdiyi bir neçə misal bunu təsdiq edir. Universitetlərin fakültələrində tədrisin rus dilində aparıldığı bölmələrin olması və Vladimir Vladimiroviçin qeyd etdiyi kimi, mədəniyyətlə bağlı dediklərinin hamısı, əlbəttə, Azərbaycanın mənafeələrinə tamamilə uyğundur.

Rusiyaya münasibətdə vəziyyətin necə olduğunu görmək üçün, sadəcə, Azərbaycanda olmaq lazımdır. Siz şəhərin küçələri ilə keçsəniz, ünsiyyətdə olsanız, rus dilində danışan adamlara Azərbaycan dilində danışanlardan daha tez-tez rast gələ bilərsiniz. Axı münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsinə maraqlı olmasaydı, bu, çətin ki, belə olardı. Bir halda ki, Siz Rusiya cəmiyyətində belə əhval-ruhiyyə olduğunu dediniz, mənim yeganə arzum budur ki, Azərbaycanda görülən işlərin hamısını düzgün qiymətləndirsinlər. Mən çox istəmirəm, qoy, prezident Putinin qiymətləndirdiyi kimi qiymətləndirsinlər. Lakin biz bəzi mənfi hallarla, münasibətlərimizin yanlış qiymətləndirilməsi ilə, mətbuatda Azərbaycanın ünvanına, bəzən olur ki, mənim ünvanıma mənfi çıxışlarla rastlaşırıq. Başa düşürəm ki, indi sizdə də, bizdə də mətbuat azadlığı var, istədiyini yazsa bilər. Məsələn, bizim müxalifət qəzetlərində də xoşagəlməz sözlər yazırlar, mən bunu istisna etmirəm və demirəm ki, kimsə bunun üçün məsuliyyət daşıyır, lakin bunu tənzimləmək lazımdır. Mən, sadəcə olaraq, Rusiya cəmiyyətinə müraciət edirəm ki, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı üçün Azərbaycanda görülən işlər düzgün qiymətləndirilsin, ölkəmizə tez-tez gəlsinlər ki, hər şeyi öz gözləri ilə görsünlər. Biz buna hazırıq.

Mən 2 il bundan əvvəl Rusiya jurnalistlərinin böyük bir qrupunu qəbul etmişdim, onlarla üç saat söhbət etmişdim. Biz jurnalistləri, mədəniyyət xadimlərini sevinclə qəbul edəcəyik. İndi çox yaxşı oldu ki, təhsil nazirlikləri arasında çox böyük imkanlar yaradan belə bir sənəd imzalandı. Bir sözlə, mən xahiş edirəm, hamı bilsin ki, münasibətlərimizin inkişafını Azərbaycanda Rusiyadakından heç də az istəmirəm.

* * *

Sentyabrın 23-də axşam Rusiya dövlət başçısının iqamətgahında prezident Vladimir Putinin adından Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin şərəfinə ziyafət verildi.

Prezident Heydər Əliyev və prezident Vladimir Putin elə həmin gün Kremldə təkbətək və geniş tərkibdə keçirdikləri görüşləri zamanı müzakirə etdikləri məsələlər barədə bir daha ətraflı fikir mübadiləsi apardılar.

RUSIYANIN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ İQOR İVANOVLA GÖRÜŞ

24 sentyabr 2002-ci il

Moskvada işgüzar səfərdə olan Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri İqor İvanovu qəbul etmişdir.

Cənab İqor İvanov dövlətimizin başçısı Heydər Əliyevi səmimiyyətlə salamladı, Azərbaycan prezidentinin Moskva işgüzar səfərinin ölkəmizin sürətlə inkişaf edən əlaqələrinin daha da möhkəmləndirilməsinə yeni təkan verəcəyini bildirdi.

Rusiya xarici siyasət idarəsinin başçısı sentyabrın 23-də Moskvada Xəzər dənizinin bölgüsünə, təhsil məsələlərinə dair sazişlərin və bəzi digər sənədlərin imzalanmasının Azərbaycan ilə Rusiya arasında bütün sahələrdə qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlığın daha da sıxlaşdırılması üçün əsaslı zəmin yaradacağını söylədi və bu əlaqələrin prezident Heydər Əliyevin və prezident Vladimir Putinin birgə səyləri sayəsində intensiv inkişaf etdiyini vurğuladı.

Nazir İqor İvanov Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevi Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin Moskva Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (Universitetinin) fəxri doktoru adı alması münasibətilə bir daha təbrik etdi.

Dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev ona Moskva Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (Universitetinin) fəxri doktoru adının və Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin 200 illiyi münasibətilə yubiley nişanının verilməsindən məmnun qaldığını bildirərək, ölkəmiz arasında möhkəm dostluq, sıx əməkdaşlıq münasibətlərinə həmişə böyük əhəmiyyət verdiyini vurğuladı.

Görüşdə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması, regionda vəziyyət, beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə və ölkəmizi maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

**İNTERFAKS BEYNƏLXALQ İNFORMASIYA
QRUPUNUN RƏHBƏRİ
MİXAİL KOMİSSAR İLƏ GÖRÜŞ**

24 sentyabr 2002-ci il

Moskvada işgüzar səfərdə olan Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev onun üçün ayrılmış iqamətgahda İNTERFAKS Beynəlxalq İnformasiya Qrupunun rəhbəri Mixail Komissarı qəbul etmişdir.

Söhbətin əvvəlində Mixail Komissar səfər proqramının gərgin olmasına baxmayaraq, onu qəbul etməyə imkan tapdığına görə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevə təşəkkürünü bildirdi.

Mixail Komissar Rusiyada informasiya sahəsində vəziyyət barədə məlumat verərək dedi: «Biz şadiq ki, bugünkü Rusiyada çoxlu müxtəlif KİV-lər var. Məsələn, İNTERFAKS-ın İTAR–TASS və RİA ilə informasiya sahəsində nəzakətli rəqabəti ictimaiyyətə hadisələrdən müxtəlif mövqelərdən xəbər tutmağa imkan verir. Biz həmkarlarımızın peşəkarlığına hörmət bəsləyirik və çoxsaylı informasiya kanallarının olmasını faydalı hesab edirik».

İNTERFAKS–AZƏRBAYCAN layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanması Azərbaycanın informasiya məkanında da bu cür vəziyyət yaratmağa kömək edəcəkdir.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev İNTERFAKS-ın yeni layihəsini – bu yaxınlarda yaradılan İNTERFAKS–AZƏRBAYCAN informasiya agentliyini dəstəklədiyini bildirərək dedi: İnformasiya egentliyinin fəaliyyətə başlaması Azərbaycanın siyasi və iqtisadi həyatında baş verən hadisələr barədə obyektiv informasiyanın dünyada yayılması imkanını xeyli yaxşılaşdıracaqdır. Biz ümidvarıq ki, dünyada və Rusiyada Azərbaycanla maraqlananlar – siyasətçilər, biznesmenlər, kütləvi informasiya vasitələri yeni agentliyin kanalları ilə obyektiv və peşəkarlıqla hazırlanmış informasiya alacaqlar. Bu hamının xeyrinədir.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEV
MOSKVA DÖVLƏT BEYNƏLXALQ
MÜNASİBƏTLƏR İNSTİTUTUNUN
(UNİVERSİTETİNİN) FƏXRİ DOKTORU
DİPLOMUNUN TƏQDİM EDİLMƏSİ
MƏRASİMİNDƏ**

24 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutuna (Universitetinə) gəldi.

Dövlətimizin başçısını bu dünya şöhrətli ali məktəbdə Rusiyanın Xarici İşlər naziri İqor İvanov, MDBMİ(U)-nun rektoru Anatoli Torkunov səmimiyyətlə, mehribanlıqla qarşıladılar. Universitetdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələr Azərbaycan prezidentinə gül-çiçək təqdim etdilər. Respublikamızın rəhbəri azərbaycanlı tələbələrlə mehribancasına söhbət etdi, onlara təhsildə uğurlar arzuladı.

Sonra Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (Universitetinin) böyük salonunda Azərbaycan prezidentinə bu ali məktəbin fəxri doktoru diplomunun təqdim olunmasına həsr edilmiş təntənəli mərasim keçirildi. Universitetin professor-müəllim heyəti, Rusiyanın bir sıra ictimai-siyasi xadimləri, Moskvada yaşayan məşhur həmvətənlərimiz – Nikolay Baybakov, Kərim Kərimov və başqaları, tələbələr prezident Heydər Əliyevi hərərətlə, sürəkli alqışlarla qarşıladılar.

Mərasimi giriş sözü ilə MDBMİ(U)-nun rektoru Anatoli Torkunov açdı.

MDBMİ(U)-nun rektoru Anatoli Torkunovun çıxışı

Azərbaycan Respublikasının çox hörmətli prezidenti Heydər Əliyeviç Əliyev!

Çox hörmətli İqor Sergeyeviç!

Çox hörmətli azərbaycanlı dostlar, həmkarlar, Azərbaycan Respublikasının rəsmi nümayəndə heyətinin üzvləri!

Çox hörmətli professorlar, müəllimlər, tələbələr, əziz dostlar!

İcazə verin, bu gün universitetimizin qonağı olan Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyeviç Əliyevə ən səmimi hörmət və ehtiram hisslərimizi ifadə edirəm. Cənab Prezident, Siz Azərbaycan – Rusiyanı dostluq, əməkdaşlıq münasibətlərinin və ən müxtəlif sahələrdə əlaqələrin bütöv bir dövrünün birləşdirdiyi ölkənin rəhbərisiniz.

Onu xatırlamaq kifayətdir ki, uzun illər ölkələrimiz vahid dövlətin tərkibində olmuş, xalqlarımız isə ağır və çətin günlərdə, böyük və şərəfli qələbələrdə və nailiyyətlərdə bir yerdə olmuşlar. Bu dostluğun qorunub saxlanması, siyasi ab-havaya, son on – on beş ilin dramatik hadisələrinə məruz qalmamasında Azərbaycan xalqının tanınmış lideri və keçmiş vahid dövlətin – Sovet İttifaqının görkəmli dövlət xadimi kimi, Sizin böyük xidmətləriniz var.

Böhranlı dəyişikliklər dövründə, Azərbaycan üçün ən ağır zamanda Siz Naxçıvan Muxtar Respublikasının Məclisinə, sonra isə Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinə başçılıq etdiniz. 1993-cü ildə Azərbaycan xalqı öz lideri kimi, Sizə ən yüksək etimad göstərərək ölkə prezidenti seçdi.

Məhz Sizin siyasətçi, dövlət xadimi istedadınız, şəxsi keyfiyyətləriniz, iradəsiz indiki nəslin qismətinə düşmüş sınaqlardan çıxmağa, Azərbaycan dövlətçiliyini möhkəmlətməyə, yüksək beynəlxalq nüfuz qazanmağa imkan verdi.

Rusiya ilə müstəqil Azərbaycan arasında diplomatik əlaqələr yarandığı vaxtdan bəri Siz bu gün inkişafda olan, ən müxtəlif sahələrdə qarşılıqlı fəaliyyət praktikası ilə zənginləşən hərtərəfli münasibətlərimizin inkişafına daim diqqət yetirirsiniz. Ölkəmizin iqtisadiyyatına, elminə və mədəniyyətinə necə böyük və daimi qayğı ilə yanaşmağınız yaxşı məlumdur. Rus və Azərbaycan mədəniyyəti ilə bağlı məsələlər mənim qısa çıxışıma aid olmasa da, xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, Rusiya ali məktəblərinin, o cümlədən də bizim universitetin minlərlə məzunu Azərbaycanın həyatının müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərir. Onların çoxu dövlət xidmətində, iqtisadiyyat, ali təhsil sahələrində yüksək vəzifələr tutur.

Bizim üçün xoşdur ki, MDBMİ(U)-da bu gün də Azərbaycandan onlarca gənc təhsil alır, Azərbaycan səfirliyi və səfiri onlara diqqətlə, atalıq qayğısı ilə yanaşır. Əminəm ki, onlar yaxşı mütəxəssis olacaqlar.

Biz məmnuniyyətlə vurğulayırıq ki, Rusiyada və Azərbaycanda xalqlarımızın elmi nailiyyətlərinin və mədəniyyətinin, onların dilinin və ədəbiyyatının öyrənilməsinə olan qarşılıqlı maraq davam və inkişaf edir. Çox

hörmətli Prezident, bunun özündə də Sizin şəxsi xidmətiniz vardır. Elmin və mədəniyyətin inkişafında, biliklərin yayılmasında Sizin rolunuz Şərqi belə bir müdrik kəlamına tamamilə cavab verir ki, insan qəlbini biliksiz və mədəniyyətsiz qoymaq – xəstəni müalicəsiz və həkimsiz qoymaq deməkdir.

Cənab Prezident, biz yaxşı bilirik ki, Siz Azərbaycanın Rusiya ilə siyasi, ticarət-iqtisadi və mədəni, elmi münasibətlərinin möhkəmlənməsinə və inkişafına tərəfdarsınız. Yüksək səviyyədə keçirilən görüşlər, 1993-cü ildən başlayaraq ölkəmizə səfərləriniz bizim münasibətlərimizə böyük təsir göstərir. Bu səfərlər, Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə görüşləriniz nəticəsində bir sıra mühüm dövlətlərarası sazişlər imzalanmışdır. Dünən Rusiya prezidentinin və Sizin imzaladığınız Xəzər dənizinin dibinin həmhüddud sahələrinin bölünməsi haqqında saziş də bu qəbildəndir.

Bu sazişin həm ikitərəfli münasibətlərin inkişafı üçün, həm də bütün Xəzər dənizi regionunun sabit, sülh şəraitində inkişafı üçün nə qədər vacib olduğunu hamımız gözəl başa düşürük. Ali məktəb işçiləri kimi, bizim üçün bu da az əhəmiyyətli deyildir ki, dünən iki Təhsil naziri Rusiya ilə Azərbaycan Respublikası arasında diplomların, elmi dərəcələrin və elmi adların qarşılıqlı tanınması haqqında saziş imzaladılar.

Sizin səfərləriniz və Rusiya rəhbərləri, bizim prezidentlə görüşləriniz mədəniyyət məsələlərinin əhatə olunması baxımından da vacibdir. Ölkələrimiz arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasının 10 illiyinin bayram edilməsi çərçivəsində Peterburqda Siz və prezident Putin Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki Nizami Gəncəvinin abidəsini açdınız. Nizami Gəncəvi hələ XII əsrdə demişdir ki, həyatda hər kəsin məsləkdaşı olmalıdır, ona görə də səninlə dostluq etmək istəyənlə meyl sal.

Bundan əvvəl, 2001-ci ilin yayında Bakıda Sizin iştirakınızla Aleksandr Sergeyeviç Puşkinin abidəsi açıldı. Məncə, bunun dərin rəmzi mənası var.

Çox hörmətli cənab Prezident! Universitetimizin nizamnaməsinə uyğun olaraq, MDBMİ(U)-nin fəxri doktoru adının verilməsinin dəqiq müəyyənləşdirilmiş qaydası mövcuddur. Statusa uyğun olaraq, bu ada beynəlxalq münasibətlərin inkişafına, müxtəlif ölkələr və xalqlar arasında sülhün möhkəmlənməsi və qarşılıqlı anlaşmanın dərinləşməsi işinə, mədəniyyət və təhsilin inkişafına böyük töhfə vermiş görkəmli dövlət xadimləri, siyasi, ictimai xadimlər, xarici ölkələrin alimləri layiq görülür.

Möhtərəm cənab Prezident, Sizə və bu salondakıların hamısına böyük məmnunluqla bildirirəm ki, universitetin Nizamnaməsini əsas tutaraq və öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq, 2001-ci il dekabrın 29-da Elmi Şura dünyada qarşılıqlı anlaşmanın möhkəmlənməsinə töhfənizə görə və ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişafına töhfənizə görə, təhsil və mədəniyyətin inkişafına töhfənizə görə Sizə MDBMİ(U)-nün fəxri doktoru adı verilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir.

Şuranın sədri kimi, mən onun iradəsini yerinə yetirərək, fəxri doktor diplomunu, medalı və mantiyanı məmnuniyyətlə Sizə təqdim edirəm.

* * *

Sonra MDBMİ(U)-nün rektoru Anatoli Torkunov Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun (Universitetinin) fəxri doktorunun diplomunu, medalı və mantiyanı Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevə təqdim etdi.

Universitetin fəxri doktoru, Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin şərafinə «Qaudemus İgitur» tələbə himni ifa olundu.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin nitqi

Hörmətli İqor Sergeyeviç!

Hörmətli Anatoli Vasilyeviç!

Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutu Elmi Şurasının hörmətli üzvləri!

Hörmətli professorlar və müəllimlər, əziz tələbələr!

Xanımlar və cənablar!

Mənə Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun fəxri doktoru kimi yüksək ad verdiyinə görə Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun Elmi Şurasına, rektor Anatoli Vasilyeviç Torkunova səmimi minnətdarlığımı bildirirəm.

Mən Xarici İşlər naziri İqor Sergeyeviç İvanovu salamlayıram, bu institut onun sərəncamındadır. İqor Sergeyeviç, mən sizə təşəkkür edirəm ki, dünən axşam çox uzun və ağır xarici ezamiyyətdən qayıdaraq, bu gün buraya gəlmisiniz. Çox sağ olun.

Mənim fəxri doktor adına layiq görülməyimlə əlaqəsi olanların hamısına minnətdarlığımı bildirirəm. Mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm.

Mən çoxlu müxtəlif adlar, o cümlədən bir çox xarici universitetlərin fəxri doktoru adını almışam, lakin belə nüfuzlu, hörmətli və bütün dünyada məşhur olan institutun fəxri doktoru adına layiq görülməyimin mənim üçün

xüsusi əhəmiyyəti vardır. Buna görə də mən minnətdarlığımı bildirir və sizi əmin edirəm ki, bu yüksək adı həmişə şərəflə daşıyacaq və sizin böyük etimadınıza layiq olmağa çalışacağam.

Mən sizin qarşınızda müxtəlif mövzularda çıxış edə bilərəm. Buna görə də mənim üçün çətindir, hər halda, mən siyasi xadiməm. Mənim fəaliyyətim cəmiyyətimizin, həyatın, dünyanın bir çox çəhətlərini əhatə edir. Ona görə də məhdud bir məsələ üzərində dayanıb bu barədə danışmaq mənim üçün çox çətindir. Bununla belə, mən ilk növbədə Rusiya–Azərbaycan münasibətləri barədə danışacağam. Anatoli Vasilyeviç bu barədə dedi. Şadam ki, siz də bu fikirdəsiniz və Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərin inkişafı üçün göstərdiyimiz səyləri qiymətləndirirsiniz.

Deməliyəm ki, bu münasibətlər indi yüksək səviyyədədir. Dünən Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə mənim çox əhəmiyyətli danışıqlarım oldu. Mühüm sənədlər imzalandı. Axşam mən onunla təkbətək görüşdüm, biz müxtəlif məsələlərə, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə və əlbəttə, Qafqaz regionunda, MDB-də vəziyyətə, beynəlxalq terrorizmlə mübarizə məsələlərinə dair fikir mübadiləsi apardıq. Azərbaycan terrorizmlə mübarizəyə fəal surətdə qoşulmuşdur. Azərbaycan terrorizmdən, terrorçuluq aktlarından uzun müddət əziyyət çəkmişdir və elə indinin özündə də çəkir. Bizdə hətta bir neçə dəfə Azərbaycan prezidentinə qarşı terror cəhdi olmuşdur və şükürlər olsun ki, Allah məni qorumuşdur. Odur ki, biz terrorizmin nə olduğunu bilirik, özü də o belə beynəlxalq, azğın xarakter alanda.

İndi dünyada bu proses davam edir, Rusiya beynəlxalq terrorizmlə fəal mübarizə aparır. Özü də məsələni nə vaxt siyasi yolla, nə vaxt başqa cür həll etmək baxımından yaxşı nümunə göstərir.

Dünən biz Vladimir Vladimiroviç ilə bu məsələ barəsində də fikir mübadiləsi apardıq.

Rusiya–Azərbaycan münasibətləri bizim üçün öncül istiqamətdir. Bu, strateji tərəfdaşlıq, əməkdaşlıq münasibətləridir. Əgər Sovetlər İttifaqının süqutu və Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əldə etdiyi, təbii ki, Rusiyanın öz suverenliyini elan etdiyi, ölkələrimiz arasında diplomatik münasibətlər yaradıldıqdan sonrakı dövrdə Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin tarixinə nəzər salsaq, açıq deməliyəm – siz tarixi yaxşı bilməlisiniz – heç də hər şey hamar olmamışdır. Əvvəla ona görə ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibə gedirdi. Ermənistanın əzəli Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsinə – Dağlıq Qarabağa iddia etməsi münəfişəyə, sonra isə geniş müharibəyə səbəb olmuşdu. Onu da deyim ki, bu münəfişə hələ Sovetlər İttifaqı dövründə – 1988-ci ildə başlamışdı və onun süqutu zamanı da davam edirdi. Təəssüf ki, Sovetlər İttifaqının rəhbərliyi o vaxt münəfişənin nizama salınması, aradan qaldırılması üçün tədbir görmədi. Üstəlik, bizdə konkret məlumatlar var ki, Siyasi Büronun bəzi üzvləri, o cümlədən Baş katib Qorbaçov Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılıb Ermənistanla verilməsinə kömək edirdilər. Müharibə gedirdi, Azərbaycan müstəqillik əldə etdi. Rusiya ilə diplomatik münasibətlər quruldu.

İkinci tərəfdən, Azərbaycanda bir neçə il ərzində, ölkənin dövlət müstəqilliyi əldə etməsindən əvvəl çox ağır daxili siyasi vəziyyət yaranmışdı. Təəssüf ki, o zaman populizm, bir çox digər şeylər fonunda müxtəlif qüvvələr meydana çıxmışdı. Azərbaycanda belə qüvvələr çox idi. Azərbaycanda müharibə getdiyindən – ölkəmizin isə o zaman mütəşəkkil ordusu yox idi – ayrı-ayrı qüvvələr hakimiyyət uğrunda mübarizə aparmaq üçün silahlı dəstələr yaratmışdılar. Bax, belə bir mübarizə gedirdi. Bütün bunlar 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinə, fəlakətə, mahiyyət etibarilə Azərbaycanın parçalanmasına gətirib çıxardı.

Bu şəraitdə və sonralar Rusiya ilə münasibətlər o qədər də hamar olmamışdır. 1992-ci ilin əvvəllərində hakimiyyətə gəlmiş Xalq Cəbhəsinin nümayəndələri Rusiya–Azərbaycan əlaqələrinə münasibətdə mənfi mövqe tutdular və hətta Azərbaycan MDB-yə, keçmiş Sovetlər İttifaqı respublikalarının yaratdığı Birliyə daxil olmaqdan imtina etmişdi.

1993-cü ildə biz böyük çətinliklə də olsa, bunları aradan qaldırmağa, vətəndaş müharibəsinin, bir neçə silahlı dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısını almağa və Azərbaycanda sabitliyi bərpa etməyə nail ola bildik. Burada Anatoli Vasilyeviç mənim tərcümeyi-halımdan danışdı. Məni Bakıya dəvət edib parlamentin sədri seçən kimi, bu ağır şəraitdə prezident öz postunu ataraq, sözün əsl mənasında dağlara qaçıb, guya respublikanı oradan idarə etməyə başlayanda, Azərbaycan parlamenti prezidentin səlahiyyətlərinin mənə verilməsi barədə qərar qəbul etdi. Bax, respublikada vəziyyətin hələ normal olmadığı və hələ prezident hakimiyyətinə malik olmadığı həmin dövrdə mən Moskvaya gəldim, Rusiya prezidenti ilə və digər rəsmi şəxslərlə görüşdüm. Mən ilk növbədə Azərbaycanın MDB-yə daxil olması üçün parlamentin qərar qəbul etməsinə nail oldum.

Sonra da belə problemlər çox oldu, mən sizin vaxtınızı almaq istəmirəm. Buna görə də müxtəlif dövrlərdə münasibətlərimiz o qədər də hamar olmamışdır. Vladimir Vladimiroviç Putin prezident seçildəndən sonra biz münasibətlərin dəyişdiyini dərhal hiss etdik. O, 2001-ci ildə XXI əsrdə ilk xarici səfərini Azərbaycana etdi. Bütün ictimaiyyətimiz bunu çox yüksək qiymətləndirdi. Rusiya prezidenti Azərbaycanla şəxsən tanış ola və Rusiyaya münasibəti görə bildi. Həmin dövrdə bizdə daxili siyasi vəziyyət sabit idi, Rusiya ilə münasibətlərimiz də uğurla inkişaf edirdi.

Biz müstəqillik əldə etdikdən sonra münasibətlərimizin tarixi barədə danışsaq, deməliyəm ki, prezident Putinin Azərbaycana səfəri münasibətlərimizin yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu. Bundan sonra mən Rusiyaya dövlət səfəri etdim.

Biz Vladimir Vladimirovic Putinlə dəfələrlə görüşmüşük, Xarici İşlər naziri İqor Sergeyeviclə fəal əlaqə saxlamışıq, yeri gəlmişkən, o hələ nazir olmamışdan qabaq Azərbaycanın köhnə dostu idi. İqor Sergeyevic Azərbaycanı yaxşı tanıyır. Təbiidir ki, digər idarələrlə də əlaqələrimiz var. Dünən biz söhbət edəndə, sənədləri imzalayanda mən şad oldum ki, Vladimir Vladimirovic Putin öz çıxışında Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin inkişafı üçün görülmüş bütün işləri çox yüksək qiymətləndirdi.

Təkrar edirəm, biz buna böyük əhəmiyyət veririk və öz xarici siyasətimizdə həmin xətti davam etdirəcəyik, bu bizim üçün çox vacib yoldur.

Qafqaz dünyanın mürəkkəb regionudur. Buna görə də Qafqazda vəziyyət qonşu ölkələr üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Şimali Qafqaz Rusiyanın tərkibində olduğu üçün Qafqaz bizim – Rusiyanın, Gürcüstanın, Ermənistanın, Azərbaycanın – ümumi problemimizdir. Mən deməliyəm ki, Vladimir Vladimiroviç buna da böyük diqqət yetirir. Dörd prezidentin iştirakı ilə bizim bir neçə görüşümüz olmuşdur. Bütün bu görüşlər çox faydalı olub, düşünürəm ki, onlar davam edəcəkdir.

Lakin siz bilirsiniz ki, Qafqazda Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə davam etməkdədir, Gürcüstanda daxili münaqişə vardır.

Rusiyanın cənubunda – Şimali Qafqazda, Çeçenistanda vəziyyətin necə mürəkkəb olduğunu hamımız bilirik. Lakin təkcə bunlar deyil, digər məsələlər də çoxdur. Ona görə də Qafqazda sülhü, təhlükəsizliyi, əmin-amanlığı təmin etməyə çalışırıq, çünki bu bizə, Qafqaz xalqlarına da, Rusiyaya da lazımdır. Təəssüf ki, bu istiqamətdə görülən tədbirlər hələlik bir nəticə vermir. Məsələn, mən sizə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi barədə deyə bilərəm. 1994-cü ildə biz atəşkəs barədə razılığa gəldik, yəni artıq müharibə yoxdur, lakin sülh də yoxdur. Məsələni həll etmək üçün 8 ildir ki, sülh danışıqları gedir, lakin hələ də nəticəsi yoxdur.

Məsələ bundadır ki, bu münaqişə və müharibə nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələri bəzi hallardan, xaricdən köməkdən və Azərbaycanın daxilindəki qeyri-sabitlikdən istifadə edərək, iddiasında olduqları Dağlıq Qarabağı işğal edə bilmiş, onun ardınca isə Azərbaycanın daha 7 iri rayonunu zəbt etmişlər. Azərbaycan ərazisininin 20 faizini təşkil edən həmin torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı qovulmuşdur və indi onlar çadırlarda, ağır şəraitdə yaşayırlar. Biz onları yerbəyer edə bilmirik, bir də ki, onlar öz doğma torpaqlarına qayıtmalıdır.

Bəs məsələ nədən ibarətdir? Siz – beynəlxalq münasibətlər sahəsində mütəxəssislər bilməlisiniz, heç bir sirr yoxdur. Ermənistan Dağlıq Qarabağı özünə birləşdirmək iddiasındadır. Biz bununla razılaşa bilmərik. Bura Azərbaycanın əzəli tarixi torpağıdır. Münaqişəyə qədər orada ermənilər də, azərbaycanlılar da yaşamışlar. Ermənilər çoxluq təşkil edirdilər. Əhalinin sayı isə cəmi 150–160 min nəfər idi. Yəni bu, kiçik vilayət idi. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində muxtar vilayət statusuna malik idi. Bu status vilayətə çox böyük üstünlüklər verirdi, biz mehriban yaşayırdıq, heç bir problem yox idi. Lakin Ermənistanda «Böyük Ermənistan» uğrunda mübarizə aparırlar bu münaqişəni törətmişlər.

İndi Ermənistan təkid edir ki, Dağlıq Qarabağı ona vermək lazımdır. Onlar bunun müqabilində ancaq azərbaycanlıların yaşamış olduqları rayonları azad etməyi, yəni öz silahlı qüvvələrini həmin ərazilərdən çıxarmağı vəd edirlər. Biz bununla razılaşa bilmərik. Onlar bu mövqedən geri çəkilmirlər. ATƏT-in Minsk qrupunun düzgün təklifi vardır. Siz bilirsiniz ki, hələ 1992-ci ildə ATƏT Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə nizamlamaq üçün xüsusi Minsk qrupu yaratmışdır və indi həmin qrupa Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa başçılıq edirlər. Həmsədrlərin nümayəndələri bu problemlə məşğul olur, müxtəlif təkliflər hazırlayırlar, fəal tədbirlər görürlər.

1997-ci ildə, hesab edirəm ki, hər iki tərəf üçün məqbul olan təkliflər irəli sürüldü. Biz onları qəbul etdik, lakin Ermənistan qəbul etmədi. Bu təkliflərin mahiyyəti nədən ibarət idi? Onların mahiyyəti bundan ibarət idi ki, Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın ancaq azərbaycanlıların yaşamış olduqları rayonlarını azad edir, oralardan çıxır, Dağlıq Qarabağa çəkilirlər, Dağlıq Qarabağın statusu məsələsi isə müzakirə olunacaqdır. Dağlıq Qarabağın statusu məsələsinə gəldikdə isə, hələ 1996-cı ildə ATƏT-in Lissabon zirvə toplantısında Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində ən yüksək status verilməsi haqqında qərar qəbul olunmuşdur. Bu, məqbul təklifdir. Biz bununla razıyıq. Onlar o zaman gərək ki, bu təklifi qəbul etmək istəyirdilər və müzakirə edirdilər. Ermənistanın o vaxtkı prezidenti Levon Ter-Petrosyan bu təklifi dəstəklədiyini açıq bəyan etdi. Lakin sonra Ermənistanın rəhbərliyində dəyişikliklər baş verdi və bu variantı, əslində, dəfn etdilər. Başqa məqbul variantlar təqdim olunmur. Mən 1999-cu ildən Ermənistan prezidenti Köçəryanla bilavasitə görüşürəm. Avqustun 14-də mən onunla Ermənistan–Azərbaycan sərhəddində görüşdüm. Biz dörd saat çox gərgin söhbət etdik. Sanki müəyyən kompromislər, daha nəşə tapmaq mümkündür, lakin hələlik heç nə yoxdur. Buna görə də Qafqazdakı vəziyyət indiki halda bu ciddi problemlə səciyyələnir.

Digər ciddi problem Gürcüstandakı münaqişədir. Çeçenistan da ciddi problemdir. Bütün bunlar vəziyyətimizi mürəkkəbləşdirir. Təkrar edirəm, biz sülh mövqeyində durmuşuq, Ermənistanla sülh bağlamaq və mehriban qonşu kimi yaşamaq istəyirik. Bizim Gürcüstanla normal münasibətlərimiz vardır və bu münasibətləri inkişaf etdirmək istəyirik. Rusiya ilə münasibətlərimiz, artıq dediyim kimi, yüksək səviyyədədir. Biz Rusiyanın müvafiq qüvvələrinin öz ərazisində – Rusiya ərazisində beynəlxalq terrorizmlə apardığı mübarizəni, əlbəttə, tam

dəstəkləyirik. Bu məhz beynəlxalq terrorizmlə mübarizədir. Yeri gəlmişkən, beynəlxalq terrorizm bugünkü vəziyyətin yarandığı vaxtdan xeyli qabaq meydana çıxmışdır.

Qafqaz haqqında, respublikamız haqqında bunları deyə bilərəm.

İndi də bir neçə kəlmə yaşayışımız haqqında. Əlbəttə, Sovetlər İttifaqının süqutundan sonra hər yerdə, bütün respublikalarda mürəkkəb vəziyyət yaranmışdı. Azərbaycan ilk illər siyasi, iqtisadi və sosial böhran vəziyyətində idi. Biz bu böhrandan 1993-cü ildən etibarən çıxdıq, iqtisadiyyatımızı inkişaf etdirməyə başladıq. İndi iqtisadiyyatımız uğurla inkişaf edir. Ümumi daxili məhsulun, sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artım sürəti yüksəkdir. Bunlar hamısı, əvvəla, Azərbaycana iri sərmayəçilərin, xüsusilə də Xəzər dənizində neft sənayesi xətti ilə cəlb olunması sayəsində mümkün olmuşdur. İkincisi, biz iqtisadiyyatda, sosial sahədə, hüquq sahəsində müxtəlif islahatlar aparmışıq. Beləliklə də, iqtisadiyyatda, kənd təsərrüfatında, ticarətdə, sənayedə aparılan islahatlar vəziyyəti tamamilə dəyişdirmişdir.

Əvvəllər, Sovetlər İttifaqı dövründə Azərbaycan əti, yağı, digər məhsulları Rusiyadan, Ukraynadan, Belarusdan alırdı. İndi isə o qədər heyvandarlıq məhsulu istehsal olunur ki, bəziləri onları respublikadan kənara aparırlar. Biz özümüzü taxıl və bir çox digər məhsullarla tam təmin edirik. Sənayeyə gəldikdə isə, bildiyiniz kimi, Azərbaycan iri sənaye ölkəsidir. Bizim çoxlu maşınqayırma zavodlarımız, o cümlədən neft maşınqayırması zavodlarımız var idi. Lakin indi, təəssüf ki, onlardan tam istifadə edə bilmirik. Bir tərəfdən, biz əvvəllər bütün məhsulları Rusiyaya göndərirdik, indi isə bunlar Rusiyada istehsal olunur, digər tərəfdən, avadanlıq köhnəlmişdir, onu yeniləşdirmək lazımdır, bunun üçün isə vəsait gərəkdir.

Bu illər ərzində, təxminən 1994-cü ildən indiyədək Azərbaycana 9 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur, bunun da təqribən 4 milyardı neft sənayesinə aiddir. Bilirsiniz ki, biz 1994-cü ildə xarici ölkələrin iri neft şirkətləri, o cümlədən Rusiyanın «LUKOyl» şirkəti ilə «Azəri», «Çıraq», «Günəşli» neft yataqlarının işlənilməsinə dair müqavilə imzalamışıq. Bunlar çox zəngin yataqlardır. Bu və digər layihələrə – bizim belə birgə layihələrimiz çoxdur – 4 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. Qalan sərmayə başqa daxili məsələlərə yönəldilmişdir. Bizim biznesmenlərimiz yaranmışdır. Düzdür, Rusiyadakı kimi biznesmenlərimiz yoxdur. Lakin biz özümüzün orta miqyaslı milli biznesmenlərimizin yetişməsi üçün çalışırıq. Rusiyadakı miqyasa isə biz çata bilmərik, sadəcə olaraq, Azərbaycanda belə imkanlar yoxdur. Lakin biz bu yolla gedirik.

Azərbaycan bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedir. Biz bu bazar iqtisadiyyatını, islahatları, necə deyirlər, çox cəsarətlə, özü də bir çox il əvvəldən həyata keçirməyə başlamışıq. Bu da öz nəticəsini verir. Azərbaycan öz müstəqilliyini, demokratiya yolu ilə getdiyini elan edəndən biz bütün bu illər ərzində demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq üçün çox iş görmüşük. Böyük uğurlar qazanmışıq. Bizdə söz azadlığı, vicdan azadlığı, mətbuat azadlığı var, hər şey azaddır. 8 milyon əhalisi olan kiçik respublikamızda həddən çox qəzet çıxır. Əlbəttə, əksəriyyəti özəl qəzetlərdir və çoxu müxalifətə məxsusdur.

Biz demokratiya yolu ilə bundan sonra da gedəcəyik. Biz Avropa Şurasına qəbul olunmuşuq və deməliyəm ki, bu məsələdə Rusiyanın dəstəyini daim hiss etmişik. İndi Xəzər dənizində Rusiya ilə əməkdaşlığımız sahəsində çox yaxşı şərait yaranır. Bilirsiniz ki, neçə illərdir Xəzəryanı dövlətlər arasında dənizin dibinin beynəlxalq hüquq prinsiplərinə ciddi əməl olunmaqla sektorlara bölünməsinə dair danışıqlar gedir. Biz buna bir neçə il sərf etmişik və elə dünən prezident Putin ilə imzaladığımız ən mühüm sənəd Xəzər dənizinin Azərbaycan və Rusiya sektorlarının qəti bölgüsü haqqında Azərbaycan ilə Rusiya arasında sazişdir. Rusiya Qazaxıstanla da belə saziş imzalamışdır. Odur ki, biz, üç Xəzəryanı dövlət bu barədə artıq razılığa gəlmişik. Qalır İran və Türkmənistan. Ümidvaram ki, onlar da razılığa gələcəklər, başqa yol yoxdur, məsələnin başqa həlli yoxdur. Mən Azərbaycan gənclərinin Rusiyada təhsil almasına böyük əhəmiyyət verirəm. Yəqin bəzilərinizin xatirindədir, hələ sovet dövründə mən Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi olarkən hər il Rusiyanın müxtəlif təhsil müəssisələrində Azərbaycan üçün güzəştli əsaslarla 800 yer ayrılması barədə Sovetlər İttifaqı hökumətinin qərar çıxarmasına nail olmuşdum. Mən istəyirdim ki, gənclərimiz öz respublikamızda qapanıb qalmasınlar, yalnız öz milli universitetlərində təhsil alsınlar, Rusiya ali məktəblərində də oxusunlar. Çünki Rusiyanın bir çox ali məktəbləri bizimkilərlə müqayisədə onda da xeyli yüksəkdə idi, bu gün də yüksəkdədir. Mən istəyirdim ki, azərbaycanlılar keyfiyyətli təhsil alsınlar. İkincisi, mən buna yaxınlaşma, ünsiyyət vasitəsi kimi baxırdım. Məsələn, onda mən bildirdim və elə də oldu ki, Moskvada, Leninqradda, digər şəhərlərdə – məsələn Komsomolsk–Amur şəhərinin Politeknik İnstitutunda – təhsil alan azərbaycanlıların bəziləri evlənib Rusiyada qaldılar. Evlənməsələr də – mən demirəm ki, onlar axıra qədər subay qalırdılar – hər halda Rusiyada məskunlaşdılar.

Bax, o zaman biz belə xətt götürmüşdük. İndi, əlbəttə, belə böyük imkanlar yoxdur. Lakin mən burada təhsil alan azərbaycanlı tələbələrini görəndə, Anatoli Vasilyeviçin bu barədə məlumatını eşidəndə çox şad oldum.

Sizə deyim ki, institutunuz Sovetlər İttifaqında bir nömrəli institut idi. Təkcə diplomatlar, beynəlxalq münasibətlər üzrə mütəxəssislər hazırladığına görə deyil, həm də ona görə ki, burada təhsil çox yaxşı təşkil olunmuşdu. İnstitut əla təhsil verirdi. Bu institutu bitirənlər müxtəlif sahələrdə çox uğurla işləyirdilər. Amma bu instituta daxil olmaq çox çətin idi. Məsələn, o zaman Azərbaycana cəmi 4-5 yer ayrılırdı. Özü də namizədlərə komsomol xasiyyətnamə verməli idi, sonra sənədlərə Azərbaycan KP MK-nın beynəlxalq şöbəsində baxılırdı. Yalnız ondan sonra buraya göndəridilər. İndi isə institutunuzda o vaxtkından xeyli çox azərbaycanlı təhsil alır.

İnstitutunuzun tarixi çox zəngindir, mən ona bələdəm. Lakin fürsətdən istifadə edərək demək istəyirəm ki, təəssüflər olsun, yenidənqurma illərində institutunuz çox böyük repressiyalara məruz qalırdı. Anatoli Vasilyeviç, yadınızdadırmı? Siz onda burada işləyirdiniz? Başqaları işləyirdi, yəqin onların da yadındadır. O zaman mən Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini idim, nə baş verdiyini görürdüm. Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun üstünə düşürdülər. Özü də heç bir səbəb tapa bilmirdilər. Təkcə onu irad tuturdular ki, burada əsasən diplomatların, yüksək vəzifəli şəxslərin uşaqları oxuyur. Nə olsun? Yadımdadır, institutu yoxlayırdılar, buranın rektoru Lebedev idi, onu, necə deyirlər, döyürdülər. Sonra, siz bilirsiniz, qəribəsi o idi ki, bu məsələ bir neçə dəfə Siyasi Bürodə müzakirə olundu. Komissiya yaradıldı, ona Partiya Nəzarəti Komitəsinin sədri Solomentsev başçılıq edirdi. İnstitutu əsla olmayan nə kimi işlərdə günahlandırmadılar?. Buna baxmayaraq, həmin yoxlama dövründə Solomentsev öz qohumunu sizin instituta düzəltdi. Bax, belə!

Sizin institutunuz barədə hər şeyi bilirəm, çünki mənim oğlum İlham Əliyev 1977–1990-cı illər ərzində burada təhsil almış, aspiranturanı bitirmiş, beş il müəllimlik etmişdir. Mən çox şadam ki, oğlum burada oxumuşdur, çünki o çox yaxşı təhsil almışdır. Təhsildən əlavə, bunların hamısının onun bir gənc kimi formalaşmasına təsiri olmuşdur. Amma buradakılar yəqin ki, bilirlər, bəlkə də bilmirlər, 1990-cı ildə onu institutdan qovdular. O burada dərs deyirdi. Yeri gəlmişkən, o, İngiltərədə staj keçmişdi və aspiranturanı bitirdikdən sonra Londona dönməli idi. Orada onun yeri artıq müəyyənləşdirilmişdi. Elə bu zaman mən istefaya çıxdım, mənə bütün vəzifələrdən kənarlaşdırdılar, təqib etməyə başladılar. Onun da İngiltərəyə getməsinə yol vermədilər. Nə etməli? İnstitutda qalıb dərs deməkdən başqa çıxış yolu yox idi. Axı o başqa harada işləyə bilirdi? O burada dərs deyirdi. 1990-cı ildə onu qovdular. İzahat üçün müraciət etdikdə, ona dedilər ki, Siyasi Büronun keçmiş üzvü Əliyevin oğlu burada işləyə bilməz.

Əlbəttə, bu da institutunuzun məruz qaldığı repressiyanın bir əlamətidir. Amma mən şadam ki, siz bu repressiyaya davam gətirdiniz və indi bütün sahələrdə daha da qüvvətlənən və demokratiya yolu ilə gedən müasir demokratik Rusiya şəraitində institutunuza böyük diqqət yetirilir və o belə yüksək səviyyədədir. Mən şadam ki, hazırda burada sovet dövründəkindən daha çox azərbaycanlı təhsil alır və gələcəkdə onların sayı artsa, daha da sevinərəm.

Demək istəyirəm ki, o zaman Xarici İşlər Nazirliyi bu instituta, hər halda, kifayət qədər diqqət yetirmirdi. İqor Sergeyeviç, siz onda XİN-də işləyirdiniz, bunları məndən yaxşı bilirsiniz. O dövrdə Xarici İşlər nazirinin bu instituta gəldiyini, müəllimlər və tələbələrlə görüşdüyünü xatırlamıram. Görün indi buna nə qədər diqqət yetirilir. İşinin çoxluğuna baxmayaraq, İqor Sergeyeviç mənə və sizə diqqət əlaməti olaraq buraya gəlmişdir.

Əziz dostlar! Mən yəqin ki, sizi yordum. Nə qədər danışdığımı bilmirəm, saata baxmamışdım. Mənə göstərdiyiniz diqqətə görə, bu gün mənə institutunuzun fəxri doktoru adı verilməsi ilə əlaqədar bütün sənədləri təqdim etdiyinizə görə səmimi təşəkkürümü bildirirəm. Sizi bir daha əmin edirəm ki, mən bunu yüksək qiymətləndirirəm və institutunuzun layiqli fəxri doktoru olacağam. Müəllim və tələbələrə isə cansağlığı, xoşbəxtlik, firavanlıq və təhsildə böyük uğurlar arzulayıram.

Diqqətinizə görə çox sağ olun.

* * *

Azərbaycan prezidenti universitetə Bakının mənzərəsi təsvir olunmuş rəsm əsəri hədiyyə etdi.

Anatoli Torkunov: Hörmətli Heydər Əliyeviç, universitetin ünvanına dediyiniz səmimi sözlərə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Hesab edirəm ki, Heydər Əliyeviçin olduqca maraqlı çıxışı bu gün Qafqazda baş verənlər, ölkələrimiz arasında münasibətlərin necə inkişaf etməsi barədə bilik və təsəvvürlərimizi zənginləşdirməklə yanaşı, tələbələrimiz, eləcə də bizim hamımız üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Çünki, Heydər Əliyeviç, Siz institutumuzun tarixini xatırladınız, onun hələ sovet dövründəki mövqeyindən danışdınız, bugünkü əhəmiyyətini vurğuladınız.

Beləliklə, tələbələr başa düşdülər ki, hər şey heç də həmişə belə asan olmayıbdır. Buna görə də mən Sizə ürəkdən minnətdaram, əziz dostlar, onu da deməliyəm ki, vaxtilə, keçmiş illərdə, haqqında danışdığımız bütün bu hadisələrdən əvvəl mən əcnəbi tələbələrlə iş üzrə prorektor işləyərkən, məhz o vaxt Heydər Əliyeviç bizə çox kömək etdi, çünki mindən artıq tələbə var idi, kadrlar isə çatışmırdı. O, institutu kadrlarla gücləndirmək üçün hökumətin vasitəsilə bizə kömək etdi və biz bunu yaxşı xatırlayırıq. Çox sağ olun.

Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri İqor İvanovun çıxışı

Çox hörmətli Heydər Əliyeviç!

Mən bir-iki kəlmə demək istərdim. Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun fəxri doktoru kimi yüksək ad almağınız münasibətilə Sizi Xarici İşlər Nazirliyi kollegiyasının tapşırığı ilə və öz adımdan ürəkdən təbrik etmək istərdim. Bu yaxınlarda institutun 60 yaşı tamam olacaq və bu bizi son dərəcə məmnun edir, sevindirir. Mənim üçün xoşdur ki, Siz

bu institutun əvvəlki şöhrətini saxladığını, böyük nüfuza malik olduğunu, yeni demokratik Rusiya üçün müxtəlif sahələrdə gərəklilə kadrlar hazırladığını qeyd etdiniz. Şadıq ki, bizim Xarici İşlər Nazirliyi bu institutun məzunları hesabına öz sıralarını artırır. Biz hər il bu institutun 100–120 məzununu qəbul edirik. Bu il 150 ali məktəb məzununu işə qəbul etmişik ki, onların da 50 faizi bu institutu bitirmişdir. Institutun 60 illik tarixi ərzində institutun məzunları arasından görkəmli diplomatların böyük bir nəslı yetişmişdir. Bizim üçün xoşdur ki, bu institutun məzunları həm Rusiyada, həm də MDB-nin bütün digər ölkələrində çalışırlar. Biz MDB dövlətlərinə diplomat kadrları hazırlamaq üçün bundan sonra da fəal əməkdaşlıq edəcək və bu təcrübəni inkişaf etdirəcəyik.

Bu zəruridir, çünki biz öz taleyimizi, öz gələcəyimizi birgə qurmalıyıq və vacibdir ki, gələcəkdə ölkələrimizin mənafelərinə xidmət edəcək münasibətlər artıq tələbəlil illərindən yaransın. İkitərəfli Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin qurulmasında Sizin göstərdiyiniz nümunəni, zənnimcə, biz hər gün görürük. Biz yaxşı başa düşürük ki, Rusiyada da, Azərbaycanda da xarici siyasəti ölkələrimizin prezidentləri müəyyənləşdirir, ona başçılıq edir, istiqamət verirlər.

Son illərdə biz keçmişdən miras qalmış mənfi meylləri nəzərə almaqla, münasibətlərimizdə çətin bir dövrü keçərək, Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinin gələcəyinə inamla baxırıqsa, bu, əlbəttə, Rusiya prezidentinin və Azərbaycan prezidentinin xidmətidir.

Bu il Xarici İşlər Nazirliyi şanlı tarixi – 200 illiyini qeyd edir. Biz bu yubileyi bütün il ərzində müxtəlif tədbirlərlə, elmi konfranslar – o cümlədən bizim institutda – keçirməklə qeyd edirik.

Biz keçmiş tarixləri, 200 illik tarixi dövrün hadisələrini yada salırıq. Sizə yüksək fəxri doktor diplomu verildə dediniz ki, Siz çoxlu dərəcələrə və adlara layiq görülmüşünüz, lakin bu institutun fəxri doktoru adını almaq Sizin üçün xüsusilə xoşdur. Demək istəyirəm ki, Sizin müxtəlif vəzifələrdə çoxcəhətli fəaliyyətinizin dəfələrlə çoxlu yüksək dövlət və hökumət mükafatları ilə qeyd olunduğunu bilirəm. Mən Sizdən bizim Xarici İşlər Nazirliyinin bir nişanını da qəbul etməyi xahiş edərdim. Bu, Xarici İşlər Nazirliyinin 200 illiyi ilə əlaqədar təsis etdiyimiz yubiley nişanıdır və həmin nişanla biz xarici əlaqələrin inkişafına böyük töhfələr vermiş diplomatlarımızı, eləcə də ölkəmizlə münasibətlərin inkişafında xüsusi xidmətləri olan xarici ölkələrin siyasi xadimlərini təltif edirik.

Mən Rusiyanın məşhur diplomatlarına həsr olunmuş ikicildlik kitabı da Sizə hədiyyə etmək istərdim. Əminəm ki, nazirliyimizin 200 illik tarixində xalqlarımız arasında dostluğun tarixinə həsr olunmuş mühüm səhifələr az deyildir. Mən çox şadam ki, ən yeni tarix bu gün Heydər Əliyeviçin ikitərəfli münasibətlərimizin inkişafına toxunaraq, qeyd etdiyi nailiyyətlərlə əlamətdardır. Başlıcası isə, bir daha təkrar etmək istəyirəm ki, biz strateji xarakter daşıyan bu münasibətlərin gələcəyinə inamla baxırıq.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı

Çox hörmətli İqor Sergeyeviç!

Xarici İşlər Nazirliyinin 200 illiyi ilə əlaqədar mənə bu nişanla təltif etdiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm. İl ərzində keçirilən bu yubiley münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm və arzu edirəm ki, uzun onilliklər ərzində, rus diplomatiyasının iki əsri ərzində yaranmış bu zəngin ənənələr, Sizin bugünkü təcrübəniz və imkanlarınız Rusiya Federasiyasının xarici siyasət fəaliyyətinin gələcək inkişafına kömək etsin.

Sizə uğurlar arzulayıram. Mən Sizin Xarici İşlər naziri vəzifəsindəki fəaliyyətinizi yüksək qiymətləndirirəm. Doğrudur, mən başqa dövlətin prezidentiyəm, lakin biz bir-birimizlə sıx bağlıyıq, özü də Siz məhz Azərbaycan–Rusiya münasibətlərinin inkişafında çox böyük rol oynayırsınız. Sizə cansağlığı, uğurlar diləyir və ən xoş arzularımı bildirirəm.

MDBMİ (U)-nun rektoru Anatoli Torkunov mərasimi yekunlaşdıraraq dedi: Mən salondakılar adından Heydər Əliyeviçə bir daha cansağlığı, uğurlar, Azərbaycan xalqına isə əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram. Sağ olun.

* * *

Elə həmin gün Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Rusiya Xarici İşlər naziri İqor İvanovla görüşü keçirildi. Görüşdə hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

* * *

Sentyabrın 24-də Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Moskvaya işgüzar səfəri başa çatdı.

MOSKVAYA İŞGÜZAR SƏFƏRİ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

24 sentyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz mətbuatdan, televiziyadan yəqin bilirsiniz ki, mənim Moskvaya işgüzar səfərim necə keçib, hansı görüşlərim olub, nə məsələlər müzakirə etmişik. Bunların hamısını bilirsiniz. Bəlkə bir şeyi bilmirsiniz ki, bu gün mən saat 12-də Moskva Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutuna getdim. Əvvəllər bu təhsil ocağı diplomatlar hazırlayırdı. Həmin institut bu ilin əvvəlində mənə fəxri doktor adı veribdir. Ötən dəfə Moskvaya səfər edərkən oraya getməyə imkan olmadı, onda mən Moskva Universitetinə getdim, bu universitet bir qədər əvvəl mənə fəxri doktor adı vermişdi.

Oraya getdim, çıxış etdim. Bunu da televiziya ilə göstərəcəklər. Sizin aranızdakı o jurnalist orada idi. Sən sual da verdin. Mən Moskvaya bu səfərimdən çox razıyam. Əsas mövzu o idi ki, Azərbaycan–Rusiya əlaqələrini bütün sahələrdə – iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, elm sahəsində daha da inkişaf etdirək.

Məsələn, biz orada təhsil sahəsində saziş imzaladıq. Azərbaycanın və Rusiya Federasiyasının təhsil nazirlikləri saziş imzaladılar ki, onların diplomları Azərbaycanda, bizim diplomlar da Rusiyada tanınsın. Elmlər doktorudur və yaxud namizəddir, onların diplomları hər iki ölkədə tanınsın. Bu da çox mühüm işdir.

Rusiyanın Təhsil naziri bizim ümumi görüşümüzdə mətbuatda məlumat verdi ki, indikindən iki dəfə çox tələbimiz Rusiyada ali məktəblərə qəbul olunacaq və pulsuz təhsil alacaqdır. Yəni bu sahədə də çox əhəmiyyətli danışıqlarımız oldu.

Təbiidir ki, bizim əsas sazişimiz Xəzər dənizi ilə əlaqədar idi. Biz onu da imzaladıq, bu, son saziş idi. Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan – üç ölkə eyni mövqedədir, hər üç ölkənin bir-biri ilə sazişləri var. Bu çox əhəmiyyətli məsələdir. Prezident Putin mətbuat qarşısında çıxış edərkən bunun əhəmiyyətini qeyd etdi. Başqa sazişlər də əhəmiyyətlidir.

Bu ilin əvvəlində mən ilk dəfə olaraq Moskvaya dövlət səfərinə getmişdim. Bir var işgüzar səfər, bir var rəsmi səfər, bir də var dövlət səfəri. Birinci dəfə idi ki, məni dövlət səfəri səviyyəsində qəbul edirdilər. Onda da biz çox sənədlər imzalamışdıq. Bizim müştərək komissiyamız işləyir. Onlar da öz aralarında sənədlər imzalayırlar.

Beləliklə, Rusiya Federasiyası ilə bütün sahələrdə əlaqələri inkişaf etdirmək çox əhəmiyyətlidir. Bu bizim başqa ölkələrlə əlaqələrimizə nə xələl gətirir, nə də onların maraqlarına toxunur.

Rusiyada bizim danışıqlarımız ancaq bu mövzuda gedirdi. Amma biz başqa ölkələrlə hansı əlaqədəyik, nə üçün – bu barədə orada bir kəlmə də söz deyilmədi.

Axşam prezident Vladimir Putin məni öz iqamətgahına dəvət etdi. Biz iki saat təkbətək bir çox məsələləri müzakirə etmişik. Ancaq yenə də deyirəm, bizim hansısa ölkə ilə münasibətlərimizə bir dəfə də işarə edilmədi. Rusiya bu məsələlərə çox demokratik yanaşır.

Bu bizə onlardan da çox lazımdır. Rusiya böyük dövlətdir. Rusiyanın böyük imkanları var. Bizim ölkələrin ticarət əlaqələri daha da genişlənilir, gələcəkdə daha da böyük fayda verəcəkdir.

Rusiyada yaşayan azərbaycanlılar deyirlər ki, Rusiya–Azərbaycan əlaqələri son vaxtlar sürətlə inkişaf etdiyinə görə oradakı azərbaycanlılara Qafqazın, yaxud Orta Asiyanın digər millətlərinə nisbətən münasibət xeyli yaxşıdır. Bu da bizə lazımdır.

Sentyabrın 24-də səhər mən Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutuna getdim. Bu institutu mən yaxşı tanıyıram. O, keçmişdə də SSRİ-də yeganə institut idi və orada çox yüksək təhsil verilirdi. Oraya qəbul olunmaq da çox çətin idi. Məsələn, mən vaxtilə Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsində işləyərkən respublikamıza bu instituta qəbul olunmaq üçün 4 yer verilirdi. Namizədləri də gərək tapaydın, seçəydin, gərək komsomol seçəydi. Komsomol seçəndən sonra sənədləri Mərkəzi Komitəyə gətirirdilər. Mərkəzi Komitədə beynəlxalq əlaqələr şöbəsi həmin namizədin sənədlərinə baxmalı idi. Mərkəzi Komitədən zəmanət alandan sonra da həmin adam gedib instituta qəbul imtahanı verməli idi. Bəli, o illər bu instituta qəbul olunmaq çox çətin idi.

Bilirsiniz ki, o illərdə mənim oğlum İlham Əliyev də həmin institutda təhsil alıb, həyatının 13 ili onun divarları arasında keçibdir. Beş il institutda təhsil alıb, üç il aspiranturada oxuyub, sonra müdafiə edib, namizədlilik dərəcəsi alıbdir. Ondan sonra da beş il orada işləyibdir.

Mən bu gün həmin universitetdəki çıxışmda bu barədə danışdım. İlham Əliyevi vaxtilə çox ədalətsiz olaraq oradan çıxardılar. Ona görə də sonra bizneslə məşğul oldu.

Mən bu gün oraya gələndə rektor mənə məlumat verdi ki, indi burada 25 nəfər azərbaycanlı tələbə təhsil alır. Mən onlarla görüşdüm. Xoşuma gəldi, çox şad oldum ki, bizim gənclərimiz belə böyük universitetdə oxuyurlar.

Mən əvvəl də belə fikirdə olmuşam, indi də belə fikirdəyəm ki, bizim gənclərimiz təkcə Azərbaycanda oxumamalıdırlar. Əvvəllər bizim tələbələrini Qərb ölkələrinə göndərmək imkanımız yox idi. Biz gənclərimizi ancaq Rusiyaya, onun müxtəlif regionlarına, xüsusən Moskvaya, Leninqrada göndərirdik. Amma indi bizim hər cür imkanımız vardır. Tələbələrımız Qərb ölkələrində də təhsil alırlar, özü də yaxşı oxuyurlar. Tələbələrımızdən Amerikada da oxuyanlar var. Amerikadakı Yel Universiteti ilə telekərpü təşkil olunmuşdu. Orada böyük bir konfrans keçirilirdi. Mən onlarla bir saat söhbət apardım. Vilayət Quliyev mənə danışdı ki, həmin universitetdə azərbaycanlı tələbələr də təhsil alırlar.

Vilayət, sən dedin ki, həmin konfransda iştirak edəndə Amerikada təhsil alan tələbələr də oraya gəlmişdilər.

Vilayət Quliyev: İki nəfər Yel Universitetində oxuyur, magistrantdırlar, biri menecment və biri də elektronika üzrə. Harvard Universitetindən, Çikaqo Universitetindən də gəlmişdilər. Kletçer Diplomatıya Akademiyasında bizim bir məzun oxuyur, ilk dəfə qəbul olunubdur, o da gəlmişdi. Əvvəlki günlərdə onlar müzakirələrdə də fəal iştirak etmişdilər.

Heydər Əliyev: İndi baxın, görün. Ora Amerika Birləşmiş Ştatlarıdır. Amma Qərbi Avropada təhsil alanlar daha çoxdur. İndi Rusiyada da təhsillərini davam etdirsinlər, orada bizə güzəştlər də verirlər. Bunların hamısı bizim ölkəmiz, onun gələcəyi üçün çox lazımdır.

Beləliklə, mənim səfərim bu cür keçibdir. Daha güman etmirəm ki, sizə nəşə aydın deyildir ki, mənə sual verəsiniz. Dağlıq Qarabağ məsələsi haqqında prezident Vladimir Putinlə təkbətək danışmışam. Qafqazda vəziyyət haqqında da bizim danışğımız olub və sair.

S u a l: **Cənab Prezident, rəsmi Tehran Rusiya ilə Azərbaycan arasında Xəzərin statusu ilə bağlı imzalanan ikitərəfli sazişi tanımadığını bəyan edib. Buna münasibətinizi bilmək olarmı?**

C a v a b: Təəssüf edirəm.

S u a l: **Rusiya–Gürcüstan münasibətlərinə Azərbaycanın...**

C a v a b: Bilirsinizmi, mənim hüququm yoxdur ki, Rusiya–Gürcüstan münasibətlərini müzakirə edim. Çünki mən ayrı dövlətin başçısıyam. O münasibət Rusiya ilə Gürcüstan arasındadır. Amma Qafqazdakı vəziyyətlə, bu mövzu ilə bağlı prezident Putinlə faktiki olaraq fikir mübadiləsi apardım.

S u a l: **Cənab Prezident, indi İranla bağlı Azərbaycanın mövqeyi necə olacaq? İranla münasibətləriniz necə yoluna qoyulacaq?**

C a v a b: Narahat olmayın. Bizim ekspertlərimiz İranla işləyirlər. Mən Moskvaya yola düşməzdən bir-iki gün əvvəl İranın nümayəndəsi Səfəri burada idi. Bizim Xarici İşlər nazirinin müavini Xələfov oraya gedəcəkdir. Danışqlar davam edəcəkdir. Narahat olmayın.

S u a l: **Cənab Prezident, Gəncədən sonra Sizin Bərdəyə və Şəkiyə səfəriniz gözlənilir. Gəncədəki vəziyyət məlum oldu. Bərdədə və Şəkidəki vəziyyəti də eyni cür qiymətləndirmək olarmı? Ola bilərmə ki, Bərdənin və Şəkinin sosial-iqtisadi inkişafı üçün məhz büdcədən vəsait ayrılınsın?**

C a v a b: Onda belə çıxacaqdır ki, mən haraya gedirəmsə, oranın sosial inkişafı üçün vəsait ayıraq? Bəs o birisilə? Biz bu məsələlərə baxırıq, narahat olmayın.

S u a l: **Bakı–Tbilisi–Ceyhan boru xəttinin təməlinin qoyulmasına Vladimir Putinin münasibəti necə oldu?**

C a v a b: Bizim aramızda bu barədə heç bir söhbət olmadı.

S u a l: **Cənab Prezident, Rusiya prezidenti Azərbaycanla Xəzərdə neftə dair saziş imzalamağı təklif etdi, bunun əvəzində ölkəmizə qaz verəcəyini bildirdi. Bunun Azərbaycan üçün nə qədər faydası ola bilər?**

C a v a b: Bu bizim üçün əhəmiyyətlidir. Biz Bakı–Novorossiysk xətti ilə əlaqədar o vaxt Rusiya ilə saziş imzaladıq. Hətta o vaxt söz verdik ki, ildə 5 milyon ton neft ixrac edəcəyik. Ancaq 5 milyon ton deyil, 2, 2,3, bəzən 2,5 milyon ton olur. Biz bu işi davam etdirəcəyik. Burada heç bir problem yoxdur. Qazı da şərtlə vermirlər ki, biz neft göndərək, onlar da bizə qaz versinlər. Bunlar bir-birindən ayrı şeylərdir. Vladimir Putin, sadəcə, dedi ki, Azərbaycan neft, Rusiya da qaz verir. Qaz da veriləcəkdir.

S u a l: **Cənab Prezident, Rusiya tərəfi müştərək komissiyanın səlahiyyətlərinin artırılmasını təklif edir. Azərbaycan tərəfi bununla razıdır mı?**

C a v a b: Mən bunu eşitməmişəm. Komissiyanın sədrləri – Xristenko, Abbasov bizim yanımızda idilər. Onlara da söz verdik ki, görülən işlər haqqında geniş məlumat versinlər.

S u a l: **Dünən Moskvada imzalanmış sazişdən sonra Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorunda hansısa əhəmiyyətli dəyişiklik olubmu?**

C a v a b: Heç bir dəyişiklik yoxdur. Rusiya ilə sektorlarımızın sərhədi lap əvvəldən müəyyənləşdirilmişdir. Hətta «LUKoyl» şirkəti ilə o vaxt haqqında saziş imzaladığımız yataq da həmin xətdən biz tərəfdə – Yalamadan yuxarıda yerləşir. Yəni burada heç bir dəyişiklik yoxdur. Deməli, sektorların sərhədi necə vardisa, elə də qalır.

Yeri gəlmişkən, Rusiya və Qazaxıstan sektorlarının sərhədi də əvvəlki kimi qalır. Baxmayaraq ki, Qazaxıstanın payı 29 faizdir.

Sağ olun.

AVRASIYA DÖVLƏTLƏRİ BEŞİNCİ İQTİSADI SAMMİTİNİN İŞTİRAKÇILARINA

Hörmətli sammit iştirakçıları!

Sizi – Avrasiya dövlətləri Beşinci İqtisadi Zirvə Toplantısının bütün iştirakçılarını səmimiyyətlə salamlayır və toplantının işinə uğurlar diləyirəm.

1998-ci ildən başlayaraq, yaxşı ənənə halını almış Avrasiya iqtisadi zirvə toplantıları Mərmərə Qrupu Strateji və Sosial Araşdırmalar Vəqfinin təşəbbüsü və Türkiyə hökumətinin bilavasitə dəstəyi, iştirakı ilə keçirilir. Türkdilli ölkələrin, Avropa və Asiyanın bəzi dövlətlərinin hökumət və qeyri-dövlət təşkilatları nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu tədbirlər regionun iqtisadi və mədəni inteqrasiya proseslərində, xalqlar arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafında Türkiyə Cümhuriyyətinin oynadığı önəmli rolun bariz nümunəsidir.

Sürətlə dəyişən və dinamik inkişaf edən bugünkü dünyamızda ayrı-ayrı dövlətlərin və xalqların dinc həyatı, iqtisadi və mədəni inkişafı, təhlükəsizlik maraqları qarşılıqlı hörmətə əsaslanan dövlətlərarası münasibətlərin qurulmasını, ən müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın, humanitar əlaqələrin təmin edilməsini, münaqişələrin, terrorun, təcavüzkar separatizmin aradan qaldırılmasını tələb edir. Bütün tərəqqipərvər bəşəriyyətin insanları bir-birindən ayıran, onların arasında nifaq və düşmənçilik yaradan hallara qarşı genişmiqyaslı mübarizəyə qalxdığı bir zamanda bu problemlərin işgüzar müzakirəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümid edirəm ki, yüksək vəzifəli şəxslərin, nüfuzlu iqtisadi və elmi dairələrin, beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilən bu mötəbər tədbir dövlətlər və xalqlar arasında hərtərəfli faydalı münasibətlərin inkişafı üçün yeni imkanların araşdırılması, səmərəli tövsiyələrin hazırlanması işinə sanballı töhfə verəcəkdir.

Məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm ki, regionda əməkdaşlıq sahəsində əsas istiqamətlər üzrə qürur doğura biləcək nailiyyətlər əldə edilib, son dərəcə cəsarətli və nəhəng iqtisadi-enerji layihələri gerçəkləşdirilir. Bir neçə gün əvvəl biz Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri, ABŞ-ın yüksək vəzifəli şəxsləri ilə birlikdə böyük inadla həyata keçirdiyimiz və səbirsizliklə gözlədiyimiz Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin təməlqoyma mərasimində iştirak etdik. Şübhə etmirik ki, bu qlobal layihə regionun iqtisadi və sosial simasının dəyişməsində, bölgə ölkələri və xalqlarının rifah halının yaxşılaşmasında, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında, humanitar – mədəni əlaqələrin inkişafında misilsiz rol oynayacaqdır. Bu gün biz digər region dövlətləri ilə birgə Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinin çəkilib istifadəyə verilməsi, «Böyük İpək Yolu» adlanan Avrasiya nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin bərpası istiqamətində də yüksək əzm və qətiyyətlə çalışırıq. Bütün bu işlərdə qarşıya qoyduğumuz əsas məqsəd və amal yalnız region ölkələrinin və xalqlarının rifahı, təhlükəsizliyi və çi-çəklənməsindən ibarətdir.

Bir daha toplantının işinə uğurlar diləyir və inanıram ki, onun qəbul etdiyi qərarlar regional və beynəlxalq əməkdaşlığa öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 sentyabr 2002-ci il

**ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
KANSLERİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ**

Hörmətli cənab Kansler!

Başçılıq etdiyiniz partiyanın parlament seçkilərində qazandığı qələbə münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Bu qələbə xalqımızın Sizə inam və etimadının bariz nümunəsidir. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri bundan sonra da inkişaf edəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, dost Almaniya xalqının rifahı naminə fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2002-ci il

**RUSİYA FEDERASİYASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VLADİMİR PUTİNƏ**

Hörmətli Vladimir Vladimiroviç!

Şimali Osetiyada təbii fəlakət nəticəsində çoxsaylı insan tələfatının olması barədə xəbər məni dərindən kədərləndirdi.

Sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2002-ci il

**ŞİMALİ OSETİYA – ALANIYA
RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
CƏNAB ALEKSANDR DZASOXOVA**

Hörmətli Aleksandr Sergeyeviç!

Karmadon dərəsindəki təbii fəlakət nəticəsində çoxsaylı insan tələfatının olması barədə xəbər məni dərinlən kədərləndirdi.

Sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxınlarına dərin hüznlə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2002-ci il

**BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİNİN
PREZİDENTİ ƏLAHƏZRƏT ŞEYX ZAYİD BİN
SULTAN ƏL-NƏHƏYYANA**

Əlahəzrət!

Bacınız Şeyxə Məryəm bin Sultan əl-Nəhəyyanın vəfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.
Bu ağır itki ilə əlaqədar Sizə və ailənizin bütün üzvlərinə dərin hüznə başsağlığı verirəm.
Allah rəhmət eləsin!

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 25 sentyabr 2002-ci il

**LİTVA RESPUBLİKASININ ƏDLİYYƏ NAZİRİ
VİTAUTAS MARKYAVİÇUSUN BAŞÇILIĞI İLƏ
BU NAZİRLİYİN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

26 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli qonaqlar!

Sizi səmimi-qəlbən salamlayıram. Litva Ədliyyə Nazirliyi nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfəri ölkələrimiz arasında münasibətlərin getdikcə inkişafı yolunda daha bir addımdır. Azərbaycan ilə Litva arasında diplomatik münasibətlər mövcuddur, bu yaxınlarda Litvanın Xarici İşlər naziri Bakıya gəlmişdi. Mən sizin prezidentinizi, o isə məni dəvət etsə də, təəssüf ki, bizim yüksək səviyyədə səfərlərimiz olmamışdır. Görünür, hələlik nə mənim, nə də onun bu səfəri həyata keçirməyə imkanımız yoxdur. Ölkələrimiz arasında münasibətlərin yüksək səviyyədə inkişafını təmin etmək üçün Litvaya səfər etmək niyyətindəyəm.

Hələ Sovetlər İttifaqının süqutundan əvvəl Litvada müstəqillik uğrunda fəal mübarizə gedirdi. Bu yolda Litvada da, Azərbaycanda da dinc əhali arasında qurbanlara səbəb olmuş faciəli hadisələr baş verdi. Baltıqyanı respublikalar öz hərəkətləri ilə Sovetlər İttifaqını müəyyən qədər laxlatdılar. Hərçənd, həmin dövrdə dünyada baş verən ictimai-tarixi proseslər, Sovetlər İttifaqının süqutu ərəfəsində burada yaranmış vəziyyət İttifaqın daha yaşamayacağından xəbər verirdi.

1990-cı ildə Moskvada məni təqib etməyə başlayanda buraya gəlməyə məcbur oldum və məni Azərbaycan parlamentinin deputatı, Naxçıvan Muxtar Respublikası parlamentinin sədri seçdilər. O zaman Sovetlər İttifaqı hələ mövcud idi. Mən, 13 ildən artıq Azərbaycan Kommunist Partiyası MK-nın birinci katibi işləmiş insan burada çıxış edərək bəyan edirdim ki, Sovetlər İttifaqı dağılır, öz müstəqilliyimizə nail olmalıyıq. O zaman, 1991-ci ilin martında Sovetlər İttifaqının saxlanması dair referendum keçirilirdi.

Mən Azərbaycanın bu referendumda iştirakına qarşı çıxış etdim və dedim ki, artıq öz müstəqilliyimiz haqqında düşünmək vaxtıdır. Lakin o illərdə parlamentdə mühafizəkar qüvvələr olduğundan Azərbaycanda referendum keçirildi, Naxçıvan Muxtar Respublikası isə referendumda iştirak etmədi.

Baltıqyanı respublikalar öz müstəqillikləri uğrunda fəal mübarizə aparırdılar, habelə Litvanın tanınmış siyasi xadimi Algirdas Brazauskas bu prosesdə böyük rol oynayırdı. Yadımdadır, Mərkəzi Komitənin plenumlarında onu çox danlayırdılar. Afərin, dediyindən dönmürdü. Beləliklə, qurbanlar versəniz də, müstəqilliyə nail oldunuz. Mən Vilnüsə baş vermiş məlum hadisələri deyirəm. 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycanda da eyni hadisələr baş verdi. Odur ki, mən Litvaya xüsusi hörmət bəsləyirəm.

Mən Litvada olduğum vaxtları xatırlayaraq bildirmək istəyirəm ki, respublika DTK-sının sədri işləyəndə litvalı həmkarım məni dəvət etmişdi. Mən ailəmlə getdim. Kommunist rejimi olmasına baxmayaraq, oradakı vəziyyət mənim xoşuma gəldi. Baltıqyanı respublikalardakı vəziyyət SSRİ-nin digər respublikalarındakından fərqlənirdi. Ora daha çox Qərbə bənzəyirdi.

Müstəqil dövlətlər olaraq Azərbaycan və Litvanın müstəqilliyi möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək, dünya iqtisadiyyatına, Avropa və Dünya Birliyinə inteqrasiya etmək, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, vətəndaş cəmiyyəti yaratmaq kimi oxşar məqsədləri var. Biz iqtisadiyyatda çoxlu islahatlar aparmışıq və onlar nəticə vermişdir, iqtisadiyyatımız inkişaf edir.

Vitautas Markyavičius: Səmimi qəbula görə cənab prezidentə təşəkkürümü bildirərək deyim ki, biz – nümayəndə heyətinin üzvləri prezident Heydər Əliyevin Litvaya hörmət ifadə edən sözlərini eşitməkdən çox şadıq.

Azərbaycan və Litva qonşu olmasalar da, ölkələrimizin müstəqillik tarixində oxşar cəhətlər çoxdur. Azərbaycanın bəxti gətirmişdir ki, Siz 1969-cu ildə respublikaya rəhbərlik etməyə başlamısınız. Məhz buna görə Azərbaycanın qonşularına nisbətən daha az problemi var. Çünki Siz xalqınızın özünəməxsusluğunu qoruyub saxlaya bildiniz. Azərbaycan müstəqilliyinin 11 ili ərzində təkcə hüquq islahatları sahəsində deyil, iqtisadiyyat sahəsində də müsbət nəticələr əldə etmişdir. Sizdəki kimi neft ehtiyatlarımızın olmamasına baxmayaraq, biz də öz xüsusiyyətlərimizi, iqtisadiyyatımızı qoruyub saxlamışıq.

Azərbaycanın Ədliyyə naziri Fikrət Məmmədovun Litvaya ötən ilki səfəri zamanı imzalanmış sənədlər respublikalarımız arasında ilk dövlətlərarası müqavilələr olmuşdur. Onlar hər iki parlament tərəfindən ratifikasiya olunduqdan sonra qüvvəyə minmişdir.

Cənab Prezident, icazənizlə Litvaya səfər etmək barədə dəvəti Sizə təqdim edirəm. Enerji müstəqilliyinə nail olmağa çalışan Litva üçün bu səfərin böyük əhəmiyyəti var. Sizə cansağlığı, qarşıdakı prezident seçkilərində uğurlar arzulayıram.

Prezident Heydər Əliyev nümayəndə heyətinin üzvlərinə ölkəmizin əsas problemi olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə də məlumat verdi. O, demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrində yayılan erməni təbliğatının yalan olduğunu bildirərək vurğuladı ki, vaxtilə Dağlıq Qarabağda iqtisadi inkişafın sürəti Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının inkişaf sürətindən üç dəfə yüksək idi.

**RUSIYA FEDERASIYASI XARİCİ KƏŞFİYYAT
XİDMƏTİNİN DİREKTORU GENERAL–
POLKOVNİK SERGEY LEBEDEV BAŞDA
OLMAQLA BU QURUMUN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

26 sentyabr 2002-ci il

Qonaqları səmimiyyətlə salamlayan Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Rusiya Xarici Kəşfiyyat Xidməti ilə Azərbaycanın müvafiq orqanları arasında əməkdaşlığın fəallaşmasından çox məmnun olduğunu bildirərək dedi ki, biz Azərbaycanla Rusiya arasında fəal əməkdaşlığa, o cümlədən xarici kəşfiyyat məsələlərində əməkdaşlığa maraq göstəririk. Biz bunu əsas tuturuq ki, siz böyük imkanlara maliksiniz, Azərbaycanda da bəzi imkanlar vardır. Azərbaycanın coğrafi mövqeyi belə deməyə əsas verir ki, biz çox fəal əməkdaşlıq edə bilərik. Əslinə qalsa, bu, yeni iş deyildir, Azərbaycan və Rusiya çoxdan əməkdaşlıq edirlər.

Bütün bu proseslər sentyabrın 23-də Moskvada yüksək səviyyədə keçmiş Azərbaycan–Rusiya danışıqlarına tam uyğun olaraq inkişaf edir. Azərbaycan dövlətinin başçısı bu danışıqların nəticələri barədə danışaraq bildirdi ki, «onlar son dərəcə uğurla və yüksək səviyyədə, tam qarşılıqlı anlaşma, səmimilik və dostluq münasibətləri şəraitində keçdi və yaxşı nəticələr verdi».

Azərbaycan prezidenti bildirdi ki, bu günlərdəki səfərin gedişində Xəzər dənizinə dair, təhsil sahəsində əməkdaşlığa dair mühüm sazişlər imzalanmışdır. Regionumuzla bağlı məsələlər, beynəlxalq xarakterli bəzi məsələlər də nəzərdən keçirilmişdir.

Dövlətimizin başçısı dedi: Biz müstəqilliyi Azərbaycan üçün ən böyük hadisə kimi qiymətləndiririk. Əsrlərlə Azərbaycanın dövlətçiliyi olmamışdır və 1991-ci ildə Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan sonra Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini əldə etməsi xalqımız üçün böyük xoşbəxtlik oldu. Hərçənd, ilk illər çox çətin idi, Ermənistanla müharibə gədirdi, daxili ictimai-siyasi vəziyyət son dərəcə qeyri-sabit idi. Burada müxtəlif silahlı dəstələr yaradılmışdı, bütün bu silahi, bütün qüvvələrini erməni qəsbkarlarını dəf etməyə və ərazilərimizi müdafiə etməyə yönəltmək əvəzinə, onlar hakimiyyət uğrunda mübarizə aparırdılar. Bütün bunların nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olundu, yerindən-yurdundan zorla çıxarılmış bir milyon qaçqın-köçkünün əksəriyyəti çadırlarda yaşayır.

Prezident Heydər Əliyev xatırladı ki, ilk illər Rusiya ilə münasibətlərdə də heç də hər şey hamar deyildi. Vəziyyəti 1993-cü ildən başlayaraq, mən hələ parlamentin sədri olanda, prezidentin səlahiyyətlərini icra edəndə dəyişmək mümkün oldu. Biz MDB-yə daxil olduq, bir qədər sonra isə həm MDB çərçivəsində, həm də Rusiya–Azərbaycan münasibətləri sahəsində fəaliyyətimizi gücləndirdik. Lakin yenə də nə isə çatışmırdı. Amma Vladimir Putin Rusiyanın prezidenti seçildəndən sonra biz Azərbaycana nə isə yeni, normal, mehriban münasibəti dərhal hiss etdik.

Səmimi qəbula görə təşəkkür edən Rusiya Xarici Kəşfiyyat Xidmətinin direktoru Sergey Lebedev ikitərəfli münasibətləri yüksək qiymətləndirdiyinə görə prezident Heydər Əliyevə minnətdarlığını bildirdi. O dedi: Biz Azərbaycana sevinc hissi ilə gəlmişik, belə bir hisslə yalnız dostların yanına gəlmək olar. Rusiya ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər onilliklər, yüzilliklər ərzində mövcud olan bu ənənəvi dostluq hisslərinə cavab verir. Bax, elə bu yaxınlıq, bu ənənələr xüsusi xidmətlər xətti ilə sıx qarşılıqlı fəaliyyətlərin zəruriliyini diktə edir.

S.Lebedev keçirdikləri görüşlər barədə danışaraq bildirdi ki, açıq, yoldaşcasına danışıqlar gedişində belə nəticəyə gəldik ki, beynəlxalq vəziyyət də ölkələrimizin xüsusi xidmət orqanları arasında sıx əməkdaşlığı zəruri edir. Beynəlxalq təhlükələr mövcuddur və onlar təkcə Azərbaycana və Rusiyaya qarşı yönəlməmişdir. Qlobal xarakterli belə təhlükələrin olduğu bir çox regionların adını çəkmək olar.

**MOSKVA HÖKUMƏTİNDƏ MƏRİN BİRİNCİ
MÜAVİNİ, HÖKUMƏTLƏRARASI
KOMİSSİYANIN HƏMSƏDRİ
LYUDMİLA ŞVETSOVANIN BAŞÇILIĞI İLƏ
MOSKVA HÖKUMƏTİNİN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

27 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qonaqları salamlayaraq dedi ki, onun bu iş həftəsi Rusiya nümayəndə heyətlərinin Bakıya səfərlərinin çox fəallaşması ilə səciyyəvidir. Prezident Azərbaycan–Moskva hökumətlərarası komissiyasının uğurlu işindən, onun iclaslarında qəbul olunmuş qərarların yerinə yetirilməsindən məmnun qaldığını söylədi.

Lyudmila Şvetsova səmimi qəbula görə minnətdarlığını bildirərək dedi ki, Azərbaycan prezidentinin bütün fəaliyyəti dövlətlərimizin inkişafının yeni mərhələsində Rusiya ilə mehriban qonşuluq və dostluq münasibətlərinin qurulmasına yönəldilmişdir. Bütün bunlar müdrikliklə, ardıcıl şəkildə, tələbkarlıqla, yaradıcılıqla həyata keçirilir. Nümayəndə heyətinin başçısı Azərbaycan prezidentinin Rusiyaya bu yaxınlardakı səfərinin yekunlarını, hər iki ölkə üçün çox mühüm sazişlər imzalanmasını yüksək qiymətləndirdi.

O, Moskva meri Yuri Lujkovun salamını və xoş arzularını prezident Heydər Əliyevə çatdırdı və Bakı Slavyan Universitetində Rusiyanın «Moskovskaya auditoriya» tədris-mədəniyyət mərkəzinin açılması barədə dövlətimizin başçısına məlumat verdi. Mərkəzin avadanlığı Moskva Tarix Muzeyinin mütəxəssisləri tərəfindən quraşdırılmış, o, bədi ədəbiyyat, tədris vəsaiti ilə təchiz olunmuşdur. Qonaq dedi ki, mərkəzə Moskvadan daim müxtəlif profilli ədəbiyyat gətiriləcəkdir. Bu cür ədəbiyyatı MDB ölkələrinin bütün iri kitabxanalarına yaymaq üçün Moskva hökumətində xüsusi fond yaradılmışdır.

Bakı Slavyan Universitetindəki görüşdə Rusiyanın tanınmış alimlərinin bu ali məktəbdə açıq mühazirələr oxuması barədə razılıq əldə edilmişdir. Moskva hökuməti Azərbaycandan olan uşaqların Moskva vilayətinin uşaq düşərgələrində yay istirahətini də təşkil etmək niyyətindədir. Müxtəlif millətlərdən olan uşaqlar burada istirahət etməklə yanaşı, rus dilini də öyrənəcəklər.

Qonaq Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsullarının Moskvaya göndərilməsi barədə hökumətlərarası komissiyanın ötən il qəbul etdiyi qərarlardan da danışdı.

Qəbulda iştirak edən Baş nazirin birinci müavini, komissiyanın həmsədri Abbas Abbasov bildirdi ki, ölkələrimizin bank strukturları arasında bu sahəyə aid bütün mövcud problemləri həll etmək üçün xüsusi maliyyə qrupunun yaradılması məsələsi müzakirə olunur.

Nümayəndə heyətinin başçısı vurğuladı ki, Heydər Əliyev Rusiya ilə münasibətləri xüsusi bir tərzdə və nadir qaydada, keçmiş SSRİ respublikaları rəhbərlərinin hamısından yaxşı qura bilmişdir, baxmayaraq ki, bu heç də asan deyildi.

Prezident Heydər Əliyev Moskvaya bu yaxınlardakı səfərinin çox uğurla keçdiyini, bunun məhz Rusiya prezidentinin yaratdığı səmimilik və dostluq şəraiti sayəsində mümkün olduğunu bildirdi. Dövlətimizin başçısı dedi: «Vladimir Vladimiroviç Putin qarşısında iqtisadi xarakterli çoxlu problem olan demokratik, müstəqil Rusiya üçün əsl tapıntıdır. Bu mənim qəti inamımdır».

Görüşün sonunda Lyudmila Şvetsova Azərbaycan prezidentinə xatirə hədiyyəsi təqdim etdi.

**BANQLADEŞ XALQ RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İLACUDDİN ƏHMƏDƏ**

Hörmətli cənab Prezident!

Banqladeş Xalq Respublikasının prezidenti vəzifəsinə seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Banqladeş arasındakı dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın mənafeyinə uyğun olaraq daim inkişaf edəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik, dost Banqladeş xalqının rifahı naminə fəaliyyətinizdə uğurlar diləyirəm.

Hörmətlə,

Bakı şəhəri, 27 sentyabr 2002-ci il

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ SƏDRİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB TSZYAN TSZEMİNƏ**

Hörmətli cənab sədr!

Ölkənizin milli bayramı – Respublika elan edilmsi günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, xalqlarımız arasında dostluq və əməkdaşlığın tarixi ənənələrini qoruyub saxlamaqla dövlətlərarası münasibətlərimizi daim inkişaf etdirəcəyik.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Çin xalqına əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 27 sentyabr 2002-ci il

**NİGERİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB OLUSEQUN OBASANCOYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Ölkənizin milli bayramı – Müstəqillik günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmaqda olan dostluq münasibətlərinin inkişafı daim xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 27 sentyabr 2002-ci il

**ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
KANSLERİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ**

Hörmətli cənab kansler!

Almaniya Federativ Respublikasının milli bayramı – Alman birliyi günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin gündən-günə inkişafından məmnunam. Ümidvaram ki, qarşılıqlı səylərimizlə bütün sahələrdə səmərəli əməkdaşlığa nail olacağıq.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Almaniya xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 27 sentyabr 2002-ci il

**ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB YOHANNES RAUYA**

Hörmətli cənab Prezident!

Ölkənizin milli bayramı – Alman birliyi günü münasibətilə Sizi və xalqınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya Federativ Respublikası arasındakı dostluq münasibətlərinin inkişafı, qarşılıqlı etimadın artması xalqlarımız üçün hər cəhətdən faydalı olacaqdır.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Almaniya xalqına əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 27 sentyabr 2002-ci il

**RUSIYA FEDERASIYASININ ƏMƏK VƏ SOSIAL
İNKİŞAF NAZİRİ ALEKSANDR POÇİNOKUN
BAŞÇILIĞI İLƏ NAZİRLİYİN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

27 sentyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qonaqları səmimiyyətlə salamlayaraq, Rusiya Federasiyasının daha bir nazirliyinin nümayəndə heyətinin Rusiya–Azərbaycan münasibətlərini inkişaf etdirmək üçün Azərbaycana gəlməsindən məmnun olduğunu bildirdi. Azərbaycan rəhbəri vurğuladı ki, son vaxtlar ölkələrimiz arasında əlaqələr intensivləşmişdir. Biz buna şadıq, Azərbaycan Rusiya ilə münasibətlərin dərinləşməsinə və inkişafına daim böyük diqqət yetirir. Azərbaycan prezidentinin Moskvaya son səfəri də bu məqsədlə edilmişdi. Bu səfər zamanı mühüm sənədlər, o cümlədən Xəzərin probleminə dair sənəd imzalanmışdır.

Dövlətimizin başçısı vurğuladı ki, Rusiya Əmək və Sosial İnkişaf Nazirliyi nümayəndə heyətinin səfəri onu göstərir ki, hökumətlərimiz Rusiya və Azərbaycan prezidentlərinin siyasətini əməli surətdə həyata keçirirlər.

Aleksandr Poçinok səmimi qəbula görə təşəkkür edərək dedi ki, Azərbaycana çoxdan gəlmək istəyirdi və bu səfəri həyata keçirməyə şərait yaratdığı üçün dövlətimizin başçısına minnətdardır. Nazir bildirdi ki, tanış olduğu statistik məlumatlara görə, son illər Azərbaycan sürətlə inkişaf edir, iqtisadiyyatda yaxşı artım müşahidə olunur, sosial sahədə böyük dəyişikliklər baş verir. Qonaq vurğuladı ki, prezident Heydər Əliyevin Rusiyaya səfəri ikitərəfli münasibətlərə, habelə Azərbaycan diasporunun vəziyyətinin yaxşılaşmasına, onun birləşməsinə müsbət təsir göstərir.

Nazir Rusiyada aparılan islahatlardan danışaraq bildirdi ki, pensiya islahatı da keçirilmişdir və indi vahid sosial vergi o birilərindən yaxşı yığılır. Pensiyaların yığım hissəsinə hər ay təxminən 150 milyon dollar köçürülür. Tibb, sosial sığorta sahələrində, əmək qanunvericiliyində islahatlara hazırlıq görülür. Bakıda aparılacaq danışıqlarda Rusiya və Azərbaycan nazirlikləri arasında əmək qanunvericiliyi, planlaşdırma və əmək haqqının proqnozlaşdırılması sahələrində əməkdaşlıq məsələlərini müzakirə etmək nəzərdə tutulur.

Aleksandr Poçinok dedi ki, pensiya sistemi üzrə böyük ikitərəfli iş görülməlidir. 1999-cu ildə imzalanmış dövlətlərarası saziş Rusiyada mövcud olan köhnə sistemə əsaslanırdı. İndi yeni sənəd qəbul etmək lazımdır və buna uyğun olaraq, ölkədən gedən hər bir vətəndaşa yığım fondunda topladığı vəsaiti aparmağa ixtiyar veriləcəkdir. Güman edilir ki, Bakıda müzakirə ediləcək məsələlərdən biri də iki ölkənin vətəndaşlarının qarşılıqlı tibbi sığortasının təmin edilməsi olacaqdır. Nazirin fikrincə, birgə səylərlə əhalinin məşğulluğu sahəsində də xeyli iş görmək mümkündür.

Dövlətimizin başçısı Rusiyada həyata keçirilən islahatlar və iki nazirlik arasında əməkdaşlıq barədə ətraflı məlumat verdiyinə görə nazirə təşəkkür edərək dedi ki, bütün bunların Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyəti var. Sosial islahatların keçirilməsində Rusiyanın təcrübəsi bizim üçün yaxşı nümunə ola bilər. Prezident Heydər Əliyev onu da xatırlatdı ki, ölkəmizin iqtisadiyyatının bəzi sahələri islahatların keçirilməsində Rusiyanı qabaqlayır. Belə ki, bizdə aqrar islahatlar uğurla həyata keçirilmişdir, hələ 1995-ci ildən başlayaraq torpaq kəndlilərə verilmişdir və bunun gözəl nəticələrini görürük.

Azərbaycan prezidenti daha sonra dedi ki, Rusiyada təxminən 2 milyon azərbaycanlı yaşayır və onların bir hissəsi Rusiyanın vətəndaşıdır, digər hissəsi isə bu ölkədə müvəqqəti işləyir. Nəzərdə tutulan ideyaların həyata keçirilməsi iki ölkənin dövlətləri tərəfindən öz vətəndaşlarına verilmiş bütün sosial və digər güzəştlərdən istifadə etməkdə bu insanlara kömək edə bilər.

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA MANE OLAN MÜDAXİLƏLƏRİN QARŞISININ ALINMASI HAQQINDA

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı məqsədilə son illər xüsusi dövlət proqramları və sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin və yoxlamaların aradan qaldırılmasına yönəldilmiş qərarlar qəbul edilmiş və digər tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onların arasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İstehsalat, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» 1996-cı il 17 iyun tarixli 463 nömrəli və «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» 1999-cu il 7 yanvar tarixli 69 nömrəli fərmanları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 610 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997–2000-ci illər)» xüsusi yer tutur. Bu tədbirlərin və eləcə də həyata keçirilən iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq hazırda ölkədə ümumi daxili məhsul istehsalının 71 faizi, o cümlədən sənayedə 50 faizi, kənd təsərrüfatında və ticarətdə 99 faizi özəl bölmənin payına düşür.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı görülən işlərə baxmayaraq, bu sahədə bir sıra problemlər hələ də tam aradan qaldırılmamışdır. Bu gün sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən bir sıra mərkəzi, şəhər və rayon icra hakimiyyəti orqanlarının işi qənaətbəxş sayıla bilməz. Belə ki, ayrı-ayrı mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, o cümlədən vergi, gömrük, hüquq-mühafizə və sanitariya-epidemioloji xidmət orqanları tərəfindən sahibkarların fəaliyyətinə yerli-yersiz müdaxilələr edilir, müxtəlif yoxlamalar aparmaqla onların işinə maneçilik törədilir. Məhkəmələr tərəfindən iqtisadi mübahisələrin həllində süründürməçilik və qeyri-obyektiv qərarların qəbul olunması hallarına rast gəlinir. Bütün bunlar sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan adamların haqlı narazılığına səbəb olur, onların sahibkarlıq təşəbbüsünün reallaşmasına və daxili potensialdan daha dolğun istifadə edilməsinə imkan vermir.

Ölkədə sahibkarlığın inkişafını daha da sürətləndirmək və ona mane olan əsassız müdaxilələrin qarşısını almaq məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin İqtisadiyyatda Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsi ləğv edilsin.

Hüquq-mühafizə orqanlarının (məhkəmənin qərarları əsasında hallar istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərinə müdafiələri qadağan edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi:

– vergilərin ödənilməsində yol verilən nöqsanları, o cümlədən vergilərin əvvəlcədən qanunsuz ödənilməsi hallarını aradan qaldırsın;

– vergi yoxlamalarının qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vaxtdan uzun müddətə aparılmasına və onun səlahiyyətinə aid olmayan yoxlamaların aparılmasına yol verməsin;

– vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən səyyar vergi yoxlamalarının sayını azaltsın və bir-birini təkrarlayan əsassız yoxlamaların qarşısını alsın;

– vergi orqanlarının vəzifəli şəxslərinin qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş vəzifələrinə əməl etməsinə ciddi nəzarət etsin və vergi ödəyicilərinə xidmət sahəsində süründürməçiliyin aradan qaldırılmasını təmin etsin;

– vergi orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayətlərə vaxtında da obyektiv baxılmasını təmin edən müvafiq tədbirlər görsün;

– vergi orqanları tərəfindən təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin, o cümlədən bank hesabları üzrə əməliyyatlarının qeyri-qanuni surətdə məhdudlaşdırılması hallarının qarşısını alsın;

– vergi nəzarəti işinin qanunvericiliyə uyğun olaraq aparılmasını təmin etsin;

– bu fərmanın 2-ci bəndində müəyyən edilmiş tədbirlərin yerinə yetirilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mütəmadi olaraq məlumat versin.

3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük orqanları tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilə hallarına son qoyulmasını təmin etsin, onların işini təkmilləşdirsin, qaçaqmalçılığa qarşı nəzarəti gücləndirsin və görülən işlər barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

4. Azərbaycan Respublikası Rabitə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin və digər aidiyyəti mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinə tapşırılsın ki, həmin orqanlar və onların qurumları tərəfindən aparılan qanunsuz yoxlamaları və sahibkarlara törədilən maneələri aradan qaldırsınlar, gələcəkdə sahibkarların fəaliyyətinə qeyri-qanuni müdaxilə hallarına yol verilməməsi üçün zəruri tədbirlər görsünlər.

5. Şəhər və rayon icra hakimiyyəti başçılarına tapşırılsın ki, həmin orqanların nəzarət və yoxlama funksiyalarını yerinə yetirən müxtəlif qurumlarını (departament, idarə, mərkəz, büro və s.) on gün müddətində ləğv etsinlər və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versinlər.

6. Müəyyən edilsin ki, dövlət orqanları tərəfindən (vergi orqanları istisna olmaqla) sahibkarlıq subyektlərində yoxlamalar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada, yalnız Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nümayəndəsinin iştirakı ilə həyata keçirilə bilər.

7. Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi Dövlət Yol Polisinin nəqliyyat vasitələrinin işinə yersiz müdaxilələrinin qarşısını alsın, onun işini təkmilləşdirsin, şəxsi heyətini 15 faiz ixtisar etsin. Yolların müvafiq texniki vasitələrlə təminatının yaxşılaşdırılmasına və şəxsi heyətin sosial müdaxiləsinin gücləndirilməsinə dair təkliflərini bir ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

8. Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə tövsiyə olunsun ki:

– iqtisadi və sahibkarlıq fəaliyyətinə dair mübahisələrin həlli ilə bağlı qərarların qəbulunda qanunun aliliyini təmin etsinlər və mübahisələrin baxılmasında süründürməçilik hallarına yol verməsinlər;

– məhkəmə icraatı zamanı dövlət müəssisələrinin hüquqi və fiziki şəxslər qarşısında öhdəliklərinin təmin edilməsi ilə bağlı tələbin dövlət əmlakı hesabına ödənilməsi barədə qərarlar qəbul edərkən dövlət əmlakının süni surətdə müflisləşdirilməklə əsassız olaraq özgəninkiləşdirilməsinə yol verməsinlər. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi dövlət müəssisələri ilə bağlı məhkəmə mübahisələrində dövlətin maraqlarının təmsil edilməsini təmin etsin.

9. Sahibkarların hüquqlarının müdafiəsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə təklif edilsin ki, hakumlərin ədalətsiz və bir çox hallarda mövcud qanunları təhrif edən qərarlarını araşdırıb Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İntizam Kollegiyasında baxılmasını təmin etsin və altı ay müddətində barələrində intizam məsuliyyəti tətbiq edilmiş hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müvafiq məlumat təqdim etsin.

10. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

– mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən sahibkarlara verilən müxtəlif növ sertifikat, şəhadətnamə, xüsusi razılıq və bu kimi digər sənədlərin verilməsini tənzimləyən mexanizmlərin səmərəliliyini araşdırsın və nəticəsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

– Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin yoxlama-nəzarət funksiyalarını həyata keçirən və müasir tələblərə cavab verməyən struktur bölmələri işçilərinin sayını 40 faiz ixtisar etsin, nazirliyin tədris mərkəzinin fəaliyyətə başlaması üçün zəruri tədbirlər görsün və bunlar barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

– vergi orqanlarının maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılmasını, müasir tələblərə cavab verən kompüter şəbəkəsinin yaradılmasını təmin etsin və vergi orqanları işçilərinin maaşlarının artırılmasına dair təkliflərini bir ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

– əsassız vergi yoxlamalarının qarşısının alınması məqsədilə dövlət vergi orqanları tərəfindən həyata keçirilən operativ nəzarət funksiyalarını tənzimləyən müvafiq qanunvericilik aktlarının layihələrini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdıraraq bir ay müddətində təsdiq etsin;

– kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün sadələşdirilmiş uçot sistemini müəyyənləşdirən normativ-hüquqi aktın layihəsini bir həftə müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

– sahibkarlıq subyektlərinin vergi borclarına görə bank hesablarından vəsaitin dövlət büdcəsinə alınmasının icrası mexanizmlərinə dair təkliflərini on beş gün müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

– yoxlama və nəzarət funksiyalarını həyata keçirən bəzi dövlət orqanları ilə sahibkarlıq subyektləri arasında partnyorluq sazişlərinin bağlanması praktikasına keçidin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

– sahibkarlıq subyektlərində yoxlamaların uçotunun aparılması məqsədilə tətbiq olunan Nəzarət Kitabçasından istifadənin səmərəliliyini artırmaq üçün bir ay müddətində zəruri tədbirlər görsün;

– öz səlahiyyətləri daxilində bu fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

11. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi:

– sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün subyektlərin Nəzarət Kitabçası ilə təmin olunması məsələsini həll etsin, yoxlamalarla bağlı bu kitabçalarda olan qeydlərin təhlilini aparsın və ildə iki dəfə bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

– sahibkarlarla operativ əlaqə sistemi yaratsın, onların fəaliyyətinə mane olan və qanunsuz müdaxilə edənlər haqqında məlumatı sistemləşdirib tədbir görülmək üçün müvafiq orqanlara göndərsin və nəticəsi barədə mütəmadi olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

12. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi sahibkarlarının fəaliyyətinə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan müdaxilə hallarına yol verən ictimai təşkilatlar barəsində qanunvericiliyə uyğun müvafiq tədbirlər görsün.

13. «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun və həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 25 avqust tarixli 387 №-li fərmanına aşağıdakı redaksiyada «4» bəndi əlavə edilsin:

«4. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 192-ci (Qanunsuz sahibkarlıq), 193-cü (Yalançı sahibkarlıq) və 213-cü (Vergi ödəməkdən yayınma) maddələri üzrə cinayət işləri Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi tərəfindən başlandıqda, həmin cinayətlərin ibtidai istintaqı zamanı Azərbaycan Respublikası Cinayət məcəlləsinin 178-ci (Dələduzluq), 179-cu (Mənimsəmə və ya israf etmə), 184-cü (Aldatma və ya etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə əmlaka ziyan vurma), 195-ci (Qanunsuz kredit alma və ya kreditdən təyinatı üzrə istifadə etməmə), 196-cı (Kreditor borclarını ödəməkdən qəsdən yayınma), 197-ci (Əmtəə nişanlarından qanunsuz istifadə etmə), 198-ci (Bilə-bilə yalan reklam etmə), 199-cu (İnhisarçılıq hərəkətləri və rəqabəti məhdudlaşdırma), 200-cü (İstehlakçıları aldatma və ya pis keyfiyyətli məhsul istehsal etmə və satma), 201-ci (Əqdin bağlanmasına və ya onun bağlanılmasından imtinaya məcbur etmə), 202-ci (Kommersiya və ya bank sirri olan məlumatları qanunsuz yolla əldə etmə və ya yayma), 203-cü (Qiymətli kağızların buraxılması (emissiyası) qaydalarını pozma), 204-cü (Saxta pul və ya qiymətli kağızlar hazırlama və ya satma), 205-ci (Saxta kredit və ya hesab kartlarını və ya başqa ödəniş sənədlərini hazırlama və ya satma), 208-ci (Xarici valyuta vəsaitlərini xaricdən qaytarmama), 210-cu (Müflisləşmə zamanı qanunsuz hərəkətlər), 211-ci (Qəsdən müflisləşmə), 212-ci (Saxta müflisləşmə), 308-ci (Vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə), 309-cu (Vəzifə səlahiyyətlərini aşma), 311-ci (Rüşvət alma), 312-ci (Rüşvət vermə), 313-cü (Vəzifə saxtakarlığı), 314-cü (Səhlənkarlıq), 320-ci (Rəsmi sənədləri, dövlət təltiflərini, möhürləri, ştampları, blankları saxtalaşdırma, hazırlama, satma və ya saxta sənədlərdən istifadə etmə) və 326-cı (Rəsmi sənədləri, ştampları, möhürləri oğurlama və ya məhv etmə) maddələrində göstərilən cinayətlərin əlamətləri aşkar olunduqda göstərilən işlər üzrə ibtidai istintaq Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi tərəfindən aparılır».

14. Bu fərman dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 sentyabr 2002-ci il

**ATƏT-in MİNSK QRUPUNUN HƏMSƏDRƏRİ
RUDOLF PERİNA (ABŞ), NİKOLAY QRİBKOV
(RUSİYA), ÜQ PERNE (FRANSA), RUSİYA
FEDERASİYASININ XARİCİ İŞLƏR NAZİRİNİN
MÜAVİNİ VYAÇESLAV TRUBNİKOV VƏ
ONLARI MÜŞAYİT EDƏN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

28 sentyabr 2002-ci il

Heydər Əliyev: Hörmətli dostlar, Minsk qrupunun həmsədrəri!

Sizi Azərbaycanda səmimi-qəlbdən salamlayıram, xoş gəlmisiniz deyirəm. Ümidvaram ki, bölgəyə bu səfəriniz Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunmasına yardım edəcəkdir. Biz daim belə ümidlərlə yaşayırıq. Təkcə biz yox, bütün cəmiyyətimiz, ölkəmizin vətəndaşları. Mən sizi bu gün də bu ümidlərlə qarşılayıram.

Ötən görüşlərimizin təcrübəsindən yadımdadır ki, siz rus dilinə üstünlük verirdiniz. Onu nəzərdə tuturam ki, çoxunuz rus dilini başa düşürsünüz. Mən, əlbəttə, qəlbən çox da razı deyiləm, çünki öz dövlət dilimizin hüquqlarını məhdudlaşdırıram. Öz ölkəmdə xarici dildə danışmaq mənim üçün yolverilməzdir. Amma uzun illərin təcrübəsindən xatırımdadır ki, biz belə edirdik. Etiraz etmirsinizsə, mən də bir günah işlədim ki, Azərbaycan dilində danışmıram. Görüşlərimiz arasında böyük fasilə yarandı, əvvəllər biz daha tez-tez görüşürdük. Bunun səbəbləri var, mən başa düşürəm. İndiki halda mənim sizə heç bir iradəm yoxdur, düşünürəm ki, bizə də heç bir iradə tutulmayacaqdır. Bu gün mən Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həllinin hansı mərhələsində olduğumuzu, ötən dövr ərzində edə bildiklərimiz və münaqişəni nizama salmaq üçün qarşıdakı dövrdə görməli olduğumuz işlər barədə sizinlə işgüzar fikir mübadiləsi aparmaq niyyətindəyəm. Mən «Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin nizama salınması» ifadəsini çox tez-tez təkrar edirəm. Yəqin ki, siz də bunu etməli olursunuz. Təəccüblənirsiniz, bu barədə nə qədər danışmaq olar, nəticə isə yoxdur. Demək istəyirəm ki, 1988-ci ildə münaqişənin başladığı vaxtdan 14 il keçir. ATƏT-in Minsk qrupunun yaranmasından isə 10 il keçir. Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya və Fransanın həmsədrlik etdiyi format 1997-ci ilin əvvəlində yaranmışdır. Axı bu, böyük müddətdir. Biz məsələni həll edə bilmirik, bizim yüz minlərlə adamımız isə bundan əziyyət çəkir. Nə qədər adamın çadırlarda yaşadığını, Azərbaycan ərazisinin nə qədər hissəsinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal altında olduğunu bilirsiniz. Azərbaycan cəmiyyətində münaqişənin sülh yolu ilə həllinə ümid bəsləmək əhval-ruhiyyəsinin zəifləməyə, işğal altındakı ərazilərimizi hansı vasitələrlə olursa-olsun özümüz azad etməliyək əhval-ruhiyyəsinin isə güclənməyə doğru necə dəyişdiyini bilirsiniz.

Erməniləri dəstəkləyən beynəlxalq təşkilatlarda hətta Azərbaycan ərazilərinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olduğunu da yazmırlar və bu barədə onlara deyəndə, ermənilər etiraz edib bildiriirlər ki, bu onlar üçün təhlükəsizlik zonasıdır. Yəni, öz ölkəndə sənin 3 təhlükəsizlik zonan ola bilər, axı sən nə haqla beynəlxalq-hüquq qaydalarını pozaraq, qonşu ölkənin ərazisini işğal edirsən və sonra da elan edirsən ki, bu, işğal olunmuş torpaqlar deyil, təhlükəsizlik zonasıdır.

Bilirsiniz, bizi incidən təkcə ərazimizin işğal olunması, yüz minlərlə azərbaycanlının var-yoxunu itirərək, öz ərazilərində köçkünə çevrilməsi deyil, həm də odur ki, biz həqiqəti sübut edə bilmirik. Ümidlərini itirən insanlar deyəndə ki, bu dünyada həqiqət yoxdur, mən onları başa düşürəm, hərçənd, özüm belə hesab etmirəm. İndiki halda, mən sizə cəmiyyətimizin əhval-ruhiyyəsini çatdırıram. Prezident kimi, mən bu məsələləri sırasıyla Azərbaycan vətəndaşından daha yaxşı başa düşürəm. Başa düşürəm ki, burada çoxlu çətinliklər var, bir çox müxtəlif səbəblər ola bilər. Mən bunları başa düşə bilərəm. Axı sırasıyla vətəndaş bunu başa düşür. Bir qədər həyəcanlı danışdığım üçün üzr istəyirəm, mən öz əsəblərimi cilovlamağı bacaran adamam, lakin indiki halda bunu edə bilmirəm, buna görə də sizinlə belə həyəcanlı tonda danışaram. Odur ki, mən istəyirəm biz daha çox əməli işlərdən danışaq.

Buraya gəldiyinizə görə təşəkkür edirəm. Əgər bu görüşümüzdə nəyəsə nail olsaq, mən şad olaram.

Rudolf Perina (ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ-dan olan həmsədr): Cənab Prezident, bizim hamımız rus dilində yaxşı bilirik. Lakin dəqiqliyi itirməməkdən ötrü, elə bilirəm, mən çıxışımı ingilis dilində etməliyəm.

Heydər Əliyev: Bəli, bəli.

Rudolf Perina: Cənab Prezident, çox sağ olun. Mən həmkarlarım adından da Sizə çox sağ olun deyirəm ki, bizi qəbul edirsiniz, bu imkanı bizə yaradırsınız. Elə bilirəm ki, mən və həmkarlarım – hamımız

Sizin keçirdiyiniz hissləri keçirməkdəyik. Biz də narahatıq ki, bu münaqişə artıq uzun müddətdir davam edir, öz həllini tapmır.

Biz Bakıya son səfərimiz zamanı qaçqınlarla görüşdük. Məlum olduğu kimi, onlar bu münaqişə nəticəsində birbaşa əziyyət çəkən insanlardır. Onların söhbətlərini dinlədik, onlara qulaq asdıq. Bu bizdə böyük təəssürat oyatdı və eyni zamanda, məsuliyyətimizi bir daha artırdı ki, bu münaqişə tezliklə öz həllini tapmalıdır. Baxmayaraq ki, bizim Bakıya son səfərimiz altı ay bundan əvvəl olmuşdur, bu altı ay müddətində biz hamımız məşğul idik və fəal işləyərək məsələnin həlli yollarını axtarırdıq.

Biz həmin müddətdə görüşmək imkanı əldə etmişdik. Sizinlə İstanbulda görüşdük, daha sonra prezident Köçəryan ilə Tallində görüşdük. Bundan əlavə, Sizin şəxsi nümayəndənlə və prezident Köçəryanın şəxsi nümayəndəsi ilə iki görüşümüz də oldu.

Lakin biz, əsasən, Sizin prezident Köçəryan ilə Sədərəkdəki görüşünüz haqqında məlumat əldə etmək, bu görüş barədə fikir mübadiləsi aparmaq istərdik. Biz bilirik ki, Köçəryan ilə keçirdiyiniz görüşlər çox vacib xarakter daşıyır və eyni zamanda, bizim səylərimizə də kömək edir. Çalışacağıq ki, gələcəkdə prezidentlər arasında birbaşa dialoq davam etsin. Ümid edirik ki, bugünkü görüş zamanı Praqa prosesi də müzakirə olunacaqdır. İstərdik, Sizin bu prosədə verdiyiniz qiyməti öyrənək və fikir mübadiləsi edək ki, gələcəkdə bu iş necə davam etdirilsin, necə aparılsın. Elə bilirik ki, Praqada keçirilən görüşlər prezidentlər üçün də faydalıdır. Bizim üçümüz üçün də çox müsbət alətdir. Bu, imkan verir ki, həm işimizi davam etdirək, həm də sülh üçün işlədiyimiz məsələni daha da asanlaşdırır. Gördüyünüz kimi, müzakirə olunması mövzular çoxdur, məsələlər kifayət qədərdir. Sizi bir şeydə əmin etmək istəyirəm ki, biz üç həmsədr, müxtəlif ölkələri təmsil edən üç nümayəndə işimizə sadıq və münaqişəni həll etmək üçün, həqiqətən, əlimizdən gələni edəcəyik. Hamımız bu fikirdəyik ki, münaqişə həddindən artıq çox uzanıb və onun həlli vaxtı çoxdan yetişibdir.

Ü q P e r n e (*ATƏT-in Minsk qrupunun Fransadan olan həmsədri*): Cənab Prezident, Siz bilirsiniz ki, Fransa Minsk qrupu çərçivəsində bu işlə çox yaxından məşğul olur. Fransa prezidentinin Minsk qrupu çərçivəsində oynadığı rolu Siz hamıdan yaxşı bilirsiniz. Biz həmin rolu daha da genişləndirmək istəyirik ki, bu problem unudulmasın. Çünki həqiqətdə beynəlxalq ictimaiyyət başqa problemlərlə də məşğuldur. Bunlardan da biri Əfqanıstandır. Minsk qrupunun həmsədrləri kimi, biz Brüsseldə cənab Solanaya baş çəkməyi qərarlaşdırmışıq. Bunu o məqsədlə etmək istəyirik ki, Avropa Birliyi gələcəkdə ortaya çıxacaq ehtiyacları təmin etməyi bacarmaq üçün bu məsələyə səfərbər olsun. Çox sağ olun.

V y a ç e s l a v T r u b n i k o v (*Rusiya Xarici İşlər nazirinin müavini*): Mən, ilk növbədə, bizi bu gün qəbul etdiyinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Siz bilirsiniz ki, biz buraya, bu gözəl ölkəyə həmişə böyük məmnuniyyətlə gəlirik. Bilirsiniz ki, biz bu ağırlı problemin sülh yolu ilə nizama salınmasına kömək etmək əzmindəyik, biz bunu sözdə yox, işdə hiss edirik, çünki biz hətta dünən Şuşada olanda burada heç vaxt olmamış cənab Perne bizim danışıqlar, nizamlama prosesində bu gün çox ciddi problem olan bu şəhərin, bu ərazinin nə olduğunu öz gözləri ilə gördü. Mən belə bir əsas məsələni də qeyd etmək istərdim ki, biz erməni tərəfinin də, ilk növbədə, Azərbaycan tərəfinin də narahatlığını çox yaxşı başa düşürük. Mən bizim Praqa prosesinin nədən ibarət olduğunu, onun nə dərəcədə faydalı olduğunu qeyd etmək istərdim, çünki cənab Əzimovla cənab Markaryanın bizim iştirakımızla keçən sonuncu görüşü nəticəsində biz, hər halda, irəlİYə doğru müəyyən addımlar atırıq. Əvvəla, orada razılığa gəldik ki, iki prezidentin görüşməsinə Sizin icazənizi alaraq, biz danışıq ki, beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət həm bu, həm də digər tərəfdən blokadaya alınmasın. Bu da öz nəticəsini verir. Mən cənab Sarkisyanla söhbətimizdən çox məmnunam. O çox gözəl dedi ki, erməni tərəfi heç bir halda hər hansı hərbi əməliyyatlara başlamayacaqdır. Bu onun dediyidir, mən istərdim ki, Siz də bunu biləsiniz. Mən Sizin bədbinliyinizi başa düşürəm, lakin əminəm ki, bunu aradan qaldıracaqsınız. Hər halda, mən bu sözləri Azərbaycan tərəfinə çatdırmaq istərdim.

Biz Praqa prosesinin əhəmiyyətini onda görürük ki, xarici işlər nazirlərinin müavinləri də görüşür və danışıqlar apara bilirlər. Lakin sizin Sədərək görüşünüz bizim üçün sirdir. Cənab Köçəryan da açıq dedi ki, biz prezident Əliyevlə danışıqlarımızın gizli qalması barədə razılaşmışıq.

Prezident Heydər Əliyev sizə bu barədə nə deyəcəksə, mən bununla razılığa bilərəm. Odur ki, hörmətli Heydər Əliyev, ümid edirik ki, danışıqlar prosesinin sirrini bizim üçün müəyyən qədər açacaqsınız. Sadəcə olaraq, ona görə ki, biz həmsədrlər çərçivəsində qarşılıqlı fəaliyyətimizin başlıca istiqamətini bilməliyik. Hansı istiqamətdə işləməli olduğumuzu bilməliyik. Biz Sizdən bu istiqamətdə göstərişlər gözləyirik, bu bizim üçün çox vacibdir. Heydər Əliyev, çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli dostlar, görülən işlər, ən əsası isə ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin münaqişənin həllinə nail olmaq əhval-ruhiyyəsi barədə dediklərinizə görə təşəkkür edirəm. Sağ olun, çünki biz də münaqişənin sülh yolu ilə həlli mövqeyində durmuşuq və mən də bunu bəyan etdim. Sizin ifadənlə desək, Serj Sarkisyan çox gözəl demişdir ki, onlar atəşkəsi pozmayacaqlar. Deməli, belə çıxır ki, mənəm bunu dəfələrlə deməyim o qədər də gözəl deyildir. Mən hesab etmirəm ki, bu çox gözəldir. İstəyirəm ki, siz də biləsiniz, o da bilsin ki, bizə minnət qoyursa, bu əbəsdir. İndi o dövr deyil, əgər o başlasa, cavabımı, özü də layiqli cavabımı alacaqdır. Onlar hər yerdə, özü də bəzən Rusiyadan, Qərbdən olan bəzi şəxslərin iştirakı ilə təbliğ edirlər ki,

guya, Dağlıq Qarabağın ordusu təkcə Qafqazda deyil, həm də bütün bu məkanda ən güclü ordudur. Olsun, bəlkə də bu belədir, biz heç vaxt belə öyünmürük, ancaq indi biz öz torpaqlarımızı müdafiə etməyə qadırık.

Sizdən soruşmaq istərdim, Şuşada nə gördünüz? Dediniz ki, Şuşanı gördünüz.

Vyaçeslav Trubnikov: Biz orada üç dəfə olmuşuq, cənab Pərne isə birinci dəfə idi.

Üq Pərne: Cənab Prezident, orada çox strateji mövqə gördüm. Şəhər indi normal tərzdə həyat sürmür. Təəssüf ki, çox evlər hələ boşdur. Buradan da o nəticəni çıxarmaq olar ki, bunlar azərbaycanlıların evləri olub və eləcə boş qalıbdır. Orada hələ çoxlu iş görülməlidir. Ola bilsin, bu çox çətin məsələ olacaqdır. Ancaq Qarabağ probleminin həllində çox çətin və vacib məsələlərdən biridir. Bunlar mənim oradakı təəssüratlarımdır.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Deyirsiniz ki, çox evlər boş qalıb, yəqin azərbaycanlıların evləridir. Bəli, onlar azərbaycanlıların evləridir. Çünki Şuşada əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar olubdur. Əgər səhv etmirəmsə, Şuşa rayonunda təxminən 18–20 min əhalidən cəmi 1377 nəfəri ermənilər idi. Ermənilərin də çoxu kəndlərdə yaşayırdı, şəhərdə o qədər erməni yox idi. Şəhərin əhalisi tam azərbaycanlılar idi. İndi əgər evləri azərbaycanlılar üçün saxlayırlarsa ki, onlar geriyyə qayıdacaqlar, bəs onda – mənim dostlarım görüblər, siz görməmişiniz – Azərbaycan rayonlarında olan yüz minlərlə evləri niyə dağıdıblar?! Onlar o evləri azərbaycanlılar üçün saxlamayıblar. Onların, sadəcə, imkanları yoxdur ki, o evlərə adam yerləşdirsinlər.

Əgər onlar erməniləri orada yerləşdirə bilsəydilər, bunu çoxdan edərdilər, çünki onlar elə hesab edirlər ki, Şuşa azərbaycanlılara qaytarılmayacaqdır. Mən isə sizə deyirəm ki, təxminən 100 min adamın yaşadığı Ağdam şəhəri xarabalığa çevrilib, siz ki, görmüsünüz, elə Füzulidə də, hər yerdə vəziyyət belədir. Onların isə adamları yoxdur, mən əminəm ki, Dağlıq Qarabağda münafiqədən əvvəlkindən də az adam yaşayır. Onlar elə Ermənistanın özündə yazırlar ki, ölkədə 2,5 milyon əhali var. Bəziləri deyir 2 milyon, başqaları da deyir 1 milyon 800 min. Mən onların sayını hesablamıram, bunu etmək də istəmirəm, lakin bu faktdır və Yerevanın və ümumiyyətlə, Ermənistanın bugünkü vəziyyəti ilə tanış olanların hamısı belə deyir ki, orada əhalinin ölkədən kənara böyük axını var. Onlar adamları həmin evlərdə yerləşdirə bilsəydilər, bunu çoxdan edərdilər. Orada çoxdan bir kilsə vardı. Zaman keçdikcə bir qədər uçulub-dağılmışdı, sonra sovet dövründə, mən burada işləyəndə bu kilsəni bərpa etdilər, orada Azərbaycan məscidi də var. Bu, ötən əsrin 70-ci illərinin ortalarının söhbətidir. Mən Şuşaya getdim, bütün bunları gördüm. Məscidlərin hamısını və təbiidir ki, bu kilsəni də bərpa etmək üçün tədbirlər gördüm. Lakin bu kilsə Şuşa üçün çox böyük idi, çünki orada ermənilər bir o qədər yaşamırdı. İndi isə, bilmirəm, siz görmüsünüz, yoxsa yox, prezident Köçəryan dedi ki, onlar orada daha bir kilsə tikiblər.

Nikolay Qribov: Biz kilsədə olmuşuq, deyilənə görə, o, 1880-ci ildə tikilmişdir.

Heydər Əliyev: Bəs oraya gələnələr varmı?

Nikolay Qribov: Hər halda, orada arxiyepiskop, keşişlər var. Ora gələnələr barədə deyə bilmirəm, biz orada olanda heç kim yox idi.

Heydər Əliyev: Bəli, arxiyepiskop var. Məsələn, Yerevanda gözəl bir Azərbaycan məscidi var idi, vaxtilə mən orada olmuşdum.

Nikolay Qribov: Biz Yerevanda, hər halda, iki məscid gördük.

Heydər Əliyev: Münafiqənin ilk dövründə onlar da dağıdılmışdı. Sonra onlar məscidləri iranlılara verdilər və indi deyirlər ki, bunlar Azərbaycan məscidi yox, İran məscididir. İranlılar da müəyyən şəraiti nəzərə alaraq, təbiidir ki, onları yenidən qurdular və bərpa etdilər. Bəs indi? Onlar bomboşdur, iranlılar isə oraya molla təyin ediblər. Molla məsciddə oturur, orada isə bir nəfər də müsəlman yoxdur ki, məscidə getsin.

Başa düşürsünüzmü, necə fırladaqdır! Belə misallardan çox çəkə bilərəm. Bir sözlə, bəlkə də mən öz suallarım, öz cavablarımla sizə verəcəyim cavabı qurmaq istədiyim xətdən bir qədər uzaqlaşdım. Bununla belə, əvvəla, mən hesab edirəm ki, Minsk qrupu daha fəal işləməlidir, ikincisi, Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri nümayəndələrinin görüşü barədə sizin təklifinizi dəstəkləyirəm. İki dəfə görüşüblər, onları çox tərifləmək istəmirəm, bununla belə, hər şey birdən-birə düzəlmir. Hesab edirəm ki, bu xətt də davam etdirilməlidir. Prezident Köçəryan ilə Sədərəkdəki görüşümüz barədə sualınıza gəldikdə isə, mən bu görüşü çox mühüm sayıram. Bu daha çox mənim təşəbbüslə keçirilmişdi. Həqiqətən, biz 4 saat fasiləsiz söhbət etdik və həqiqətən, görüşümüzün məzmununu açıqlamamaq qərarına gəldik. Odur ki, mən də hələlik bu razılığı pozmuram. Hamıya məlum olan təkcə bir faktı deyə bilərəm. Avropa Birliyi, bir sıra beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən siz, bizə deyirlər ki, hansısa addımlar atın, Bakı–Yerevan yolunu açmaq barədə razılığa gəlin. Onda biz də öz şərtimizi irəli sürürük ki, biz bu yolu açmağa hazırıq, lakin bu yolda ermənilər tərəfindən işğal olunmuş 4 rayon yerləşir. Yəni, bu yol həmin rayonların ərazisindən keçir. Qoy onlar bu 4 rayonu azad etsinlər. Bu, ilk addım olardı. Biz yolu açarıq, daha doğrusu, birlikdə açarıq. Çünki yolu onlar bağlayıblar. Amma yol bizimdir. Onun təkcə 40 kilometri Məğri ərazisindən keçir, qalan hissəsi – Naxçıvana və sərhədə qədər olan hissəsi isə bizim sahəməizdir. Biz yolu açmağa bilirik. Müxtəlif tərəflərdən mənə o qədər təkliflər vermiş, mülahizələr söyləmişlər ki, mən bunun, həqiqətən, əsası olduğunu düşünürdüm. Lakin mən bunu Köçəryana deyəndə, o bildirdi ki, yox, bu, mümkün deyildir. Mən onu inandırmağa çalışdım ki, bu yol onlara lazımdır. Axı o zaman, 1992-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Konqresi məhz bu yol bağlı olduğuna görə bizi cəzalandırmışdı. İndi isə siz bu yolu istəmirsiniz. O isə deyir ki, xeyr, indi o bizə lazım deyildir. O deyir ki, əgər bu yol sizə

lazımdırsa, biz sizə Gürcüstan ərazisindən yol verə bilərik. Onların Tbilisidən keçib bizim Ağstafa stansiyasına-dək gedən bir dəmir yolu var. O zaman biz bütün ərazimizdən keçən bu dəmir yolunu tikməyə onlara icazə vermişdik. Onu da bilin ki, sovet dövründə bu yol bizə gərək deyildi.

O zaman mən respublikaya rəhbərlik edirdim, o yol bizə lazım deyildi. Yeri gəlmişkən, o çox bahalı yol idi, çünki orada hündür dağlar vardır. Bilmirəm Dilicandan, İcevandən keçəniniz varmı, orada dağlar çox hündürdür. Mən hətta təsəvvürümə belə gətirə bilmirdim ki, oradan necə dəmir yolu çəkmək olar. Onlar böyük tunel qazdılar və yolu çəktilər. Biz öz ərazimizi onlara verdik, Tbilisidən Ağstafayadək, Ağstafadan Qazax rayonu vasitəsilə, orada onların bir hissə ərazisi var, öz ərazilərinə çıxdılar, vaxtilə Semyonov aşırımını adlanan Sevan aşırımından keçirdilər. Yaddan çıxarmayın ki, o aşırımın adı vaxtilə rusca idi. Biz onu hamımız Semyonov aşırımını adlandırırıdıq. Yadımdadır, bir dəfə, 1951-ci ildə, bəlkə də bir çoxunuz hələ anadan olmamışdınız, qış vaxtı dəmir yolu ilə Yerevana getmək lazım idi. Mən DTK-da işləyərkən orada bizim vacib işimiz var idi. Hər yan qara bürünmüşdü, bizə dedilər ki, Semyonov aşırımından keçmək mümkün deyildir. Lakin mən dedim ki, keçə bilərik, mən Qazax rayonunda sərhədi çox çətinliklə keçib, oradan Dilicana getdim, sonra isə Sevana qədər Semyonov aşırımını başlayırdı. Yeri gəlmişkən, bu aşırım ən çətin aşırımdır. Qərara gəldik ki, oranı keçək, lakin yarı yolda ilişib qaldıq, az qala donacaqdıq. Dilicana qayıdıb, orada gecələdik, lakin axırı ki, onu keçə bildik.

Biz həmin aşırım vasitəsilə onlara dəmir yolu açdıq. İndi isə o mənə deyir ki, əgər sizə Naxçıvana yol lazımdırsa, həmin yolla Yerevana, oradan isə Naxçıvana gedə bilərsiniz. Mən ona deyirəm ki, bu bizə lazım deyildir. Əlbəttə, Naxçıvana yol lazımdır, lakin sizə Azərbaycan ərazisindən yol daha çox vacibdir, çünki sovet dövründə bütün yüklər mərkəzdən məhz Rostov–Bakı yolu ilə gəlirdi, sonra isə bir qol Gürcüstana, digəri Naxçıvan vasitəsilə Ermənistana ayrılırdı. Bu yol həddindən artıq yüklənmiş olurdu. Bəs indi? Gürcüstanın Rusiya ilə dəmir yolu əlaqəsi yoxdur, çünki onun Abxaziya ərazisindən yalnız bir yolu var idi. Ermənistanın isə Rusiya ilə dəmir yolu əlaqəsi yoxdur, çünki Ermənistan əsasən Azərbaycanın imkanlarından və Gürcüstan ərazisindən – bu yol isə, əsasən, sənişin daşımaq üçün nəzərdə tutulmuşdu – istifadə edirdi.

Axı mən o zaman Moskvada dəmir yolu nəqliyyatı ilə məşğul olurdum, ona görə də bu təfərrüatları yaxşı bilirəm. Köçəryan mənə dedi ki, əgər sizə lazımdırsa, gəlin belə edək. Mən isə dedim ki, bilərsiniz, onda gəlin bu mövzunu qapayaq. Mən sizə ciddi təklifdən danışiram, siz isə deyirsiniz ki, sizə lazım deyil. Əgər bu sizə lazım deyildisə, onda nəyə görə Konqres vasitəsilə tam 10 il 907-ci maddə ilə bizə qadağa qoymuşdunuz? Nə üçün Qərbdə indiyədək deyirlər ki, Azərbaycan Ermənistanı blokadada saxlayır? Biz harada blokadada saxlayırıq? Heç yerdə. Söhbətimiz zamanı toxunduğumuz təkcə bu məsələ sirr olmadığı üçün bu barədə danışiram. Qalan məsələlər barədə, onun kimi, mən də heç nə deyə bilmərəm. Ancaq düşünürəm ki, biz əməkdaşlığı davam etdirməliyik, sizin bu barədə təkliflərinizi qəbul edirəm.

Vyaçeslav İvanovic, ancaq bilmirəm, belədir, ya yox, amma mənə xəbər veriblər ki, siz Ermənistanda demisiniz ki, Paris və Ki-Uest prinsipləri qüvvədə qalır. Mən keçən dəfə bu mövzuda danışdım və Fransadan olan dostumuza müraciət etdim ki, o, prezident Şirakin qeydlərinə baxsın. Parisdə heç bir prinsip işlənilib hazırlanmamışdı, orada müxtəlif variantlara dair fikir mübadiləsi aparılmışdı. Özü də bəzi variantlar elə idi ki, o da, mən də razılaşa bilərdik. Lakin o öz vədlərindən – indi onları açıqlamaq istəmirəm – döndü. Ki-Uest danışıqlarını yaxşı bilərsiniz, biz birlikdə idik. Axırıncı gün, hər şey başa çatandan sonra siz Kavano ilə gəlib sənədi mənə verdiniz. Mən dedim ki, bütün bunlar mümkün deyil, indi isə təkrar edirsiniz. Mən Sizdən xahiş edirəm, əgər gələcəkdə də normal əməkdaşlıq etməyimizi istəyirsinizsə, onda bütün bunları keçmişdə qoyaq.

Həm Parisdə, həm Ki-Uestdə apardığımız danışıqların ayrı-ayrı təfərrüatlarına qayıtmaq olar. Mən buna şad olardım, amma belə prinsiplər olmamışdır, ikincisi də, mən onları qəbul etmirəm.

İkinci iradəm köhnə dostumuz Qribkova aiddir. O, Ermənistanda bəyan edir ki, Dağlıq Qarabağ danışıqların tamhüquqlu subyekti kimi, orada iştirak etməlidir. Ona görə də Qukasyan hər gün deyir ki, Dağlıq Qarabağ danışıqlarda bilavasitə iştirak etməyincə, məsələ həll olunmayacaqdır. Axı Qukasyanın bunu hər gün deməsi sirr deyildir.

Bu məsələ mən buraya gəldiyim vaxtdan müzakirə olunur və yaxşı tanıdığınız Kazimirov da bu məsələ ilə məşğul olmuşdur. Onlar Moskvada görüşürdülər və biz Dağlıq Qarabağın danışıqların bərabər hüquqlu iştirakçısı olması ilə heç vaxt razılaşmırıdıq. Çünki biz onu tanıyırdıq, bizim müharibəmiz Ermənistanladır. Əgər Ermənistan kənara çəkilsə, biz beynəlxalq təşkilatlarda, sizin iştirakınızla, Dağlıq Qarabağa dair mühüm qərarlar qəbul edərik. Ermənistan isə bu qərarların qabağını kəsir. Lissabon sammitini xatırlayın. Sammitdə Ermənistan tərəfi məsələni formullaşdırmaq üçün göstərilən kiçik cəhdlərin də qarşısını aldı, konsensus vermədi. Mən nə qədər çalışdımsa, mümkün olmadı, yeri gəlmişkən, Çernomırdın da, Primakov da orada idilər və bizə çox fəal surətdə kömək edirdilər. Başqaları da kömək edirdi. Lakin Ermənistan öz vetosunu geri götürmədi. Siz bilərsiniz ki, o zaman mən bütün sənədə veto qoydum və orada böyük münaqişə baş verdi. Mənə müraciət etməyə başladılar ki, vetonuzu götürün, mən də şərt qoydum ki, Bəyanat qəbul edilsin və o da qəbul olundu. Həmin Lissabon sammitinin yekun sənədində Abxaziya üzrə Gürcüstanın xeyrinə çox geniş bir bənd qəbul olundu. Niyə? Çünki orada Abxaziyanı heç kim müdafiə etmədi, heç kim, Buna görə də Gürcüstan istədiyini yazdıra bildi. O, həqiqəti yazdırdı və bütün bunlar ATƏT-in sənədlərində öz əksini tapdı. Biz isə

həqiqəti ATƏT-in sənədlərində əks etdirə bilmədik, çünki Azərbaycan kimi, Ermənistan da ATƏT-in tamhüquqlu üzvüdür, veto qoymaq hüququndan istifadə edir. Qoy Ermənistan kənara çəkilsin, onda biz də Dağlıq Qarabağla birbaşa danışıqlar aparaq və qoy Ermənistan beynəlxalq təşkilatlarda bu işə qarışmasın. Amma bu belə deyildir. İndi Ermənistan, əslində Dağlıq Qarabağı de-fakto özünə birləşdirmişdir. Axı bu faktır, orada prezident seçir. Mən bilmirəm, onlar orada görüşürlər, yoxsa yox, lakin Dağlıq Qarabağ Ermənistanın himayəsi altındadır. Buna görə də mən xahiş edirəm belə şeylərdən uzaq olun.

Bundan başqa, bizi, ictimaiyyətimizi belə bir fakt da qıcıqlandırmışdır ki, həmsədrlər Qukasyanı prezident seçilməsi münasibətilə təbrik etmişlər. Axı Birləşmiş Ştatlar bəyan etmişdir ki, onlar bunu tanımır, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirlər. Rusiya da belə bəyanat vermişdir.

O, qeyri-qanuni seçilmiş prezidentdir, ümumiyyətlə, bu, qanunsuz işdir. Əgər siz onu prezident seçilməsi münasibətilə təbrik edirsinizsə, deməli, onun prezident olmasını təsdiq edirsiniz. Mən bunu qeyri-normal hesab edirəm.

V y a ç e s l a v T r u b n i k o v: Mənim üçün çox mühümü Sizinlə, prezident Kəçəryanla apardığım danışıqlardır. Mətbuatda arabir yazılanların bizim real danışıqlarımıza dəxli yoxdur. Cənab Kavano, cənab Perina və mən bunun şahidiyəm ki, mətbuat təkcə interpretasiya etmir, həm də heç demədiklərimizi bizim adıma yazır.

Nikolay Mixayloviçin dedikləri ilə bağlı məsələyə gəldikdə isə, bu, Dağlıq Qarabağın subyekt kimi hüququnun dəstəklənməsi demək deyildir. O, yalnız cənab Qukasyanın dediklərini sitat gətirmişdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: O nə üçün Qukasyardan sitat gətirməlidir?

V y a ç e s l a v T r u b n i k o v: Bilirsiniz, sizin mətbuat bizi sorğu-suala tutur. Biz buradan çıxan kimi çək-çevirə salacaqlar ki, nə barədə danışdınız. Bəli, kiminsə sözlərindən sitat gətirilir, lakin bu heç də üç həmsədrin mövqeyi deyildir. Biz daim bir mövqedən çıxış edirik. Demək istəyirəm ki, mətbuata baxanda oxuduqlarınıza əsaslanırsınız, biz sizinlə görüşəndə eşitdikləriniz sözlərimizdir, eşidirsiniz, oxuduqlarınız isə bizim sözumüz deyildir. Bunu nəzərə almaq lazımdır. Bilirsiniz ki, mətbuatımız azaddır, bəzən həddindən artıq azaddır. Diqqəti problemə cəlb etmək lazım gələndə, bəzən həmsədrlərin sözlərinin şərhində artıq şeylərə yol verirlər. Bu isə tamamilə təmiz və açıq söhbətdir. Mən işimiz barədə şərh verərkən heç vaxt birgə qəbul etdiyimiz qərarlar çərçivəsindən kənara çıxmamışam. Üstəlik, biz Qarabağda keçirilən «seçkilərin» nəticələrini şərh edərkən tamamilə yekdil fikirdəydik və şərhlərimiz də eyni idi. Odur ki, mətbuatın yazdığına fikir verməyin. Onlar hədlərini aşırırlar. Mənim indi Sizə dediklərim doğrudur. Qalanları isə uydurma sözlərdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yaxşı, deməli aydınlaşdırdıq. İndi bunlar da mətbuatda veriləcək, yoxsa, ermənilər deyirlər ki, yox, bizə dedikləri doğrudur, Azərbaycanda dedikləri isə yox.

Mən daha nə demək istəyirəm? Son günlər mənim əlaqələrim olub, Moskvaya səfərimdən 2 gün əvvəl Amerika Birləşmiş Ştatları dövlət katibinin birinci müavini Armitaç mənə zəng etmişdi. Biz bəzi məsələlər, o cümlədən mənim Rusiyaya səfərim barədə söhbət etdik. Amma mən münafişənin nizama salınması barədə onunla çox kəskin danışdım. O mənə dedi ki, bu gün mən cənab Perina ilə görüşdüm, o, tədbirlər görür. Ümid edək ki, gələcək iş prosesində bu vədin əhəmiyyəti olacaqdır.

Moskvada mən prezident Putinlə görüşdüm. İqamətgahda onunla təkbətək görüşdük, digər məsələlərlə yanaşı, bu məsələ barəsində də fikir mübadiləsi etdik. Rusiya prezidenti qəti istəyir ki, bu münafişə mümkün qədər tezliklə sülh yolu ilə nizama salınsın. Mən də buna çox inanıram və buna çox ümid edirəm.

**SENEQAL RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ABDULAY VADA**

Hörmətli cənab Prezident!

Afrikanın qərb sahilində ölkənizə məxsus bərənin aşması nəticəsində çoxlu sayda həmvətəninizin həlak olması məni ürəkdən kədərləndirdi.

Bu faciə ilə əlaqədar Sizə, həlak olanların ailələrinə və bütün Seneqal xalqına dərin hüznlə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 *sentyabr* 2002-ci il

**«QAFQAZIN ARXEOLQIYA VƏ
ETNOLOGIYASI»
KONFRANSININ İŐTIRAKÇILARINA**

Hörmətli konfrans iŐtirakçıları!

«Qafqazın arxeologiya və etnologiyası» konfransının iŐtirakçılarını ürəkdən salamlayıram və sizin hamınıza işdə uğurlar, cansağlığı və firavanlıq arzulayıram.

Müasir dövrün mürəkkəb coğrafi-siyasi prosesləri Qafqazı dünyada nadir rol oynamağa qadir olan regiona çevirir. Hazırda burada həyata keçirilən Böyük İpək Yolunun bərpası, Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin çəkilməsi kimi qlobal layihələr ölkələrimizin dünya iqtisadi sisteminə daxil olmasına kömək edir. Məhz buna görə Qafqaz xalqlarının tarix və mədəniyyətinin öyrənilməsi çox böyük elmi əhəmiyyətlə yanaşı, şübhəsiz, siyasi mənə da kəsb edir. Yaxın keçmişdə tarixi faktlar və ümumi tariximizin hadisələri ideologiyanın sərt çərçivəsinə tabe olunmuşdu. İndi tarixi keçmiş də, xalq ənənələri də, mədəni irs də qərəzsiz, ciddi elmi təhlil mövzusunə çevrilməlidir. Ümidvaram ki, belə məsul tarixi vəzifəyə xidmət etməli olan konfransınız Qafqazın arxeologiya və etnologiyasının öyrənilməsinə öz sanballı töhfəsini verəcəkdir.

Sizə uğurlar diləyirəm.

Ən xoş arzularla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 sentyabr 2002-ci il

**TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMONOVA**

Hörmətli İmaməli Şəripoviç!

Əlamətdar yubileyiniz – anadan olmağınızın 50 illiyi münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Siz Tacikistan xalqına mürəkkəb tarixi bir zamanda başçılıq etdiniz. Çox mühüm siyasi qərarların qəbul olunmasında Sizin möhkəm və qəti mövqə tutmağınız sayəsində indi Tacikistan çətinlikləri uğurla aradan qaldırır, müstəqillik və Dünya Birliyinə inteqrasiya yolu ilə inamla irəliləyir.

İnanırım ki, Sizin ölçüb-biçilmiş və məqsədyönlü siyasətiniz suveren Tacikistanın hərtərəfli inkişafı və tərəqqisi işinə bundan sonra da xidmət edəcəkdir.

Azərbaycan və Tacikistan xalqlarını sıx dostluq və qarşılıqlı anlaşma telləri bağlayır. Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı ikitərəfli münasibətlər regionda sülh, sabitlik və tərəqqi naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və dövlət fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 2002-ci il

**RUSIYA FEDERASIYASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB VLADİMİR PUTİNƏ**

Hörmətli Vladimir Vladimiroviç!

Sizi əlamətdar yubileyiniz – anadan olmağınızın 50 illiyi münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Sizin dərinlərdən düşünülmüş və ardıcıl siyasətiniz sayəsində bu gün Rusiya dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi, demokratik dəyişikliklərin həyata keçirilməsi yolu ilə inamla gedir, Dünya Birliyində layiqli yer tutur.

Qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsindəki siyasəti uzaqgörənliyiniz və qətiyyətiniz, əzmkarlığınız və prinsipiallığınız, məqsədyönlü və yorulmaz fəaliyyətiniz sizə rusiyalıların hörmət və etimadını, dünyada haqlı nüfuz qazandırmışdır.

Siz Azərbaycan ilə Rusiya arasında keyfiyyətə yeni dövlətlərarası münasibətlər qurulmasına sanballı töhfə vermişiniz. Əminəm ki, əməkdaşlığın bütün sahələrində ölkələrimizin qarşılıqlı surətdə faydalı işbirliyi, strateji tərəfdaşlığı xalqlarımız arasındakı çoxəsrlik dostluq və mehriban qonşuluq əlaqələrinin genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə, Qafqaz regionunda sülh və təhlükəsizlik işinə bundan sonra da xidmət edəcəkdir.

Bizim qarşılıqlı hörmət, etimad və səmimiyyət hisslərinə əsaslanan şəxsi münasibətlərimizi yüksək qiymətləndirirəm. Əziz Vladimir Vladimiroviç, Sizə səmimi-qəlbdən möhkəm cansağlığı, səadət, firavanlıq və Rusiyanın tərəqqisi naminə bütün təşəbbüslərinizdə uğurlar arzulayıram.

Dərin hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 oktyabr 2002-ci il

**RUSIYA PREZİDENTİ YANINDA FEDERAL
HÖKUMƏT RABİTƏSİ VƏ İNFORMASIYA
AGENTLİYİNİN BAŞ DİREKTÖRÜ
VLADİMİR MATYUXİN İLƏ GÖRÜŞ**

Prezident sarayı

4 oktyabr 2002-ci il

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev qonağı salamlayaraq, MDB-nin üzvü olan ölkələrin hökumət və qapalı idarə rəbitə sistemlərində şifrələmə vasitələrinin və onlardan istifadənin təhlükəsizliyinin təmin olunması üzrə Əlaqələndirmə Şurasının Bakıda keçirilmiş iclasında qəbul edilən qərarların uğurla həyata keçirilməsini arzuladı. Bu, Əlaqələndirmə Şurasının Bakıda keçirilmiş ilk iclasıdır.

Azərbaycan prezidenti bu xidmətin vacibliyini, onun MDB çərçivəsində əlaqələndirilməsinin böyük əhəmiyyətini vurğulayaraq dedi ki, «köhnə şəbəkə müəyyən dərəcədə qalmaqdadır, lakin indi bu, kifayət etmir və ona görə də daha sıx əlaqələndirmə işi, təcrübə mübadiləsi aparmaq lazımdır».

Prezident Heydər Əliyev indiki iclasın Bakıda keçirilməsini MDB ölkələrinin bu xidmət sahəsində əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsində mühüm addım kimi qiymətləndirdi.

Vladimir Matyuxin səmimi qəbula görə Azərbaycan prezidentinə təşəkkür edərək, Bakı iclasının yaxşı səviyyədə təşkil olunduğunu bildirdi. O dedi ki, keçmişdən hökumət rəbitəsinin yüksək keyfiyyətli şəbəkəsi miras qalmışdır, indi onu xeyli modernləşdirmək gərəkdir. Bu iş bir sıra MDB ölkələrində həyata keçirilmişdir. Bu şəbəkənin fəaliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmaq, onun imkanlarını genişləndirmək üçün hazırda bütün texniki qərarlar var və onlardan istifadə etmək olar. İndi hökumət rəbitəsi müasir texnologiyalardan ibarətdir və ona görə də bu rəbitə sistemi iqtisadiyyatla, bizneslə qovuşur, çünki «həmin sahələrdə mühafizə metodları oxşardır».

**İSPANİYANIN KRALI ƏLAHƏZRƏT
I XUAN KARLOSA**

Əlahəzrət!

İspaniya Krallığının milli bayramı – İspan milləti günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, ölkələrimizin arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı daim xalqlarımızın mənafeyinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost İspaniya xalqına sülh və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 oktyabr 2002-ci il

**İSPANİYA KRALLIĞI NAZİRLƏR ŞURASININ
SƏDRİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB XOSE MARİA ASNARA**

Hörmətli cənab sədr!

İspaniya Krallığının milli bayramı – İspan milləti günü münasibətilə Sizi və xalqınızı ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimizin zəngin potensialından daha səmərəli istifadə etməklə bütün sahələrdə faydalı əməkdaşlığa nail olacağıq.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, ölkənizə əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 oktyabr 2002-ci il

**MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT
BAŞÇILARININ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK
ETMƏK ÜÇÜN KİŞİNYOV ŞƏHƏRİNƏ YOLA
DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ BEYNƏLXALQ
HAVA LİMANINDA KÜTLƏVİ İNFORMASIYA
VASİTƏLƏRİNİN NÜMAYƏNDƏLƏRİNƏ
VERDİYİ MÜSAHİBƏ**

6 oktyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənim səfərim artıq elan olunubdur, oktyabrın 7-də Kişinyovda Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil olan ölkələrin dövlət başçıları görüşəcəklər. Bu, növbəti görüşdür. Orada Müstəqil Dövlətlər Birliyi ilə əlaqədar məsələləri müzakirə edəcəyik və görüşümüz bununla başa çatacaqdır.

Bu gün yəqin sizi maraqlandıran odur ki, orada Ermənistan prezidenti Köçəryanla mənim təkbətək görüşüm olacaqdır. Ola bilər ki, Minsk qrupunun həmsədrləri də orada olsunlar. Onlar da bizimlə görüşmək istəyirlər. Bu qədər.

S u a l: Cənab Prezident, mətbuatımızda, ictimaiyyət arasında müharibə ilə əlaqədar kifayət qədər təbliğat aparılır. Ümumiyyətlə, əhval-ruhiyyə bambaşqadır. Müharibənin başlaması ehtimalı nə qədərdir?

C a v a b: Bilirsiniz, müharibə elə bir şey deyil ki, deməklə onu başlayasan. İndi təbliğat gedir, kim təbliğat aparır? Mən gördüm, ANS televiziyası dünən bu barədə çox təbliğat aparırdı. Belə təbliğat var. Bunu bir o qədər də şişirtmək lazım deyildir.

S u a l: Cənab Prezident, hər iki tərəf Sədrək görüşü barədə heç bir açıqlama vermədiyi bir vaxtda Vardan Oskanyan bəyan edib ki, həmin görüşdə razılaşdırılmış məqamlar razılaşdırılmayanlardan çoxdur.

C a v a b: İndi o deyir də. Biz razılaşmışıq ki, deyilməsin. Təəssüf ki, deyirlər. İndi mən nə deyim.

S u a l: Cənab Prezident, MDB-də iqtisadi və siyasi inteqrasiyanı Siz necə görürsünüz?

C a v a b: Pis deyil, gedir.

S u a l: Cənab Prezident, Minsk qrupunun həmsədrləri bu günlərdə Azərbaycanda olublar. Bu səfərin nəticələrini necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Biz onlarla görüşəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, Azərbaycan ordusunun döyüş hazırlığının səviyyəsini yüksək qiymətləndirirsinizmi?

C a v a b: Mən dəfələrlə demişəm ki, Azərbaycanın güclü ordusu var.

S u a l: Cənab Prezident, Azərbaycan gəmilərinin Xəzərdən Qara dənizə çıxmasına müəyyən məhdudiyət var. Bu barədə danışıqlar aparılacaqmı?

C a v a b: Bundan mənim xəbərim yoxdur.

S u a l: Cənab Prezident, Rusiya Ermənistana silah satır. Buna münasibətinizi bilmək olarmı?

C a v a b: Keçmişdə silah satıb.

J u r n a l i s t: Bu barədə yenə də informasiya verilir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yenidən onların silah satdıqlarını bilmirəm. Rusiyanın Ermənistanda çoxlu silahı var. Orada silah alıb-satmağa ehtiyac yoxdur.

J u r n a l i s t: Cənab Prezident, Serj Sarkisyanla müqavilə imzalayıblar...

H e y d ə r Ə l i y e v: Elədir, bəli. İndi Rusiya hamıya silah satır.

J u r n a l i s t: Bunu təzyiq kimi qiymətləndirmək olarmı?

H e y d ə r Ə l i y e v: Burada elə bir şey yoxdur. Rusiya hamıya silah satır. İstəsək, bizə də verəcək, satacaqdır.

S u a l: Cənab Prezident, müxalifətin Azərbaycan iqtidarı ilə danışıqlara getmək istəyinə münasibətinizi bildirərdiniz.

C a v a b: Mən bilmirəm, onlar danışıqlara getmək istəyirlər, yoxsa yox. Sağ olun.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV MOLDOVANIN
PAYTAXTI KIŞINYOV ŞƏHƏRİNDƏ**

6 oktyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün oktyabrın 6-da Moldovanın paytaxtı Kişinyova gəldi.

Kişinyovun beynəlxalq hava limanında ali qonağın şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident Heydər Əliyevi təyyarənin pilləkəni yanında Moldova Respublikasının Nəqliyyat və Rabitə naziri Anatoli Kupsov, MDB İcraiyyə Komitəsinin sədri Yuri Yarov, Azərbaycanın Ukraynadakı səfiri Tələt Əliyev və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Milli geyimli moldovan qızları dövlətimizin başçısına duz-çörək, azərbaycanlı qız və oğlan isə gül dəstəsi təqdim etdilər.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçdi.

Dövlətimizin başçısı hava limanından maşın karvanının müşayiəti ilə onun üçün ayrılmış iqamətgaha yola düşdü.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN MOLDOVA PREZİDENTİ VLADİMİR VORONİN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

6 oktyabr 2002-ci il

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Kişinyovda keçirilən zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin oktyabrın 6-da onun üçün ayrılmış iqamətgahda Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voronin ilə təkbətək görüşü olmuşdur. Dövlətimizin başçısını səmimiyyətlə, mehribanlıqla qarşılayan, prezident Heydər Əliyevin MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Kişinyova səfər etməsindən çox məmnun qaldığını söyləyən cənab Vladimir Voronin respublikamızın rəhbəri ilə hər bir görüşünü çox yüksək dəyərləndirdiyini nəzərə çatdırdı.

Prezident Heydər Əliyev səmimi sözlərə və qonaqpərvərliyə görə prezident Vladimir Voroninə təşəkkür etdi və MDB-nin Kişinyov zirvə görüşünün üzvü ölkələrin əməkdaşlığının daha da möhkəmlənməsinə müsbət təsir göstərəcəyinə əmin olduğunu bildirdi.

Prezident Vladimir Voronin Moldova Respublikasında həyata keçirilən islahatlar, ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyət barədə dövlətimizin başçısına ətraflı söhbət açdı.

Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində qazanılan nailiyyətlər, bütün sahələrdə islahatların uğurla həyata keçirilməsindən söhbət açan prezident Heydər Əliyev ölkəmiz üçün ən ağırlıq problem olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən, Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizinin işğal olunmasından, bir milyondan çox soydaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovularaq çadırlarda ağır şəraitdə yaşamasından, bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması sahəsində aparılan danışıqlardan geniş bəhs etdi.

Ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmış dostluq, qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıqdan razılıqla bəhs edən dövlət başçıları bu əlaqələrin hərtərəfli inkişaf perspektivlərindən danışdılar.

Dövlət başçıları beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində ölkələrimizin əməkdaşlığının genişləndirilməsinin hər iki tərəf üçün əhəmiyyətli olduğunu vurğuladılar.

Söhbət zamanı ölkələrimizi maraqlandıran bir sıra digər məsələlər barədə də ətraflı fikir mübadiləsi aparıldı. Prezident Vladimir Voronin prezident Heydər Əliyevi Moldovaya, prezident Heydər Əliyev isə Moldova rəhbərini Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etdi. Dəvətlər məmnunluqla qəbul olundu.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ ROBERT KÖÇƏRYAN İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ

6 oktyabr 2002-ci il

Kişinyovda MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin oktyabrın 6-da Ermənistan Respublikasının prezidenti Robert Köçəryan ilə təkbətək görüşü olmuşdur.

Görüşdə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələləri müzakirə edildi.

Prezidentlər Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsini həll etmək üçün hər iki tərəfin konstruktiv mövqe tutmasının və milli mənafeələr naminə kompromislərə getməsinin lazım olduğunu vurğuladılar.

ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində fəaliyyətini nəzərdən keçirən dövlət başçıları bu istiqamətdə səylərin bundan sonra da artırılmasının vacib olduğunu bildirdilər.

Atəşkəsin qorunub saxlanmasının vacib olduğunu nəzərə çatdıran dövlət başçıları birbaşa görüşlərin davam etdirilməsinin zəruriliyini vurğuladılar.

İki saatadək davam edən təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra prezidentlər kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri qarşısında bəyanatla çıxış etdilər.

Ermənistan prezidenti Robert Köçəryanın bəyanatı

Hörmətli kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri!

Bizim növbəti görüşümüz oldu. Mövqeləri bir daha dəqiqləşdirmək, çox mürəkkəb, uzun sürən münaqişənin həlli yollarını tapmağa cəhd göstərmək üçün hər bir imkandan, xüsusən beynəlxalq forumlardan istifadə etmək ənənəyə çevrilmişdir.

İndi mən sizi hər hansı qəti qərara gəlməyimizlə sevindirə bilməyəcəm, amma deməliyəm ki, tərəflərin maraqlı olduğu dialoq davam edir. Deməliyəm ki, bu, həqiqətən mürəkkəb məsələdir, amma onun həlli yolunu tapmağa səmimi istək var. Minsk qrupunun həmsədrləri də buraya gəlmişlər, indi biz onlarla da görüşəcəyik. Hər halda, mən bugünkü görüşdən razıyam. Zənnimcə, bu, kiçik olsa da, hər halda, nizamasalmaya doğru atılmış addımdır. Bununla da mən çıxışımı bitirirəm. Təəssüf ki, biz təfərrüata vara bilmərik.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Biz, Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri birinci dəfə deyil ki, görüşürük. Bəzi adamlar soruşurlar ki, biz neçə dəfə görüşmüşük, nə üçün bunun bir nəticəsi yoxdur. Bəli, biz dəfələrlə görüşmüşük və hesab edirəm ki, bu görüşlər lazımdır. Bugünkü görüşümüz də bu fikri təsdiqləyir. Məlumdur ki, münaqişə uzanmışdır, çətin, mürəkkəbdir, onu birdən-birə həll etmək mümkün deyildir. Lakin hər halda, bu görüşlər bizə müxtəlif, mümkün olan hansısa məqamları müzakirə etməyə və irəliləməyə imkan verir.

Bəli, indi mən sizə, həqiqətən, artıq bir şey deyə bilmirəm, ancaq bununla yanaşı, görüşdən məmnunam və hesab edirəm ki, bu görüşlər davam etməlidir. Biz Minsk qrupunun həmsədrləri ilə görüşəcək və onları məlumatlandıracaq, onlarla danışacağıq. Ümidvaram ki, hər halda, biz addımbaaddım bu məsələnin həllinə gəlib çıxmalıyıq. Lakin bu çox çətin, asan deyildir.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN
VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTİ
ROBERT KÖÇƏRYANIN ATƏT-in
MİNSK QRUPU HƏMSƏDRLƏRİNİN
İŞTİRAKI İLƏ GÖRÜŞÜ**

Kişinyov

6 oktyabr 2002-ci il

MDB üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Kişinyovda keçirilən zirvə görüşü zamanı, oktyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin və Ermənistan Respublikasının prezidenti Robert Köçəryanın ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələri Nikolay Qribovun (Rusiya), Rudolf Perinanın (ABŞ) və Üq Pernenin (Fransa) iştirakı ilə görüşü olmuşdur.

Görüş zamanı Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizamlanması prosesi barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Dövlət başçıları tam sülh əldə olunana qədər tərəflərin atəşkəs rejiminə əməl edəcəklərini nəzərə çatdıraraq, münaqişənin nizama salınması üçün ikitərəfli görüşlərin, danışıqların əhəmiyyətini vurğuladılar və bunları davam etdirmək niyyətində olduqlarını bildirdilər.

Prezidentlər münaqişənin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində səylərin daha da artırılmasının vacibliyini nəzərə çatdırdılar.

Minsk qrupunun həmsədrələri belə bir formatda keçirilən görüşlərin əhəmiyyətini vurğuladılar və Kişinyovda keçirilən görüşü yüksək qiymətləndirərək öz minnətdarlıqlarını bildirdilər.

Söhbətin gedişində Minsk qrupu həmsədrələrinin apardıqları danışıqların, Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin birbaşa görüşlərinin davam etdirilməsinin zəruriliyi bir daha vurğulanaraq qeyd edildi ki, münaqişənin tezliklə aradan qaldırılması üçün bütün səylər səfərbər olunmalıdır.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN GÜRCÜSTAN
PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE
İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞÜ**

Kişinyov

6 oktyabr 2002-ci il

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin oktyabrın 6-da, onun üçün ayrılmış iqamətgahda Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze ilə təkbətək görüşü olmuşdur.

Yenidən görüşmələrindən çox məmnun qaldıqlarını bildirən qonşu və dost ölkələrin dövlət başçıları qarşılıqlı maraq doğuran bir sıra məsələlər barədə fikir mübadiləsi apardılar.

Ölkələrimiz arasında dostluq, mehriban qonşuluq və qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin hazırkı vəziyyətindən məmnun qaldıqlarını vurğulayan prezidentlər Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təməlinin qoyulmasının regionumuz üçün tarixi hadisə olduğunu bir daha nəzərə çatdırdılar.

Prezidentlər regiondakı münaqişələrin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələlərindən də bəhs etdilər. Söhbət zamanı Beynəlxalq terrorizmlə, ekstremizm və separatçılıqla mübarizədə, bütövlükdə Qafqazda sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar olunmasında səylərin birləşdirilməsinin vacibliyi vurğulandı.

Dövlət başçıları Rusiya–Gürcüstan münasibətləri barədə də fikir mübadiləsi apardılar.

Təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin suallarına verdikləri cavab:

M ü x b i r: Xahiş edirəm, görüşünüzün yekunları barədə danışın.

E d u a r d Ş e v a r d n a d z e: Bilirsiniz ki, biz ənənəvi olaraq həmişə görüşürük və indi də görüşməməyə, bəzi təəssüratlarımız, xüsusən də Vladimir Vladimiroviç Putinlə mənim söhbətlərim barədə təəssüratları bölüşməməyə, sadəcə, mənəvi haqqımız yoxdur. Bizim belə bir mövqeyimizə Heydər Əliyeviç də tərəfdardır ki, biz buraya gəlməklə və terrorizmlə, yaraqlılarla mübarizənin gücləndirilməsi məsələsini açıq, səmimi şəraitdə müzakirə etməklə düz iş görmüşük. Doğrudur, bu hər ölkənin daxili işidir, lakin biz bir-birimizə kömək etməliyik. Qarşılıqlı fəaliyyətin belə formaları işləyir və Heydər Əliyeviç həmişə olduğu kimi, bu işdə bizi dəstəkləyir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Düzdür. Bizim görüşlərimiz ənənəvi xarakter daşıyır. Harada oluruşsa-olaq, əgər birlikdəyiksə, yəni bir yerdəyiksə, biz mütləq görüşürük, çünki fikir mübadiləsi aparmağa, məsləhətləşməyə ehtiyac var. Ona görə də bugünkü görüşümüz sırf ənənəvi xarakter daşıyır. Amma eyni zamanda, Eduard Amvrosiyeviç Rusiya prezidenti Vladimir Vladimiroviç Putinlə də görüşmüşdür. Zənnimcə, bu görüş yaxşı nəticələr verdi. Əlbəttə, heç bir şübhə ola bilməz və mən bu barədə Eduard Amvrosiyeviçlə də danışmışdım ki, o buraya gəlməli və görüşməlidir. O da gəldi, görüşdü. O, görüşün nəticələrindən razıdır, bir halda ki, əgər o razıdırsa, deməli, mən də razıyam. Ona görə də təbrik edirəm, çünki son vaxtlar Rusiya ilə Gürcüstan arasında xeyli gərginlik olduğu hiss edilirdi. İndi isə bu görüş, mənəcə, gərginliyi müəyyən dərəcədə zəiflətdi. Bu münasibətlə sizi təbrik edirəm və ümidvaram ki, Gürcüstanla Rusiya arasında münasibətlər məhz bu ruhda inkişaf edəcəkdir. Çünki Qafqazda bizim Rusiya və Gürcüstanla həmişə xoş və yaxşı münasibətlərimiz olmuşdur və bu, Azərbaycana indi də, gələcəkdə də lazımdır.

MDB-nin ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT BAŞÇILARININ GENİŞ TƏRKİBDƏ İCLASI

*Kişinyov,
Respublika sarayı*

7 oktyabr 2002-ci il

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının geniş heyətdə iclası başlandı. İclasda Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev, Rusiya prezidenti Vladimir Putin, Belarus prezidenti Aleksandr Lukaşenko, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze, Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev, Moldova prezidenti Vladimir Voronin, Tacikistan prezidenti İmaməli Rəhmonov, Özbəkistan prezidenti İslam Kərimov, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, Qırğızıstan prezidenti Əsgər Akayev, Ermənistan prezidenti Robert Köçəryan iştirak edirdilər.

İclası Dövlət Başçıları Şurasının sədri, Rusiya prezidenti Vladimir Putin giriş sözü ilə açdı. Sonra Moldova prezidenti Vladimir Voronin çıxış edərək, Rusiya prezidenti Vladimir Putini anadan olmasının 50 illik yubileyi münasibətilə MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının adından səmimi təbrik etdi. Bundan sonra iclas qapalı şəraitdə davam etdirildi.

MBD-nin üzvü olan ölkələrin Dövlət Başçıları Şurasının məhdud tərkibdə iclası

Müstəqil Dövlətlər Birliyi Dövlət Başçıları Şurasının oktyabrın 7-də Mariya Çebotar dövlət iqamətgahında məhdud tərkibdə iclası oldu. İclasda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev, Belarus Respublikasının prezidenti Aleksandr Lukaşenko, Ermənistan Respublikasının prezidenti Robert Köçəryan, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze, Qazaxıstan Respublikasının prezidenti Nursultan Nazarbayev, Qırğızıstan Respublikasının prezidenti Əsgər Akayev, Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voronin, Özbəkistan Respublikasının prezidenti İslam Kərimov, Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin, Tacikistan Respublikasının prezidenti İmaməli Rəhmonov, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, Türkmənistan Nazirlər Kabineti sədrinin müavini Rəcəb Səparov iştirak edirdilər.

Zirvə görüşünə ev sahibliyi edən Moldovanın prezidenti Vladimir Voronin iclası açaraq, dövlət başçılarını salamladı. O, zirvə görüşünün bütün iştirakçılarının deməyə sözü olduğunu vurğuladı və sammitin MDB-nin inkişafında nəzərəçarpan mərhələ olacağına əminliyini bildirdi.

Sonra Dövlət Başçıları Şurasının sədri, Rusiya prezidenti Vladimir Putin giriş sözü söylədi.

Zirvə görüşü qapalı şəraitdə, mətbuat nümayəndələrinin iştirakı olmadan başlandı.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEV MOLDOVANIN PAYTAXTI
KIŞINYOV ŞƏHƏRİNDƏ**

7 oktyabr 2002-ci il

Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyev oktyabrın 7-də Rusiya Federasiyasının Kişinyovdakı səfirliyinə gələrək, prezident Vladimir Putini 50 illik yubileyi münasibətilə dostcasına, mehribanlıqla təbrik etdi.

MDB-nin üzvü olan digər ölkələrin dövlət başçıları da cənab Vladimir Putini səmimiyyətlə təbrik etdilər.

* * *

Elə həmin gün axşam Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voroninin adından Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarından şərəfinə rəsmi ziyafət verildi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev rəsmi ziyafətdə iştirak etmişdir.

* * *

Oktyabrın 7-də axşam Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Vətənə yola düşdü. Kişinyov beynəlxalq hava limanında Moldova Respublikasının prezidenti Vladimir Voronin dövlətimizin başçısı Heydər Əliyev ilə mehribanlıqla, səmimiyyətlə xudahafizləşdi.

**MOLDOVANIN PAYTAXTI KIŞINYOVDA
BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA
LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN
SUALLARINA VERDİYİ CAVAB**

7 oktyabr 2002-ci il

H e y d ə r Ə l i y e v: Axşamınız xeyir, güman edirəm ki, Moskva televiziyası və radiosu Kişinyovda Müstəqil Dövlətlər Birliyinin zirvə görüşündə müzakirə etdiyimiz məsələləri çatdırıblar. Ona görə bu barədə əlavə məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Bunlar hamısı geniş işıqlandırılıbdır və yaqın ki, siz də bilirsiniz. Ümumiyyətlə, zirvə görüşü çox yaxşı keçdi, yaxşı işgüzar söhbət oldu, dövlət başçıları təkliddə görüşdülər. Sonra işə ümumi müzakirələr oldu. Hər halda, orada qəbul olunan qərarlar Müstəqil Dövlətlər Birliyinin işinin daha da təkmilləşməsinə yönəldilibdir. Güman edirəm ki, bunu da təmin edə biləcəyik.

Mənim Köçəryan ilə də görüşüm oldu, söhbət etdik və danışıqları davam etdirmək haqqında razılığa gəldik. Ola bilər ki, Praqada NATO-nun zirvə görüşündə yenə görüşək və danışıqları davam etdirək. Biz təkbətək görüşəndən sonra ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Amerika, Fransa, Rusiya nümayəndələri bizə qatıldılar. Biz onlara apardığımız danışıqlar haqqında məlumat vermədik. Amma, ümumiyyətlə, onlar da, biz də eyni fikirdə olduq ki, danışıq prosesi davam etməlidir və bunun zəifləməsinə, səngiməsinə yol vermək olmaz. Bu qədər.

Orada başqa ikitərəfli görüşlər də oldu və bunların hamısı yaxşı şəraitdə keçdi.

S u a l: Cənab Prezident, dövlət başçılarının görüşündə Qarabağ məsələsi müzakirə olundumu?

C a v a b: Bu barədə danışıq oldu, amma müzakirə olmadı.

S u a l: Cənab Prezident, ümumiyyətlə, yenidən görüşməkdən əlavə, danışıqlarda irəliləyiş varmı?

C a v a b: Bilirsiniz, hər halda, hansısa irəliləyiş olmasa, biz daha görüşmərik.

S u a l: Cənab Prezident, belə bir fikir var ki, ictimai televiziyanın dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi üçün prezidentin razılığı olmalıdır. Siz buna razılıq verəcəksinizmi?

C a v a b: Qızım, bu bizim daxili işimizdir. Mən heç bunu bilmirəm. Amma haradansa məlumat toplamısınız və mənə sual verirsiniz. Ona görə mən sizə cavab verə bilmərəm.

S u a l: Cənab Prezident, Sizin bu həftə çox gərgin iş rejiminiz gözlənilir. Amma demişdiniz ki, sahibkarlarla görüşdən sonra müşavirə olacaqdır. Bu müşavirə konkret nə vaxt keçiriləcəkdir?

C a v a b: Bilirsiniz ki, mən sahibkarlar haqqında bir çox fərmanlar vermişəm. Sonuncusu çox ciddi bir fərmandır və böyük əks-səda doğurubdur. Hələ bir neçə fərman da verəcəyəm, onlar hazırlanır. Həmin fərmanları da verəndən sonra, bəli, biz ümumi toplantı keçirəcəyik.

S u a l: Cənab Prezident, Vergilər naziri bildirib ki, Sizin fərmanınız əsasında çox böyük struktur dəyişikliyi olacaqdır.

C a v a b: Yaqın ki, siz fərmanı oxumusunuz. Vergilər Nazirliyinin ştatı 40 faiz ixtisar olunur. Elə bunun özü sahibkarlar üçün böyük bir töhfə deyilmi?!

S u a l: Cənab Prezident, Xəzərlə əlaqədar Rusiya ilə Azərbaycan arasında imzalanmış sazişdən sonra daha hansı sahələrdə sənəd imzalanacaqdır? Ümumiyyətlə, Türkmənistanla işlər nə yerdədir?

C a v a b: Bilirsiniz, hələ ki, biz bunu etdik. O biri sahələrdə də işimizi aparacağıq. İndi bir şey deyə bilmərəm. Sağ olun.

**NİDERLANDIN KRALIÇASI
ÜLYAHƏZRƏT BEATRİKSƏ**

Ülyahəzrət!

Həyat yoldaşınız şahzadə Klausun vəfatı xəbəri məni ürəkdən kədərləndirdi.
Bu ağır itki ilə əlaqədar Sizə, ailənizə və bütün Niderland xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 8 oktyabr 2002-ci il

**İRAN İSLAM RESPUBLİKASININ TANINMIŞ
RƏSSAMI, ƏSLƏN AZƏRBAYCANLI VƏDUD
MÜƏZZİNİN «SAVALANDAN ƏSƏN NƏSİM»
ADLI FƏRDİ BOYAKARLIQ SƏRGİSİNİN
AÇILIŞ MƏRASİMİ**

Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi

9 oktyabr 2002-ci il

Muzeyin direktor müavini Gülyanə Məmmədova Rəssamlar İttifaqının və Mədəniyyət Nazirliyinin təşəbbüsü ilə keçirilən sərgi və Vədud Müəzzinin yaradıcılığı haqqında prezident Heydər Əliyevə ətraflı məlumat verdi. Bildirildi ki, 1960-cı ildə Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil şəhərində anadan olmuş, müxtəlif illərdə Məşhəd, Tehran və Türkiyənin Memar Sinan universitetlərində oxumuşdur. Lakin təhsilini başa çatdırmamış, rəssamlığın sirlərinə, peşə vərdişlərinə yiyələnmək üçün Qərbi Avropaya gedərək muzeylərdə görkəmli sənətkarların əsərlərindən surətlər işləmiş, bir çox emalatxanalarda çalışmışdır. Bununla belə, doğma Azərbaycanın dilbər guşələri, təbiət gözəllikləri, sadə insanların həyatı onun əsərlərinin əsas mövzusu olmuşdur.

Rəssamın «Şah İsmayıl Xətai», «Doğma Ərdəbil», «Savalan» və digər əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nümayiş etdirilmişdir. Tar və sitar alətlərini gözəl ifa edən, Məhəmməd Füzulinin, Seyid Əzim Şirvaninin, Əlağa Vahidin, Nəbatinin qəzəllərini muğam üstə oxuyan Vədud Müəzzinin musiqi duyumu tablolarında da öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev sərginin açılışını bildirən lenti kəsdi, ölkəmizdə ilk dəfə nümayiş etdirilən və portret, mənzərə, natürmot janrlarında yaradılmış 60 sənət əsərinin hər biri ilə yaxından tanış oldu, Vədud Müəzzinin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirdi.

Bu sərginin ən möhtəşəm eksponatlarından olan «Şah İsmayıl Xətai», «Şəhriyar», «Heydər Əliyev» portretləri tamaşaçılarda böyük maraq doğurmuşdur.

Heydər Əliyev: İndiyə qədər bizim gördüyümüz müxtəlif şəkillərdə Xətəinin siması başqa cürdür. Ancaq mənim üçün əsl Xətai budur. Çünki burada müdrik, çox ağıllı bir insan görünür. Bilirsiniz, bəzən çox adamlar Xətəinin şəklini qılıncla, başında çalma papaqla çəkirlər. Düzdür, bunlar olub, amma böyük bir insan, şair, bax, bu şəkildə tam göstərilir.

Bu isə mənim portretim olduğuna görə, onun haqqında söz deməyim mənim xasiyyətimə uyğun gəlmir. Ancaq bir rəssam əsəri kimi, bu portret çox gözəldir. Rəssamlarımızın hamısı bilirlər ki, mən bu işi, memarlığı, rəssamlığı bilən adamam. Çünki mən də vaxtilə rəssam olmaq istəmişəm. Gənc vaxtlarımda çox şəkillər çəkmişəm. Sonra bir arada memarlıq fakültəsində oxumuşam. Təkcə buna görə deyil, yəqin məndə fitri istedad olub ki, gənc vaxtımda bunlar var idi. Yenə də deyirəm, hesab edin ki, bu mənim yox, başqa bir adamın fikridir – çox gözəldir.

Mənim portretlərimi çəkən rəssamlar var. Onların hər birinin çəkdiyi əsəri yüksək qiymətləndirirəm və bəziləri də bu muzeydədir. Amma bu cür əsəri ilk dəfə görürəm. Sən bunları burada nə cür vermişən, elə bil ki, hər şey canlıdır. Məsələn, mən bu saati on il idi daşıyırdım. Yaponiya saati idi. Mən qızıl saatları xoşlamıram. Qolbağı qayıqdan deyildi, bir az boşalmışdı, həmişə aşağı düşürdü. Görürsünüz, necə çəkibdir. Ona diqqətlə baxıram. Bu saat mənə on il xidmət etdi. Sonra işləmirdi, getdim bunu aldım. Bu, son 15 ildə ikinci saatımdır. Bunu çox gözəl çəkibsiniz. Bizdə bir məsəl var: yaxşıdan yaxşı axtarmaq lazımdır.

Vədud Müəzzin («Heydər Əliyev» portretini, digər rəsm əsərlərini və musiqi kasetlərini dövlətimizin başçısına hədiyyə etdi və dedi): Cənab Prezident, mən bu portreti işləyəndə xüsusi həvəsim var idi. Mən Sizi ata kimi, çox yaxın, səmimi, ulu bir insan kimi çəkmişəm. Məndə belə bir hissə var idi. Təbiidir, əgər belə hissiyyat varsa, insanın içində olan istedadı göstərməlidir ki, belə əsər ərsəyə gəlsin. Mən çox şad olardım ki, bunu məndən qəbul edəsiniz.

Prezident Heydər Əliyev bu hədiyyəni məmnuniyyətlə qəbul etdi və minnətdarlığını bildirdi. Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Vədud Müəzzin ilə portret önündə xatirə şəklində çəkirdi.

Dövlətimizin başçısı Vədud Müəzzinin ifasında gözəl mahnıya da qulaq asdı. Sonra sərginin təntənəli açılışı oldu.

Fərhad Xəlilov (Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının sədri): Möhtərəm cənab Prezident!
Hörmətli səfir!
Xanımlar və cənablar!

Bu gün Azərbaycanın təsviri sənəti üçün, doğrudan da, çox əlamətdar bir gündür. Hamımız ən çox sevdiyimiz İncəsənət muzeyinə yığışmışıq. Qardaşımız, dostumuz, İrandan gəlmiş həmkarımız ağayi Vədudun sərgisinin açılması və bu mərasimdə bizim hörmətli cənab prezidentimizin iştirak etməsi bizi çox sevindirir. Bu bir daha hamıya sübut edir ki, bizim prezidentimizin incəsənətə, ümumiyyətlə, sənətə, ziyalılığa nə qədər böyük məhəbbəti var.

Bu yaxınlarda Azərbaycan rəssamlarının böyük bir qrupu fəxri adlara, prezident təqaüdünə layiq görülüb. Mən fürsətdən istifadə edərək, istərdim hamımızın adından cənab prezidentə dərin təşəkkürümü bildirim, ona cansağlığı, böyük işlərində uğurlar arzulayım və əmin edirəm ki, Azərbaycan rəssamları hər bir tapşırığı yerinə yetirməyə hazırdırlar.

Əziz dostlar, mən cənab prezidentə və sizə məlumat verərək bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının İran rəssamları ilə əməkdaşlığının çox gözəl ənənələri var. Bakıda dəfələrlə İran rəssamlarının sərgiləri keçirilmişdir. Bu sərgilərin açılışında İrandan böyük nümayəndə heyətləri iştirak etmişdir. Bununla yanaşı, Azərbaycan rəssamlarının da Tehrandə çox böyük sərgiləri olmuşdur. 30-dan çox rəssamımız İrana getmiş, bu sərgilərdə iştirak etmişdir.

Bildirmək istəyirəm ki, indiki sərgi Bakıda açılan ilk böyük fərdi rəngkarlıq sərgisidir. Mən çox şadam ki, Şəhran bəy məni Vədudla tanış etmişdir. O bizim İttifaqa gəlmişdi. Mən qərara gəldim ki, Bakıda belə bir sərginin açılması zəruridir, həm dostluq əlaqələrimizin inkişafı, həm də bizim tamaşaçılar üçün vacibdir. Ona görə ki, sərgidəki işlər bizim üçün yeni əsərlərdir. Siz deyən kimi, oralar təbiətə bizə yaxın olan yerlərdir. O yerlərə Vədudun nəzərləri ilə, gözü ilə baxmaq bizim hamımız üçün vacibdir.

Mən vaxtınızı çox almayacağam. Cənab Prezident, bu gün buyara toplaşanlar, təkcə rəssamlar yox, bütün ziyalılar Sizin qayğınızı hiss edir və bunu çox yüksək qiymətləndirirlər. Ona görə ki, Azərbaycan dövlətinin çox problemləri var, ancaq bu çətin zamanda Siz imkan tapıb sənətə qiymət verirsiniz. Bu hamımız üçün iqiqat vacibdir. Hesab edirəm ki, heç kəs bunu yadımdan çıxara bilməz və yaddan çıxarmağa ixtiyarı da yoxdur.

Cənab Prezident, bütün bunlara görə Sizə bir daha təşəkkür edir, uğurlar arzulayır, cansağlığı diləyirik və xahiş edirik ki, bu sərgi haqqında bir neçə söz deyəsiniz.

İRAN RƏSSAMI VƏDUD MÜƏZZİNİN FƏRDI SƏRGİSİNİN AÇILIŞ MƏRASİMİNDƏ NİTQ

Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi

9 oktyabr 2002-ci il

Hörmətli qonağımız Vədud Müəzzin!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bu gün bizim ictimai-mədəni həyatımızda böyük bir hadisə baş verir. İran İslam Respublikasının rəssamı bizim üçün açılır. Bu mərasim sərginin açılışıdır. Amma bu sərgi İran rəssamı, Təbriz rəssamı, Ərdəbil rəssamı, Tehran rəssamı Vədudu Azərbaycan ictimaiyyəti üçün açır. Azərbaycan incəsənət xadimləri üçün, Azərbaycan üçün açır. Bu, böyük hadisədir.

Azərbaycanda rəngkarlıq, rəsm sənəti böyük inkişaf yolu keçibdir. Bəhrüz Kəngərlidən, Əzim Əzimzadədən başlayaraq, Azərbaycanda davamlı olaraq böyük rəssamlar dünyaya gəlib və böyük əsərlər yaradıblar. Onların bəziləri həyatdan gediblər, bəziləri isə bu gün də yaradıcılıq işi ilə məşğuldurlar. Biz bununla həmişə fəxr etmişik. Mən bu rəssamların hamısının adlarını çəkə bilərdim. Amma bu çox vaxt aparardı. Çünki təkcə son dəfə Azərbaycan rəssamlarına fəxri ad verərkən, fərmanı imzalayarkən baxıb gördüm ki, başqa sahədə mən bu qədər adama fəxri ad verməmişəm. Bunlar fəxri ad almayanlar idi. Amma fəxri ad alanlar nə qədərdir. Ona görə mən bilirəm – Azərbaycan rəssamları bu dövrdə, yəni müstəqillik əldə etdiyimiz gündən başlayaraq, həyatımızda böyük dəyişikliklər, çətinliklər, problemlər olmasına baxmayaraq, daim işləyiblər, öz sərgilərində əsərlərini göstəriblər. Bilirəm ki, Azərbaycan rəssamlarının çox əsərlərini burada alırlar – həm bizim yerli insanlar, həm də turistlər və yaxud başqa, müxtəlif səbəblərə görə Avropadan Azərbaycana gələn insanlar alırlar. Əgər Avropadan gələnlər Azərbaycan rəssamlarının əsərlərini alırlarsa, bunun özü böyük bir hadisədir, çünki Avropa, təbiidir ki, öz klassik üslubunda yaşayıbdır və indi də yaşayır. Bu bizim böyük nailiyyətimizdir. Mən görürəm, Tahir Salahov orada durubdur. O, Azərbaycanın ən istedadlı və böyük rəssamlarından biridir. Neçə illərdir Moskvada – keçmişdə SSRİ, indi Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının vitse-prezidentidir, oradakı bütün tərkiblərə daxildir və rəhbər vəzifələrdədir. Bunların hamısı bizim mədəni sərvətimizdir, xalqımızın sərvətidir. Mən bu gün bu barədə öz fikrimi bir daha bildirmək istədim və arzu edirəm ki, bizim Azərbaycan rəssamları bundan sonra da yeni mühitə uyğunlaşaraq, ancaq Azərbaycan rəssamlıq məktəbinin xüsusiyyətlərini unutmuyaraq, yeni-yeni əsərlər yaratsınlar.

Bilirsiniz, hər rəssam gərək yaratdığı əsərlərin səviyyəsini qaldırsın. Amma eyni zamanda da, gərək heç vaxt yaratdığı əsər onun xalqından, onun torpağından, vətənindən təcrid olunmuş kimi görünməsin. Güman edirəm ki, bizim Rəssamlar İttifaqı, rəssamlarımız bu yolla gedəcəklər.

Ancaq bugünkü hadisə, yenə də deyirəm, çox əlamətdar bir hadisədir. Onu bilirdim ki, İranda, ümumiyyətlə, keçmişdən, əlbəttə, böyük rəssamlıq məktəbi olubdur. Sultan Məhəmmədin əsərləri, onun miniatür sənəti 500 il bundan öncə bizim Azərbaycanın bu sənət sahəsindəki nailiyyətlərini göstərir. Sultan Məhəmməd bunun əsasını qoyubdur. Amma ondan sonra da İranda və Azərbaycanda o üslubda çox gözəl əsərlər yaranıbdır. Çox gözəl əsərlər... Məsələn, indi bizim müxtəlif təşkilatlar jurnallar, kitablar nəşr edirlər. Onların içərisində miniatür əsərlərin fotosurətlərini dərc edəndə, o kitablar, jurnallar daha da çox dəyər kəsb edir. Çünki o əsərlər çox orijinaldır. Miniatür sənəti çox orijinal sənətdir.

Vaxtilə, gərək ki, 1981-ci ildə biz burada SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının böyük bir iclasını keçirdik. Buraya ən böyük rəssamlar gəlmişdilər. Onda biz nə ilə fəxr etdik? Bəli, Avropanın qədimdən özünəməxsus üslubda məktəbləri var – Rəfael, Mikelancelo, Tisian, Rubens və başqaları. Eləcə də rus rəssamları. Ancaq onunla fəxr etdik ki, bizim də miniatür məktəbimiz var – Sultan Məhəmmədin yaratdığı miniatür məktəbi. Burada onu çox böyük həvəslə qarşıladılar.

Məndə belə bir təsəvvür vardı ki, İranda ancaq miniatür sənəti mövcuddur. Amma bu cür rəngkarlıq əsərlərinin olduğunu mən bilmirdim. İranda xalçalar toxuyurlar. 1996-cı ildə Tehrana getmişdik, İslam Təşkilatı Konfransının iclası keçirilən salonda Xomeyninin xalçada toxunmuş portreti asılmışdı. Mən o xalçanın yanına, ola bilər ki, on beş dəfə getdim. Birincisi, Xomeynini görmək istəyirdim, ikincisi də, xalçada toxunmuş o portret miniatür əsəri deyildi. O məni heyran etdi. Bilmirəm, sən orada idin, yoxsa yox. Mən səfiri çağırıb göstərdim, dedim ki, bax, xalça üzərində belə əsərlər yaratmaq lazımdır. Həqiqətən, çox yüksək səviyyədə yaradılmış bir əsər idi. Mən düşünürdüm ki, bu ancaq xalçada yaradılıbdır. Bilmirdim ki, İranda, İran Azərbaycanında belə əsərlər var, Azərbaycan oğlu, İran oğlu, gözəl bir oğlan belə əsərlər yarada bilibdir. Təbiidir, bu onun fitri istedadı olduğunu göstərir. Mən belə başa düşdüm ki, bunun belə böyük bir müəllimi olmayıbdır. Bəli, bizdə rəssamlıq texnikumu olub, indi Rəssamlıq Akademiyası var. Adətən, orada rəssamlar necə çəkməyi, nə cür etməyi öyrədirlər. Bu kişinin heç bir şeyi, müəllimi olmayıbdır. Amma onun müəllimi fitri istedadı ilə bərabər, bu iş həvəsi, istəyidir.

Mən çox sərgilərə baxmışam. Hər sərginin öz yeri var. Heç birini digəri ilə müqayisə edib demək istəmirəm ki, bu yaxşıdır, o yaxşıdır. Yox. Amma bugünkü sərgi məndə çox böyük təəssürat oyatdı. Bu əsərlərin hər biri bizim dostumuzun, gənc rəssamın nə qədər böyük istedadı malik olduğunu göstərir. Eyni zamanda, nə qədər fədakar insan olduğunu sübut edir.

Orada kiçik bir əsər var. Şubert haqqında bu cür əsəri kiçik bir yerdə elə yaradıb ki, adam məəttəl qalır ki, bunu necə yaratmaq olar.

Mən çox sevinirəm, çox şadam. Bilirsiniz ki, belə sərgilərə gəlməyə mənim çox vaxtım yoxdur. Ancaq mənə xəbər vermişdilər ki, sən gələcəksən və burada sənə sərgin açılır. Dünən də mənə sərgidə nümayiş etdiriləcək işlər barədə bir az məlumat verdilər. Baxmayaraq ki, bu gün mənim işim həddən çoxdur, amma bu sərgiyə gəldim. Hər bir əsərə diqqətlə baxdım. Heç bir əsərin yanından keçmədim. Bəzən olur, sərgiyə gedirsən, əsərlərin birinə, ikisinə baxırsan, hiss edirsən ki, ümumi təsəvvür var. Amma burada təkə ümumi təsəvvür məsələsi deyildi. Onsuz da bir neçə əsərə baxandan sonra artıq məndə təsəvvür yarandı. Burada mən hər əsərə baxmaq istəyirəm. Onun incəliyini, təbiiliyini görmək istəyirəm. Ona görə də xeyli vaxtdır ki, mən burdayam. Amma mən buna vaxt itirdiyimə görə şadam. Şadam ki, bu sərgini gördüm.

Demək, Azərbaycan xalqı – indi müstəqil Azərbaycanda da, İranda da – bütün İran xalqı yüksək istedadı malikdir. İndi biz bölüşdürə bilmirik ki, Şəhriyar kimindir. Təbiidir ki, Azərbaycandır. Eyni zamanda, o İrandır. Xətai kimindir? O, İranın və Azərbaycanındır. Belələrini çox saymaq olar.

Vədud da İran vətəndaşdır, rəssamıdır, amma azərbaycanlıdır. Demək, İranda çox millətlər var, azərbaycanlılar da var. Azərbaycanlılar öz istedadını bu cür nümayiş etdirən, Şərq aləminə indiyə qədər uyğun olmayan Avropa üslubunda belə əsərlər yaradan rəssam yetişdiribdir.

Əziz dostum, mən səni təbrik edirəm. Mən sənə əsərlərindən çox böyük həzz aldım. Güman edirəm, burada sərgiyə gəlib maraqlı göstərənlər, baxanlar çox olacaqdır. Sən gəncsən. Neçə yaşın var?

Vədud Müəzzin: 41 yaşım var.

Heydər Əliyev: 41 yaş... Ən gözəl yaşıdır. Çünki mən bu yaşların hamısını keçmişəm. Bu, ən gözəl yaşıdır. Ona görə vaxtı itirmə, işini davam etdir. Yaxşı oxuyursan, səsin yaxşıdır. «Segah» da mənə ləzzət verdi. O da pis deyildir. Hərdənbir oxu ki, ilham alasan. Amma vaxtının çoxunu bu işə sərf et. Çünki bu, oxumaqdan daha da vacibdir. Oxuyanlar çoxdur. O tərəfdə də, bu tərəfdə də, o tayda da, bu tayda da çoxdur. Amma belə əsər yaradanlar o qədər də çox deyildir. Xüsusən, İranda. Elədimi? Cənab səfir, düz deyirəm?

Əhəd Qəzai (İranın Bakıdakı səfiri): Bəli.

Heydər Əliyev: Səni təbrik edirəm, cansağlığı arzu edirəm. Mənim haqqımda əsər yaratdığına görə də təşəkkür edirəm və demək istəyirəm ki, çox dəyərli bir əsərdir. Yəni rəssamlıq ustalığı nöqtəyi-nəzərindən dəyərli. Sənə təşəkkür edirəm.

Sağ olun.

**«DEMOKRATİK CƏMIYYƏTDƏ DİNİN VƏ
ƏQİDƏNİN ROLU: TERRORİZMƏ VƏ
EKSTREMİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏ
YOLLARININ ARAŞDIRILMASI»
MÖVZUSUNDA BEYNƏLXALQ
KONFRANSDA* NİTQ**

Gülüstan sarayı

10 oktyabr 2002-ci il

ATƏT, Azərbaycan hökuməti və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu tərəfindən təşkil olunmuş iki günlük konfransda ATƏT-in üzvü olan ölkələrin, bu təşkilatın təsisat və missiyalarının nümayəndələri, beynəlxalq təşkilatların, qeyri-hökumət və hüquq müdafiəsi təşkilatlarının ekspertləri, dini konfessiyaların başçıları, Milli Məclisin deputatları, Prezidentin İcra Aparatının şöbə müdirləri, xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirləri, nazirliklərin rəhbərləri iştirak edirlər.

Konfrans müasir demokratik cəmiyyətdə, habelə münaqişələrin qarşısının alınmasında və aradan qaldırılmasında, terrorizmə və ekstremizmə qarşı mübarizədə dinin və əqidənin rolu haqqında məsələlərin müzakirəsinə, habelə Böyük İpək Yolu məkanında dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun əhəmiyyətinə həsr olunmuşdur. Konfransın gedişində iştirakçılar ATƏT-in din və əqidə azadlığı haqqında qərarlarının yerlərdə daha səmərəli həyata keçirilməsinin üsulları barədə öz təkliflərini verəcək, münaqişələrin həllində və terrorizmə, ekstremizmə və dözümsüzlüyə qarşı mübarizədə dinlər və mədəniyyətlər arasında dialoqun rolunu müzakirə edəcəklər.

Heydər Əliyev: Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Xanımlar və cənablar!

ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun Azərbaycan hökumətinin dəstəyi və yardımı ilə bu gün Bakıda keçirdiyi beynəlxalq konfrans əlamətdar hadisədir. Müasir dövrdə olduqca böyük məna kəsb edən bu konfransın iştirakçılarını Azərbaycan dövləti adından salamlayıram, konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

11 sentyabr hadisələri dünyanın siyasi mühitində və geostrateji proseslərdə əsaslı dəyişikliklər edərək hər bir ölkə üçün böyük təhlükə olan terrorizmin dəhşətli simasını bizə bir daha nümayiş etdirdi. Tarixdə terrorizmin güclənməsi ilə bağlı bir çox dövrlər olub, hətta bəzi hallarda terrorizm dövlət səviyyəsinə qaldırılaraq bütöv xalqların varlığına düşmən kəsilib. 11 sentyabr hadisələri isə bəşər tarixinə misli görünməmiş bir faciə kimi əbədi daxil olacaq. Bu dəhşətli terror aktının qurbanlarının xatirəsini bu gün bir daha yad etməyi özümə borc bilirəm.

Qloballaşan dünyada hamımız bir-birimizə daha yaxın olmuşuq. Xalqlararası, mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoqun bu gün dərin məna kəsb etməsi də məhz bununla bağlıdır. Bu dialoqu inkişaf etdirərək, bu dialoqa dəstək verərək biz müəyyən mənada terrorizmin formalaşmasına xidmət edən bütün qaynaqları araşdırıb onu kökündən məhv etməyə can atmalıyıq.

Bu gün terrorizm bir çox hallarda din pərdəsi altında, dini libasda özünü büruzə verir. Bu bizi onun əsl mahiyyətindən yayındırmamalıdır.

Vaxtilə terrorizm Böyük fransız inqilabının bəşəriyyətə bəxş etdiyi gözəl şüarlar altında öz həqiqi niyyətlərini ört-basdır etmək istəyirdi. «Qırmızı terror»u gerkeçləşdirən komissarlar kommunist ideologiyası bayrağı altında bunu həyata keçirirdilər.

Bu gün isə terrorçu qüvvələr qərəzli siyasi məqsədlərə nail olmaq naminə bəzi hallarda hamımız üçün müqəddəs olan ümumbəşəri dəyərlərə müraciət edərək bu və ya digər qrupun mənafeyini müdafiə etmək üçün terrora haqq qazandırməğa çalışırlar. Bu gün terrorizm müxtəlif dini pərdələr arxasında gizlənərək diqqəti öz pozucu və dağıdıcı məqsədlərindən daha mahir bir şəkildə yayındırmağa cəhd göstərir. Bu pərdə, bu libas, bu xarici görkəm bizi çaşdırmamalıdır. Bütün bu libaslar altında terrorizmin əsl vəhşi sifəti görünür.

Terrorizmə «yoxx» deyən bəşəriyyət bütün səylərini səfərbər edərək onun mənəvi, iqtisadi, siyasi köklərini məhv etməyə can atmalıdır. Əminəm ki, sizin konfransınız bu istiqamətdə atılan ciddi addımlardan biri olacaq və demokratik cəmiyyətdə terrorizmə və ekstremizmə qarşı mübarizə yollarının araşdırılmasında uğurlar əldə edəcəkdir.

Hörmətli konfrans iştirakçılarının nəzərinə bir daha çatdırmaq istərdim ki, Azərbaycan 11 sentyabr hadisələrindən sonra anti-terror koalisiyasına qoşuldu və beynəlxalq terrorizmlə ciddi mübarizə aparan bir ölkə kimi, bir sıra inzibati və təşkilati tədbirlərin bilavasitə iştirakçısı oldu.

---

* Konfransı ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun direktoru Jerar Ştudman açdı.

Bizim son illər ərzində beynəlxalq konvensiyalara qoşulmağımız və mühüm hüquqi sənədlər qəbul etməyimiz göstərir ki, ölkəmizdə terrorizmlə mübarizə üçün artıq müvafiq qanunvericilik bazası tam formalaşdırılıb. Azərbaycanın Cinayət Məcəlləsində bir sıra dəyişikliklər edilib, o cümlədən terrorizmi maliyyələşdirdiyinə görə məsuliyyət haqqında xüsusi maddə əlavə edilib. 2002-ci ilin may ayında mən xüsusi bir sərəncamla terrorizmə qarşı mübarizəyə yönəlmiş və BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qərarlarına uyğun olan tədbirlər planını təsdiq etmişəm.

Əlbəttə, Azərbaycan hökumətinin terrorizmlə və ekstremizmlə bağlı əməli fəaliyyəti yuxarıda qeyd etdiyim konkret faktlarla məhdudlaşmır. Ölkədə sərhad rejiminin gücləndirilməsi, qeyri-qanuni miqrasiya kanallarının aşkar edilib qarşısının alınması, terror fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi ehtimal olunan maliyyə vəsaitinin, müxtəlif iqtisadi mənbələrin aşkar edilməsi və digər istiqamətlərdə bir çox işlər görülmüşdür.

Azərbaycan xalqının və ümumən bizim bölgəmizin həyatında böyük əhəmiyyət kəsb edən bir sıra layihələrin, o cümlədən Bakı–Tbilisi–Ceyhan və Bakı–Tbilisi–Ərzurum neft və qaz kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təminatı terrorizmə qarşı apardığımız mübarizəmizin ayrılmaz bir tərkib hissəsidir.

Beynəlxalq terrorizmlə mübarizəyə yönəlmiş bir sıra layihələrdə Azərbaycan fəal iştirak edir və mən ATƏT-in üzvü olan ölkələrin nümayəndələrini bu konfrans vasitəsilə bir daha əmin etmək istərdim ki, terrorizmin bütün formalarına qarşı mübarizədə Azərbaycan dövləti sizin etibarlı müttəfiqinizdir. Biz hesab edirik ki, terrorizm bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş qəddar əməllərin və niyyətlərin gerçəkləşməsinə xidmət etdiyi üçün onunla aparılan mübarizə də ardıcıl, mütəşəkkil və amansız olmalıdır.

Bununla yanaşı, xüsusi qeyd etmək istərdim ki, Dünya Birliyinin terrorizmə qarşı apardığı mübarizədə fəal iştirak edən Azərbaycan xalqı 15 ildən artıqdır ki, terrorizmə və ayrı-ayrı terrorist təşkilatlarının qanlı aksiyalarına məruz qalır. 1987-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ətrafında cərəyan edən hadisələr zamanı minlərlə insan qətlə yetirildi, uşaq, qadın və qocalar məhv edildi, məcburi köçkünə və qaçqına çevrildi. Onların yeganə günahı azərbaycanlı olduqlarından ibarət idi.

Həmin dövrdə SSRİ rəhbərliyi Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq üçün mərkəzin yeritdiyi məqsədyönlü siyasətə qarşı çıxmağa cəsarət edən Azərbaycan xalqına açıq-aşkar divan tutmaq yolunu seçdi. Sovet ordusunun böyük kontingentinin, xüsusi təyinatlı bölmələrin və daxili qoşunların 1990-ci il yanvarın 20-də fəvqəladə vəziyyət elan olunmadan Bakını işğal etməsi xüsusi qəddarlıq və görünməmiş vəhşiliklərlə müşayiət edildi. 137 nəfər günahsız insan qətlə yetirildi, 611 nəfər müxtəlif dərəcədə xəsarət aldı.

Azərbaycan xalqının inamını və iradəsini qırmaq, sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədi ilə törədilən 20 Yanvar faciəsi totalitar kommunist rejiminin xalqımıza qarşı dəhşətli cinayəti idi.

XX əsr tarixində totalitarizmin həyata keçirdiyi ən qanlı terror aktlarından biri olan 20 Yanvar faciəsi mahiyyət etibarını ilə həm də bəşəriyyətə, humanizmə, insanlığa qarşı yönəldilmişdir. Təəssüf ki, bu dəhşətli cinayətin təşkilatçıları da, icraçıları da indiyədək cəzasız qalmışlar.

20 Yanvar hadisələrindən sonra Azərbaycan ərazisinə Ermənistandan terrorçu dəstələr göndərilməsi prosesi gücləndi, Azərbaycana qarşı silahlı təcavüzü həyata keçirmək üçün əməliyyat meydanı yaradıldı.

Erməni yaraqlılarının Qazax rayonunun bir sıra kəndlərində dinc əhalini qırması, Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsinin kəndlərinə hücumları artıq sübut edirdi ki, əslində terrorçu dəstələr bütün sərhad boyu Azərbaycanın dinc əhalisinə divan tutur.

Azərbaycanı Naxçıvan ilə birləşdirən dəmir yolunun 130 kilometrlik sahəsində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilk çağlarından fasiləsiz terror aktları başlandı və bunun nəticəsində dəmir yol əlaqəsi kəsildi. Naxçıvan əslində tam təcrid olundu, blokada vəziyyətinə düşdü.

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası öz qətnamələrində Azərbaycanın suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və sərhədlərinin toxunulmazlığına hörmətini, ərazilərin ilhaq edilməsi üçün zor işlədilməsinin yolverilməz olduğunu təsdiq etdi, bütün işğalçı qüvvələrin Azərbaycanın işğal olunmuş rayonlarından dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb etdi.

BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının bütün tələblərinə baxmayaraq, Ermənistan Azərbaycan ərazisinin 20 faizini hələ də işğal altında saxlayır və orada özünün hərbi qüvvəsini artırır. Bizim bir milyondan artıq vətəndaşımız məcburi köçkün və qaçqın vəziyyətindədir. Onlardan hər biri əslində terrorizmin qurbanıdır.

Mən bu gün konfrans iştirakçılarının qarşısında xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, əgər Dağlıq Qarabağda yaranmış bu terrorçu dəstələrin əməllərinin qarşısı vaxtında alınsaydı, iki qonşu xalq böyük bir faciənin nəticələrinin aradan qaldırılması problemləri ilə üzləşməzdi.

Təəssüf ki, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında terrorçu birləşmələr bu gün də fəaliyyət göstərir. İşğal olunmuş və nəzarətdən çıxmış ərazilərin mövcud olması terrorçu və cinayətkar qrupların fəaliyyəti üçün münbit zəmin yaradır.

Amerika Birləşmiş Ştatları Dövlət Departamentinin 2001-ci il üçün məruzəsində qeyd olunduğu kimi, bu gün də Azərbaycanın işğal olunmuş ərazisində silah və narkotik tranziti, çirkin pulların yuyulması ilə məşğul olan müxtəlif beynəlxalq terrorçu təşkilatların üzvləri sığınacaq tapırlar. Buna son qoymaq bizim borcumuzdur.

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunmasında ATƏT-in Minsk qrupunun, digər qurumların və qüvvələrin bütün səylərinə baxmayaraq, məsələ öz həllini hələ də tapmayıb.

Bu konfransda mən bir daha bəyan etmək istərdim ki, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əsasında dini və etnik problemlər durmur.

Azərbaycan öz geosiyasi mövqeyinə, etnik və dini mənzərəsinin rəngarəngliyinə görə Qafqazın, bəlkə də dünyanın unikal guşələrindən biridir. Məhz burada – Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda, Böyük İpək Yolunun üstündə yerləşən Azərbaycanda zərdüştlik, atəşpərəstlik kimi qədim dini inanclar öz izlərini qoymuş, islam, xristian və yəhudi dinləri əsrlər boyu dialoq və qarşılıqlı anlaşma mühitində dinc yanaşı yaşamış və gördüyümüz kimi, indi də yaşamaqdadır.

Azərbaycan çoxkonfessiyalı bir ölkədir. Bu baxımdan o, dünyada dinlərarası, mədəniyyətlərarası əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmləndirilməsi işinə öz layiqli töhfəsini verəcəkdir. Əminəm ki, bugünkü konfrans da belə töhfələrdən biri olacaq. Bununla bağlı mən konfransın keçirilməsi haqqında qərarın tarixçəsini qısaca yadınıza salmaq istəyirəm.

2001-ci ilin dekabrında Buxarestdə keçirilmiş görüşün yekunları terrorizmlə mübarizəni gücləndirmək baxımından xüsusilə səmərəli olmuşdur.

Yadımdadır, cənab Jerar Ştudmanla 2002-ci ilin əvvəlində biz Bakıda görüşərkən «Dinin demokratik cəmiyyətdə rolu» mövzusunda beynəlxalq seminarın keçirilməsi ətrafında fikir mübadiləsi apardıq və qərara gəldik ki, belə bir forumun öz etnik və dini dözümlülüyü ilə seçilən Bakı şəhərində çağırılması bir çox cəhətdən məqsədəuyğundur.

Sonra isə bu tədbirin əhəmiyyətini və orada ATƏT-in üzvü olan, onunla əməkdaşlıq edən ölkələrin yüksək səviyyəli nümayəndələrinin iştirak edəcəyini nəzərə alaraq onu seminar yox, «ATƏT-in Bakı konfransı» adlandırmaq qərara alındı.

Zənnimcə, bu mühüm konfransın Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində keçirilməsi haqqında qərarımız tamamilə düzgün bir qərar idi.

Azərbaycan əhalisinin mütləq əksəriyyəti islam dininə etiqad etdiyinə görə, müsəlman ölkəsidir. Biz qürur hissi ilə qeyd edirik ki, Azərbaycan, onun alim və mütəfəkkirləri tarixdə böyük iz qoyan möhtəşəm islam sivilizasiyasına öz layiqli töhfələrini vermişdir. 1998-ci ildə Bakı şəhərində «İslam sivilizasiyası Qafqazda» mövzusunda keçirilmiş geniş tərkibli beynəlxalq simpoziumda müxtəlif ölkələrin nümayəndələri tərəfindən bu barədə ətraflı söhbət aparılmışdır.

Azərbaycan öz Konstitusiyasına görə, həm də dünyəvi bir dövlətdir. Dövlət ilə dini qurumlar arasındakı münasibətlər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müvafiq müddəaları ilə, «Dini etiqad azadlığı haqqında» qanunla və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Biz dini ilk növbədə mədəniyyətin, tarixi irsin, milli mentalitetimizin bir fenomeni və ayrılmaz bir hissəsi kimi qəbul edirik.

Məlumdur ki, yüksək tolerantlıq ilk növbədə yüksək mədəniyyətin təzahürüdür. İnsanlarda belə bir mədəniyyətin formalaşdırılmasını uşaqlıq illərindən başlamaq lazımdır. Ölkəmizdə yetişməkdə olan nəslin təhsillənməsində müasir elmi-pedaqoji konsepsiyalar daxilində biz ünsiyyət mədəniyyətini, dini dözümlülük və əməkdaşlıq mədəniyyətini formalaşdırmağa cəhd göstəririk və ümumən desək, buna nail oluruq. Bunu demək çox asandır, lakin gerçəkləşdirmək kifayət qədər mürəkkəb bir prosesdir.

Tarixdə elə dövrlər olmuşdur ki, cəmiyyətin həyatında dinin oynadığı rol düzgün qiymətləndirilməmişdir. Totalitar rejimlərin və ideologiyaların süquta uğradığı indiki dövrdə dinlərin cəmiyyətin həyatında oynadığı rol dinamik şəkildə dəyişir. Müsbət proseslərlə yanaşı, bəzi qüvvələrin dinlərdən terrorizmə və ekstremizmə təhrik vasitəsi kimi istifadə etmək halları da artır. Bax, belə halların baş verməsinin qarşısının qətiyyətlə alınması üçün cəmiyyətin bütün təbəqələrinin, xüsusilə siyasətçilərin, alimlərin, dindarların və din xadimlərinin səfərbər edilməsi zəruridir. Dialoqa və əməkdaşlığa hazır olan bütün insanlar üçün sizin konfrans gözəl imkan yaradır.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bu gün bəşəriyyət bir sıra global problemlərlə üzləşir. Əfsuslar olsun ki, bu problemlər olduqca çoxdur: düzgün iqtisadi inkişaf strategiyalarının müəyyən edilməsindən tutmuş ta müxtəlif ekoloji məsələlərin həllinə qədər. Bu problemləri araşdırarkən hər birimiz nəzərə almalıyıq ki, dünyada gedən mürəkkəb proseslərdə bizim üçün ən böyük zinət və nemət insanın özüdür.

İnsanın daxili dünyası, onun dünyagörüşü, onun təhsili, elmi, mədəniyyəti, onun varlığı və daxili aləmini müəyyən edən bir çox amillər, o cümlədən onun hüquqları cəmiyyət tərəfindən daim qorunmalıdır. İlk növbədə isə biz hər bir insanın həyatına cavabdehik: əgər terrorizm insan həyatını təhlükəyə məruz edirsə, deməli, bizim sivilizasiya təhlükə altındadır.

Məhz bütün insanların gələcəyi naminə, bəşər sivilizasiyasının gələcəyi naminə biz hamımız mədəniyyətlərin və dinlərin qarşılıqlı dialoqunda ümumi dil taparaq ekstremizmə, terrorizmə, təcavüzkar separatçılığa dəstək verən qara, şər, pozucu qüvvələrin niyyətlərini puça çıxara bilərik. Bu çətin, lakin şərəfli yolda sizin hamınıza uğurlar diləyirəm.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Q E Y D L Ə R

1. Türkiyə Cümhuriyyəti – Qərbi Asiyada və Avropanın cənub–şərq kənarında dövlət. Sahəsi 780,6 min km², əhalisi 78 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 67 ilə (vilayətə) bölünür. Paytaxtı Ankara şəhəridir. Dövlət başçısı prezident, Ali qanunvericilik orqanı Türkiyə Böyük Millət Məclisidir. – 8–10, 76–78,111,125,126,141,180–252,329,330,403.

2. Əhməd Ünal Çeviköz (d.1952) – türk diplomati. 2001–2004-cü illərdə Türkiyə Respublikasının Azərbaycanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 8–10.

3. Böyük Millət Məclisi (BMM) – Türkiyənin Ali qanunverici orqanı. Parlament 1920-ci il aprelin 23-də yaradılmışdır. BMM-nin ilk sədri M.K.Atatürk olmuşdur. BMM iki palatadan ibarətdir: Senat (yuxarı palata) və Milli palata. BMM məclis üzvlərindən respublika prezidentini seçir. – 8.

4. Avropa Birliyi (AB) – 1951–57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa inteqrasiya təşkilatının ümumi adı Avropa İqtisadi Birliyi – (AİB), Avropa Kömür və Polad Birliyi – (AKPB), Avropa Atom Enerjisi Birliyi – (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun vahid valyuta qəbul etməsi – AVRO) bir neçə mərhələ keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986-cı ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra – AİB, AKPB və AAEB – Avropa Birliyi, 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. – 8,174,214,221,228,364,368.

5. Gürcüstan, G ü r c ü s t a n R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Qafqazın mərkəzi və qərb hissəsində dövlət. Sahəsi 69,7 min km², əhalisi 5493 min nəfərdir. Dövlətin başçısı prezident, qanunverici orqanı parlamentdir. Paytaxtı Tbilisi şəhəridir. – 9,10,13,40,41,42,43,111,183–252,254,255,258, 261,274,311,313,327,330,370,372,394–396,397–398.

6. «Əsrin müqaviləsi» – 1994-cü il sentyabrın 20-də Bakıda «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi» haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. – 9,203.

7. Bakı–Tbilisi–Ceyhan – 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-in Energetika naziri Bakı–Tbilisi–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsini» imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 9,10,97,111,180–252,279,327, 330,394,415.

8. Əhməd Nəcdət Sezər (d.1941) – 2000–2007-ci illərdə Türkiyə prezidenti. 1962–83-cü illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmış, 1998–2000-ci illərdə Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsinin sədri olmuşdur. – 9,180–251.

9. EKO – İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı. Qərgahı Tehrandadır. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası bu beynəlxalq təşkilatın üzvüdür. – 9, 10,194.

10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) – respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir. Şirkət neft və qaz quyularının qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədlə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. – 10,202,203,211,223,226,233,241.

11. Braziliya, B r a z i l i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Amerikada dövlət. Sahəsi 8512 min km², əhalisi 169,5 milyon nəfərdir. Braziliya federasiyası 26 ştata və federativ (paytaxta) mahala bölünür. Dövlətin və hökumətin başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Konqresdir. Paytaxtı Braziliyadır. – 11.

12. Fernandu Kardozu (d.1931) – sosiologiya elmləri doktoru. Braziliya Respublikasının 34-cü prezidenti (1995–2003). Braziliya Sosial-Demokrat partiyasının yaradıcılarından biri. 2001-ci ildən bu partiyanın fəxri sədridir. – 11.

13. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1991-ci il dekabrın 8-də Belorusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçılarının imzaladıqları saziş əsasında SSRİ dağıldıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaradılmışdır.

Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxildir. MDB-nin 1993-cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı birgə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin inkişafında əməkdaşlıq; əhalinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərhədlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici İşlər nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt-Peterburq şəhərində olan Parlamentlərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. – 12–16,25,72,73–75, 258,260,261,262,263,264,271,293,295,308,309,310,320,340,379,383–401.

14. Rusiya, R u s i y a F e d e r a s i y a s ı – Avropanın şərqində, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075,4 min km², əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. – 12,13,14,15,16,20,47, 74,125,143,198,212,226,245,255,257–276,277–328,331,339–341,342–343, 349–351,360–374,378,379–380,384,392–393,397–398,399,400,401,408.

15. «Əl-Qaidə» – vəhhabilərin ən böyük və tanınmış beynəlxalq terrorçu təşkilatı. 1980-ci ilin ortalarında Əfqanıstanda yerləşdirilmiş Sovet Ordusuna qarşı vuruşmaq üçün Pakistanda yaradılmışdı. Sovet Ordusu Əfqanıstandan çıxdıqdan sonra «əl-Qaidə» «Böyük islam xilafəti» yaratmaq üçün ABŞ-a, «Qərb dünyası»na və onların tərəfdarları islam ölkələrinə qarşı mübarizəyə başladı.

Beynəlxalq aləmdə təsdiqlənmişdir ki, «əl-Qaidənin» agentləri Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsində (MKİ) hərbi təlimlər keçmiş və MKİ-nin keçmiş işçiləri isə «əl-Qaidə»nin mağaralarında «məsləhətçi ekspert» işləmişlər. «əl-Qaidə»nin rəhbəri amerikalı hərbiçilər tərəfindən öldürülən Usama Bin Laden idi. – 13,85.

16. Putin Vladimir Vladimiroviç (d.1952) – 2000–2008-ci illərdə Rusiya Federasiyasının prezidenti. 1975–97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998–99-cu illərdə FTX-nın direktoru, 1999-cu ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı, 2008-ci ilin mayında Rusiya Federasiyasının Baş naziri təyin edilmişdir. 2012-ci ilin mart ayında yenidən Rusiya Federasiyasının prezidenti seçilmişdir. – 14,47,266,268,274,277,278,279,281–283, 284–297,305,307,308,310,311,324,326,327,328,331,340,343,374,378,394, 397–398,399.

17. Yeltsin Boris Nikolayeviç (1931–2007) – Rusiyanın siyasi və dövlət xadimi. 1991–2000-ci illərdə Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti olmuşdur. – 15,272,273.

18. Boris Qrızlov (d.1950) – Rusiya dövlət və siyasi xadimi. 2001–2003-cü illərdə Rusiya Daxili İşlər naziri, 2003-cü ildən Rusiya Federasiyası Dövlət Dumasının sədri, 2002-ci ildən Vahid Rusiya Partiyası Ali Şurasının sədridir. – 15–16.

19. Sankt-Peterburq (1914-cü ilədək Sankt-Peterburq, 1924-cü ilədək Petroqrاد, 1991-ci ilədək Leninqrاد) – 1918-ci ilə kimi Rusiyanın paytaxtı idi. Rusiya Federasiyasının ən böyük sənaye, mədəniyyət və elm mərkəzidir. Əsası 1703-cü ildə I Pyotr tərəfindən qoyulmuşdur. – 16,266,288,292.

20. Müslüm Maqomayev, M ü s l ü m M ə h ə m m ə d o ğ l u (1942–2008) – görkəmli müğənni bəstəkar. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. Bəstəkar Müslüm Maqomayevin nəvəsi. Keçmiş SSRİ məkanında və bir çox xarici ölkələrdə müvəffəqiyyətlə çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif edilmişdir. – 17–72.

21. Müslüm (Əbdülmüslüm) Maqomayev (1885–1937) – görkəmli Azərbaycan bəstəkarı. 1912-ci ildən ömrünün axırınadək opera tamaşalarına dirijorluq etmişdir. M.Maqomayevin «Şah İsmayıl» operası Azərbaycan opera sənətinin inkişafı tarixində əhəmiyyətli yer tutur. – 18,52.

22. Üzeyir bəy Hacıbəyov, Ü z e y i r Ə b d ü l h ü s e y n o ğ l u (1885–1948) – dahi Azərbaycan bəstəkarı, musiqişünas alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim. Müasir Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operasının banisi, SSRİ Xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. – 18,36,51,52.

23. Moskva – Rusiya Federasiyasının paytaxtı. Ölkənin siyasi, inzibati və mədəni mərkəzi, mühüm nəqliyyat qovşağıdır. Əsası 1147-ci ildə Suzdal knyazı Yuri Dolqoruki tərəfindən qoyulmuşdur. – 20,54,62,63, 64,67,68,103,126,135,136,153,258,259,263,266,270,271,277,281–322,323, 326,339,342–343,370,371,374,408.

24. Tamara Sinyavskaya, T a m a r a İ l i n i ç n a (d.1943) – məşhur rus müğənnisi. Moskva Böyük Teatrının solisti. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. – 20,21,22,28,39,48,54,55,56,59,60,61,66,67,68,69,70, 71,72.

25. Neft Daşları – Abşeron yarımadasından 42 km cənub–şərqdə, açıq dənizdə polad dirəklər üzərində salınmış «neft» şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. – 21,68,229.

26. Böyük Teatr – Rusiya Federasiyasında Dövlət Akademik Böyük Teatrı. Əsası 1776-cı ildə Moskvada qoyulmuşdur. Burada xarici və rus operaları və baletləri tamaşaya qoyulur. XX əsrin əvvəllərindən teatrda çalışan vokalistlər və balet ustaları dünya şöhrəti qazanmışlar. – 21,59, 66,67,69,72.

27. Nəbi Xəzri, N ə b i Ə l ə k b ə r o ğ l u B a b a y e v (d.1924–2007) - Azərbaycanın Xalq şairi, dramaturq, ictimai xadim. Əsərlərində müasirlərimizin zəngin mənəvi aləmi, təəssübkeşlik, doğma Vətən təbiətinin gözəllikləri tərənnüm edilir. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatıdır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, Azərbaycan Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. «Azərbaycan Dünyası» Beynəlxalq Əlaqələr Mərkəzinin prezidenti. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 23.

28. Dmitri Qnatyuk (d.1925) – Ukrayna müğənnisi. 1951-ci ildən Ukrayna Opera və Balet Teatrının solisti. Əsasən, Ukrayna xalq mahnılarının mahir ifaçısı. SSRİ Xalq artisti və Dövlət mükafatı laureatı. – 25,27–28.

29. Ukrayna, U k r a y n a R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Şərqi Avropada dövlət. Ərazisi 603,7 min km², əhalisi 45,6 milyon nəfərdir. Ukraynanın tərkibinə 24 vilayət və Krım Respublikası daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Ali Radadır. Paytaxtı Kiyev şəhəridir. – 28,29,215,314,397–398.

30. Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) – Şimali Amerikada dövlət. Şimaldan Kanada, cənubdan Meksika, şərqdən Atlantik okeanı və qərbdən Sakit okeanla əhatə olunur. Ərazisi 9,14 milyon km², əhalisi 280 milyon nəfərə yaxındır. İnzibati cəhətdən 50 ştata bölünür. Ali qanunvericilik orqanı ikipalatalı (Nümayəndələr palatası və Senat) ABŞ Konqresidir. Dövlət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Vaşinqton şəhəridir. – 29,69,79,83–88,89,90,143,174, 186,203,206,207,211,214,216–219,226,230,235,236,238,240,248,249,250,256, 261,266,270,274,326,330,360–374,392–393,400.

31. Çingiz Sadıqov, Ç i n g i z H a c ı o ğ l u (d.1929) – görkəmli pianoçu. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Filmlərdə də çəkilməmişdir. Hazırda ABŞ-da yaşayır. – 29–31.

32. Lütfiyar İmanov, L ü t f i y a r M ü s l ü m o ğ l u (1928–2008) – Azərbaycan müğənnisi. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. 1959-cu ildən M.F.Axundov adına Azərbaycan Opera və Balet Teatrının solistidir. L.İmanov gözəl, məlahətli və geniş diapozonlu səsə malikdir. Onun repertuarında Azərbaycan xalq mahnıları, romanslar mühüm yer tutur. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 31

33. Mario Lansa (1921–1959) – italyan mənşəli Amerika müğənnisi (tenor), mahir belkanto ustası. 1942-ci ildən opera partiyaları və mahnılarla konsertlərdə çıxış etmiş və musiqili filmlərdə («Böyük Karuzo», «Nyu-Orleanın sevimlisi») çəkilməmişdir. Əsas partiyaları Pinkerton («Çio-Çio San», C.Puççini), Alfred («Traviata»,C.Verdi). – 31.

34. Tofiq Quliyev, T o f i q Ə l ə k b ə r o ğ l u (1917–2000) – görkəmli Azərbaycan bəstəkarı. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Tofiq Quliyev Azərbaycan estrada musiqisinin yaradıcılarından biridir. Onun lirik mahnıları sadə, aydın və milli koloritlidir. 1973-cü ildən ömrünün axırınadək Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı İdarə Heyətinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 31,53.

35. Rəşid Behbudov, R ə ş i d M ə c i d o ğ l u (1915–1989) – görkəmli Azərbaycan müğənnisi. Azərbaycan və SSRİ Xalq artisti. Müstəsna gözəl səsə malik olan Rəşid Behbudov Azərbaycan vokal məktəbinin

görməli nümayəndələrindəndir. Dünyanın bir çox ölkələrində uğurla keçən qastrol səfərlərində olmuşdur. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı və Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır. – 32,53.

36. Xudiyev Nizami Manaf oğlu (d.1949) – filologiya elmləri doktoru, professor. 1996–2011-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Şirkətinin sədri, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1–2-ci çağırış) deputatı olmuşdur. – 34.

37. Cahangir Əsgərov, Cahangir Cəlaloğlu (d.1950) – təyyarəçi. 1991–93-cü illərdə Aviasiya İşçiləri Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsinin sədri, 1996-cı ildən «Azərbaycan Hava Yolları» Dövlət Konserinin Baş direktorudur. – 34.

38. Lion İzmaylov (d.1940) – rus estrada artisti, satirik yazıçı. 1969-cu ildən «Literaturnaya qazeta»da nəşr olunmağa başlamışdır. «12 stul klub»u rubrikasının daimi müəlliflərindəndir. 1979-cu ildən estradada müstəqil yumorist kimi çıxış edir. – 35,58.

39. Azər Zeynalov, Azər Zeynalabdinoğlu (d.1964) – müğənni. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. –35–36.

40. Bakı Musiqi Akademiyası – 1921-ci ildə yaradılıb. Bakı Musiqi Akademiyası Azərbaycanda ilk musiqi tədris müəssisəsidir. 4 fakültəsi vardır. Təhsil iki pilləlidir – bakalavr və magistratura. Bakı Musiqi Akademiyasının tərkibində opera studiyası və musiqi məktəbi studiyası fəaliyyət göstərir. – 35.

41. Bülbül, Murtuza Məşədi Rzaoğlu Məmmədov (1897–1961) – Azərbaycan klassik vokal məktəbinin banisi, musiqi folkloru tədqiqatçısı. Bülbülün yaradıcılığı müasir Azərbaycan musiqili teatrı tarixində mühüm bir mərhələ təşkil edir. Bülbül Azərbaycan xalq mahnılarını, təsnifləri böyük sənətkarlıqla ifa etmişdir. SSRİ Xalq artisti və SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır. – 35,53.

42. Şövkət Məmmədova, Şövkət Həsən qızı (1897–1981) – Azərbaycan müğənnisi, pedaqoq, musiqi xadimi, ilk azərbaycanlı professional qadın müğənni. SSRİ Xalq artisti. İki dəfə Milanda (1911,1927–29) məşhur Qərb müğənnilərindən dərs almışdır. Güclü musiqi duyumu və yüksək vokal mədəniyyətinə, məlahətli, axıcı səsə malik olan Ş.Məmmədovanın ifası, həmçinin aktyorluq məharəti ilə fərqlənmişdir. O, Azərbaycan opera səhnəsində rus və dünya vokal sənətinin ən yaxşı ənənələrini milli musiqi xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirmişdir. – 35.

43. Fikrət Əmirov, Fikrət Cəmil oğlu (1922–1984) – görkəmli Azərbaycan bəstəkarı. Simfonik muğam janrının yaradıcısı. Fikrət Əmirov instrumental konsert janrında yaranan ilk Azərbaycan bəstəkarlarından. Əsərləri, xüsusilə simfonik muğamları Niyazi, Rojdestvenski (Rusiya), L.Stokovski (ABŞ), Ş.Münş (Fransa), Ç.Aabendrot (Almaniya) kimi məşhur dirijorların repertuarında səslənmişdir. SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ və Azərbaycan Dövlət mükafatları laureatı idi. – 36,53.

44. Rauf Abdullayev, Rauf Cənbaxış oğlu (d. 1937) – dirijor, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin bədii rəhbəri və baş dirijorudur. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 36–37,57.

45. Xuraman Qasımova, Xuraman Əkrəm qızı (d.1951) – Azərbaycanın Xalq artisti. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. 1976–2006-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının solisti olmuşdur. Bir sıra kinofilmlərə çəkilmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 37–40.

46. Lenin, Vladimir İliç (Ulyanov) (1870–1924) – SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. Hələ tələbəlik illərindən inqilabi hərəkətə qoşulmuşdur. Lenin 1895-ci ildə Peterburq «Fəhlə sinfinin azadlığı uğrunda mübarizə ittifaqı»nın yaradılmasında iştirak etmişdir. 1900-cu ildə Plexanovla birlikdə «İskra» qəzetini nəşr edir. 1903-cü ildən RSDFP-nin 2-ci qurultayında bolşevik fraksiyasına başçılıq edir. 1907-ci ildən xaricə emiqrasiya edilir. 1917-ci ildə Petroqrada qayıdıb silahlı üsyana başçılıq edir. Lenin başda olmaqla 2-ci Ümumrusiya Sovetlər qurultayında hökumət – XKS yarandı. Vətəndaş müharibəsi dövründə «hərbi kommunizm» siyasətinin yaradıcılarından olmuşdur. Bunun nəticəsində ölkə birpartiyalı sistemə keçmiş, ölkədə geniş surətdə repressiya başlanmış, müxalifət qüvvələri və orqanları ləğv edilmiş, görkəmli adamlar və ziyalılar ölkəni kütləvi surətdə tərk etmişlər. Bakıda azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən 1918-ci il mart soyqırımının əsas təşkilatçısı və icraçısı B.Leninin Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fəvqəladə komissar təyin etdiyi Şaumyan idi. Lenin Bakıda sovet hakimiyyətinin saxlanması məqsədində hər cür hərbi yardıma hazır idi və bu məqsədlə müvafiq sərəncamlar verirdi. 1922-ci ildə xəstələnmiş və ölkənin siyasi həyatından uzaqlaşdırılmışdır. – 38.

47. Fidan Qasımova, F i d a n Ə k r ə m q ı z ı (1947) – Azərbaycan müğənnisi. SSRİ və Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 39,43–44.

48. Nizami Gəncəvi, İ l y a s Y u s i f o ğ l u (1141–1209) – dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. Dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş epik poemadan ibarət «Xəmsə» müəllifi kimi daxil olmuşdur. Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq Renessansının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi Yaxın Şərq ədəbiyyatında mənzum roman janrının əsasını qoymuş, yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Nizami Gəncəvi həm də dövrünün görkəmli mütəfəkkiri olmuşdur. Onun bütün əsərlərində insanın mənəvi azadlığı tərənnüm olunur. – 40, 137,26,288,292,305.

49. Nani Breqvadze (d.1938) – gürcü estrada müğənnisi. 1959-cu ildən Gürcüstan Filarmoniyasının solisti. Repertuarına gürcü bəstəkarlarının mahnıları, qədim rus romansları daxildir. SSRİ Xalq artisti, Gürcüstan Dövlət mükafatı laureatıdır. – 40,43.

50. SSRİ, Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı– 1922–91-ci illərdə dünyanın ən böyük və qüdrətli dövlətlərindən biri. Tərkibində 15 müttəfiq respublika, 20 muxtar respublika, 8 muxtar vilayət olmuşdur. – 40,126,175,336,343,408,409,416.

51. Şevardnadze, E d u a r d A m v r o s i y e v i ç (d.1928) – Gürcüstanın və SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. 1972–85-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın Birinci katibi, 1985–90-cı illərdə SSRİ Xarici İşlər naziri, 1994–2003-cü illərdə Gürcüstanın prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 41–42,183–252,256,394–396,397–398.

52. Niyazi, T a ğ ı z a d ə – H a c ı b ə y o v N i y a z i Z ü l f ü q a r o ğ l u (1912–1984) – görkəmli Azərbaycan dirijoru, bəstəkar. Azərbaycan milli dirijorluq məktəbinin formalaşması, inkişafı Niyazinin adı ilə bağlıdır. SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, iki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır. – 44,45.

53. Aydın Bəşirov, A y d ı n A ğ a m a l ı o ğ l u (d.1947) – Gəmi sürücülüyü üzrə mühəndis. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi İdarəsinin rəisidir. – 44.

54. Mariya Biyeşu (d.1935) – moldovan müğənnisi. 1961-ci ildən Moldova Opera və Balet Teatrının solisti. Lenin və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. – 45.

55. Tatarıstan, T a t a r ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Rusiya Federasiyası tərkibində federal vilayət. Paytaxtı Kazan şəhəridir. Sahəsi 68 min km², əhalisi 3773,8 min nəfərdir. – 46.

56. Şaymiyev Mintimir (d.1937) – Rusiya dövlət xadimi. 1985–89-cu illərdə Tatarıstan MSSR Ali Sovetinin sədri, 1991–2011-ci illərdə Tatarıstan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 46.

57. Kobzon İosif Davidoviç (d.1937) – rus müğənnisi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, SSRİ Xalq artisti. – 47–49.

58. Lujkov Yuri Mixayloviç (d.1936) – Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1992–2010-cu illərdə Moskva şəhərinin meri olmuşdur. – 48,267.

59. Qara Qarayev, Q a r a Ə b ü l f ə s o ğ l u (1918–1982) – dahi Azərbaycan bəstəkarı. Musiqisi ümumdünya şöhrəti qazanmış, baletləri respublikamızın və bir sıra dünya teatrlarının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. Q.Qarayevin musiqi dili sahəsinə gətirdiyi yeniliklər Azərbaycan və dünya musiqisinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Dövlət və Lenin mükafatları laureatıdır. – 53.

60. Cövdət Hacıyev, Ə h m ə d C ö v d ə t İ s m a y ı l o ğ l u (1917–2002) – tanınmış Azərbaycan bəstəkarı, pedaqoq. 1957–69-cu illərdə Azərbaycan Musiqi Akademiyasının rektoru olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. İki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 53.

61. Rauf Hacıyev, R a u f S o l t a n o ğ l u (1922–1995) – Azərbaycan bəstəkarı, SSRİ Xalq artisti. 1964–65-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının direktoru, 1965–71-ci illərdə Azərbaycan SSR Mədəniyyət naziri, 1979–85-ci illərdə Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi olmuşdur. Rauf Hacıyevin Azərbaycan operettasının inkişafında mühüm xidmətləri var. Rauf Hacıyevin operettaları SSRİ-nin, eləcə də xarici ölkələrin bir sıra teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. – 53.

62. Arif Məlikov, A r i f C a h a n g i r o ğ l u (d.1933) – bəstəkar. Azərbaycan Respublikası və SSRİ Xalq artisti. 1961-ci ildə yazdığı «Məhəbbət əfsanəsi» baleti ona xüsusi şöhrət qazandırmışdır. Bu balet dünya ölkələrinin bir çox teatrlarında tamaşaya qoyulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 53.

63. Zərifə xanım, Z ə r i f ə Ə z i z q ı z ı (1923–1985) – görkəmli Azərbaycan oftalmoloqu. Tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli EA-nın akademiki, Rusiya Tibb EA-nın akademiki, Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi. Görkəmli siyasi və dövlət xadimi Əziz Əliyevin qızı, ulu öndər Heydər Əliyevin həyat yoldaşı, prezident İlham Əliyevin anasıdır. Zərifə xanımın Azərbaycanda oftalmologiya elminin inkişafında müstəsna xidmətləri var. O, vaxtilə Azərbaycanda geniş yayılmış traxomanın, dünya təcrübəsində birincilər sırasında peşə, xüsusilə kimya və elektron sənayelərində peşə fəaliyyəti ilə bağlı göz xəstəliklərinin öyrənilməsi, profilaktikası və müalicəsinə, habelə oftalmologiyanın müasir problemlərinə dair bir çox sanballı tədqiqatların müəllifidir. Həmçinin yüksək ixtisaslı səhiyyə kadrları hazırlanmasına böyük əmək sərf etmişdir. O, Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti Rəyaset Heyətinin, Sovet Sülhü Müdafiə Komitəsinin, Azərbaycan Oftalmologiya Cəmiyyəti İdarə Heyətinin, «Vestnik oftalmologii» (Moskva) jurnalı redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. Yüksək elmi nailiyyətlərinə görə SSRİ Tibb EA-nın M.İ.Averbax adına mükafatına layiq görülmüşdür. – 54,68,69.

64. İlham Əliyev, İ l h a m H e y d ə r o ğ l u (d.1961) – görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat, siyasi elmlər doktoru, professor. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının prezidenti. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin oğlu. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi, İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir neçə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi, İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə və respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən böyük olimpiya kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında müstəsna xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş «Regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında dövlət proqramı»na əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və böyük abadlıq işləri görülür.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət quruculuğunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1–2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. «Heydər Əliyev» və Fransanın «Fəxri legionun böyük xaç komandoru» ordenləri ilə təltif olunmuş, bir çox ölkənin və beynəlxalq təşkilatların fəxri ad və mükafatlarına layiq görülmüşdür. Bir neçə xarici akademiya və universitetlərin fəxri üzvüdür. – 54,97,98,101,102,104,113,171,317,325.

65. Sevil Əliyeva, S e v i l H e y d ə r q ı z ı (d.1955) – şərqsünas, ictimai xadim, tarix elmləri namizədi. Ulu öndər Heydər Əliyevin qızı. Bəstəkarlıq fəaliyyəti göstərir, bir sıra musiqi əsərlərinin müəllifidir. Sevil Əliyeva 1990-cı illərin birinci yarısından fəal ictimaiyyətçi, müstəqil Azərbaycanda qadın hərəkatının təşkilatçılarından biri kimi fəaliyyət göstərir. «Sevil» Azərbaycan Qadınlar Məclisinin sədri, «SOS uşaq kəndləri – Azərbaycan assosiasiyası»nın prezidentidir.

Sevil Əliyevanın İngiltərə–Azərbaycan ictimai-mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsində də xidmətləri var. – 54.

66. Rauf Atakişiyev, R a u f İ s r a f i l o ğ l u (1925–1994) – müğənni, pianoçu, pedaqoq. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Azərbaycan Akademik Opera və Balet Teatrının solisti olmuşdur. – 57.

67. Brejnev Leonid İliç (1906–1982) – SSRİ-nin partiya və dövlət xadimi. 1964–82-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1977-ci ildən həmçinin SSRİ Ali Soveti Rəyaset Heyətinin sədri olmuşdur. – 57,65.

68. Almaniya, A l m a n i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 357 min km², əhalisi 81,9 milyon nəfərdir. AFR tərkibində 16 ərazisi olan federasiyadır. Dövlət başçısı prezident, hökumət başçısı isə federal kanslerdir. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı parlamentdən – Bundestaq və Bundersatdan ibarətdir. Paytaxtı Berlin şəhəridir. – 69,214,331,347,348.

69. Yuri Yarov, Y u r i F y o d o r o v i ç (d.1942) – 1999–2008-ci illərdə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin İcraiyyə Komitəsinin sədri olmuşdur. – 73–75,386.

70. Süleyman Dəmirəl (d.1924) – Türkiyənin görkəmli siyasi, ictimai və dövlət xadimi. Yeddi dəfə hökumətə başçılıq etmiş, 1993–2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti olmuşdur. Yeni türk dövlətləri ilə münasibətlərin, xüsusilə Azərbaycanla əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmlənməsi Süleyman Dəmirəlin diqqət mərkəzində olmuşdur.

S.Dəmirəl Türkiyə–Azərbaycan, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında sarsılmaz dostluq münasibətlərinə xüsusi diqqət göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 77,213,242,248.

71. İhsan Doğramacı (1915–2010) – türkdilli ölkələrin Milli Pediatriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti, elmlər doktoru, professor. 1963–65-ci illərdə Ankarada Uşaq Sağlamlığı İnstitutunun direktoru, 1977–93-cü illərdə institutun icraçı direktoru, 1992-ci ildən isə fəxri prezidenti, 1968–73-cü illərdə Pediatorların Tibb Assosiasiyasının prezidentidir. 1959-cu ildən YUNİSEF-in İcraiyyə Komitəsinin üzvüdür. İki dəfə Bilkənd Universitetinin sədri və rektoru olmuş, 1975-ci ildən isə universitetin fəxri rektorudur. İ.Doğramacı Azərbaycan MEA-nın fəxri üzvü, Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin fəxri doktorudur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 77.

72. Corc Buş (d.1946) – ABŞ-ın 43-cü prezidenti (2000–2008-ci illər). ABŞ-ın 41-ci prezidenti Corc Herbert Buşun oğludur. 1968-ci ildə Yel universitetini (incəsənət, tarix bakalavri), 1975-ci ildə isə Harvard universitetini (incəsənət magistri) bitirmişdir. «Spektrum-7 Enerci Korporeyşn» firmasının yaradıcısıdır. 1994-cü ildən Texas ştatının qubernatoru olmuşdur. – 79, 84,187,188,189,190,192,209,217,236,248,250,261.

73. Fransa, F r a n s a R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 551 min km², əhalisi 58,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 95 departamentə bölünür. Qanunverici orqanı iki palatadan (Milli Məclis və Senat) ibarət parlament həyata keçirir. İcra hakimiyyəti prezident və Nazirlər Şurasına məxsusdur. Paytaxtı Paris şəhəridir. – 80,91,214,219–220,230,235,236,250,266,270,274,360–374,392–393,400.

74. Jak Şirak (d.1932) – Fransanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1974–76 və 1986–88-ci illərdə Fransanın Baş naziri, 1977–95-ci illərdə Paris şəhərinin meri, 1995–2007-ci illərdə Fransa Respublikasının prezidenti. «Heydər Əliyev» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 80,219–220,237, 250,372.

75. Qara Dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı – 1992-ci ildə İstanbul zirvə görüşündə yaradılmışdır. Buraya Albaniya, Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Serbiya, Xorvatiya, Türkiyə, Ukrayna və Yunanıstan daxildir. Bu təşkilat ancaq iqtisadi əməkdaşlıq maraqları əsasında qurulmuş təşkilatdır. İqamətgahı İstanbuldadır. – 81–82.

76. Ross Uilson (d.1955) – 2000–2003-cü illərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. Hazırda Ross Uilson Türkiyədə ABŞ-ın səfiri vəzifəsində çalışır. – 83–88.

77. Taliban rejimi – Əfqanıstanda radikal müsəlman qruplarından biri. Əsası 1994-cü ildə Məhəmməd Ömər tərəfindən qoyulmuşdur. ABŞ 2001-ci il 11 sentyabr hadisələrindən sonra Taliban qruplaşmasına qarşı müharibə elan etdi. – 85.

78. «907-ci maddə» – ABŞ Konqresinin 1992-ci il oktyabrın 24-də erməni lobbisinin təzyiqi ilə qəbul etdiyi «Rusiyanın və yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin azadlığını müdafiə aktı»na 907-ci düzəliş nəzərdə tutulur. Düzəliş ABŞ hökumətinin Azərbaycan hökumətinə yardımını qadağan edir. Buna baxmayaraq, istər Bill Klinton, istərsə də ondan sonra ABŞ prezidenti seçilən Corc Buş administrasiyası bu düzəlişin reallığı nəzərə almadığını təsdiq edərək onun ləğv edilməsi təklifini müdafiə etmişlər. C.Buş hökuməti 2002-ci ildə bu düzəlişin fəaliyyətdən düşdüyünü qərara almışdır. – 85,87,191.

79. İkinci dünya müharibəsi (1939–45) – Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniya müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942–43-cü illərdə sovet ordusunun Stalingrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti surətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlsxorstda (Berlin yaxınlığında) Almaniyanın danışıqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

Yaponiyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibədə iştirak edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. – 85.

80. Səudiyyə Ərəbistanı, S ə u d i y ə Ə r ə b i s t a n ı K r a l l ı - ğ ı – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 2,15 milyon km², əhalisi 18,4 milyon nəfərdir. Paytaxtı ər-Piyaddır. İnzibati cəhətdən 4 əyalətə bölünür.

Səudiyyə Ərəbistanı mütləq teokratik monarxiyadır. Dövlət başçısı kraldır. Ölkədə bütün hakimiyyət krala məxsusdur. İcra orqanı Nazirlər Şurasıdır, Şurani kral təyin edir və ona başçılıq edir. Hökumətin nəzdində Məşvərət Şurası var. Müsəlmanların iki müqəddəs şəhəri Məkkə və Mədinə Səudiyyə Ərəbistanındadır. – 93,94,226,235.

81. Fəhd ibn Əbdüləziz, A l S ə u d (1922–2005) – 1982–2005-ci illərdə iki müqəddəs ocağın xidmətçisi və Səudiyyə Ərəbistanının kralı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 93.

82. Abdullah ibn Əbdüləziz, A l S ə u d (1924–2011) – 2005-ci ildən Səudiyyə Ərəbistanı əmiri. 1962-ci ildən Səudiyyə Ərəbistanı Milli Qvardiyasının komandiri olan birinci əmir. Abdullah ibn Səudun oğludur. 1982-ci ildən Baş nazirin müavini, 1996-cı ildən 2005-ci ilə qədər Baş nazir olmuş, Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 94.

83. Meksika, M e k s i k a B i r l ə ş m i ş Ş t a t l a r ı – Şimali Amerikanın cənubunda dövlət. Sahəsi 1958 min km², əhalisi 91,1 milyon nəfərdir. Meksika federasiyadır, inzibati ərazisi 31 ştata və federal mərkəzi əyalətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Konqresdir. (Deputatlar palatası və Senat). Paytaxtı Mexikodur. – 95.

84. Visente Foks Kesada (d.1942) – Meksikada olmuş prezidentlərin ən məşhuru. Müxalifət partiyalarından seçilən ilk prezident (2000–2006). – 95

85. Gəncə – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Sahəsi 107 km², əhalisinin sayına görə Bakıdan sonra ikinci şəhərdir. Gəncə Azərbaycanın qədim şəhərlərindəndir. Gəncənin salındığı tarix – 2500 illiyi qeyd olunmuşdur. – 96–143,149,150,151,155,156,179,327,392.

86. Dövlət Neft Fondu – 1999-cu ildə yaradılmışdır. Əsas fəaliyyəti Azərbaycanın neft strategiyasından əldə edilən gəlirlərin idarə edilməsidir. – 96,111,218,220,227.

87. Goranboy (1938-ci ildən 1991-ci ilə qədər Qasım İsmayilov) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1231 km², əhalisi 88,7 min nəfərdir. – 96,134,144–179.

88. İran, İ r a n İ s l a m R e s p u b l i k a s ı – Cənub–Qərbi Asiyada dövlət. Sahəsi 1,65 milyon km², əhalisi 62,2 milyon nəfərdir. Paytaxtı Tehran şəhəridir. İnzibati cəhətdən 24 ostana bölünür. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı 4 il müddətinə seçilən Xalq Şurası Məclisidir. Hökuməti Baş nazir təşkil, prezident isə təsdiq edir. – 97,141,143, 198,199,259,278,327,368,403–411.

89. Şahnaz Haşımova, Ş a h n a z H ə s ə n q ı z ı (d.1957) – müğənni. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. Gəncə Dövlət Filarmoniyasının direktorudur. – 99.

90. Ələddin Abbasov, Ə l ə d d i n A s l a n o ğ l u (d.1922) – teatr və kino aktyoru, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti. 1939-cu ildən Gəncə Dövlət Dram Teatrında fəaliyyətə başlamışdır. Ələddin Abbasov müxtəlif xarakterli, dolğun, emosional səhnə obrazları yaratmışdır. «Dəli Kür»də yaratdığı Cahandar ağanın obrazı ona şöhrət qazandırmışdır. – 99.

91. İsrafil Məmmədov, İsrafil Məhərrəm oğlu (1919–1946) – Sovet İttifaqı Qəhrəmanı. 1941-ci ildə Məmmədovun vızodu Novqorod vilayətinin Rustınka kəndi yaxınlığında alman faşistlərinin 300 əsgər və zabiti qırılmışdı. –101.

92. Naxçıvan – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının paytaxtı. Ərazisi 0,013 min km², əhalisi 67 min nəfərdən çoxdur. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Müasir Naxçıvan qədim, antik və orta əsr şəhər yerinin xarabalıqları üzərində yerləşmişdir.

Naxçıvan e.ə. IX–VI əsrlərdə qədim Manna və Midiyanın, eramızın əvvəllərində isə Albaniyanın, IV əsrdən isə Sasanilərin tərkibində olmuşdur. 654-cü ildə isə Naxçıvanı ərəblər işğal edirlər. Naxçıvan Azərbaycan Atabəylər dövlətinin (1136–1225) paytaxtı olmuşdur. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər Naxçıvan müxtəlif dövlətlərin nüfuz dairəsində olub. Məhz bu ildən Naxçıvan Rusiya imperiyasına birləşdirildi və qəza mərkəzinə çevrildi. Naxçıvan şəhəri 1924-cü il fevralın 9-da Naxçıvan MSSR təşkil ediləndən muxtar respublikanın paytaxtı oldu. – 104,107,135,136,141,197,199,200,369,370,416.

93. «Azəriqaz» – İstehsalat Birliyi – ARDNŞ-in hasil etdiyi təbii qazın Rusiya, İran və Gürcüstana ixrac edilən nəqli ilə məşğuldur. «Azəriqaz» İstehsalat Birliyinin əsas vəzifəsi respublikanın istehlakçılarını fasiləsiz, keyfiyyətli və təhlükəsiz təbii qazla təmin etmək, abonentlərə yüksək səviyyəli xidmət göstərmək, qaz şəbəkəsini beynəlxalq standartlara uyğun yenidən qurmaqdan ibarətdir. – 105,123.

94. Qazax – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 2202 km², əhalisi 113,3 min nəfərdir. – 107, 369,416.

95. Naxçıvan Muxtar Respublikası (1920–23-cü illərdə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923–24-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Diyarı, 1924–90-cı illərdə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası, 1990-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikası) – Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət.

Muxtar respublika ərazisinin sahəsi 5,5 min km², əhalisi 372,9 min nəfərdir. Hazırda 7 inzibati rayona (Babək, Culfa, Ordubad, Sədərək, Şahbuz, Şərur, Kəngərli) bölünmüşdür; 4 şəhəri (Naxçıvan, Ordubad, Culfa, Şərur), 9 qəsəbəsi, 160 kənd inzibati ərazi dairəsi var. – 107,303,336.

96. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı. Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988–92-ci illərdə muxtar vilayətin erməni separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələrinə görə, erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeyd-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ də erməni tapdağı altındadır. – 111,147,152,158,174,254,264,270, 271,275,279,280,299,308,309,311,312,313,338,360–374,387,389,392–393, 401,415,416.

97. Səfər Əbiyev, Səfər Axundbələ oğlu (d.1950) – general-polkovnik. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Müdafiə naziridir. – 114,119,283.

98. Artur Rasizadə, Artur Tahir oğlu (d.1935) – Azərbaycanın dövlət xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. 1986–92-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini vəzifəsində işləyib. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Baş naziridir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 130,135.

99. Fatma Abdullazadə, Fatma Hüseyn qızı (d.1948) – fizika–riyaziyyat elmləri doktoru, professor. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının Humanitar Siyasət Məsələləri şöbəsinin müdiri. 1995–2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 135.

100. Misir Mərdanov, Misir Cüməyil oğlu (d.1946) – fizika–riyaziyyat elmləri doktoru, professor. Tədqiqatları, əsasən, riyaziyyatın müasir sahələrindən biri olan optimal idarəetmə nəzəriyyəsinin aktual problemlərinə həsr edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi ali təhsil və elm idarəsinin rəisi, Təhsil nazirinin müavini, BDU-nun tədris işləri üzrə prorektoru, BDU-nun rektoru kimi müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Təhsil naziridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 135.

101. Yerevan – qədim Azərbaycan şəhəri. İrəvan adının ermənicə yazılışı.

102. İrəvan – qədim Azərbaycan şəhəri. Azərbaycan Milli Şurasının 1918-ci il 29 tarixli qərarı ilə «bir siyasi mərkəz» olaraq ermənilərə güzəşt edilmiş və o dövrdə Cənubi Qafqazda yaradılmış ilk erməni dövlətinin – Ermənistan Respublikasının paytaxtına çevrilmişdi. İrəvan müxtəlif dövrlərdə Sasani dövlətinin (3-7-ci əsrlər), Ərəb xilafətinin (7-9-cu əsrlər), Cəlcuq dövlətinin (11-13-cü əsrlər), Monqal imperiyasının (13-14-cü əsrlər), Azərbaycan Qaraqoyunlu (1410–1468), Ağqoyunlu (1468–1501), Səfəvilər (1501–1736) dövlətlərinin, Nadir şahın (1736–47) imperiyasının tərkibində olmuşdur. Nadir şahın ölümündən sonra Azərbaycan torpaqlarında mustəqil dövlətlər – xanlıqlar meydana gələrkən, burada İrəvan xanlığı (1747–1828) yarandı.

Bütün tarixi dövrlərdə azərbaycanlılar İrəvan əhalisinin etnik tərkibində əsas yer tutmuşdur. Rusiyanın İrəvanı işğal etdiyi dövrdə İrəvanın 9700 nəfərlik əhalisinin 75,6%-i Azərbaycan türkləri idi. Çarizmin erməniləri İran və Türkiyədən kütləvi şəkildə Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürməsi nəticəsində ermənilərin sayı artmağa başladı. – 135,367,368,369.

103. Ramil Usubov, R a m i l İ d r i s o ğ l u (d.1948) – general-polkovnik. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər naziridir. – 138.

104. Beynəlxalq Valyuta Fondu – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi, beynəlxalq valyuta təşkilatı. 1945-ci ildə yaradılmış, 1947-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Dünyanın 130-a yaxın ölkəsi fondun üzvüdür. Nizamnaməsinə görə, məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığına yardım etmək, ölkələr arasında valyuta-hesablaşma münasibətlərini nizama salmaq, fonda daxil olan ölkələrin ödəmə balanslarını tarazlaşdırmaq və valyuta məzənnəsini tənzimləməkdən ibarətdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Valyuta Fonduna qəbul olunmuşdur. – 140.

105. Devid Vuqvard (d.1946) – neftçi–mühəndis, 1999–2007-ci illər «bp–Azərbaycan» şirkətinin prezidenti. Bir çox ölkələrdə – Ərəb əmirliklərində, Norveç, Rusiya və ABŞ-da bp şirkətinin nümayəndəsi vəzifələrində işləmişdir. İngiltərənin «Müqəddəs Mixail və Müqəddəs Georgi», Gürcüstanın «Şərəf», Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 141,222–227,233,235–236,241.

106. «Şahdəniz» – Azərbaycanın Xəzər dənizi sektorunda ən böyük və ən zəngin qaz yataqlarından biri. – 141,208,224.

107. Şərur rayonu (1964-cü ilədək Noraşen, 1964–91-ci illərdə İliç rayonu) – Naxçıvan MR-də inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Şimalda və şimal–şərqdə Ermənistan, cənubda və cənub–qərbdə İranla həmsərhəddir. Sahəsi 1,16 min km², əhalisi 12 min nəfərdir. – 141.

108. Elmira Axundova, A x u n d o v a E l m i r a H ü s e y n q ı z ı (d.1953) – publisist, «Literaturnaya qazeta»nın və «Azadlıq» (ABŞ) radiostansiyasının Azərbaycan üzrə xüsusi müxbiri. 1995-ci ildən Azərbaycan Prezidenti yanında əfvetmə komissiyasının üzvüdür. 2004-cü ildən Milli Məclisin üzvü. Həsən bəy Zərdabi mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 141,142.

109. «Literaturnaya qazeta» – Rusiya Federasiyasında ədəbi, ictimai, siyasi qəzet. 1929-cu ildən Moskvada (fəsilələrlə) nəşr edilir. – 141.

110. Lənkəran – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 661 km², əhalisi 146,9 min nəfərdir. – 142.

111. Lerik rayonu (1938-ci ilədək Zuvand rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Cənub və cənub–qərbdə İranla həmsərhəddir. Sahəsi 1084 km², əhalisi 66,2 min nəfərdir. – 149.

112. Hacıbala Abutalıbov, H a c ı b a l a İ b r a h i m o ğ l u (d.1944) – Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı. Fizika–riyaziyyat elmləri doktorudur. – 155.

113. ATƏT-in Minsk qrupu – 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdır. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr – Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç – Rusiya, ABŞ və fransalı həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan–Azər-

baycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. – 161,270,271,274,275,278,279,312,360–374,384,389,391,392–393, 400,417.

114. Əli Həsənov, Ə l i Ş a m i l o ğ l u (d.1948) – mühəndis-mexanik. 1998-ci ildən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədridir. 1995–2000-ci illərdə Milli Məclisin üzvü olmuşdur. – 165,166,167, 168, 173.

115. Göyçə – İrəvan xanlığının 15 mahalından biri. İndiki Ermənistan ərazisində qədimdən Azərbaycan türklərinin yaşadıkları bölgə. Göyçə adının ilk dəfə V əsrin sonlarında işlədildiyi güman edilir. Şah İsmayılın (1501–1524) 1510-cu ilə aid fərmanında «Göyçə mahalı» qeyd edilmişdir. Türkmənçay müqaviləsinə (1828) əsasən İrəvan xanlığının tərkibində çar Rusiyasının tərkibinə qatılmışdır. 1829–32-ci illərə aid məlumata görə, Göyçə mahalında 100-dən çox yaşayış məskəni, 14.354 nəfər əhali (əsasən azərbaycanlılar) qeydə alınmışdı. Ermənilərin kütləvi şəkildə Qərbi Azərbaycana köçürülməsi Göyçə mahalının etnik tərkibini əsaslı şəkildə dəyişdirdi və mahal erməniləşdirilməyə başlandı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə inzibati-ərazi vahidi idi (əhalisi özünü cümhuriyyətin tərkib hissəsi hesab edir və onun hakimiyyətinin möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə aparırdı). Ermənilər bu torpaqlara iddialarını həyata keçirmək üçün azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasəti yeritdilər. Azərbaycanda və Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra sovet–bolşevik rejiminin himayəsi ilə Göyçə, demək olar ki, bütünlüklə Ermənistana verildi. Mahalın Azərbaycan türklərinə məxsus yaşayış məskənlərinin adları kütləvi surətdə dəyişdirilərək erməniləşdirildi. Ermənilərin həyata keçirdikləri soyqırımları və zorakı köçürmələr nəticəsində tarixən azərbaycanlılara məxsus olan Göyçə mahalında hazırda bir nəfər də olsun azərbaycanlı qalmamışdır. – 165,166,170,171.

116. Aşıq Ələsgər, Ə l ə s g ə r A l m ə m m ə d o ğ l u (1821–1926) – Azərbaycan aşığı, aşıq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri. Yaradıcılığında məhəbbət lirikası əsas yer tutur. Aşıq Ələsgərin şeirləri yüksək bədii sənətkarlıq nümunəsidir. Orijinal və təbii təşbeh, bənzətmə, istiarə və bədii təsvir vasitələri işlətməmiş, aşıq poeziyasının bütün növlərində şeir qoşmuş, yeni forma və aşıq havaları işlətməmişdir. Aşıq Ələsgər aşıq şeirinin inkişafına güclü təsir göstərmiş, bütün Qafqazda – bir sıra türkdilli xalqlar arasında şöhrət qazanmışdır. – 170,171,179.

117. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) – müasir dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən BMT-nin üzvüdür.

Dövlətimizin apardığı uğurlu xarici siyasət nəticəsində Azərbaycan 2011-ci ilin oktyabr ayında BMT-nin Təhlükəsizlik Surasına qeyri-daimi üzv qəbul olunmuşdur. – 174,254.

118. Dünya Bankı – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi. 1945-ci ildə ABŞ-da Bretton–Vuds çərçivəsi sistemində yaradılmışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial dirçəlişinə kömək etməkdir. Səhmdar cəmiyyəti formasındadır və iştirakçıları yalnız Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvləridir. Banka 130-dan artıq dövlət daxildir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının üzvüdür. – 174.

119. Muğan düzü – Azərbaycan Respublikasında düzənlik. Kür-Araz ovalığının bir hissəsi. Şimal–qərbdə Araz çayı vasitəsilə Mil düzündən, şimal və şimal–şərqdə Kür çayı vasitəsilə Şirvan və Cənub–Şərqi Şirvan düzlərindən ayrılır. Cənub və cənub–şərqdə Lənkəran ovalığına və Salyan düzünə qovuşur. Cənub–qərb davamı İran ərazisindədir. Muğan düzünün çox hissəsi okean səviyyəsindən alçaqdadır. Səthi hamar, zəif pilləlidir. Antropogen sisteminin qumlu, gilli dəniz və kontinental çöküntülərindən təşkil olunmuşdur. Orta temperatur yanvarda 0–3⁰ C, iyulda 27⁰-dir. – 175.

120. Mil düzü – Azərbaycan Respublikasında düzənlik. Kür – Araz ovalığının bir hissəsi. Qərbdən Qarabağ silsiləsi ilə əhatələnir. Şimal–qərbdə Qarabağ düzünə qovuşur. Şirvan düzündən Kür çayı, Muğan düzündən Araz çayı vasitəsilə ayrılır. Səthi hamar pilləlidir. Antropogen çöküntülərindən təşkil olunmuşdur. Orta temperatur yanvarda 0–3⁰ C, iyulda 25–27⁰C-dir. – 175.

121. İstanbul (1453-cü ilədək Konstantinopol) – Türkiyədə ən böyük şəhər. İstanbul ilinin inzibati mərkəzi. Sahəsi 285,4 km², əhalisi 13,0 milyon nəfərdir. Mərmərə dənizi yaxınlığında Bosfor boğazının hər iki sahilindədir. Şəhərin çox hissəsi Avropada, az hissəsi Asiyadadır. Əsası e.ə. 660-cı ildə Bizans kimi qoyulmuşdur. Eramızın 330-cu ilində Roma imperatoru Konstantinin şərəfinə Konstantinopol adlandırılmışdır. 395-ci ilə qədər Roma imperiyasının, 395–1453-cü illərdə fasilələrlə Bizansın paytaxtı olmuşdur. 1453-cü ildə Türkiyə Konstantinopolu tutmuş və İstanbul adlandırılmışdır. 1453–1918-ci illərdə Osmanlı imperiyasının, 1923-cü ilə kimi Türkiyə Respublikasının paytaxtı olmuşdur. – 186,194, 199,206.

122. ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü – 1999-cu il noyabrın 18–20-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə keçirildi. Bu, ATƏT-in son toplantısı idi. İstanbul sammitində 3 sənəd qəbul olundu. Birincisi – İstanbul xartiyası – dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, baş vermiş münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunması və s. İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında idi. Üçüncü sənəd isə siyasi bəyannamə idi. – 186,206.

123. Ceyhan – Aralıq dənizi sahilində liman. 1998-ci il oktyabrın 29-da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-ın Energetika naziri Bakı–Tiflis–Ceyhan marşrutunu müdafiə edən «Ankara bəyannaməsi»ni imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir. – 186,193, 194,204,207,216,225,246.

124. Bakı–Tbilisi – Ərzurum – Cənubi Qafqaz qaz kəməri. Rəsmən 2007-ci ildə açılmışdır. Kəmərin uzunluğu 970 km-dir (442 km Azərbaycandan, 248 km Gürcüstandan, 280 km isə Gürcüstan–Türkiyə sərhədindən Ərzuruma qədərdir). Kəməre qaz «Şahdəniz»dən ötürülür. – 182,195,208, 210,212,219,330.

125. Çeyni Dik (d.1941) – Amerikanın siyasi xadimi. 1989–1992-ci illərdə ABŞ-ın Müdafiə naziri olmuşdur. 1993-cü ildən Amerikada Sahibkarlıq İnstitutunun direktorudur. «Hallibörtn» korporasiyasının prezidenti, Amerika–Azərbaycan Ticarət Palatasının fəxri üzvüdür. 2001–2009-cu illərdə ABŞ-ın vitse-prezidenti olmuşdur. – 188,190.

126. Trabzon – Şimal–Şərqi Türkiyədə, Qara dəniz sahilində liman–şəhər. Trabzon ilinin inzibati mərkəzi. E.ə. VII əsrin ortalarında salınmışdır. V əsrdən XIII əsrin əvvəllərinə qədər Bizansın tərkibində olmuşdur. 1204–1461-ci illərdə Trabzon imperiyasının paytaxtı idi. 1461-ci ildən Osmanlı imperiyasının tərkibinə daxil edilmişdir. Tarixi-memarlıq abidələri ilə zəngindir. Əhalisi 144 min nəfərdir. – 194.

127. Abid Şərifov, Abid Qoca oğlu (d.1940) – inşaatçı. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini. – 196,197,198,199.

128. Məmməd Əliyev, Məmməd Novruz oğlu (d.1942) – Fövqəladə və Səlahiyyətli səfir, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru. 1992–2005-ci illərdə Türkiyə Respublikasında Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 199.

129. Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti – 1974-cü ildə Yunanıstanda hakimiyyətə gəlmiş hərbi xunta Kiprin yunan irticaçıları ilə birlikdə Kipri Yunanıstana birləşdirmək məqsədilə ölkədə hərbi çevriliş etdilər və prezident Makariosu hakimiyyətdən uzaqlaşdırdılar. Bundan narahat olan Türkiyə Respublikası Kiprin türk icmasını müdafiə etmək məqsədilə oraya hərbi qüvvələr yeritdi və türk icması yaşayan ərazini yunan irticaçılarından təmizlədi. 1975-ci ildə Türkiyə–Kipr administrasiyası bu ərazidə federativ türk dövləti – Kipr Respublikasını elan etdilər. 1983-cü ildə bu dövlətin qanunverici orqanı Şimali Kipr Türk Respublikası (ŞKTR) – Kıbrıs elan etdi. – 200.

130. Natiq Əliyev, Natiq Ağaəli oğlu (d.1947) – 1993–2006-cı illər Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikası Sənaye və Energetika naziridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 202–203,219, 227–233.

131. Bakı–Novorossiysk neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı–Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmə 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. – 205,229,275,276,327.

132. Surət Hüseynov, Surət Davud oğlu (d.1959) – 1993–1994-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın müstəqilliyinə, suverenliyinə qarşı yönəlmiş çevriliş cəhdinə rəhbərlik etmişdir. – 205.

133. Klinton Bill, Uilyam Ceferson Blayd (d.1946) – ABŞ-ın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. ABŞ-ın 42-ci prezidenti (1992–2000). Klinton xarici siyasətində SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət vermişdir. – 206,242.

134. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) –1994-cü ilin axırlarında yaradılmışdır. «Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının müştərək işlənməsi və istifadəyə verilməsi» haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın bir neçə böyük neft şirkətləri arasında imzalanmış müqavilənin payçıları adından onun şərtlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış əməliyyat şirkətidir. Buraya 7 ölkəni (B.Britaniya, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 iri neft şirkəti daxildir. – 206,222–227,240,246.

135. «Eni» – İtaliya neft və qaz kompaniyası. Mənzil-qərgahı Romadadır. 1953-cü ildə İtaliya dövləti tərəfindən yaradılmışdır. XX əsrin 90-cı illərində, XXI əsrin əvvəllərində bir hissəsi özəlləşdirilmişdir. «Eni» dünyanın 90 ölkəsində fəaliyyət göstərir. – 207,211,223.

136. «İtoçu» şirkəti – Yaponiyanın «İtoçu» korporasiyası. 1958-ci ildə yaradılmışdır. Dünyanın 176 ölkəsində şirkətləri və firmaları var. «İtoçu» 1996-cı ilin avqustundan Bakıda fəaliyyət göstərir. – 207,211,223.

137. Nursultan Nazarbayev, Nursultan Abiş oğlu (d.1940) – Qazaxıstanın dövlət və siyasi xadimi. 1979-cu ildə Qazaxıstan MK-nın katibi, 1984-cü ildə Qazaxıstan Ali Sovetinin sədri, Nazirlər Sovetinin sədri, 1989–91-ci illərdə Qazaxıstan KP MK-nın Birinci katibi. 1991-ci ilin dekabrından Qazaxıstan Respublikasının prezidentidir. – 207,268,397–398.

138. «Botaş» –Türkiyədə xam neft və mavi qaz kəmərlərinin və ticarət dövlət kompaniyası. «Botaş» 1974-cü ildə Kirkuk – Ceyhan kəmərinin tikilməsi və istismarı üçün yaradılmışdı. 1987-ci ildən «Botaş» həmçinin mavi qazın ötürülməsində və satılmasında, Nabukko kəmərinin layihəsində də iştirak edir. – 194,211,212,232.

139. bp, «British Petroleum» – dünyanın ən iri neft şirkətlərindən biri. 1909-cu ildən bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, çıxarılması, emalı və satışı ilə məşğuldur. bp 1994-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. Hazırda ABƏŞ-in əsas operatorudur. – 206,211,221,237.

140. «Türk petrolları», Türkiyə petrolları – 1954-cü ildə Türkiyənin neft və qaz sənayesinin inkişafı üçün yaradılmışdır. Karbohidrogen istehsalı və emalı sahəsində Türkiyənin ən böyük şirkətidir. TPAO hazırda MDB, Şimali Afrika və Orta Şərqdə fəaliyyət göstərir. Azərbaycana gələn ilk xarici neft şirkətlərindəndir. – 211,223.

141. «Statoyl» – Norveçin «Statoyl» şirkəti 1972-ci ildən fəaliyyət göstərir. Şirkət Şimal dənizinin Norveç sektorunda ən iri neft–qaz istehsalçısıdır. Hazırda dünyanın 19 ölkəsində neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. Şirkət 1994-cü ildən Azərbaycan neft layihələrində fəal iştirak edir. – 211,222,223,237.

142. «Yunokal» – neft şirkəti. 1980-ci ildə ABŞ-ın Santa-Paula şəhərində «Kaliforniya neft şirkəti» adı ilə yaradılmışdır. «Yunokal» Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ilk beynəlxalq neft şirkətlərindəndir. – 211, 216,223.

143. «Total» – məşhur fransız neft şirkəti. 1954-cü ildə təşkil olunmuşdur. Bir çox ölkələrdə neftin kəşfiyyatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. – 207, 211.

144. İpək Yolu, Böyük İpək Yolu – beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin sonlarından eramızın XVI əsrinədək fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək Yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək Yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı

ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya–Qafqaz–Avropa ticarət dəhlizinin – Böyük İpək Yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. – 211,214,215,253–256,376,412,418.

145. Turqut Özal, Ö z a l T u r q u t (1927–1993) –Türkiyənin görkəmli dövlət və siyasi xadimi. 1980–82-ci illərdə Dövlət naziri, 1983–1989-cu illərdə Türkiyənin Baş naziri, 1989–93-cü illərdə Türkiyənin prezidenti olmuşdur. – 213,240.

146. Böyük Britaniya, B ö y ü k B r i t a n i y a v ə Ş i m a l i İ r l a n - d i y a B i r l ə ş m i ş K r a l l ı ğ ı – Qərbi Avropada dövlət. B.Britaniya adası, İrlandiya adasının şimal–şərq hissəsi, Anqlsi, Uayt, Normand, Orkney, Hebrid, Şetlend adaları və bir sıra kiçik adalardan ibarətdir. Sahəsi 244,1 min km², əhalisi 58,8 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən qraflıqlara və qraflıq hüququnda olan şəhərlərə bölünür. Böyük London xüsusi inzibati vahiddir. B.Britaniya parlamentli monarxiyadır. Paytaxtı London şəhəridir. – 214,220–221,226,235,236,237,250,266,326.

147. «Delta Hess» – Amerika neft şirkəti. 1932-ci ildə Nyu-Yorkda fəaliyyətə başlamışdır. Müasir «Delta hess» neft kompaniyası dünyanın müxtəlif yerlərinə yüksək keyfiyyətli neft–yağ məhsullarını ixrac edir. «Delta hess»in neft–yağ məhsulları okean sularından tutmuş, kosmosa qədər bütün mürəkkəb sahələrdə işlənir. – 216,223.

148. Şantal Puare (d.1948) – fransız diplomatı. 2002–2008-ci illərdə Fransa Respublikasının Azərbaycanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 219–220.

149. Toni Bleyr, E n t o n i Ç a r l z L i n t o n (d.1953) – B.Britaniyanın siyasi və dövlət xadimi. Hüquqşünas. 1983-cü ildən parlamentdə deputat, 1997–2007-ci illərdə B.Britaniyanın Baş naziri olmuşdur. 2007-ci ildən BMT-nin İsrail ilə Fələstin probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etmək üçün vasitəçi təyin edilmişdir. – 220–221,237,250.

150. Avropa Şurası (AŞ) – Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nın əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sistemində çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nın ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən Avropa Şurasının üzvüdür. – 221.

151. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı – 1947-ci ildə qəbul edilmiş müqavilə 23 ölkənin beynəlxalq ticarətdə gömrük rüsumlarının aşağı salınmasına və başqa çətinliklərin aradan götürülməsində hökumətlərarası qəbul etdiyi çətinləşdirici müqavilədir. Bu müqavilə 1995-ci ildə beynəlxalq ticarətdə rüsumlar haqqında qəbul edilmiş müqavilənin hüquqi varisidir.

Təşkilatın əsas prinsipi bütün iştirakçılar üçün münasib mühit yaratmaqdır. Təşkilata 130 ölkə daxildir. – 221.

152. Norveç, N o r v e ç K r a l l ı ğ ı – Şimali Avropada dövlət. Sahəsi 387 min km², əhalisi 4,4 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 19 fülkeyə (qraflığa) bölünür. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı ikipalatalı parlamentdir. Paytaxtı Oslo dur. – 221–222,226,235,236,237, 250,266.

153. Steinar Gil (d.1943) – filoloq, diplomat. Norveç Xarici İşlər Nazirliyində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. 2002–2006-cı illərdə Norveçin Azərbaycanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 221–222.

154. Maqne Bundevik – (d.1947) – 1997–2000-ci və 2001–2005-ci illərdə Norveçin Baş naziri olmuşdur. Hazırda Norveçdə «Sülh və insan hüquqları» mərkəzinin prezidentidir. – 222,237.

155. Saypem – neft və qaz sənayesinin, həmçinin yerüstü və dəniz layihələrinin həyata keçirilməsində podrat işi həyata keçirən şirkət. Dünya liderlərindən biridir. Şirkət 1969-cu ildən tam sərbəst fəaliyyətə başlamışdır. XX əsrin 60-cı illərin əvvəllərindən Saypem Aralıq və Şimal dənizlərində qazma işlərinə və tikintiye başlamışdır. Kompaniyanın sifarişçiləri sırasına dünyanın böyük dövlət, özəl neft və qaz şirkətləri daxildir. Saypem şirkəti fəaliyyətini davam etdirmək üçün avadanlıq və istehsalata güclü investisiya qoyur. Son 20 ildə Saypem İtaliyada yüksək təzyiqli və temperaturu 6000 metr dərinliyində 40 buruq qazmışdır. 1999-cu ildə Saypem Qozo və Malta adalarında 8012 m dərinliyində quyu qazmağa nail olmuşdur. – 230.

156. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası – özəl investisiya layihələrinə kömək üçün yaradılan beynəlxalq təşkilat. Əsası 1956-cı ildə qoyulmuşdur. – 232.

157. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı – Qərbi və Şərqi Avropa, MDB ölkələrini uzunmüddətli kreditlə təchiz edən regional dövlətlərarası bank. 1990-cı ildə yaradılmışdır. Londonda yerləşir. Bankın 57 üzvü var, həmçinin Avropa Investisiya Bankı və Avropa Birliyi ora daxildir. – 232.

158. Novorossiysk – Rusiya Federasiyasının Krasnodar diyarında liman. Bakıdan Novorossiyskə neft kəməri çəkilmiş və 1997-ci ildə istifadəyə verilmişdir. – 205,245,275,276.

159. ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3–9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT «soyuq müharibə»nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə yolundan əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafe istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. – 242,254,312,372,412–420.

160. Yel Universiteti – Nyu-Heyven şəhərində (ABŞ) ölkənin ən böyük özəl tədris və elmi-tədqiqat mərkəzlərindən biri. Əsası 1701-ci ildə «Konnektikut Kral müstəmləkəçiləri Kolleji» kimi qoyulmuşdur. Universitet Ştatunu 1887-ci ildə almışdır. – 253,326.

161. Stroub Talbott – siyasi xadim, politoloq. 1994-cü ilin fevralından ABŞ Dövlət katibinin müavini, 1997-ci ilin fevralından həm də Minsk konfransının həmsədri olmuşdur. – 253–256.

162. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTŞ) – BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT-nin Nizamnaməsinə görə, beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10 üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. – 253,414,416,417.

163. Mixail Nikolozoviç Saakaşvili (d.1967) – hüquqşünas. 2003-cü ildən Gürcüstan Respublikasının prezidenti. 2000–2001-ci illərdə Gürcüstanda Ədliyyə naziri olmuşdur. Vahid Milli Hərəkət Partiyasının sədri, «məxməri inqilab»ın liderlərindən biridir. – 254,255,256.

164. Sədərək – Naxçıvan MR-də inzibati rayon. Sərhəd bölgəsinin sosial-iqtisadi inkişafını daha da sürətləndirmək və gücləndirmək, həmçinin ərazinin geostrateji mövqeyi nəzərə alınaraq 1990-cı il avqustun 28-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fərmanı əsasında yaradılmışdır. Sahəsi 0,15 min km², əhalisi 12,9 min nəfərdir. – 254,363,365,368.

165. Xatəmi, Seyid Məhəmməd Xatəmi (d.1943) – İrannın siyasi, ictimai və dövlət xadimi. 1989–92-ci illərdə İrannın Mədəniyyət və İslam Oriyentasiyası naziri, 1997–2005-ci illərdə İran İslam Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 255.

166. Vilayət Quliyev, Vilayət Muxtar oğlu (d.1952) – filoloq, diplomat. Filologiya elmləri doktoru. 1996–2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1999–2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasının Macarıstan Respublikasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. – 256, 281.

167. Rusiya Dövlət Duması – 1906-cı ildə Rusiyada yaradılan nümayəndəli qanunvericilik müəssisəsi. 17 oktyabr Manifesti əsasında yaradılmışdır. Burada qanunlar müzakirə edilərək Dövlət Şurasına təqdim edilir və çar tərəfindən təsdiq edilirdi. Duma 1917-ci il 6 oktyabra qədər fasilələrlə fəaliyyət göstərdi. 1993-cü il Rusiya Federasiyasının Konstitusiyasına əsasən Duma təzədən bərpa olundu. – 257–276.

168. Gennadi Seleznyov (d.1947) — Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1995–2003-cü illərdə Rusiya Dövlət Dumasının sədri olmuşdur. Hazırda Dövlət Dumasının deputatıdır. – 257–276,278,279.

169. Federasiya Şurası – 1990-cı il Rusiya Federasiyası Konstitusiyasına əsasən yaradılan qanunverici orqanın yuxarı palatası. – 262.

170. 1993-cü il iyun hadisələri – Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi həddinə gətirmiş Gəncə hadisələri, Bakıda Ali Sovetin binası qarşısında keçirilən çoxsaylı mitinqlə, xalqın tələbilə Heydər Əliyevin Naxçıvandan Bakıya gəlməsi, Ali Sovetin sədri seçilməsi, o zamankı respublika prezidenti Ə.Əliyevin (Elçibəyin) Kələki kəndinə getməsi, Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevin respublika prezidentinin vəzifəsini icra etməyə başlaması nəzərdə tutulur. – 263.

171. «LUKOyl» – neft şirkəti. 1993-cü ildə Rusiya Federasiyası hökumətinin qərarı ilə yaradılmışdır. Nəhəng sənaye-maliyyə kompleksinə malik olan «LUKOyl» şirkəti Rusiya, MDB və dünyanın bir çox ölkələrində neft məhsullarının kəşfiyyatı, hasilatı, emalı və satışı ilə məşğul olur. Şirkət 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyət göstərir. – 266,267,315,328.

172. «NTV» – Rusiya Federasiyasının müstəqil televiziya kanallarından biri. 1991-ci ildən fəaliyyət göstərir. – 268.

173. Türkmənbaşı, S a p a r m u r a d N i y a z o v (1940–2007) – Türkmənistanın siyasi və dövlət xadimi. 1985-ci ilin dekabrından 1990-cı ilə qədər Türkmənistan KP MK-nın birinci katibi, 1991–2007-cı illərdə Türkmənistan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 268.

174. Bakı Slayyan Universiteti – 2000-ci ildə prezident Heydər Əliyevin fərmanı ilə M.F.Axundov adına Azərbaycan Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun bazası əsasında yaradılmışdır. İnstitutun beş fakültəsi var. Burada rus, bolqar, polyak, çex, yunan, ukrayna dilləri, roman–alman filologiyası öyrənilir. Universitetdə 40-dan çox elmlər doktoru, 200-ə yaxın elmlər namizədi fəaliyyət göstərir, üç min tələbə isə təhsil alır. – 269,342,343.

175. Atəşkəs rejimi – 1994-cü il mayın 12-də Ermənistan–Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə, müharibə aparan tərəflər sülh müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. – 270.

176. Abbas Abbasov, A b b a s A y d ı n o ğ l u (d.1949) – 1992–2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 273,287.

177. «İzvestiya» – Rusiya Federasiyasında gündəlik siyasi qəzet. 1917-ci ildən nəşr edilir. – 275.

178. «Ümumi dövlət» – ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin (ABŞ, Fransa, Rusiya) Azərbaycana etdiyi təklif; yəni Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövlətinin yaradılması. Beynəlxalq hüquqda isə «ümumi dövlət» adında anlayış yoxdur. Azərbaycan Dağlıq Qarabağa ancaq öz daxilində yüksək özünüidarəetmə statusu verə bilər. – 275.

179. Vyacheslav Trubnikov (d.1944) – Rusiya dövlət xadimi, ordu generalı. 1996–2000-ci illərdə Rusiya Federasiyası Xarici Kəşfiyyat İdarəsinin direktoru, 2000–2004-cü illərdə Xarici İşlər nazirinin birinci müavini, 2004-cü ildən Hindistanda Fövqəladə və Səlahiyyətli səfirdir. – 281,360–374.

180. Xələf Xələfov, X ə l ə f A l ı o ğ l u (d.1959) – diplomat, Fövqəladə və Səlahiyyətli səfir. Moskvada ikiillik Ali Diplomatiya Akademiyasını bitirmişdir. 1997-ci ildən Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər nazirinin müavini. – 281,287,327.

181. Ramiz Rizayev, R a m i z H ə s ə n q u l u o ğ l u (d.1939) – kimyaçı, kimya elmləri doktoru, professor. AMEA-nın müxbir üzvü. 1993–2007-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyasında Fövqəladə və Səlahiyyətli səfiri olmuşdur. – 281,287.

182. İqor İvanov (d.1945) – 1986–89-cu illərdə SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin ümumi katibliyində rəisin birinci müavini, 1989–91-ci illərdə rəis, 1991–93-cü illərdə Rusiya Federasiyasının İspaniyada səfiri, 1993–98-ci illərdə Rusiya Xarici İşlər nazirinin birinci müavini, 1998–2004-cü illərdə Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri olmuşdur. – 298–299,306,307,310,320–321,322.

183. Moskva Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutu (Universitet) – Rusiya Federasiyası Xarici İşlər Nazirliyinin ali təhsil müəssisəsi. Əsası 1944-cü ildə qoyulmuşdur. Yüksək səviyyəli peşəkar diplomatlar, tədqiqatçılar, jurnalistlər, siyasi və ictimai xadimlər hazırlayır. – 298,302–322,323,325.

184. «İTERFAKS» – Moskvada müstəqil informasiya agentliyi. 1989-cu ildə yaradılmışdır. Rusiya və xarici kütləvi informasiya vasitələri, xarici dövlətlərin nümayəndəlikləri, dövlət, iqtisadiyyat və başqa təşkilatlar üçün siyasi, iqtisadi və başqa informasiyalar yayır. – 300–301.

185. İTAR-TASS – Rusiya İnformasiya Teleqraf Agentliyi. 1992-ci ildə SİTA-nın bazası əsasında yaradılmışdır. – 300–301.

186. RİA «Novosti» – 1993-cü ildə Rusiya hökuməti tərəfindən təsis edilmiş Dövlət Analitik İnformasiya təşkilatı. Rusiya və xarici informasiyanı yayımlayır, kitab və dövri mətbuatı nəşr edir, televiziya proqramları və fotomateriallar hazırlayır. – 300–301.

187. Nikolay Konstantinoviç Baybakov (1911–2008) – Rusiya Federasiyasının dövlət xadimi. Bakı şəhərinin Sabunçu qəsəbəsində doğulmuşdur. Lenin mükafatı laureatı. 1965–90-cı illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini və SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 302.

188. Kərim Kərimov, K ə r i m A b b a s ə l i o ğ l u (1917–2003) – görkəmli hərbi xadim, general-leytenant, mühəndis. 25 il ərzində Kosmik Uçuşlar üzrə Dövlət Komissiyasına başçılıq etmiş K.Kərimovun adı keçmiş SSRİ-də kosmosun öyrənilməsi, bir çox nadir elmi-texniki layihələrin həyata keçirilməsi ilə sıx bağlı olmuşdur. O, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fəxri üzvü, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı adlarına layiq görülmüş, Azərbaycan Respublikasının "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir. – 302.

189. Qorbaçov, Mixail Sergeyeviç (d.1931) – 1985–91-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1990–91-ci illərdə SSRİ-nin ilk və son prezidenti. Qorbaçov «yenidənqurma» adı ilə «aşkarlıq və demokratiya» siyasi xəttini, «humanist, demokratik sosializm» şüarını meydana atdı. Sovet totalitar rejimi ilə uyuşmayan «yenidənqurma» ölkəni dərin siyasi və iqtisadi böhrana saldı. Qorbaçovun milli münaqişələrə səbəb olan siyasəti xüsusən Azərbaycana qarşı qərəzli, düşmənçilik mövqeyi ilə səciyyələnirdi. Ermənilərin Azərbaycana olan torpaq iddialarını dəstəkləyən Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçısı və günahkarıdır. – 309.

190. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi (AXC) – ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. – 309.

191. Çeçenistan (İçkeriya) – Rusiya Federasiyasında respublika.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılır, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817–1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. 1991–92-ci illərdə Rusiya Federasiyası tərkibində müstəqil Çeçenistan Respublikası yaradıldı. Paytaxtı Qroznı şəhəridir. – 311.

192. ATƏT-in Lissabon sammiti – 1996-cı il dekabrın 2-4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidi ilə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyanatında ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. –313,372.

193. Harvard Universiteti – ABŞ-da (Kembric şəhəri) aparıcı universitetlərdən biri. Ən qocaman özəl universitet. Təhsil sistemində Avropa ənənələrinə sadıq universitet kimi tanınmışdır. XX əsrin əvvəllərində təhsil sistemində, təkrarolunmaz üsul (xüsusilə diplom müdafiəsindən sonra) işləyib hazırlamışdır. Əsası 1636-cı ildə kollej kimi, müstəmləkəçilərin vəsaiti və keşiş C.Harvardın universitetə vəsiyyət etdiyi vəsait ilə qoyulmuşdur. Universitet kimi, XIX əsrin birinci rübündə yenidən qurulmuşdur. – 326.

194. Çikaqo Universiteti – ABŞ-da ən böyük ali təhsil ocaqlarından biri (İllinoys ştatı). Əsası 1857-ci ildə qoyulmuşdur. XX əsrin əvvəllərindən böyük elmi mərkəz kimi də fəaliyyət göstərir. Universitetdə biologiya, humanitar elmlər, fizika, sosial fakültələri var. – 326.

195. Bərdə – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Bərdə Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Ərəb tarixçisi Bəlzuri (IX əsr) Bərdənin Sasani hökmdarı I Qubadın (488–531), İran tarixçisi Həmdullah Qəzvini (XIV əsr) isə Makedoniyalı İsgəndərin dövründə (e.ə.336–23) salındığını göstərmişdir. Arxeoloji qazıntılar buradakı yaşayış məskəni daha qədimlərə aid edir. – 327.

196. Şəki (1968-ci ilədək Nuxa rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. 1963-cü ildə ləğv edilərək ərazisi Oğuz rayonuna verilmiş, 1965-ci ildə yenidən mustəqil rayon olmuşdur. Sahəsi 2397 km², əhalisi 132,5 min nəfərdir. – 327.

197. «Mərmərə» qrupu» Strateji və Sosial Araşdırmalar Vəqfi – 1985-ci ildə İstanbulda yaradılmışdır. Hazırda 200-dən çox üzvü olan bu qrupa tanınmış sənət və iş adamları, nazirlər və millət vəkilləri daxildir. Qrup xarici ölkələrin prezidentləri, görkəmli dövlət xadimləri, nüfuzlu siyasətçiləri ilə mütəmadi olaraq görüşlər keçirir. – 329.

198. Gerhard Şröder (d.1944) – Almaniyanın dövlət və siyasi xadimi. 1980-ci ildən Almaniya Bundestaqının üzvü, 1990–98-ci illərdə Aşağı Saksoniya vilayətinin nazir-prezidenti, 2000–06-cı illərdə Almaniyanın federal kansleri olmuşdur. – 331,347.

199. Şimali Osetiya (Alaniya) – Rusiya Federasiyası tərkibində respublika. Sahəsi 8 min km², əhalisi 663,2 min nəfərdir. Paytaxtı Vladıqafqaz şəhəridir. – 332,333.

200. Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri – Cənubi Asiyada dövlət. Sahəsi 83,6 min km², əhalisi 2,5 milyon nəfərdir. BƏƏ-nin tərkibinə 7 əmirlik daxildir. Ali orqanı – Federal Milli Şuradır ki, prezidenti 5 il müddətinə seçir. Paytaxtı Əbu-Dabi şəhəridir. – 334.

201. Zayid Bin Sultan əl-Nəhəyyan (1949–2004) – Əbu-Dabi Əmirliyində 250 il hökmrənlik etmiş əl-Nəhəyya sülaləsinin 14-cü hakimi olmuşdur. – 334.

202. Litva, L i t v a R e s p u b l i k a s ı – Şərqi Avropada – Pribaltikada dövlət. Sahəsi 65,2 min km², əhalisi 3797 min nəfərdir. İnzibati ərazisi 44 rayon və respublika təbəçiliyində olan 11 şəhər daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Seymdir. Paytaxtı Vilyusdur. – 335–338.

203. Baltikyanı ölkələr – bura Latviya, Litva və Estoniya aiddir.

204. Algirdas Brazauskas (d.1932) – Litva dövlət və siyasi xadimi, 1993–98-ci illərdə Litvanın prezidenti, 2001-ci ildən Baş nazir. Prezidentliyi zamanı Rusiya ordusunu Litvadan çıxarmışdır. Litvanın NATO-ya qəbul olunmasını xahiş etmişdir. Sosial-demokratik koalisiyanın başçısıdır. – 336.

205. Fikrət Məmmədov, F i k r ə t F ə r r u x o ğ l u (d.1955) – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə naziri, III dərəcə Dövlət ədliyyə müşaviridir. Respublikada aparılan hüquqi islahatlarda, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsində fəal iştirak edir. – 337.

206. Sergey Lebedev (d.1948) – Rusiya dövlət xadimi, RF Xarici Kəşfiyyat Xidməti direktoru (2000–2007), ordu generalı. 2007-ci ildən MDB-nin icraçı katibidir. – 339iləh–341.

207. Lyudmila Şvetsova (d.1949) – Moskva hökumətində Moskva merinin birinci müavini. – 342–343.

208. Banqladeş, B a n q l a d e ş X a l q R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Asiyada dövlət. Sahəsi 144 min km², əhalisi 123 milyon nəfərdir. Millətlər Birliyinə daxildir. İnzibati ərazisi 4 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı parlamentdir. Paytaxtı Dəkkədir. – 344.

209. İlacuddin Əhməd (d.1931) – Banqladeş siyasi və dövlət xadimi. 2002–2009-cu illərdə Banqladeşin prezidenti olmuşdur. – 344.

210. Çin Xalq Respublikası (ÇXR) – Mərkəzi və Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 9,6 milyon km², əhalisi 1219 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 22 əyalətə (Tayvansız), 5 muxtar rayona və mərkəz tabeliyində

olan 3 şəhərə (Pekin, Şanxay, Tyantszın) bölünür. Ali dövlət hakimiyyəti orqanı Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisidir. Dövlət başçısı Çin Xalq Respublikasının sədridir. Paytaxtı Pekindir. – 345.

211. Tszyan Tszemin (d.1926) – Çinin partiya və dövlət xadimi. 1989-cu ildən Çin KP MK-nın Baş katibi, 1993–2005-ci illər Çin Xalq Respublikasının sədri olmuşdur. – 345.

212. Nigeriya, N i g e r i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Qərbi Afrikada dövlət. Sahəsi 924 min km², əhalisi 103,9 milyon nəfərdir. Millətlər Birliyinə daxildir. İnzibati ərazisi 30 ştata və bir mahala bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezidentdir. Paytaxtı Abusadır. – 346.

213. Olusequn Obasanco (d.1937) – Nigeriya siyasi və dövlət xadimi; 1999-cu ildən Nigeriyanın prezidenti. – 346.

214. Rau Yohannes (1931–2006) – Almaniya dövlət xadimi. 1999–2004-cü illərdə Almaniyanın federal prezidenti olmuşdur. Almaniya Sosial Demokrat Partiyasının liderlərindən biri. – 348.

215. Poçinok Aleksandr (d.1958) – Rusiya dövlət xadimi, RF Vergilər və Rüsüm (1999–2000) və Əmək və Sosial İnkişaf naziri (2000–2004) olmuşdur. – 349–351.

216. Şuşa – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Elmi ədəbiyyatda Şuşanın əsasının 1750-ci illərin əvvəllərində Qarabağ xanı Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən qoyulması göstərilə də, tədqiqatlar Şuşanın qədim yaşayış məntəqəsi olduğunu qeyd edirlər. Qarabağ xanlığının mərkəzi olan Şuşa bir müddət Pənahəli xanın adı ilə Pənahabad adlanmışdır.

Şuşa 1813-cü il Gülüstan müqaviləsinə əsasən Qarabağ xanlığı tərkibində Rusiyaya birləşdirildi. 1920-ci ilin martında erməni daşnaklarının Qarabağda törətdikləri qırğın nəticəsində Şuşanın bir hissəsi tamamilə yandırıldı və minlərlə günahsız insan qətlə yetirildi. Lakin iyun ayının əvvəlində müsavətçilər və türk generalı Nuru Paşa Şuşanı erməni qəsbkarlarından xilas etdi. 1923-cü il Azərbaycan MİK-nin dekretinə əsasən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti təşkil olunduqda Şuşa muxtar vilayətin tərkibinə daxil edildi.

1992-ci ildə erməni işğalçıları Şuşanı zəbt etdilər. Hazırda Şuşa yadellilərin tapdığı altındadır. – 364,366,367.

217. Ağdam – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1094 km², əhalisi 101,6 min nəfər. 1993-cü ildə Ağdam şəhəri və əksər kəndləri erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 366.

218. Füzuli (1959-cu ilədək Qaryagin rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1386 km², əhalisi 80,2 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 367.

219. Konqres, Amerika Birləşmiş Ştatları Konqresi – ali qanunverici hakimiyyət orqanı. İki palatadan – Senatdan və Nümayəndələr palatasından ibarətdir.

Senatın 100 nəfər üzvü var. Ölkənin hər ştatından Senata iki senator seçilir. Nümayəndələr palatasının 435 üzvü var. Bu palatanın üzvləri hər seçki dairəsində yaşayan əhalinin sayına görə seçilir. Qanun layihələri hər iki palatada müzakirə olunur. Konqres tərəfindən qəbul olunan qanunları ABŞ prezidenti təsdiq edir. – 369,370.

220. Abxaziya – Gürcüstan Respublikasının tərkibində muxtar respublika. 1921-ci ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 8,6 min km², əhalisi 501 min nəfərdir. Paytaxtı Suxumi şəhəridir. – 370,372.

221. Seneqal, S e n e q a l R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Afrikada dövlət. Sahəsi 196,2 min km², əhalisi 8,5 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 10 vilayətə bölünür. Dövlət və hökumət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Milli Məclisdir. Paytaxtı Dakardır. – 375.

222. Abdulay Vad (d.1926) – 2000-ci ildən Seneqal prezidenti. Abdulay Vad Afrika Birləşmiş Ştatları yaratmaq ideyasının tərəfdarıdır. – 375.

223. Tacikistan, T a c i k i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Orta Asiyanın cənub–şərqində dövlət. Sahəsi 143,1 min km², əhalisi 5705 min nəfərdir. İnzibati ərazisi Bədaxşən Muxtar Vilayətinə, 2 vilayətə və 45 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Məclisdir. Paytaxtı Düşənbə. – 377,397–398.

- 224. İmaməli Rəhmonov, İ m a m ə l i Ş ə r i f o ğ l u** (d.1952) – Tacikistanın siyasi və dövlət xadimi. 1992-ci ildə Tacikistan Ali Sovetinin sədri olmuşdur. 1992-ci ilin noyabrından Tacikistan Respublikasının prezidentidir. – 377,397–398.
- 225. İspaniya** – Cənub–Qərbi Avropada dövlət. Sahəsi 504,8 min km², əhalisi 39,3 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 17 muxtar vilayətə daxil olan 50 əyalətə bölünür. İspaniya konstitusiyalı monarxiyadır. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı korteslərdir (ikipalatalı parlament). Afrikanın şimal sahilindəki Seuta və Melilya şəhər rayonları da İspaniyanın mülküdür. Paytaxtı Madriddir. – 381,382.
- 226. Xuan Karlos I** (d.1938) – İspaniya kralı. 1975-ci ildə diktator Frankonun ölümündən sonra kral elan edilmişdir. – 381.
- 227. Xose Maria Asnar** (d.1935) – 1996–2004-cü illərdə İspaniyanın Baş naziri olmuşdur. – 382.
- 228. Moldova, M o l d o v a R e s p u b l i k a s ı** – Cənub–Şərqi Avropada dövlət. Sahəsi 33,7 min km², əhalisi 4,36 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 40 rayona bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı parlamentdir. Paytaxtı Kişinyov şəhəridir. – 383–401.
- 229. «ANS» televiziya** – Azərbaycanda 1991-ci ildən fəaliyyət göstərən müstəqil televiziya kanallarından biri. – 383.
- 230. Vladimir Voronin** (d.1941) – Moldova siyasi və dövlət xadimi. 2001 və 2005-ci illərdə Moldova prezidenti olmuşdur. – 387–388,397–398,399.
- 231. İslam Kərimov, İ s l a m Ə b d u q ə n i o ğ l u** (d.1938) – Özbəkistanın siyasi və dövlət xadimi. 1989–90-cı illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. 1990-cı ildən Özbəkistan Respublikasının prezidentidir. – 397–398.
- 232. Əsgər Akayev** (d.1944) – 1989–1990-cı illərdə Qırğızıstan EA-nın prezidenti, 1990–2005-ci illərdə Qırğızıstan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 397–398.
- 233. Aleksandr Lukaşenko** (d.1954) – Belarus dövlət xadimi. 1994-cü ildən Belarus Respublikasının prezidentidir. – 397–398.
- 234. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı)** – hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağıldıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi, NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzil-qərgahı Brüsseldədir. – 400.
- 235. Niderland Krallığı** (qeyri-rəsmi adı Hollandiya) – Qərbi Avropada Şimal dənizi sahilində dövlət. Sahəsi 41,5 min km², əhalisi 15,6 milyon nəfərdir. İnzibati ərazisi 12 əyalətə bölünür. Dövlət başçısı kral, qanunverici orqanı ikipalatalı (Baş ştatlar) parlamentdir. Paytaxtı Amsterdamdır. – 402.
- 236. Beatriks II** (d.1938) – 1980-ci ildən Niderlandın kraliçası. – 402
- 237. Füzuli, M ə h ə m m ə d S ü l e y m a n o ğ l u** (1494–1556) – Azərbaycanın dahi şairi və mütəfəkkiri. Azərbaycan, fars və ərəb dillərində qəzəl, poema, qəsidə, müsəddəs, rübai, qitə və s. yazmışdır. Aşıqanə qəzəlləri ilə lirik şair kimi şöhrətlənmişdir. Yaradıcılığının zirvəsi olan «Leyli və Məcnun» poeması Azərbaycan, eləcə də Şərq və dünya poeziyasının nadir incilərindəndir. Kərbəlada dəfn edilmişdir. – 403.
- 238. Seyid Əzim Şirvani** (1835–1888) – Azərbaycan şairi. O, Azərbaycan və fars dillərində yazmışdır. XIX əsrin 1-ci yarısında ədəbi məktəb yaradan S.Ə.Şirvani lirik və satirik Azərbaycan şeirini zənginləşdirmişdir. Yüksək bədii sənətkarlıqla yazılmış lirik şeirlərində – qəzəl, qəsidə, tərkiqbənd, müxəmməs, müsəddəs, rübai, qitə–məhəbbət, həyat eşqi tərənnüm olunur. Satirik şeirlərində «xalqın qanını şişəyə tutan» çar məmurlarını ifşa etmişdir. – 403.
- 239. Əlağa Vahid, Ə l a ğ a M ə m m ə d q u l u o ğ l u İ s g ə n d ə r o v** (1895–1965) – görkəmli Azərbaycan şairi, əməkdar incəsənət xadimi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə vətənin, milli istiqlalın

qorunması mövzusu Vahidin yaradıcılığında mühüm yer tuturdu. Vahid Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə Füzuli ənənələrini XX əsrdə davam etdirən sonuncu ən görkəmli qəzəl şairi kimi daxil olmuş, bu janrın kamil bədii nümunələrini yaratmışdır. Poetik dilinin xəlqiliyi, sadəliyi, axıcılığı ilə seçilən qəzəlləri xanəndələrin repertuarında mühüm yer tutur. – 403.

240. Nəbati Seyid, Ə b ü l q a s ı m M ö h t ə r ə m o ğ l u (1812–1873) – Azərbaycan şairi. Azərbaycan və fars dillərində yazmışdır. «Məcnun», «Məcnunşah», «Xançobanı» təxəllüsləri ilə də yazmışdır. Nəbati həm klassik Şərq, həm də aşiq şeiri tərzində orijinal əsərlər yaratmışdır. – 403.

241. Təbriz – İranda şəhər. Cənubi Azərbaycanın ən böyük şəhəri, iqtisadi və mədəniyyət mərkəzi, Şərqi Azərbaycan ostanının inzibati mərkəzi. Əhalisi 1,1 milyon nəfərdir.

Təbriz Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. «Təbriz» sözünün etimologiyası və şəhərin salınma tarixi haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Təbriz Rəvvadilər dövlətinin (852), Eldəgəzlər dövlətinin (1174), Ağqoyunlular dövlətinin (1468), Səfəvilər dövlətinin (1501) paytaxtı olmuşdur. XV–XVII əsrlərdə Təbriz Yaxın Şərqi mühüm sənətkarlıq və ticarət mərkəzlərindən idi. Təbrizi «Şərqi paytaxtı» da adlandırırdılar.

1826–28-ci illər Rusiya–İran müharibəsi nəticəsində Türkmənçay müqaviləsinə (1828) görə Təbriz İranın hakimiyyəti altında qaldı. – 407.

242. Bəhrüz Kəngərli, B ə h r u z (Ş a m i l) Ş i r ə l i b ə y o ğ l u (1892–1922) – Azərbaycan rəssamı, boyakarı və qrafiki. Azərbaycan incəsənətində realist dəzgah boyakarlığının təşəkkülü, portret və mənzərənin müstəqil janr kimi formalaşması Kəngərlinin adı ilə bağlıdır. Onun portretləri canlılığı, reallığı və psixoloji ifadəliliyi ilə fərqlənir. Kəngərlinin yaradıcılığında mənzərə janrı mühüm yer tutur. Naxçıvanda ev muzeyi fəaliyyət göstərir. – 407.

243. Əzim Əzimzadə, Ə z i m A s l a n o ğ l u (1880–1943) – rəssam. Ə.Əzimzadə Azərbaycan təsviri sənətində tənqidi realizmin və realist qrafika sənətinin banisidir. Satirik qrafika, illüstrasiya, siyasi plakat, teatr-dekorasiya sahəsində fəaliyyət göstərmişdir. Əzimzadənin sənətkarlığı orijinal və çoxcəhətlidir. Onun təsvir üslubunda yığcamlıq, obrazlılıq, səlislik kimi cəhətlər üstünlük təşkil edir. – 407.

244. Tahir Salahov, T a h i r T e y m u r o ğ l u (d.1928) – görkəmli Azərbaycan boyakarı və qrafiki. Azərbaycan və SSRİ Xalq rəssamı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının həqiqi üzvü. 1973-cü ildən SSRİ Rəssamlar İttifaqı İdarə Heyətinin birinci katibi olmuşdur. Salahovun yaradıcılığı mövzu və janr zənginliyi, bədii forma əlvanlığı, estetik kamilliyi ilə səciyyələnir. Bu baxımdan müasir portret sənətinin ən kamil nümunələrindən olan «Bəstəkar Qara Qarayev»in portreti, eləcə də monumental divar rəsmini xatırladan «Abşeron qadınları» əsərləri xüsusilə fərqlənir. Azərbaycan Respublikası və SSRİ Ali sovetlərinin deputatı olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» və «Heydər Əliyev» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 408.

245. Sultan Məhəmməd Təbrizi (1470-ci illərin sonu – 1555) – Azərbaycanın miniatür rəssamı. XVI əsr Təbriz miniatür məktəbinin başçısı. – 408,409.

246. Mikelancelo (1475–1564) – dahi italyan heykəltəraşı, boyakar və memar. Renessans mədəniyyətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri. Mikelancelonun ən möhtəşəm və əzəmətli rəngkarlıq əsəri Vatikandakı Sikst kapellası tavanının (plafon) freskalarıdır (1508–12).

Renessans dövrü monumental dekorativ sənətinin incisi sayılan bu plafon rəsmlərinin mövzusu Bibliya əfsanələri və rəvayətlərindən götürülmüşdür.

Mikelancelo Renessans dövrü memarlığında monumental ansambl probleminin həlli sahəsində ilk təşəbbüs göstərərək möhtəşəm Kapitoli meydanını layihələşdirmişdir. – 409.

247. Tisian (1476/77 yaxud 1480-cı illər – 1576) – italyan rəssamı, Yüksək və Son Renessans dövrü Venesiya rəssamlıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi. Tisian əsətiri və dini mövzularda dərin psixoloji vüsətə malik dramatik ehtiraslarla dolu «Məryəmin meracı» (1516–18), «Veneranın təntənəsi» (1518) «İsanın tabuta qoyulması» (1520), «Məryəmin məbədə gətirilməsi» (1534–38) və s. əsərlər yaratmışdır. Tisian yaradıcılığı dünya boyakarlığının sonrakı inkişafına böyük təsir göstərmişdir. – 409.

248. Rubens, R y u b e n s P i t e r P a y e l (1577–1640) – flamand boyakarı. Flandriya hökmdarı avstriyalı İzabellanın sarayında Baş rəssam işləmişdir. Rubens monumental dini kompozisiyalar, təmtəraqlı portretlər və mifoloji səhnələr çəkmişdir. Bu təsvirlərdə insan, antik Allah və heyvan fiqurları mürəkkəb

kompozisiya quruluşunda qaynayıb qarışır. Rubens yaradıcılığı flamand və bütün Avropa boyakarlığının inkişafına böyük təsir göstərmişdir. – 409.

249. İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) – 1969-cu ildə yaradılmışdır. Müsəlman ölkələrinin çoxunu birləşdirir. Nizamnaməsinə görə İslam Konfransı Təşkilatının fəaliyyəti müsəlmanların həmrəyliyinin möhkəmlənməsinə, üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığa yönəldilmişdir. İqamətgahı Ciddədədir (Səudiyyə Ərəbistanı). Azərbaycan 1991-ci ildən İKT-nin üzvüdür. – 409.

250. İmam Xomeyni, R u h u l l a M u s ə v i (1903–1989) – 1979-cu ildən İran İslam Respublikasının başçısı, ayətullah. 1964-cü ildə şah rejimi tərəfindən ölkədən qovulmuş, əvvəlcə İraqda, sonra isə Fransada mühacirətdə olmuşdur. 1979-cu ildə İrana qayıtmış, inqilaba başçılıq etmiş şah rejimini devirməyə və İslam Respublikasını qurmağa nail olmuşdur. – 409.

251. Şəhriyar, M ə h ə m m ə d h ü s e y n H a c ı M i r a ğ a o ğ l u (1906–1988) – görkəmli Azərbaycan şairi, XX əsr Cənubi Azərbaycan və İran poeziyasının ən böyük nümayəndələrindən biri. Azərbaycan və fars dillərində yazmışdır. Şairin «Heydərbabaya salam» poeması təkcə onun yaradıcılığında deyil, eləcə də bütün müasir Cənubi Azərbaycan poeziyasında yeni mərhələdir. Burada Cənubi Azərbaycan təbiətinin gözəllikləri, xalqın adət və ənənələri, ana yurduna tükənməz oğul məhəbbəti əlvan poetik boyalarla, canlı xalq dilində tərənnüm edilir. Poemada doğma yurdu Azərbaycanın ikiye bölünməsinə böyük ürək ağrısı ilə nəql edir. Poemanın ən böyük məziyyəti onun xəlqiliyindədir. Poema Cənubi Azərbaycanda anadilli poeziyaya geniş yol açmışdır. Şəhriyarın yaradıcılığı bütün türk dünyasında böyük şöhrət qazanmışdır. – 404,410.

252. Xətai Şah İsmayıl (1487–1524) – Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin banisi; dövlət xadimi, sərkərdə və şair. 1501-ci ilin payızında Təbrizə daxil olan I Şah İsmayıl özünü şah elan etdi. Bununla da paytaxtı Təbriz olmaqla Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin əsası qoyuldu. I Şah İsmayılın dövründə Səfəvilər dövləti Yaxın Şərqi ən qüdrətli dövlətlərdən birinə çevrildi.

I Şah İsmayıl «Xətai» təxəllüsü ilə Azərbaycan, fars və ərəb dillərində şeirlər yazmışdır. – 410.

253. 1990-cı ilin 20 yanvarı – 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən Sovet Ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet Ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz həbs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlaka, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi. 1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. – 416.

254. Dövlət Departamenti – ABŞ-da 1789-cu ildən Xarici İşlər Nazirliyi funksiyasını həyata keçirən əsas xarici siyasət idarəsi. Dövlət katibi başçılıq edir, prezidentin və Konqresin hazırladığı xarici siyasi xətti həyata keçirir. – 417.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abbasov Abbas	– 273,287
Abbasov Ələddin	– 99
Abbasov Rafiq	– 150
Abdullayev Rauf	– 36–37,57
Abdullazadə Fatma	– 135
Abraham Spenser	– 186–192,203,216–219,240
Abutalıbov Hacıbala	– 155
Axundova Elmira	–141,142
Akayev Əsgər	– 397–398
Al Saud Abdullah	– 94
Al Saud Fəhd	– 93
Aliyev Ramiz	– 172,173
Aliyev Rəşid	– 171,173
Aliyeva Günel	– 172
Asnar Xose Mario	– 382
Aşiq Ələsgər	– 170,171,179
Atakişiyev Rauf	– 57
Ataturk Mustafa Kamal	– 243
Babayev Etibar	– 34
Babayev Eyvaz	– 98,123,125
Baybakov Nikolay	– 302
Beatriks	– 402
Behbudov Rəşid	– 32,53
Bəşirov Aydın	– 44
Biyəşu Mariya	– 45
Bleyr Toni	– 220–221,237,250
Brejnev Leonid	– 57,65
Brazauskas Algirdas	– 336
Breqvadze Nani	– 40,43
Bundevik Maqne	– 222,237
Burcanadze Nino	– 261
Buş Corc	– 79,84,187,188,189,190,192,209, 217,236,248, 250,261
Ceyran xanım	– 32
Çeyni Dik	– 188,190
Çernyavski Stanislav	– 46–47
Çeviköz Əhməd Ünal	– 8–10
Dəmirəl Süleyman	– 77,213,242,248
Doğramacı İhsan	– 77
Dzasoxov Aleksandr	– 333
Əbiyev Səfər	– 114,119,283
Əhməd İlacuddin	– 344
Əl-Nəhəyyan Zayid	– 334
Əlağa Vahid	– 403
Əliyev Fərhad	– 123,124,130,134,143
Əliyev İlham	– 54,97,98,101,102,104,113,171, 317,325
Əliyev Məmməd	– 199
Əliyev Natiq	– 202–203,219,227–233
Əliyev Tələt	– 386
Əliyeva Sevil	– 54
Əliyeva Zərifə	– 54,68,69
Əmirov Fikrət	– 36,53
Əsədov Əli	– 287
Əsgərov Cahangir	– 34
Əzimov Araz	– 364

Əzimzadə Əzim	– 407
Franjialli Françesko	– 89–92
Füzuli Məhəmməd	– 403
Gəncəvi Nizami	– 40,137,266,288,292,305
Georqadze Giya	– 42
Gil Steinar	– 221–222
Hacıbəyov Üzeyir	– 18,36,51,52
Hacıyev Cövdət	– 53
Hacıyev Rauf	– 53
Həşimov	– 44
Həşimova Şahnaz	– 99
Həsənov Əli	– 165,166,167,168,173
Həsənova Güvarə	– 170
Hill Fiona	– 255
Hüseynov Surət	– 205
Xələfov Xələf	– 281,287,327
Xətai	– 404,405,410
Xətəmi Məhəmməd	– 255
Xuan Karlos I	– 381
Xudiyev Nizami	– 34
İbrahimova Ruqiyyə	– 171
İlyasov Rəfael	– 46
İmam Xomeyni	– 409
İmanov Lütfiyar	– 31
İsgəndərova Dilşad	– 171
İvanov İqor	– 298–299,306,307,310,320– 321,322
İzmaylov Lion	– 35,58
Kardozu Fernandu	– 11
Kavano	– 371,373
Kesada Visente	– 95
Kəngərli Bəhruz	– 407
Ketsba Svetlana	– 40–42
Kərimov İslam	– 397–398
Kərimov Kərim	– 302
Klaus	– 402
Klinton Bill	– 206,242
Kobzon İosif	– 47–49
Köçəryan Robert	– 97,254,271,313,363,365,367,368, 369,389–391,392–393
Kuçma Leonid	– 28,397–398
Kursov Anati	– 386
Qaboniya Nono	– 41
Qarayev Qara	– 53
Qasimova Fidan	– 39,43–44
Qasimova Xuraman	– 37–40
Qəzai Əhəd	– 411
Qnatyuk Dmitri	– 25,27–28
Qorbaçov	– 309
Qrızlov Boris	– 15–16
Qribkov Nikolay	– 360–374,392–393
Qukasyan	– 372,373
Quliyev Tofiq	– 31,53
Quliyev Vilayət	– 256,281
Lansa Mario	– 31
Lavrova Lyudmila	– 135
Lebedev Sergey	– 339–341
Lenin Vladimir	– 38
Lujkov Yuri	– 48,267
Lukaşenko Aleksandr	– 397–398

Maqomayev Müslüm	– 17–72
Maqomayev Müslüm (baba)	– 18,52
Markaryan	– 364
Markyavičius Vitautas	– 335–338
Matuxin Vladimir	– 379–380
Məlikov Arif	– 54
Məlikov Əlixan	– 123
Məmmədov Fikrət	– 337
Məmmədov İsrafil	– 101
Məmmədova Fəridə	– 165,166
Məmmədova Şövkət	– 35
Mərdanov Misir	– 135
Mikelancelo	– 409
Mixail Komissar	– 300–301
Nəzarbayev Nursultan	– 207,268,397–398
Nəbati	– 403
Nəbi Xəzri	– 23
Nəbiyev İsmayıl	– 170
Nikiforenko Yuri	– 275
Niyazi	– 44,45
Novruzov Novruz	– 149
Obasanco Olusequn	– 346
Özal Turqut	– 213,242
Oskanyan Vardan	– 303
Perina Rudolf	– 360–374,392–393
Perne Üq	– 360–374,392–393
Pirverdiyev Etibar	– 123,125
Plisetskaya Maya	– 69
Poçinok Aleksandr	– 349–351
Puare Şantal	– 219–220
Puşkin Aleksandr	– 266,305
Putin Vladimir	– 14,47,266,268,274,277,278,279, 281–283,284– 297,305,307,308, 310,311,324,327,328,331,340, 343,374,378,394,397–398,399
Rasizadə Artur	– 130,135
Rau Yohannes	– 348
Rəfael	– 409
Rəhmonov İmaməli	– 377,397–398
Rəşidə	– 32,35
Rizayev Ramiz	– 281,287
Rubens	– 409
Rzayev Zamir	– 167
Saakaşvili Mixail	– 254,255,256
Sadıqov Çingiz	– 29–31
Salahov Tahir	– 408
Sarıtorpaq Vəli	– 76–78
Sarkisyan Serj	– 364,365,384
Seleznyov Gennadi	– 257–276,278,279
Seyidzadə Dilarə	– 287
Sezər Əhməd Necdət	– 9,180–251
Səfəri Mehdi	– 97
Sinyavskaya Tamara	– 20,21,22,28,39,48,54,55,56,59, 60,61,66,67,68,69,70,71,72
Solana	– 364
Stefyuk Mariya	– 25,27,28,29
Sultan Məhəmməd	– 408,409
Svetun Vladimir	– 27,28
Şafrannik	– 267
Şaymiyev Mintimir	– 46

Şevardnadze Eduard	– 41–42,183–252,256,394–396, 397–398
Şəhriyar	– 404,405,410,
Şərifov Abid	– 196,197,198,199
Şirak Jak	– 80,219–220,237,250,371
Şirvani Seyid Əzim	– 403
Şröder Gerhard	– 331
Ştudman Jerar	– 418
Şubert	– 410
Şvetsova Lyudmila	– 342–343
Talbott Stroub	– 253–256
Tatlısəs	– 198
Ter-Petrosyan Levon	– 271,313
Tibbet Piter	– 220–221
Tisian	– 409
Torkunov Anatoli	– 322–323
Trubnikov Vyacheslav	– 281,360–374
Tszyan Tszemin	– 345
Türkmənbaşı	– 268
Usubov Ramil	– 138
Uilson Ross	– 83–88
Vad Abdulay	– 375
Vaqif	– 42
Voronin Vladimir	387–388,397–398,399
Vudvord Devid	– 141,222–227,233,235–236,241
Yarov Yuri	– 73–75,386
Yeltsin Boris	– 15,272,273
Zakir	– 45
Zeynalov Azər	– 35–36

Coğrafi adlar göstəricisi

Abxaziya	– 370,372
Ağcakənd	– 96,156,159,164–179
Ağdam	– 220
Ağstafa	– 369
Almaniya	– 69,214,331,347,348
Amerika (qitə)	– 13
Amerika Birləşmiş Ştatları	– 29,69,79,83–88,89,90,143,174,186–192, 203,206,207,211,214,216–219,226,230, 235,236,238,240,242,248,249,250,256, 261,266,270,274,326,330,360–374,392– 393,400
Ankara	– 76,78,182
Aralıq dənizi	– 204,207,216,225,234,238,246,249
Asiya	– 13,329,418
Aşağı Ağcakənd	– 154
Aşqabad	– 268,286,293
Avrasiya	– 69,329–330
Avropa	– 13,69,90,126,199,212,215,329,408,409, 410,418
Bakı	– 16,20,30,36,60,77,78,80,82,93,94,95,100, 104,106,107,108,109,128,132,133,135, 142,143,170,179,181,194,197,203,215, 219, 240,243,248,251,258,265,266,270, 276,278,288,305,309,330,331,333,334, 335,344,345,346,347,348,350,359,362, 363,375,376,379,381,382,402,406,410, 418,419
Banqladeş	– 344
Batabat	– 135
Belarus	– 314,397–398
Bərdə	– 327
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	– 334
Bolqarıstan	– 215
Böyük Britaniya	– 214,220–221,226,235,236,237,250,266, 326
Braziliya	– 11
Brüssel	– 364
Buxarest	– 418
Cenevrə	– 271
Ceyhan	– 186,193,194,204,207,216,235,246
Cəbrayıl	– 177
Cənubi Afrika Respublikası	– 9,10,220
Cənubi Avropa	– 212
Cənubi Azərbaycan	– 403
Cənubi Qafqaz	– 190,194
Çeçenistan	– 311
Çin	– 345
Dağlıq Qarabağ	– 111,147,152,158,174,254,264,270,271, 275,279,280,299,308,309,311,312, 313,338,360–374,387,389,392–393, 401,415,416
Dilican	– 369,370
Dubay	– 230
Əfqanıstan	– 199
Əlcəzair	– 212
Ərdəbil	– 403,407
Fransa	– 80,91,214,219–220,230,235,236,250,266,

	270,274,360–374,392–393,400
Füzuli	– 367
Gəncə	– 96–143,149,150,151,155,156,179,327,392
Goranboy	– 96,134,144–179
Göyçə	– 165,166,170
Gülüstan	– 159,166
Gürcüstan	– 9,10,13,40,41,42,43,111,183–252,254, 255,258,261,274,311,313,327,330,370, 372,394–396,397–398
Həştərxan	– 293
Hollandiya	– 106
Xəzər dənizi	–143,182,187,190,192,193,203,205,207, 210,211,212,216,218,221,225,234,238, 241,248,249,250,255,259,266,267,268, 277,278,282,286,287,289,293,305,314, 315,316,326,349,384,401
Xoylu	– 144,152
İcevan	– 369
İğdır	– 141
İran	– 97,141,143,198,199,255,259,278,327, 368,403–411
İspaniya	– 381,382
İstanbul	– 186,194,199,206
İsveç	– 230
İtaliya	– 226,230,235
Kazan	– 38
Kəlbəcər	– 167
Ki-Uest	– 371
Kipr	– 200
Kişinyov	– 74,383–401
Komsomolsk-Amur	– 316
Qafqaz	– 9,186,211,214,245,258,308,311,313,325, 418,419
Qara dəniz	– 81–82,205,207,246,249,384
Qazax	– 107,369,416
Qazaxıstan	– 13,206,207,211,242,249,267,268,277, 282,286,289,293,316,328,397–398
Qərbi Avropa	–326
Qırğızıstan	– 256
Lerik	– 149
Lənkəran	– 142
Litva	– 335–338
London	– 318
Maştağa	– 104
Megri	– 369
Meksika	– 95
Mərkəzi Asiya	– 214
Məşhəd	– 403
Mil	– 175
Moldova	– 383–401
Moskva	– 20,54,62,63,64,67,68,103,126,135,136, 153, 258,259,263,266,270,271,277,281– 322,323,326,339,342–343,370,371,374, 408
Muğan	– 175
Naftalan	– 167,170
Naxçıvan	– 104,107,135,136,141,197,199,200,369, 370,416
Naxçıvan MR	– 107,303,336

Niderland	– 402
Nigeriya	– 346
Norveç	– 221–222,226,235,236,237,250,266
Novorossiysk	– 205,245,275,276
Nyu-Heven	– 253
Orta Asiya	– 211,249,325
Özbəkistan	– 13,212,397–398
Praqa	– 363,364,365,400
Pyatiqorsk	– 59
Rumıniya	– 215
Rusiya	– 12,13,14,15,16,20,47,74,125,143,198, 212,226,245,360–374,255,257–276,277– 328,331,339–341,342–343,349–351,360– 374,378,379–380,384,392–393,397– 398,399,400,401,408
Sankt-Peterburq	– 16,266,288,292
Seneqal	– 375
Sədənək	– 254,363,365,368
Səngəçal	– 375
Səudiyyə Ərəbistanı	– 93,94,226,235
Stavropol	– 265
Şəki	– 327
Şərur	– 141
Şimali Qafqaz	– 265,311
Şimali Osetiya	– 332,333
Şuşa	– 364,366,367
Tacikistan	– 377,397–398
Tapqaraqoyunlu	– 160
Tatarıstan	– 46
Tbilisi	– 369
Tehran	– 326,403,406,407
Təbriz	– 407
Tərtər çayı	– 153
Tərtər rayonu	– 153
Tokio	– 240
Trabzon	– 194
Türkiyə	– 8–10,76–78,111,125,126,141,180–252, 329,330,403
Türkmənistan	– 211,259,267,268,316
Ukrayna	– 13,28,29,215,314,397–398
Vankuver	– 215
Vilnüs	– 336
Vladivostok	– 215
Volqa çayı	– 286
Yalama	– 328
Yaponiya	– 207,226,235
Yerevan	– 135,367,368,369
Yevlax	– 154
Yohannesburq	– 90
Yunanıstan	– 97,212

Kitabı çapa hazırlayan *Tofiq Babayev*

Rəssamı	<i>Fuad Fərəcov</i>
Texniki redaktoru	<i>Zoya Nəcəfova</i>
Yığım üzrə operator	<i>İlhamə Kərimova</i>
Kompüter tərtibatı	<i>Məhəbbət Orucov</i>

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Formatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şerti çap vərəqi 30,0.
Uçot vərəqi 30,5. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı – Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2, ev 3.
«Qismət» Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.